

Ny forskning i grammatik

*Fællespublikation 5
Sophienbergssymposiet 1997*

*Igangsat af Statens
Humanistiske Forskningsråd*

ODENSE UNIVERSITETSFORLAG

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Danskprojektet	
Erik Hansen: Kriterier for inddeling af ledsætninger	7
Engelskprojektet	
Niels Davidsen-Nielsen: Adjektet i engelsk	23
Franskprojektet	
Michael Herslund: Fransk som klassifikatorsprog	37
Hanne Korzen: „Forbindelsesadverbialer“ og inversions- mekanismer på fransk. Et udkast til et større projekt	57
Henning Nølle: Dislokering på moderne fransk. Hvorfor og hvordan?	83
Italiensprojektet	
Bente Lihn Jensen: Om brugen af modalverber på italiensk og dansk; <i>dovere</i> sammenlignet med <i>måtte</i> og <i>skulle</i>	109
Iørn Korzen: Ellipsen i tekstgrammatisk perspektiv	129
Russiskprojektet	
Per Durst-Andersen: Etleddede sætninger i russisk	159
Jens Nørgård-Sørensen: De eksplikative ledsætninger i russisk ...	181
Tyskprojektet	
Peter Colliander: Topologikapitlet i den Tyske Grammatik	211
Lisbeth Falster Jakobsen: Det trinoculære synspunkt i grammatikskrivning. Fra valensled til sætningsled	245
Adresseliste	271

© Forfatterne og
Odense Universitetsforlag 1998
Redaktion: Peter Colliander
og Iørn Korzen

Tryk og sats: Narayana Press, Gylling
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN 87-7838-372-2

Odense Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax 66 15 81 26
E-mail press@forlag.ou.dk
Internet-location: <http://www.ou.dk/press>

Forord

At sprog og sproglig kommunikation er en tilsyneladende uudslukkelig kilde til nyfortolkninger og originale analyser og beskrivelser ses igen og igen inden for sprogvidenskaben, og det bekræftes også i nærværende publikation, som omfatter bidragene til det 5. fællessymposium for projektgrupperne under Statens Humanistiske Forskningsråds to programmer: *Grammatik over det danske sprog* og *Linguistik og fremmedsprog*. Symposiet afholdtes på Sophienberg Slot i Rungsted den 17.-19. september 1997.

Alle projektgrupperne befinder sig i slutfasen af deres femårs projektperiode, og deres bidrag vidner om det fremskredne stadium i arbejdet og byder på såvel generelle teoretiske overvejelser i forbindelse med større samlede problemstillinger som detaljerede analyser af meget specifikke delområder.

Et emne flere har beskæftiget sig med, er sætningsklasser: Erik Hansen behandler inden for **danskprojektet**, under inddragelse af angelsaksisk og germansk tradition, det stadig uafklarede spørgsmål om klassificering af ledsætninger. Jens Nørgård-Sørensen og Per Durst-Andersen koncentrerer sig inden for **russiskprojektet** hhv. om en bestemt type ledsætninger, de eksplikative, og om subjektløse sætninger. Jens Nørgård-Sørensen præsenterer en systematik inden for de eksplikative ledsætninger der fører frem til overvejelser om dette systems generelle funktion i russisk, og Per Durst-Andersen sætter de særprægede etledede sætninger ind i den af ham udviklede sprogtypologiske ramme.

Også emnet „valens“ har beskæftiget flere: Inden for **engelskprojektet** afprøver Niels Davidsen-Nielsen adjektteorien, som den er fremstillet af Michael Herslund og Finn Sørensen, på engelsk, og inden for **tyskprojektet** plæderer Lisbeth Falster Jakobsen for inddragelse af det Halliday-ske trinokulære princip ved beskrivelsen af overgangen fra valensled til sætningsled. Inden for samme projekt redegør Peter Colliander for vigtige aspekter ved tysk ledstilling.

Franskprojektet er repræsenteret af Michael Herslund, som benytter fransks to ubestemte artikler og pluralismorfologi som basis for en analyse af fransk som „klassifikatorsprog“, af Hanne Korzen, som fortolker fransks forskellige forbindelsesadverbialer og inversionsmekanismerne i sammenhæng hermed i forhold til de forskellige pragmatiske niveauer i ytringen, og af Henning Nølke, som analyserer syntaktiske og pragmatiske aspekter ved forskellige former for dislokering i fransk.

Italiensprojektet er repræsenteret af Bente Lihn Jensen, der som led i en undersøgelse af modalitet på italiensk og dansk sammenligner brugen af modalverberne *dovere*, *måtte* og *skulle*, og af Iørn Korzen, der som led i en undersøgelse af strukturering af hele tekster og tekstsekvenser på italiensk og dansk analyserer ellipsens funktion i en tekstsammenhæng.

Vi har stort set kun foretaget formel redigering af de enkelte artikler. Dog har vi ladet det være op til forfatterne fx hvilket kommateringsprincip der anvendes.

København, januar 1998
Peter Colliander og Iørn Korzen

Kriterier for inddeling af ledsætninger

Erik Hansen
Danskprojektet

Hvad Hemmelighed aabenbarer sig
Her for min Sjæl! Saa lykkes det mig dog,
At efter fyrgetyve lange Aars
Utrættede, vedholdne, strænge Flid
I Midnatsstunden -

Oehlenschläger: Aladdin 1. akt

1. Indledning

Af de fleste grammatiske fremstillinger fremgår det at ledsætninger falder i tre hovedgrupper, nemlig substantiviske, adjektiviske og adverbier. Denne inddeling er naturligvis uomgængelig for så vidt som ledsætninger har disse funktioner. I den danske grammatiske tradition har man betragtet dette som ret uproblematisk, men en af forudsætningerne herfor er at visse ledsætninger aldrig behandles, eller i al fald kun behandles en passant, fx typen

- (1) vi gik så hurtigt at vi blev trætte
- (2) vi gik ikke hurtigere end at vi kunne snakke imens
- (3) han blev således tilredt at han måtte på skadestuen

Hvilken af de tre funktioner er det? Normalt siger man at sådanne ledsætninger er adverbier, men hermed er der jo ikke sagt meget, da adverbial funktion hovedsagelig er en syntaktisk restkategori.

Nu er opgaven ikke bare at fastslå den enkelte ledsætnings funktion i konkrete tilfælde. Målet er at foretage en inddeling af ledsætningerne der i princippet svarer til ordklasseinddelingen, som bygger på materiale, funktion og semantik. Man har ikke brug for at innde dele adjektiverne i substantiviske, prædikativiske, attributive og adverbier, for der er ingen formelle forskelle på adjektiver af disse fire kategorier. Anderle-

des med ledsætninger: de substantiviske indledes med *at*, *om* eller *hv*-ord; de adjektiviske med et relativt element, fx *som*; og de adverbelle med et sæt specielle konjunktioner: *hvis*, *selvom*, *fordi* osv. Men som det skal fremgå i det følgende, er der i moderne dansk ingen enkel korrelation mellem ledsætningsmateriale og ledsætningsfunktion.

2. Eksempler på inddeling

Mikkelsen (1911:493-494) inddeler ledsætningerne i

- navneagtige
- tillægsagtige
- biordsagtige

altså substantiviske, adjektiviske og adverbelle. Han karakteriserer dem efter deres form og semantik: de navneagtige inddeles i udsagnssætninger og spørgesætninger; de tillægsagtige er de henførende, og de biordsagtige er de såkaldte *bindeordsbisetninger*. De sidste inddeles i 11 typer efter deres semantik (hensigt, følge, tid osv.).

Mikkelsen nævner (s. 495-96) at navneagtige ledsætninger kan optræde som navnetillæg (apposition):

- (4) Han kom med sin sædvanlige undskyldning, at han ikke havde tænkt på at fornærme nogen.

Det vil sige at han er opmærksom på at andre end relative ledsætninger kan være adjektiviske, men denne iagttagelse får ingen konsekvenser for inddelingen af ledsætningerne.

Aage Hansen (1967/I:88 ff.) inddeler i princippet på samme måde, men i praksis lidt anderledes:

- Ledsætninger der er sætningsled
 - a. substantiviske
 - b. adverbelle
- Ledsætninger der er dele af sætningsled, dvs. relative

Aage Hansens inddeling svarer til Leech (1974:146 ff.). Leech skelner mellem ledsætninger som er argumenter; de er *indlejrede* (embedded). Og så ledsætninger som er *træk* (features); de er *nedskrevne, degraderede* (downgraded). De første er dem vi kalder nominale ledsætninger, altså subjekter, objekter osv. De andre er relativsætninger, karakteristiske ved koreferent led i over- og ledsætning („fællesled“). Der er to syntaktiske problemer som Leech – og Aage Hansen – så vidt jeg kan se ikke tager stilling til. For det første at et indlejret prædikat kan beholde sin ledsætning:

- (5) han påstår at ...
- (6) påstanden at ...

Er ledsætningen i sidste eksempel argument eller del af argument?

For det andet kommer han ikke ind på om hans inddeling er en dikotomi, eller om der er en tredje, neutral gruppe, nemlig de adverbielle ledsætninger.

Quirk et al. (1972:717 ff.) inddeler traditionelt i

- nominal clauses
- adverbial clauses
- sentential relative clauses (*After that things improved, which surprises me*)

Herudover tager de med

- comparative clauses
- comment clauses (*at that time, I believe, labour was cheap* og lignende interjektionale sætninger)

Det er altså ledsætning på sætningsniveau. Der er gjort meget ud af sammenligningssætningerne, som man som nævnt ellers tit undlader at behandle eller gør meget lidt ud af. Ifølge Quirk et al. eksisterer der altså to ledsætningskategorier som hverken er nominale eller adverbielle. De almindelige, adjektiviske relativsætninger behandles i et følgende kapitel (s. 860 ff.) om komplekse nominaler („postmodification“).

Eisenberg (1994) foretager en inddeling som minder meget om den foregående. Relativsætningerne behandles i afsnittet om attribution, altså komplekst nominal (s. 226 ff.). Kapitel 10 har overskriften *Adverbial- und Ergänzungssätze*. Det vil sige ledsætninger som faste sætningsled (Ergänzung) og som frie sætningsled (Adverbial). Sammenligningssætninger behandles i kapitlet *Koordination*.

Faarlund et al. (1996:973 ff.) deler ledsætningerne i to og kun to hovedgrupper, nemlig *implikative* og *eksplikative*. Det er en terminologi de har fra Paul Diderichsens *Elementær dansk Grammatik*, som vil blive behandlet nedenfor. I indledningen til ledsætningskapitlet definerer de ganske kort implikativsætning som relativsætning (s. 975), helt efter Diderichsen. Resten er så eksplikativsætninger, og disse defineres ikke på anden måde. Eksplikativsætningerne inddeles i nominale og adverbielle. Den sidste gruppe er sætninger med *fordi, når, da, slik at, hvis* osv. Fremstillingen af implikativsætningerne bygger på Diderichsen og omfatter foruden de centrale relativsætninger tids- og stedsledsætninger og sammenligningsledsætninger. Her er altså *implikativ : eksplikativ* den overordnede inddelingsgrund. Derefter kommer nominal, adverbial og adjektivisk.

3. Elementær dansk Grammatik

Diderichsens analyse (EDG 1962:204 ff.) er nok den mest originale og i al fald ved første blik den mest perspektivrige. Men den er meget upræcis i definitionerne. Inddelingen er semantisk og funktionel, og den er relevant i den forstand at der er klare formelle kendetegn på de tre hovedgrupper Diderichsen kommer frem til. Inddelingen er

- eksplikative
- implikative
- neutrale

3.1. Eksplikative ledsætninger

er ledsætninger der „nærmere ‘udfolder’, hvad der ligger i et Begreb, som indgaar i Oversætningen“. Det der „udfoldes“, kan være 1. et verbum, 2. et substantiv eller 3. et adverbium:

- (7) jeg tror (at) han lyver
- (8) du har den fejl at du taler for længe
- (9) han er så doven at han ikke gider stå op

De subjektiviske og prædikativiske ledsætninger kaldes *frie eksplikative sætninger*:

- (10) at Peter ikke vil studere, er hans faders store sorg
- (11) grunden er at han ikke ved ordentlig besked

3.2. Implikative ledsætninger

er sætninger med *fællesled*, dvs. „en Størrelse, som indgaar (er impliceret) baade i Bisætningen og Oversætningen (‘implikative eller relative Bisætninger’)“:

- (12) den mand (som) Gud giver et embede, giver han forstand

3.3. Neutrale ledsætninger

er stort set lig med den traditionelle kategori adverbielle ledsætninger, idet Diderichsen dog argumenterer for at bl.a. tidsledsætninger faktisk er implikative.

Man kan opstille et skema med det syntaktiske og det semantiske inddelingskriterium og krydse de prototypiske funktioner af:

	eksplikativ	implikativ	neutral
substantivisk	+		
adjektivisk		+	
adverbiel			+

Der er brug for begge sæt kriterier, idet der er eksempler på at implikative ledsætninger er substantiviske og adverbielle; også visse af de neutrale kan lejlighedsvis optræde som substantiviske, se nedenfor.

Der er flere fordele ved denne inddeling og analyse. Den tillader fx at man let ser og kan beskrive det fælles i

- (13) vi aftalte at vi skulle mødes kl. 10
- (14) den aftale at vi skulle mødes kl. 10...

Syntaktisk er første ledsætning objekt, den anden appositionel. Men begge ledsætninger er klart eksplikative. En anden fordel er at begrebet implikativ synes at være meget frugtbart. Diderichsen har således vist at de rene relativsætninger, de almene relativsætninger, som jo ikke er adjektiviske, men fx substantiviske, og sammenligningssætninger af forskellige arter alle er implikative:

- (15) den fyr som står derovre...
- (16) hvad Gud har sammenføjjet, skal mennesket ikke adskille
- (17) jeg arbejder som jeg altid har gjort

Problemet i analysen er begrebet eksplikation. Terminologien *eksplikativ* : *implikativ* insisterer på en antonymi, men holder det? Er definitionen af *eksplikativ* klar nok, og er *eksplikation* én ting?

I mange ekss. er det let at få mening i at den eksplikative ledsætning „udfolder“ et begreb:

- (18) hun påstår at hun har betalt
- (19) påstanden at hun havde betalt ...

Men er det lige så indlysende i ekss. som

- (20) hun hindrede at der skete en ulykke
- (21) forhindringen af at der skete en ulykke

Diderichsens egen definition af *eksplikativ* er ikke til megen hjælp. Efter

ordlyden kunne den lige så godt definere *implikativsætningen*, idet den jo også nærmere udfolder hvad der ligger i et begreb som indgår i oversætningen!

Begrebet *frie eksplikativsætninger* (Diderichsen 1963:206-207) forekommer også at ligge meget yderligt i forhold til definitionen. Det drejer sig som allerede nævnt om sætninger med ledsætning som subjekt eller prædikativ:

- (22) at Peter ikke vil studere, er hans faders store sorg
- (23) grunden er at han ikke ved ordentlig besked

Her, siger Diderichsen, kan man „indskyde *det/den Omstændighed/det Forhold/det Spørgsmaal* og lign.“, som så hævdes at eksplikerer af *at*-sætningerne. Denne beskrivelse forekommer at være baseret på en vilkårlig katalyse.

4. Eksplikativ og implikativ

Det følgende er et forsøg på at fremstille forholdet *implikativ : eksplikativ* på grundlag af Diderichsens idé, men på en mere eksplicit måde.

Den IMPLIKATIVE LEDSÆTNING defineres ved at den semantisk set har en tom plads, som udfyldes med et led fra oversætningen. Ledsætningen i sig selv er altså semantisk inkomplet, men oversætningen er komplet også uden ledsætningen:

- (24) han har en hund
han har en hund som kan stå på bagbenene
() kan stå på bagbenene

Det led i oversætningen som kompletterer implikativsætningen, kaldes FÆLLESLEDDET – eller rettere: repræsentanten for fællesleddet.

I EKSPLIKATIVKONSTRUKTIONEN er ledsætningen semantisk komplet, mens oversætningen er inkomplet og først kompletteres af ledsætningen:

- (25) han sikrede at vi nåede frem til tiden
 han sikrede ()
 vi nåede frem til tiden

På den måde bliver de frie eksplikativsætninger ikke noget problem:

- (26) at Peter ikke vil studere, er han faders store sorg
 () er hans faders store sorg
 Peter vil ikke studere

Analysen holder også ved spørgeledsætning, idet ledsætningen jo er et fuldbåret spørgsmål:

- (27) jeg ved ikke hvem hun har talt med
 jeg ved ikke ()
 hvem har hun talt med?

Ledsætninger som hverken er implikative eller eksplikative betegnes som NEUTRALE LEDSÆTNINGER. De er prototypisk adverbielle og indledes med konjunktioner som *hvis, medmindre, fordi, skønt, selvom*.

Spørgsmålet er nu om der hermed er sagt andet end at eksplikative ledsætninger er valensledsætninger (Ergänzungssätze), i modsætning til de implikative og de adverbielle. Det er der! For det første stiller den fremstilling parret *implikativ : eksplikativ* op som et modsætningspar af en anden art end valensledsætning over for *relativ*, idet relativsætninger ikke er de eneste ledsætninger som ikke er valensledsætninger. For det andet har vi eksplikation i tilfælde hvor ledsætningen ikke eksplikerer et verbum, men fx et substantiv:

- (28) den opfattelse at mælk skulle være sundt...

hvor man normalt regner med (determinativ) apposition, altså adjektivisk funktion.

For det tredje er der faktisk konstruktioner hvor en ledsætning på én gang har egenskaberne implikativ og eksplikativ, nemlig bestemmende relativsætning:

- (29) de der vil med, må melde sig til nu
- (30) den grund som ligger ned til fjorden, er den dyreste
- (31) kaffen han laver, er for stærk til mig

Når de demonstrative pronomener og artiklen ikke er anaforiske, men kataforiske, altså tilbagevisende – nemlig til ledsætningen – er oversætningen inkomplet uden ledsætningen, som altså er eksplikativ; men den er samtidig implikativ da den indgår i en fællesledskonstruktion. Ifølge definitionerne ovenfor på *eksplikativ* og *implikativ* er der intet modsigende eller paradoksalt i at visse sætninger skal karakteriseres på begge måder. Noget tilsvarende gælder nogle af de almene relativsætninger:

- (32) du må beholde hvad du finder
- (33) I kan invitere hvem der har tid og lyst

Fællesleddet, med betydningen 'al/alt/alle', er ikke repræsenteret i oversætningen i sådanne konstruktioner.

Oversætningens „inkomplethed“ kan således komme i stand på to måder. Enten ved at ledsætningen er et valensled:

- (34) vi antager at de betaler snarest

Eller ved at et substantiv eller et adjektiv har en kataforisk bestemmer;

- (35) den misforståelse/misforståelsen at jeg skulle være tidligere straffet
- (36) det blev så sent at mørket faldt på

I begge typer har ledsætningen en nødvendig, udfyldende funktion.

5. Centralt og perifert

Diderichsens analyse tillader som allerede antydnet, at man kan beskrive nogle væsentlige forhold som normalt springes over eller underbetones i dansk grammatik, nemlig det forhold at der langt fra er et enkelt og entydigt forhold mellem syntaktisk funktion og ledsætningstype.

Den prototypiske implikativsætning er adjektivisk og har eksplicit nominalt korrelat, fællesledsrepræsentation, i oversætningen:

- (37) kender du en fyr som hedder Oskar?

Fællesleddet kan imidlertid også være adverbielt:

- (38) han ringede straks da han havde fået besked
 (39) hun arbejder således som hun plejer
 (40) stil kufferten der hvor der er plads

Og da dette fællesled ikke behøver repræsentation i oversætningen, kan vi have adverbielle implikativsætninger:

- (41) han ringede da han havde fået besked
 (42) hun arbejder som hun plejer
 (43) stil kufferten hvor der er plads

De almene relativsætninger er også implikative og uden repræsentation af fællesleddet i oversætningen:

- (44) du kan beholde alt hvad du finder
 du kan beholde hvad du finder
 (45) den hvem Gud giver et embede, giver han forstand
 hvem Gud giver et embede, giver han forstand

Her har vi altså implikativsætninger i nominal funktion, dvs. sætninger som på én gang er eksplikative og implikative. Også andre af de implikative ledsætninger kan bevæge sig ind på de eksplikatives område og optræde substantivisk:

- (46) a kan du huske at vi var i Rom?
 b kan du huske da vi var i Rom?

Ledsætningen i (46a) betegner en kendsgerning (fact), i modsætning til (46b) hvor den betegner en begivenhed (event) (jf. Vendler 1967:122 ff.). Her har vi altså implikativ, normalt adjektivisk ledsætning som objekt. Og tilsvarende:

- (47) a det er en skam at vi skal rejse
b det bliver skægt når vi skal rejse

I eksemplerne (48a) og (48b) har vi hhv. faktiv og nonfaktiv ledsætning:

- (48) a det er din egen skyld at hun ikke vil med
b det er din egen skyld hvis hun ikke vil med¹

Konstruktionerne er i øvrigt ikke helt parallelle, idet de neutrale ledsætninger bevarer visse træk af deres adverbielle karakter. Ved ekstraposition til venstre genoptages de således med *så*:

- (49) hvis hun ikke vil med, så er det din egen skyld

jf.

- (50) at hun ikke vil med, det er din egen skyld

Yderligere er det formelle subjekt obligatorisk, også når den neutrale ledsætning står i fundamentfeltet:

- (51) *hvis hun ikke vil med er din egen skyld

jf.

- (52) at hun ikke vil med er din egen skyld

En anden substantivisk funktion af implikativ ledsætning har vi i ekss. som

- (53) en madpakke til når I holder hvil
(54) beretningen om da kong Rolf var i Uppsala

¹ Ledsætningskonstruktioner af denne type er et af de stærkeste argumenter for Diderichsens todimensionale inddeling af ledsætningerne. Men han bruger ikke selv argumentet, faktisk nævner han end ikke konstruktionstypen, til trods for at den er registreret af Mikkelsen (1911:520).

hvor ledsætningerne styres af præposition. Endelig kan eksplikative ledsætninger optræde adverbielt, nemlig hvor de eksplikerer et adjektiv eller et adverbium:

(55) ombygningen er så dyr at vi har givet op

De tre ledsætningarter eksplikativ, implikativ og neutral kan således alle optræde i de tre syntaktiske funktioner substantivisk, adjektivisk og adverbial. Det vil sige at alle felterne i skemaet ovenfor (s. 11) skal udfyldes:

	eksplikativ	implikativ	neutral
substantivisk	+	(+)	(+)
adjektivisk	(+)	+	(+)
adverbial	(+)	(+)	+

Parenteserne angiver de mere perifere funktioner.

6. Formelt eksplikat

Konstruktioner hvori der indgår eksplikativsætninger, indeholder ofte et EKSPLIKAT², dvs. et element som signalerer eksplikation. Eksplikatet kan syntaktisk være kerneled for eksplikativsætningen:

(56) derfor betyder det at han har snydt mig, egentlig ikke så meget

(57) forstår De dette at planen nu skal ændres?

(58) bagagen skal anbringes således at den ikke er i vejen

Eksplikatet kan også være bestemmer, herunder bestemt artikel, til et substantiv, et adjektiv eller et adverbial:

² Termen er Gunnar Bechs, se Bech (1983:18 ff.).

- (59) den omstændighed at Peter ikke vil studere, er hans faders store sorg
- (60) spørgsmålet om økonomien holder, er stadig uafklaret
- (61) han var så træt at han faldt i søvn i elevatoren
- (62) Boysens har så stort et hus at de lejer værelser ud
- (63) mødet må ikke vare så længe at vi begynder at kede os

Endelig kan eksplikatet være et formelt subjekt eller objekt med eksplikativsætningen i ekstraposition til højre:

- (64) nu er det på tide at vi siger fra
- (65) jeg anser det for en fordel at Lars er med

Eksplikative ledsætninger uden formelt eksplikat forekommer kun når ledsætningen er umiddelbart eller middelbart objekt for et verbum:

- (66) han bekræftede at han havde været til stede
- (67) de længes vist efter at regnen skal holde op³

7. Terminologi

Diderichsens termer *eksplikativ* og *implikativ* har den ulempe at de postulerer antonymitet mellem de to ledsætningsarter, hvad der if. Diderichsens egen beskrivelse og antydede definitioner faktisk ikke er tale om. I den tolkning af Diderichsen som er fremlagt ovenfor, er *eksplikation* og *implikation* imidlertid klart et antonymisk par, hvilket indebærer en ny tolkning også af terminologien. Imidlertid er det et problem at termerne nu svarer dårligt til betydningen af *eksplikation* og *implikation* i det almensproglige fremmedordforråd.⁴ Yderligere bruges termerne *implicere* og *implikation* undertiden i en lingvistisk betydning som svarer til engelsk *entail(ment)*.⁵

3 I én situation træder en eksplikativ ledsætning så at sige ud af sin eksplikativrolle, nemlig som parentetisk apposition: ... *en idé. Den(ne) idé, (nemlig) at der skulle bygges en bro, fik kun ringe tilslutning*. Hvor substantivets bestemmer, her *den(ne)*, er anaforisk, kompletterer ledsætningen intet og er altså ikke ægte eksplikativ.

4 Se fx Dansk Fremmedordbog, Munksgaard 1997.

5 Se artiklen *implikation* i Cramer et al. (1996).

En terminologi som bedre svarer til ovenstående analyse, ville være at betegne de to ledsætningsarter som hhv. *ekspletive* og *impletve*. Den EKSPLETIVE, dvs. udfyldende, ledsætning udfylder en plads i oversætningen og kompletterer den syntaktisk og semantisk. Den IMPLETIVE, dvs. „ind fyldende“, ledsætning henter et led fra oversætningen ind og kompletterer sig på den måde semantisk.

8. Opsummering

a. Den grammatiske tradition, med Mikkelsen 1911 som et godt eksempel, antager en enkel korrespondens mellem ledsætningernes materiale og deres syntaktiske funktion og kan derfor inddele dem i substantiviske, adjektiviske og adverbielle ledsætninger. De tre hovedkategorier underinddeles så i underkategorier. Korrespondensen mellem ledsætningsform eller -materiale og ledsætningernes syntaktiske funktion er imidlertid ikke så entydig som hævdet af traditionen. Det er derfor nødvendigt at anskue ledsætningerne i to dimensioner. Dels efter deres essens: implikativ, eksplikativ, neutral; dels efter deres accidens: substantivisk, adjektivisk, adverbial.

b. Diderichsens opfattelse af begrebet *implikation* kan videreudvikles således at implikative ledsætninger beskrives som en radial kategori (jf. Ruus 1995/I:14). med traditionens genstandsrelativsætning (jf. Diderichsen 1963:208 ff.) som prototypen og hhv. almene relativsætninger, tidssætninger og sammeligningssætninger som tre mere marginale. Hermed er der afdækket sammenhænge eller slægtskab mellem ledsætningstyper som tidligere blev beskrevet som vidt forskellige.

c. At tidsledsætninger kan analyseres som implikative og dermed flyttes fra gruppen af neutrale, betyder at denne gruppe nu kan fremstå, ikke som en rodet restgruppe, men som en kategori af ledsætninger med lige så åbenlyse fælles egenskaber som de eksplikative og de implikative har. Det der er fælles for de neutrale ledsætninger (som har fortjent et mere positivt navn!) er at de modificerer deres oversætning på det illokutionære plan: De fremstiller relationen mellem to begivenheder, tilstande, opfattelser osv. Som årsagsforbindelse:

A fordi⁶ B, A skønt/selvom B

som fysisk eller logisk følge:

B så A

eller som betingelse:

A hvis B, A medmindre B

9. Personlig efterskrift

Jeg læste første gang om eksplikative og implikative ledsætninger i EDG i midten af min studietid for omkring 40 år siden. Jeg anede det skarp-sindige og perspektivrige i Paul Diderichsens synspunkt, men havde svært ved at forstå det og endnu sværere ved at forklare det for andre. Jeg har adskillige gange haft lejlighed til at drøfte problemerne med Diderichsen, men blev egentlig ikke meget klogere, idet han ikke formulerede sig mindre uklart end han havde gjort det i EDG. Indimellem var han endog tilbøjelig til at give sine kritikere ret i at det med eksplikativ og implikativ vist bare var dunkle anelser som det ikke lønnede sig at bruge tid på. Jeg har brugt en del tid på at forstå Diderichsens ideer om ledsætninger, og jeg mener at have godtgjort at der er tale om et meget frugtbart synspunkt og ikke bare dunkle anelser.

Henvisninger

- Bech, Gunnar (1983) [1955/1957]. *Studien über das deutsche verbum infinitum*. *Linguistische Arbeiten* 139. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. (Fotografisk genoptryk af: *Studien über das deutsche verbum infinitum* 1-2. *Historisk-filologiske Meddelelser* 35/2, 36/6. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab (Munksgaard)).
- Cramer, Jens, Lars Anton Henriksen, Mette Kunøe, Erik Vive Larsen, Ole Tøgeby & Peter Widell (1996). *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*. Aarhus Universitetsforlag.

⁶ Konjunktionernes synonymer nævnes ikke her.

- Diderichsen, Paul (1963³) [1946]. *Elementær dansk Grammatik*. København, Gyldendal.
- Eisenberg, Peter (1994³) [1986]. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart/Weimar, Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Aage (1967). *Moderne Dansk I-III*. København, Grafisk Forlag.
- Hårbøl, Karl, Jørgen Schack & Henning Spang-Hanssen (1997). *Dansk Fremmedordbog*. København, Munksgaard.
- Leech, Geoffrey (1981) [1974]. *Semantics*. Harmondsworth, Penguin.
- Mikkelsen, Kristian (1975) [1911]. *Dansk ordføjningslære*. København, Hans Reitzel.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London, Longman.
- Ruus, Hanne (1995). *Danske Kerneord I-II*. København, Museum Tusulanum.
- Vendler, Zeno (1967). *Linguistics in Philosophy*. New York, Cornell University Press.

Adjektet i engelsk

Niels Davidsen-Nielsen
Engelskprojektet

1. Indledning

Hensigten med dette indlæg er at undersøge om en såkaldt adjektteori – oprindelig udviklet for fransk, men siden udvidet af dens ophavs-mænd Herslund og Sørensen til en tværspørglig teori – har gyldighed i engelsk. Ifølge denne teori erstattes en række traditionelt anerkendte sætningsfunktioner af kun én funktion, *adjektet* (se Herslund/Sørensen 1982, 1993, 1994, 1996a, 1996b og Herslund 1988, 1996).

I de fleste grammatiske beskrivelser af engelsk opereres der i sætninger uden fakultative adverbialer (satellitter) med følgende sætningsfunktioner:

Verbal
Subjekt
Direkte objekt
Indirekte objekt
Subjektsprædikat
Objektsprædikat
Adverbial

Disse sætningsfunktioner defineres typisk ved en blanding af grammatiske, semantiske og pragmatiske egenskaber. Det bemærkelsesværdige er nu at de sidste fire sætningsfunktioner lader til at være ude af stand til at forekomme sammen. Hvis en sætning fx har et indirekte objekt, kan den ikke samtidig have et subjektsprædikat, et objektsprædikat eller et obligatorisk adverbial. Fx tillader en engelsk S V Oi Od-sætning som *I'll get you a drink* ikke tilføjelse af nogen af disse funktioner, til trods for at det forekommende verbum i andre tilfælde er i stand til at udvælge et subjektsprædikat (som i *She got angry*), et objektsprædikat (*She got her feet wet*) eller et obligatorisk adverbial (*She got through the gate / He got her into trouble*). De fire sætningsfunktioner grammatikere tradi-

tionelt opererer med foruden verbal, subjekt og direkte objekt, lader til at være i *komplementær distribution*.

I fonologien er det et grundlæggende analyseprincip at lyde der står i komplementær distribution, slås sammen som varianter af samme fonem. I engelsk analyseres [l] i *lay*, [ɫ] i *play*, [ɰ] i *ball* og [ɰ] i *cattle* således som varianter af / l /. Dette princip fraviges kun hvis lydene er markant forskellige, dvs. hvis de ikke har et antal fonetiske træk til fælles. Et velkendt eksempel af denne type er [h] og [ŋ], der ikke analyseres som varianter af samme fonem til trods for at de står i komplementær distribution.

Hvis indirekte objekt, subjektsprædikat, objektsprædikat og obligatorisk adverbial faktisk viser sig at stå i komplementær distribution, melder spørgsmålet sig om de ikke kan opfattes som forskellige manifestationer af samme sætningsfunktion. Hvis de herudover skulle vise sig at dele en række væsentlige egenskaber, er det denne analyse der bør foretrækkes.

2. Adjektteorien

I en række publikationer, hvoraf den første går tilbage til 1982, er en sådan teori fremsat og udviklet af Michael Herslund og Finn Sørensen. Når man ser bort fra fakultative adverbialer, er der ifølge Herslund og Sørensen kun tre sætningsfunktioner foruden verbalet: subjekt, objekt og adjekt. Lad os se på eksempler som de følgende:

- (1) She gave *her sister* the tickets
- (2) She proved *surprisingly uncooperative*
- (3) He had knocked two opponents *totally senseless*
- (4) He squeezed *between two motor-cars*
- (5) She gave the tickets *to her sister*

Her ville de kursiverede former alle blive analyseret som adjekter, ikke som indirekte objekt (1), subjektsprædikat (2), objektsprædikat (3) og adverbial (4)-(5). Det siger sig selv at denne analyse markant reducerer både antallet af sætningsfunktioner (fra syv til fire i sætninger uden satellitter) og antallet af sætningsstrukturtyper. I stedet for de syv typer

der foreslås af fx Quirk et al. (1985:53) i deklarativer uden fakultative adverbialer, er der kun fem hvis adjektet (symboliseret som A) anerkendes:

S V Nothing happened

S V O You must persuade her

S V A She proved surprisingly uncooperative
He squeezed between two motor-cars

S V O A He had knocked two opponents totally senseless
She gave the tickets to her sister

S V A O She gave her sister the tickets

Hvis S V O A og S V A O ansues som varianter af samme mønster, reduceres antallet af sætningsstrukturer yderligere (til fire).

I Herslund og Sørensens valensanalyse ansues et af verbets argumenter som fundamentalt i den forstand at det er særlig tæt forbundet med verbet. Det fundamentale argument associeres ofte med den semantiske rolle PATIENS, og det er objektet i transitive sætninger og subjektet i intransitive sætninger:

S V O John broke the window
 └─┬─┘

S V The window broke
└─┬─┘

Adjektet er en dobbelt relation af prædikativ art mellem verbet og A-syntagmet og mellem A-syntagmet og verbets fundamentale argument (objekt eller intransitivt subjekt). Gennem adjektet introduceres en *sekundær prædikation* i sætningen:

 ┌───┐
S V O A
 └─┬─┘
 └─┬─┘

┌───┐
S V A
└─┬─┘

Det er et kernepunkt i adjektteorien at A-syntagmet udelukkende relaterer sig til det fundamentale argument og aldrig til et andet argument. Det følgende mønster er således udelukket:

I de intransitive eksempler (2) og (4) ovenfor antages der altså at foreligge en sekundær prædikativ relation mellem *She* (S) og *surprisingly uncooperative* (A) og mellem *He* (S) og *between two motor-cars* (A). I de transitive eksempler (1), (3) og (5) antages der at være en sekundær prædikativ relation mellem *the tickets* (O) og *(to) her sister* (A) og mellem *two opponents* (O) og *totally senseless* (A). (Heraf en basal distinktion mellem transitive og intransitive konstruktioner.)

En sådan sekundær prædikativ relation er almindelig anerkendt i sætninger der traditionelt analyseres som indeholdende subjektsprædikater og objektsprædikater. I sådanne sætninger kan den afspejle sig i det sproglige udtryk ved kongruens, jf. franske eksempler som *Jérôme a rendu sa femme furieuse* og *Sa femme devient furieuse* med genuskongruens (se Herslund 1996:46 f.) og engelske eksempler som *We elected them members* og *They became members* med numeruskongruens. I andre eksemplertyper har den sekundære prædikative relation ikke sådanne formelle afspejlinger, men den kan indfanges ved hjælp af en semantisk parafrase med BE i betydningen 'placering'. I sætninger som *She remained in London* og *We elected them members* er disse parafraser 'She is in London' og 'They are members'. Som det fremgår, er det kun en del af betydningen der indfanges på denne måde, for de individuelle verber bidrager naturligvis væsentligt til den fulde betydning (og signalerer fortsættelse for REMAINS vedkommende og resultat for ELECTs vedkommende). Kanonisk hævdes adjektet af Herslund og Sørensen at have den semantiske rolle *lokation*. Mens denne rolle kan være helt konkret, er den i mange tilfælde af afbleget og metaforisk art. Det kan eksemplificeres med de næste sætninger, der illustrerer tiltagende afblegning af lokativ betydning:

- (6) Jane is in Spain
- (7) Jane is in prison
- (8) Jane is in poor spirits

I sætninger som *She gave the tickets to her sister* og *She gave her sister the tickets* er en parafrase med BE også mulig ('The tickets are with her sister'), men her er stedet hvor billetterne er lokaliseret, et 'aktivt' sted (se Herslund 1996:49). I sådanne tilfælde er en parafrase med HAVE derfor også mulig ('Her sister has the tickets').

Den centrale pointe for Herslund og Sørensen er at for det traditionelle subjeksprædikat, objektsprædikat, indirekte objekt og obligatoriske adverbial kan der etableres prædikative relationer der har nok til fælles til at berettiggte identifikationen af adjektet. Om en fælles lokativisk betydning kan etableres overbevisende, anses derimod i teoriens nuværende form for mindre væsentligt (se Herslund/Sørensen 1996a:13). Herslund og Sørensen påpeger at indførelsen af adjektet ikke krænker princippet om at samme sætningsfunktion ikke kan optræde mere end én gang i samme sætning. Og de understreger at adjektteorien giver svar på spørgsmålet om hvorfor subjeksprædikat, objektsprædikat, indirekte objekt og obligatorisk adverbial gensidigt udelukker hinanden, nemlig det ganske simple at det er den samme sætningsfunktion det drejer sig om. I traditionel sætningsanalyse forbliver dette spørgsmål derimod ubesvaret. Hvorfor forekommer der fx aldrig indirekte objektsprædikater hvis indirekte objekter er rigtige objekter?

3. Adjektteorien i engelsk

Lad os først undersøge om indirekte objekt, subjeksprædikat, objektsprædikat og obligatorisk adverbial rent faktisk står i komplementær distribution i engelsk. I en artikel om adjektteorien med særligt henblik på fransk og dansk henleder Lene Schøsler opmærksomheden på en eksempeltype der i engelsk kan illustreres med *I'll pay Peter ten pounds for the book*, og hun anfører at det finale adverbial der optræder sammen med et indirekte objekt, er et valenselement snarere end en satellit (1996:32). Da den finale konstituent imidlertid uproblematisk lader sig fjerne, kan den fortolkes som et optionelt adverbial, så eksempler af denne type viser for mig at se ikke at et obligatorisk adverbial og et indirekte objekt er i stand til at forekomme sammen. En anden eksempeltype nævnt af Schøsler (1996:31) er den der i engelsk kan illustreres med *Peter proceeded from London to Leeds*. Hvis der her er to obligatoriske adverbialer i stedet for et, er der to adjekter i samme sæt-

ning, og det tillader teorien ikke. I sådanne tilfælde lader det ene af adverbialerne sig imidlertid analysere som fakultativt, jf. fx at *from London* uproblematisk kan frontstilles mens *to Leeds* ikke kan det. En anden mulighed ved eksempler af denne type er at gøre gældende at A-relationen kan udfyldes dobbelt af syntagmer der udgør en enhed (se Herslund 1996:168 og Sørensen 1983:357). Bemærk, fx, at i en sætning som *We ship grain from the States to Russia* kan de to præpositionsgrupper fokaliseres som en enhed ved sætningskløvning: *It is from the States to Russia we ship grain*. Undersøgelse af potentielt problematiske eksempler af andre typer end de to nævnt af Schøsler lader til at vise at engelsk ikke er en undtagelse fra reglen om at der højst kan være ét adjekt i en sætning, dvs. indirekte objekt, subjektsprædikat, objektsprædikat og obligatorisk adverbial står i komplementær distribution i engelsk, og hver af disse traditionelle sætningsfunktioner kan kun forekomme én gang.

Engelsk er heller ikke en undtagelse fra reglen om at der ved alle disse traditionelle sætningsfunktioner er en dobbelt prædikativ relation mellem verbet og det syntagme adjektet realiserer, og mellem dette syntagme og objektet eller det intransitive subjekt. I et eksempel som *He squeezed between two motor-cars* er der således en primær prædikativ relation mellem *squeezed* og *He* og en sekundær prædikativ relation mellem *between two motor-cars* og *He*.

Da det vi står over for, er størrelser i komplementær distribution der deler en væsentlig egenskab, bør de analyseres på samme måde med mindre der er stærke grunde til ikke at gøre dette. Lad os derfor undersøge om der er ulemper forbundet med at vælge adjektanalysen i engelsk.

Det indlysende sted at begynde er ved det *indirekte objekt*, for det indirekte objekt adskiller sig fra adverbialet, subjektsprædikatet og objektsprædikatet på to væsentlige måder:

- Det har sin egen position i sætningen og kan identificeres formelt derved.
- Det kan fungere som subjekt i en tilsvarende passiv sætning (og hvad det angår, opfører det sig som et objekt).

Der er derfor ganske tungtvejende grunde til at udskille det indirekte objekt – en notorisk problematisk funktion, jf. hele litteraturen om dativtransformationen – fra adjektfunktionen. Om denne funktion stadig skal kaldes (indirekte) objekt, er imidlertid tvivlsomt, for som allerede nævnt er samme funktion ikke tilladt to gange i samme sætning.

Mens det indirekte objekt således står lidt for sig, må det ikke overses at en reanalyse af det som et adjekt ikke kun er motiveret af komplementær distribution og en delt central egenskab. Adjektanalysen sætter os i stand til at indfange ligheden mellem sætningspar som følgende:

- (9) She gave her sister the tickets
- (10) She gave the tickets to her sister
- (11) We baked Sam a cake
- (12) We baked a cake for Sam

Hvis adjektanalysen vælges, analyseres disse sætninger som S V A O (9, 11) og S V O A (10, 12), dvs. mens rækkefølgeforskellen afspejles, redegøres der direkte for at *her sister* udfører samme arbejde som *to her sister* og *Sam* samme arbejde som *for Sam* (i begge tilfælde er den semantiske rolle det drejer sig om, MODTAGER). Ikke overraskende analyserer nogle grammatikere den finale konstituent i eksempler som (10) og (12) som et indirekte objekt, ikke som et adverbial. I grammatiske beskrivelser af engelsk er der på ingen måde enighed om hvor stort et område det indirekte objekt dækker over (se Herriman/Seppänen 1996), og dette afgrænsningsproblem forsvinder hvis adjektteorien vælges.

Et særligt indlysende problem som tilhængere af adjektanalysen er nødt til at forholde sig til, udgøres af *passiven*. De er nødt til at sige at ikke blot objekter, men også nogle adjekter kan optræde som subjekter i en tilsvarende passiv sætning, som illustreret af *She gave her sister the tickets* (S V A O) og *Her sister was given the tickets* (S V O). De må også gøre rede for præcis hvilke adjekter der har denne egenskab. En måde at forholde sig til dette problem på er (som foreslået af Carl Bache, personlig oplysning) at hævde at kun de adjekter der realiseres af substantiver, substantivgrupper, pronominer eller pronomengrupper kan blive subjekt i passive sætninger. For at et adjekt kan kandidere til subjekts-

funktionen i en passiv sætning, skal det realiseres af en af de formtyper som subjekter prototypisk realiseres af. Sådant en formel tilgang ville 'forklare' hvorfor det kun er indirekte objekt-adjekter der kan blive subjekt i passive sætninger og ikke prædikat-adjekter (der prototypisk realiseres af adjektiver eller adjektivgrupper) eller adverbial-adjekter (der prototypisk realiseres af præpositionsgrupper, adverbier eller adverbiumsgrupper). En anden måde at forholde sig til dette problem på er at gøre gældende at kun de adjekter der udfører den semantiske rolle MODTAGER, kan blive subjekt i passive sætninger. Det må dog tilføjes at i de tilfælde hvor rollen MODTAGER udføres af et traditionelt adverbial, er promovering til subjekt kun mulig hvis præpositionen udelades.

Passiver uden tilsvarende aktiver med objekt er ikke begrænset til de tilfælde hvor et adjekt er blevet promoveret til subjekt. Som illustreret af de næste eksempler finder man i engelsk også passiver hvortil der slet ikke svarer aktiver (se Bache/Davidsen-Nielsen 1997:211):

- (13) Clyde was known locally as a very good swimmer
- (14) Shakespeare was born in 1564
- (15) She is said to be very rich
- (16) She was seen to leave the house
- (17) She is rumoured to have shot him
- (18) He is reputed to be very rich

Selv i traditionel sætningsanalyse er der altså ingen fast forbindelse mellem subjekter i passive sætninger og objekter i tilsvarende aktive sætninger.

Selvom problemerne der knytter sig til en adjektanalyse af det indirekte objekt, ikke bør undervurderes, forekommer de ikke at være uoverstigelige. Hvis fordele og ulemper ved en reanalyse af det indirekte objekt som adjekt afvejes, er en sådan analyse for mig at se ikke blot mulig, men også at foretrække.

Lad os herefter se på *prædikater*. I engelsk er det en central egenskab ved subjekts- og objektsprædikater at de hyppigt realiseres som adjektiver eller adjektivgrupper, og derved adskiller de sig fra adverbialer og

indirekte objekter. Endvidere kan et prædikat realiseret af et substantiv eller en substantivgruppe i de fleste tilfælde parafraseres som et prædikat realiseret af et adjektiv eller en adjektivgruppe (se Bache/Davidsen-Nielsen 1997:53):

- (19) This is a misfortune
- (20) This is very unfortunate
- (21) Many people consider Jack an eccentric
- (22) Many people consider Jack eccentric

Hvis adjektanalysen vælges, står vi over for det problem at nogle adjekter har adjektiviske egenskaber mens andre ikke har det. En mulig måde at tage fat på dette problem er at fremføre at adjekter der udfører den semantiske rolle ATTRIBUT (i sætninger der beskriver statiske situationer) eller RESULTAT (i sætninger der beskriver dynamiske situationer), realiseres som adjektiver eller adjektivgrupper, eller lader sig parafrasere som sådan. Herved vil man imidlertid ikke blot udskille traditionelle prædikater, men også adverbialer der udfører den semantiske rolle ATTRIBUT:

- (23) She was in high spirits
- (24) Clinton described the case as serious

Mens et adverbial der udfører den semantiske rolle ATTRIBUT, aldrig realiseres adjektivisk, kan det i visse tilfælde parafraseres som et adjektiv eller en adjektivgruppe. For eksempel kan (23) parafraseres som *She was (very) happy*.

Adjektanalysen tilbyder ikke noget helt tilfredsstillende svar på det netop nævnte problem. På den anden side er den forbundet med den fordel at problemet med at sondre mellem prædikat og adverbial i eksempelpar som *She was happy* : *She was in high spirits* og *The Vice Chancellor appointed Bill dean of the humanities* : *The Vice Chancellor appointed Bill as dean of the humanities* elimineres. At denne sondring er svær at foretage, fremgår af at engelske grammatikere er uenige om analysen af eksempler af denne type. Mens nogle ikke anerkender prædikater realiseret af præpositionsgrupper (som i *in high spirits* og *as dean of the humanities*), er der andre der gør det.

Adjektanalysen forekommer ikke at være forbundet med væsentlige problemer i engelsk hvad angår obligatoriske *adverbialer*. I prototypiske eksempler hvor den semantiske rolle der udføres af adverbialet er STED, er der tydeligvis en sekundær prædikativisk relation mellem adjektet og det fundamentale argument (jf. fx *She got through the gate/ The robbers put her in the boot of their car*), og det samme er tilfældet i eksempler som *She was in high spirits* og *Clinton described the case as serious*, hvor den rolle der udføres er ATTRIBUT. I sådanne tilfælde er parafraser med BE helt naturlige. Sådanne parafraser er mindre naturlige, men dog mulige, i de relativt sjældne tilfælde hvor rollen der udføres af adjektet, er TID (som i *His death came at the worst possible moment*). I de exceptionelle tilfælde hvor det drejer sig om den semantiske rolle MÅDE, er det derimod vanskeligt at levere en parafrase med BE, jf. fx *Mr Major put it differently*. Selv her er der dog tydeligvis en slags prædikativisk relation mellem de finale konstituent og objektet, og ikke mellem den finale konstituent og subjektet.

4. Konklusion

Hvis adjektteorien godtages i engelsk, må der redegøres for nogle grammatiske fænomener ved hjælp af semantiske roller frem for ved hjælp af syntaktiske funktioner. Det kan skabe vanskeligheder, for semantiske roller behandles på mange forskellige måder, og i nogle beskrivelser er det system der foreslås, så detaljeret at det er svært at håndtere som et analytisk instrument. Skønt en beskrivelse ved hjælp af semantiske roller således har tendens til at være mindre fast forankret end en beskrivelse ved hjælp af syntaktiske funktioner, vil jeg mene at der kan redegøres tilfredsstillende for de involverede grammatiske fænomener med et relativt simpelt system af roller som det der foreslås af Bache og Davidsen-Nielsen (1997:197 ff.).

I engelsk adskiller adjekter sig ikke fra subjekter og objekter ved at udføre et påfaldende stort antal semantiske roller. Med Baches og min engelske terminologi er de roller der udføres af adjekter, ATTRIBUTE, PLACE, BENEFICIARY, RESULT, TIME og MANNER. Rollerne der udføres af subjekter, er AGENT (prototypisk), AFFECTED (fx *The boat capsized*), CONTROLLER (*All the guests stayed on*), HOLDER (*Little of the fortress remains*) og CAUSE (*The book gave left-wingers a lot of inspiration*).

Og rollerne der udføres af objekter, er AFFECTED (prototypisk), RESULT (*He dug a hole*), PLACE (*He left the mansion*), TIME (*We spent too many days on the project*) og AFFECTED + HOLDER (*Clinton described the case as serious*). Hvad definitioner af disse specifikke roller angår, henvises til Bache/Davidsen-Nielsen (1997:197 ff.).

Formelt er adjekter meget heterogene. De kan realiseres af substantiver og substantivgrupper, adjektiver og adjektivgrupper, præpositionsgrupper, adverbier og adverbiumsgrupper, pronominer og pronomensgrupper, infinitte verbalformer (fx *That would be to surrender*) og ledsætninger (fx *The question is whether she wants him back*). Men subjekter kan praktisk taget også realiseres af alle disse formtyper (jf. fx *In England is where I prefer to be* og *Now is the time to act*). I traditionel sætningsanalyse er adverbialer også kendetegnet ved betydelig formel heterogenitet, men antallet af deres realisationsmuligheder er dog lavere end adjekters.

Som nævnt i 2. anføres adjektet af Herslund og Sørensen at have lokation som sin kernebetydning. I de tilfælde hvor adjektet ikke har konkret lokativisk betydning, opererer de med forskellige metaforiske udvidelser af denne kernebetydning. I fransk illustreres dette med eksempler med *mettre* som *mettre quelque chose au frigidaire* (konkret lokation), *mettre un manteau à quelqu'un* (abstrakt lokation), *se mettre à courir* (aktivitet) og *mettre quelqu'un en colère* (tilstand) (se Herslund 1996:179). Som tilsvarende eksempler i engelsk kan anføres udtryk med *put* som *put something in the fridge* (konkret lokation), *put something behind one* (abstrakt lokation), *put something in motion* (aktivitet) og *put somebody at a disadvantage* (tilstand). Om lokation faktisk er den rigtige kernebetydning, er imidlertid et åbent spørgsmål, for den fortolkes så bredt at den næsten dækker over alt og intet. Da den sekundære prædikative relation som er en af adjektets centrale egenskaber, lader sig groft udtrykke med en semantiske parafrase med BE, kunne et alternativ være at betragte ATTRIBUT (der dækker over karakteristik, identifikation og klassifikation, jf. Bache/Davidsen-Nielsen 1997:198) som adjektets kernebetydning. Det fungerer udmærket ikke blot med prædikater, men også med de fleste ikke-lokative adverbialer (fx *She remained in high spirits/ Clinton described the case as serious*). Og for lokative adverbialer (fx *He squeezed between two motor-cars*) og indirekte objekter fore-

kommer det ikke at være en forceret analyse. Som nævnt i 2. er spørgsmålet om adjektets kernebetydning ifølge deres teori i den tilstand den nu har nået, ikke afgørende for Herslund og Sørensen, men kan meget vel være „a matter of taste or beliefs“ (1996a:13). Det forekommer derfor problematisk at fremføre at adjektteorien må forkastes hvis en overbevisende fællesbetydning ikke lader sig etablere.

En videnskabelig hypotese plejer at blive accepteret hvis et stort antal uensartede facts bringes i uventet harmoni. For adjektteoriens vedkommende er dette mål næppe nået hvad fælles betydning angår. Men dette mål er jo heller ikke nået for subjekters og objekters betydning. Dette udelukker ikke at man kan tilskrive alle tre sætningsfunktioner centrale semantiske egenskaber, for man kan med rimelighed hævde at de roller der prototypisk udføres af subjekter, objekter og adjekter, er hhv. AGENT, AFFECTED og ATTRIBUTE.

Den påstand der fremsættes i dette indlæg, er at adjektteorien holder i engelsk som den gør i fx fransk, og at den er at foretrække for den traditionelle sætningsanalyse. En af adskillige fordele ved at anerkende adjektet i engelsk er at det velkendte problem med at udskille adverbialer fra indirekte objekter, subjektsprædikater og objektsprædikater elimineres fuldstændig. På det mere generelle plan er adjektteorien – ved at tilvejebringe vidtrækkende og interessante generalisationer – teoretisk langt mere tilfredsstillende end den analyse den har til hensigt at erstatte.

Note

Jeg takker for værdifulde kritiske kommentarer fra Carl Bache, Michael Herslund og Alex Klinge.

Henvisninger

Bache, Carl & Niels Davidsen-Nielsen (1997). *Mastering English. An Advanced Grammar for Non-native and Native Speakers*. Berlin/New York, Mouton de Gruyter.

- Daidsen-Nielsen, Niels (1996) (red.). *Sentence Analysis, Valency and the Concept of Adject. Copenhagen Studies in Language* 19. København, Samfundslitteratur.
- Herriman, Jennifer & Aimo Seppänen (1996). What is an indirect object? *English Studies* 77, 484-500.
- Herslund, Michael (1988). *Le datif en français*. Leuven/Paris, Peeters.
- Herslund, Michael (1996) (red.). *Det Franske Sprog. Kapitel III. Valens og Transitivitet*. Handelshøjskolen i København (foreløbig udgave).
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1982). Syntaks og leksikologi: Indledning til en valensgrammatisk analyse af fransk og dansk. *Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik* 9, Københavns Universitet, 33- 83.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1993). *The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages. LAMBDA* 18.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1994). A valence based theory of grammatical relations. In: Engberg-Pedersen, Elisabeth, Lisbeth Falster Jakobsen & Lone Schack Rasmussen. *Function and Expression in Functional Grammar. Functional Grammar Series* 16. Berlin/New York, Mouton de Gruyter, 81-95.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1996a). Introduction. In: Daidsen-Nielsen, Niels, 9-13.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1996b). Discussion. In: Daidsen-Nielsen, Niels, 143-157.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London, Longman.
- Schøsler, Lene (1996). Cheese and/or dessert? In: Daidsen-Nielsen, Niels, 15-49.
- Sørensen, Finn (1983). Un drôle d'objet indirect. In: Palle Spore et al. (red.). *Actes du VIIIe Congrès des Romanistes Scandinaves*. Odense Universitetsforlag, 351-359.

Fransk som klassifikatorsprog

Michael Herslund
Franskprojektet

1. Indledning

Mange sprog benytter såkaldte klassifikatorer i forskellige sammenhænge (jf. Allan 1977). En meget almindelig anvendelse er den obligatoriske brug af klassifikatorer ved kvantificerede eller demonstrative nominaler som for eksempel i kinesisk (Erbaugh 1986:402):

- (1) a *nèi s̄an zhī māo*
 Dem. 3 DYR kat
 ‘de tre katte’
 b *neì zhī gǒu*
 Dem. DYR hund
 ‘den hund’

I dansk har man en slags brug af klassifikatorer, når utællelige nominer skal kvantificeres:

- (2) *kvæg – seks **stykker** kvæg*
 *sukker – tre **stykker** sukker*
 *blod – fire **dråber** blod*

I modsætning til ægte klassifikatorer har man dog i dansk valget mellem en lang række leksikalske størrelser fra en åben liste med den eneste begrænsning, at der skal være leksikalsk forbindelighed mellem klassifikator og nomen:

- (3) *fire {dråber, glas, kopper, spande, gram, liter, flasker, pletter, klatter, håndfulde, poser ...} blod*

Det er sådanne lister, der i mange sprog er grammatikaliseret således, at man har et fast, lukket system af klassifikatorer. Men brugen af kvantificerende udtryk som på dansk ser derudover ud til at være universel.

2. De ubestemte artikler i fransk

Jeg vil her argumentere for, at de franske ubestemte artikler skal forstås som en slags klassifikatorer. Det der gør, at de franske ubestemte artikler bedst forstås som en slags klassifikatorsystem, er foruden de nedenfor opregnede semantiske og grammatiske kriterier det faktum, at fransk sammen med italiensk (jf. Korzen 1996) er det eneste europæiske sprog, hvor man obligatorisk har to forskellige ubestemte artikler at vælge imellem: den „ubestemte“ artikel *un* og „delingsartiklen“ *du*.

2.1. Tælleligt og utælleligt

I sin diskussion af klassifikatorer påpeger Lyons (1977:460 ff.), at substantiver i klassifikatorsprog er lige som ordet *salmon* i engelsk, som enten kan denotere en klasse individer eller noget stof (substans). Hvis substantiver generelt har denne egenskab, dvs. hvis et givet sprog ikke laver nogen grammatisk distinktion mellem tællelige og utællelige substantiver, så må man, hver gang man indfører et nyt substantiv, forsyne det med en markør, en klassifikator, for at signalere, hvilken denotation der er den relevante. Et leksem som *pain* bærer ingen information om tællelighed og må derfor klassificeres, *un pain* eller *du pain*, når det indføres i en diskurs.

Lyons foreslår videre (1977:462), at forskellen mellem tællelige og ikke-tællelige substantiver bygger på, at tællelige leksikaliserer (‘encapsulate’) betydningskomponenten [enhed]: et ord som *smør* kan altså repræsenteres simpelthen som [smør], hvorimod et ord som *bord* har repræsentationen [enhed-bord]. Det er denne del af betydningen, som kan tælles og kvantificeres. Utællelige substantiver og substantiver i klassifikatorsprog rummer ikke en sådan betydningskomponent. Denne må altså indsuppleres udefra, hvis man skal kvantificere eller tælle.

For at se, hvad der er karakteristisk for franske substantiver, kan man sammenligne med et sprog, der drager en skelnen mellem tælleligt og utælleligt, nemlig dansk. I dansk udmærker utællelige substantiver sig grammatisk på følgende tre måder:

1. De har ingen ubestemt artikel:

et bord – smør

2. De kan ikke sættes i pluralis:

bord-e – **smør-Pl*

3. De optræder ubesværet i singularis efter kvantorer:

?*meget bord* – *meget smør*

Ingen af disse tre kriterier udpeger en særlig klasse af substantiver i fransk:

1.	<i>une table</i>	–	<i>un beurre</i>
2.	<i>des tables</i>	–	<i>des beurres</i>
3.	<i>beaucoup de table</i>	–	<i>beaucoup de beurre</i>

De opfører sig med andre ord som substantiver i klassifikatorsprog. Dette kan fortolkes som, at franske „tællelige“ substantiver ikke har nogen betydningskomponent [enhed] og derfor må få den udefra, hvis de skal denotere en enhed. Derfor er en ubestemt artikel altid nødvendig og valget mellem *un* og *du* bliver obligatorisk: substantivets status af enhed eller noget andet skal markeres. Man kan altså ikke som på dansk klare sig med at udelade artiklen eller bruge indefinitter som *noget* og lignende. En af de to ubestemte artikler skal, lige som klassifikatorer i klassifikatorsprog, vælges for, at man kan etablere et ubestemt nominalsyntaxme. I den analyse, jeg forudsætter (DFS, Kapitel I, 5.4) er det determinativet, der etablerer syntagmet, jf. Heltoft (1996). Lyons (1977:464) analyserer også klassifikatorer som determinativer, nemlig som syntagmekerner; jf. også Langacker (1991:165). At man på fransk har et grundlæggende, obligatorisk valg mellem *un* og *du* uafhængigt af substantivets indhold, er endnu et argument for denne analyse.

Man kan altså foreslå, at det er *un*, der bidrager med den manglende betydningskomponent [enhed], mens *du* signalerer dens fravær. Heraf følger også, at de ubestemte artikler på fransk har en helt anden status end på dansk: hvor *en* – redundant – **signalerer**, at substantivet rummer betydningskomponenten [enhed], så signalerer fraværet af *en* simpelthen fraværet af denne komponent. I det franske system derimod er det artiklen *un*, der **indfører** denne komponent:

(4) **Dansk:***et bord* – [1 [enhed-bord]]**Fransk:***une table* – [1-enhed [table]]**2.2. Numerus**

Ved beskrivelsen af substantiver må man også tage numerus i betragtning. Det er generelt antaget, at et givet sprog enten har klassifikatorer eller morfologisk numerus, ikke begge dele. Og fransk opfylder for så vidt betingelserne for at udvikle et klassifikatorsystem, som sproget siden den sene middelalder har mistet den morfologiske numerus: bortset fra visse systematiske undtagelser (*-al*, *-ail* – *-aux*, *boeuf* – *boeufs* [bø], etc.) er singularis og pluralis ens i talt fransk. Man har derfor traditionelt antaget, at dette fonetiske sammenfald af singularis og pluralis på grund af forstummelsen af *-s* er en af de vigtigste årsager til udviklingen af et obligatorisk determinativsystem. Og dette passer godt med udviklingen af de ubestemte artikler, som rykker ind som klassifikatorer, når sproget mister sin numerus-bøjning. I alle andre europæiske sprog, jeg kender, bevares forskellen mellem singularis og pluralis i substantiverne.

Men selv om fransk har mistet numerusbøjningen fonetisk, så eksisterer den grafisk i bedste velgående. Og i modsætning til sprog som dansk, hvor ord som *smør*, *kul*, *blod*, etc. slet ikke kan have nogen pluralisformer, så har alle franske substantiver en grafisk pluralisform, et andet indicium på, at de ikke er morfologisk klassificerede i tællelige og utællelige. Anvendelsen af de universelt brugte kvantificerende klassifikatorer som i (2) er derfor fakultativ således, at man kan have enten a eller b:

(5) a *sucre* – *trois sucres*b *sucre* – *trois morceaux de sucre*

med analysen:

(5') a *trois sucres* – [3-enheder [sucre]]b *trois morceaux de sucre* – [3-stykker [sucre]]

Dette stemmer med, hvad Lyons (1977:463) siger om forskellen mellem klassifikatorsprog og andre sprog:

Languages which grammaticalize the distinction between entity-denoting and mass-denoting nouns tend to draw a sharp syntactic distinction between phrases like 'three men', on the one hand, and 'three glasses of whisky', on the other. Classifier-languages do not: they treat enumerable entities and enumerable quanta in much the same way.

Som det fremgår af (5a) og (6) nedenfor, grupperer fransk sig også i denne henseende med klassifikatorsprog:

(6) *trois hommes – trois sucres*

Som set har dansk ikke pluralis af sine utællelige substantiver og må derfor ty til klassifikatorer (kvantorer), bortset fra restaurant-konteksten (*Tre kaffe!*), eller når pluralia tantum skal bruges i singularis: *et par bukser*, *et par briller*. Med andre ord dukker klassifikatorer op, hver gang numeruskategorien ikke er for hånden.

2.3. Ubestemt pluralis

Det forhold, at alle nominer har pluralis, bestyrker den idé, at de franske nominer ikke er klassificerede i tællelige og utællelige, men at de er indifferente over for denne distinktion. Dette medfører så, at man må skelne de to værdier på en anden måde, og det gør fransk netop ved at have indført en distinktion mellem to forskellige ubestemte artikler:

(7) *un sucre – du sucre*

Nu er der jo intet universelt ved ubestemte artikler, og det at have to af slagsen er uhyre sjældent. Bortset fra, at mange sprog ikke har artikler, så er der også dem, der har bestemt, men ikke ubestemt artikel. Den ubestemte artikels opgave ser altid ud til at være at betegne ét eksemplar (derfor har man den så sjældent i pluralis), og den optræder i de sprog, der har distinktionen, kun ved tællelige substantiver. Herved ad-

skiller den sig markant fra den bestemte artikel og optræder egentlig mest som en slags tælleartikel, dvs. en kvantor. Det er denne funktion, der er blevet generaliseret i fransk ved skabelsen af oppositionen *un/du* og ved udbredelsen af den ubestemte artikel til pluralis. Herved indfører fransk en grammatikaliseret skelnen mellem tælleligt og utælleligt, som ikke er leksikaliseret i substantiverne. Mere generelt kan man sige, at de ubestemte artikler på fransk spiller sammen med numerussystemet og derved danner et simpelt klassifikatorsystem, som klassificerer nominalsyntagmer som heterogene eller homogene:

(8)

Singularis	<i>un mouton</i> <i>un sang</i>	÷ Homogen
	<i>du mouton</i> <i>du sang</i>	+ Homogen
Pluralis	<i>des moutons</i> <i>des sangs</i>	

Det er velkendt, at ubestemt pluralis både morfologisk, syntaktisk og semantisk ligger tæt op ad den utællelige singularis: morfologisk har de ofte samme type udtryk (Ø-artikel på dansk, *du – des* på fransk); syntaktisk forbindes pluralisord lige som utællelige singularisord uproblematisk med kvantor, jf. *beaucoup de tables* over for *beaucoup de beurre*; semantisk er der tale om en homogenisering i pluralis, som svarer til singularis homogen. Det der karakteriserer homogene udtryk er, at man ved deling opnår entiteter af samme art som helheden: hvis man deler smør, får man bare mere smør; hvis man deler flertalsentiteter som for eksempel borde, så får man tilsvarende bare borde. Og de kan, lige som utællelige substantiver, ikke sættes i pluralis:

Though plurals can only be formed on count nouns, plurals themselves fall under the mass-noun category. One symptom of their mass-noun status is the fact that a plural noun is not susceptible to further pluralization (Langacker 1991:77)

3. De franske klassifikatorer

Det er således i artikelsystemet, at fransk har udviklet sig til et klassifikatorsprog: ethvert substantiv, der indføres i diskursen, dvs. i et ubestemt syntagma, skal nemlig markeres for, om det bruges tælleligt (*un*) eller utælleligt (*du*). Det er ikke substantivets indhold, der afgør valget mellem de to artikler, det er den måde substantivet bruges på i den pågældende kontekst: alle substantiver forekommer med begge artikler. Derfor får man kontraster som følgende:

- (9) a *Astérix a mangé un sanglier.*
 Astérix a mangé du sanglier.
- b *Il y a un sanglier dans cette forêt.*
 Il y a du sanglier dans cette forêt.

3.1. De to ubestemte artikler

Ved abstrakter, som ofte grupperes med ikke-tællelige substantiver (jf. Lyons 1977:314), finder man naturligvis ofte *du*:

- (10) *Donnez-moi un numéro à Washington, demanda alors Malko à la standardiste de l'hôtel. Est-ce qu'il y a de l'attente?* (Villiers, Santiago 207)

C'est de la polémique! ... Lisez le texte objectivement. Si vous faites du commentaire, ce n'est plus la même chose (Pottecher, Pétain 61)

S'ils avaient de la valeur, leurs sujets en auraient aussi (Ajar, Pseudo 536)

Celle d'un grand patriote de 50 ans (...) qui réussit à faire de la victoire avec de la défaite (Express 17.10.86, 66)

Det samme er tilfældet ved konkrete:

- (11) *J'attends en regardant pioncer le matou. De la bestiole de luxe* (San Antonio, Cadeau 114)

De la fumée de pipe flottait dans le bureau (Simenon, *Vieillards* 163)

De la natte recouvrait le plancher (Boudard, *Métamorphoses* 56)

et, alentour, il y avait de la pelouse et des ifs taillés (Simenon, *Marie* 130)

le garçon apporta des churrascos qui ressemblaient furieusement à de la semelle (Villiers, *Santiago* 27)

Man har således modsætningen *un/du* ved samme substantiv ved både abstrakter og konkrete:

- (12) *il me semble qu'on peut reconnaître une certaine manière d'attaquer la première syllabe avec une aspiration, ou plutôt de l'aspiration* (Cornulier, *Etudes* 51)

Ou alors, c'était d'un bien étrange bétail qu'il s'agissait! Du bétail qui allait régulièrement au cinéma (Merlino, *Jargonautes* 116)

– *Il y a du boeuf gros sel et, avant cela, vous pourriez prendre du pâté de campagne ... Sa voix sonnait-elle autrement que d'habitude quand, à la porte de la cuisine elle lança: – Un pâté et un boeuf gros sel!* (Simenon, *Marie* 85)

Veux-tu un café? (...) un militaire apporta un plateau avec du café (Arnothy, *Ami* 177)

Elle n'inspire qu'une légère compassion. (...) – Pourquoi de la compassion? (Dard, *San Pedro* 1.21)

... pour perdre du poids à l'Institut du docteur Lennes, qui avait mis au point un traitement nouveau. Je ne pouvais plus continuer à traîner sur moi un poids pareil, c'était dangereux pour mon coeur (Ajar, *Pseudo* 555)

3.2. Klassifikatorernes betydning

Man finder ofte i samme sætning en modsætning mellem *un* og *du*, hvor det drejer sig om at sammenligne noget partikulært med noget generelt:

- (13) *une allégresse qui ressemblait à du bonheur* (Dard, *San Pedro* 1.58)

Brugen af klassifikatoren *un* medfører således individualisering af denotatum. Og som det fremgår af flere af eksemplerne ovenfor, udøver et adjektiv ofte en afgørende indflydelse således, at man får modsætninger som:

- (14) *du* N – *un* Adj N/*un* N Adj

Tilføjelsen af et attributivt adjektiv eller et hvilket som helst attributivled som for eksempel en relativsætning medfører nemlig ofte den individualisering, der skal til, for at klassifikatoren *un* med sin betydning af [enhed] vælges:

- (15) *Avec de la gentillesse et même une grande générosité* (*Express* 27.12.85, 36)

Ils me parlèrent, dans ce qu'ils supposaient être du français (Vercors, *Silence* 23)

... s'adressant à ma nièce dans un français correct (ib. 24)

Elle portait un short taillé dans un tissu délavé dont les bords s'effrangeaient (Gallo, *France* 301)

Denne individualisering er særligt tydelig i følgende kontrast:

- (16) *Un matin gris avec encore et toujours de la brume, mais une brume claire, lumineuse* (Simenon, *Port* 73)

Men at det faktisk drejer sig om en klassifikation og ikke en automatik, understreges af, at et attributivt adjektiv ikke i sig selv er nok til at fremtvinge brugen af *un*; man kan altid bruge *du*:

- (17) *Pas tous les jours que je leur offrais **du spectacle inédit*** (Boudard, *Métamorphoses* 60)

*Un petit peu peur, vraiment, **de la vraie peur*** (Gallois, *Fille* 83)

*Pour de la ruine, c'était **de la belle ruine*** (Courchay, *Malaveil* 44)

*C'était rare qu'il y ait **de la vaisselle sale*** (Simenon, *Trompe* 20)

Betydningen af klassifikatoren *un*, '[1-enhed]', medfører således en individualisering af substantivets denotatum. Og man får, afhængigt af dette denotatum en betydning, af 'eksemplar' eller 'type' (jf. Sørensen 1996). Dette er tydeligt ved substantiver, som denoterer noget homogent, som *crème* eller *beurre*.

- (18) *La praline se fait avec **une bonne crème** et **un bon beurre*** (TV2 31.7.97)

mens klassifikatoren *du* ikke indfører nogen betydning af enhed. Den signalerer kun, at denotatum skal tages uindividualiseret. Den præcise betydning følger så af substantivets leksikalske indhold:

- (19) *Ça c'est **du fer à repasser!*** (Merlino, *Jargonautes* 144)

Eftersom systemet med kun to klassifikatorer er ganske rudimentært – *un* [1-enhed] ovf. *du* [homogen] – er det klart, at der forekommer en masse polysemi, navnlig ved *du*. Og dette er særligt tydeligt ved substantiver, som denoterer levende væsener (højt på animeringshierarkiet), hvor adskillige aspekter jo kan udtrækkes, og denotatum derfor kan præsenteres som noget homogent ad forskellige dimensioner:

- (20) *Il y avait **de l'homme**, là-dedans* (Gary, *Tête* 107)

*Elle est rousse. Elle a trente ans. Elle a **du chien*** (Jardin, *Neuf ans* 54)

*En comprenant: „Je me suis fait torero pour avoir **de la femme** ...“, Maurice Clavel tombe dans un piège bien connu des traducteurs, les*

faux amis. Au mot fama (renommée) correspond en français le mot „fame“ (inusité de nos jours en France mais présent dans le Littré) (NO 723.28, september 1978).

*„Il doit y avoir **du canard** en quantité!“ disait le substitut à M. Grand-maison en observant les terrains d’alentour (Simenon, Port 46)*

*il y avait des gendarmes et **de la police** partout (Simenon, Homme 96)*

*Il y a **du montreur d’ours** chez Molière (Duneton, Parler 64)*

Et simpelt syntagme som *du cheval* kan alt efter konteksten altså betyde enten a. ‘hest’ (begrebet), b. ‘hestekød’ (masse eller stof), c. ‘noget hesteagtigt’ (begrebets intension), d. ‘noget cirkus- eller sigøjneragtigt’ (begrebets konnotationer):

(21) a *Cela, c’est **du cheval**!*

b *Ce soir, on mange **du cheval**.*

c *Comme chez ces lads qui, à force de vivre jour et nuit dans l’ombre des chevaux, en arrivent, par un mystérieux phénomène de mimétisme, à leur ressembler, il y avait en elle **du cheval** (Daninos, Carnets 88)*

d *mais je ne serais pas surpris qu’il y eût dans sa famille de la roulotte et **du cheval** (Tournier, Roi 56)*

Og syntagmet *un cheval* kan betyde enten ‘et eksemplar’ eller ‘en type’, lige som *un whisky* kan betyde enten ‘en enhed’ eller ‘en type’ (jf. Sørensen 1996).

3.3. Substantivering

En karakteristisk brug af klassifikatorer er ved omklassificering af ord fra andre ordklasser, eller af hele syntagmer, som substantiver. Klassifikatoren-determinativets status som kerne og dermed syntagmedanner viser sig tydeligt i denne anvendelse. Anvendelsen af en klassifikator

her svarer til omklassificeringen af højere ordens entiteter som første ordens entiteter.

Således bruges *du* ved substantivering af adjektiver:

- (22) *Celle d'un grand patriote de 50 ans (...) qui réussit à faire de la victoire avec de la défaite, du légitime avec de l'illégal* (Express 17.10.86, 66)

Je m'imaginais, dans du monacal (San Antonio, *Certaines* 144)

un calme qui ressemblait à du vide (Simenon, *Homme* 153)

proprier og præpositionssyntagmer:

- (23) *Si vous êtes bien adapté à la réalité, normal, vous faites du Parkinson sous l'effet des gouttes* (Ajar, *Pseudo* 653)

Le travail philologique est parfait (c'est du Tobler!) (Henry 1968:10)

C'est du sur-mesure pour le R.p.r. (Express 10.10.86, 4)

Côté trésorerie, c'est du sans-limite (San Antonio, *Cadeau* 19)

eller andre syntagmer:

- (24) *Tu prends Messmer ou Mitterrand, c'est de vraies têtes romaines, du buste, du gladiateur, du pareil au même, du laurier derrière les oreilles* (Gary, *Nuit* 105)

Tout le monde vit le couteau sur la gorge et du couteau sur la gorge, c'est une situation alimentaire (Ajar, *Pseudo* 660)

et, aussitôt, il y a de l'index dans l'air (Daninos, *Nouveaux* 158)

ce serait du chacun pour soi (Express 10.10.86, 9)

Heroverfor står så substantiveringer med *un*:

(25) *Un jour, je réussirai à faire en moi un vide immense* (Ajar, *Pseudo* 658)

un calme qui ressemblait à du vide (Simenon, *Homme* 153)

4. Mensurale og sortale klassifikatorer

Blandt klassifikatorer skelner man gerne mellem kvantificerende ('mensural') og klassificerende ('sortal'). De to franske artikler dækker for så vidt begge områder, som de både kvantificerer og udfører en rudimentær klassifikation gennem kvantifikationen. Den kvantitative værdi fremkommer af grundbetydningen af *un* – der historisk som alle andre ubestemte artikler i verdens sprog er talordet '1' – nemlig 'en enhed', hvilket både er en omfangs- eller tælleenhed og en meget rudimentært klassificerende klassifikator: [1-enhed] medfører for eksempel læsninger som 'et eksemplar' eller 'en type'.

4.1. Det simple system

Klassificerende, sortale, klassifikatorer bidrager i traditionelt erkendte klassifikatorsprog med en mere eller mindre fintmasket klassifikation ('person, dyr, ting ...'; 'rund, aflang, flad ...') af selve begrebet 'enhed' således, at man skal vælge den relevante klassifikator fra en liste, jf. bru- gen af *zhī* i kinesisk i (1). Denne liste af simple klassifikatorer er i fransk begrænset til de to elementer *un* og *du*, som altså i kraft af deres men- surale klassifikation også udfører en sortal. Dette system udgør sprogets simple klassifikatorsystem. Ved siden af mere specielle klassifikatorer har mange sprog en generel klassifikator som for eksempel kinesisk *gè*, som kan anvendes i stedet for andre, mere specialiserede. Det er den- ne generelle klassifikator, det franske system *un/du* ligner mest. Det simple system udgør den obligatoriske anvendelse af klassifikatorer.

4.2. Det komplekse system

Herudover har man et system af komplekse klassifikatorer skabt ud fra den uudtømmelige kilde til dannelsen af sådanne størrelser, nemlig an- dre substantiver. Og inden for det komplekse system, kan man skelne mellem sortale og mensurale klassifikatorer. De mensurale udgøres af stort set samme typer udtryk som på alle andre sprog, dvs. forskellige

kvantorer og kvantorlignende udtryk ('omfang' eller 'beholdere' af enhver art, jf. (2) og Milner 1978):

- (26) *un kilo de beurre*
une poignée de cerises
une pincée de poivre
une goutte de sang
un bol de riz
 ...

som blandt andet også bruges ved pluralia tantum (*une paire de lunettes*).

Men fransk har herudover udviklet et system af sortale klassifikatorer, som er dannet efter samme model, nemlig *Klassifikator* de N. Fransk danner sine sortale klassifikatorer på samme måde som de mensurale, hvilket igen er typisk for klassifikatorsprog, jf. kinesisk (Hagège 1982:79):

- (27) **Mensural klassifikator:**
yì wǎn fān
 en skål ris

Sortal klassifikator:
yì běn shū
 et stk. bog

Men til forskel fra kinesisk er den komplekse sortale klassifikator ikke obligatorisk på fransk; man kan nøjes med den simple, som så til gengæld er det:

- (28) **Mensural klassifikator:**
un riz
un bol de riz

Sortal klassifikator:
un livre
une abomination de livre

I modsætning til de simple klassifikatorer, som er obligatoriske, udgør de komplekse klassifikatorer et meget rigere, produktivt og næsten åbent system, som aldrig er obligatorisk, men som på grund af det ofte meget subjektive og kreative indhold (jf. Thomas 1970) snarere hører hjemme i visse diskurstyper, et fænomen som også er velkendt i klassifikatorsprog (jf. Craig 1986:8). Man får således valget og kontrasten mellem simpel og kompleks klassifikator, med ofte ringe betydningsforskel:

(29) *Ce n'est que de la vanité*

Ce qu'il prend pour du dévouement n'est qu'une espèce de vanité
(Simenon, *Trompe* 166)

Klassifikatorernes funktion her er at afgrænse, identificere og individualisere substantivreferenten gennem en mere eller mindre objektiv klassifikation.

Den strukturelle udformning er som sagt den samme som ved de mensurale klassifikatorer, og den opnåede klassifikation kan enten være objektiv:

(30) *la ville de Paris*
le mois de mai

eller subjektiv:

(31) *son crétin de fils*

med et hav af glidende overgange mellem disse to yderpunkter.

Ved siden af denne dimension, objektiv-subjektiv, har man en anden dimension, hvor man går fra relativt uspecificerede ord, som kan forbindes med hvad som helst, som for eksempel *espèce*, *type*, *sorte*, over ord som *rôle*, *fonction* og *phénomène*, *mot*, *concept*, til klassifikatorer, som udpeger et enkelt aspekt ved referenten (*son président de mari*) eller klassificerer den totalt (*la ville de Paris*, *le métier d'instituteur*).

De komplekse klassifikatorer illustreres af følgende:

(32) **1. Art eller type:**

cette espèce de vélo

ce type de pneu

2. Funktion:

La race joue le rôle de drapeau dans certains conflits (Langaney, *Hommes* 201)

3. Fremtrædelse:

le mot de liberté

le concept de mode

4. Fremtrædende aspekt:

Hillary Clinton. Un sérieux handicap pour son candidat de mari
(*Express* 22.2.96, 16)

des brimades que notre brave géôlier de Hudson Lowe eût été incapable d'inventer (Daninos, *Nouveaux* 43)

Marcel et sa Suédoise d'épouse (Fallet, *Dictionnaire du français non conventionnel* 177)

5. Total klassifikation:

Il ne leur resterait plus, alors, que la région de Saïda pour unique refuge (*Express* 20.2.87, 17)

Les coulisses du métier d'acteur (*Express* 2.5.96, forside)

la route s'incurva un peu après le hameau de Lamothe (Deforges, *Tango* 105)

Især gruppe 4. er selvfølgelig åben for den subjektive klassifikation, og det er her fransk henter en rigdom af nedsættende udtryk (jf. Ruwet 1982):

- (33) *Ma bigote de mère sera folle de joie* (Dard, *San Pedro* 1.82)

elle aurait trouvé un monsieur moins contemplatif que son bouddhiste de Richard Gere (Elle 11.8.97, 38)

Que faisaient donc ces idiots d'ambulanciers? (Dard, *Cahier* 34)

le nom que son imbécile de fils, avec son imbécile de femme et ses enfants idiots mais gentils, lui avaient donné (Fleischman, *Rendez-vous* 55)

Si au moins ce gros crétin de flic n'avait pas eu l'idée saugrenue de venir rue des Gros Murs (Dard, *Bourreau* 143)

Men også det modsatte:

- (34) *un amour d'enfant*

un jour, un miracle d'amour et d'abnégation (Gary, *Vestiaire* 135)

Lige som de simple klassifikatorer kan de komplekse substantivere adjektiver (jf. Thomas 1970:299):

- (35) *quelque chose de beau*
rien de neuf
une place de vide

Nu kunne man indvende, at de komplekse klassifikatorer jo blot er udtryk for almindelig, fri syntagmedannelse med leksikalske størrelser. Men konstruktionerne har visse særtræk, som adskiller dem klart fra „almindelige“ syntagmer som *le père de Louise*. Det er nemlig bemærkelsesværdigt, at N_2 , det klassificerede substantiv, optræder uden artikel, samtidig med, at det determinativ, der „logisk“ hører til N_2 , sættes foran hele syntagmet:

- (36) *son candidat de mari*
 * *le candidat de son mari*

Og dette forhold kan gå så vidt, at det fælles determinativ kongruerer, ikke med N_1 , klassifikatoren, men med N_2 , det leksikalske substantiv:

- (37) *cet andouille de Gilbert*
le cloche de Jacques
un bête de pays (Aymé, cit. Eriksson 1993:185)

Disse forhold viser, at det i hvert fald drejer sig om ret specielle syntagmer.

5. Konklusion

Fransk opfører sig altså på flere områder som et klassifikatorsprog. Dets klassifikatorer falder i to grupper: de simple, som indgår i determinativsystemet, og de komplekse, som består af leksikalske elementer, med en høj grad af subjektiv og kreativ udnyttelse.

Man har følgende strukturer, hvor de simple klassifikatorer tillader en hel del polysemi og kontekstafhængighed:

- (38) **Simpel klassifikator (mensural-sortal):**
un 'enhed' (eksemplar, type)
du 'homogen'

Kompleks klassifikator:

Mensural:

un kilo de pommes
une bouteille de vin
un morceau de sucre

Sortal:

la ville de Paris
son candidat de mari
son crétin de frère

De to systemer kan illustreres med ordet *papier*:

(39) **Simpel:**

De la rouille et de la pourriture étalée sur un papier journal (Boudard, *Métamorphoses* 115) – ‘et stykke avispapir’

Il y avait vraiment un papier (Simenon, *Marie* 177) – ‘et dokument’

Elle était écrite au crayon, sur du papier bon marché (Simenon, *Trompe* 50) – ‘billigt papir’

Kompleks klassifikator:

Tu piges ou si je dois te marquer tout ça sur un bout de papier (San Antonio, *Cadeau* 172) – ‘en lap papir’

Som man kan se, kan man ofte nøjes med det simple system. Men på dansk, hvor man ikke har et simpelt klassifikatorsystem, må man tit bruge leksikalske omskrivninger for at gengive selv de simple franske klassifikatorer:

(40)	<i>un papier</i>	–	<i>et stykke papir; et dokument</i>
	<i>un sucre</i>	–	<i>et stykke sukker</i>
	<i>un silence</i>	–	<i>et øjeblikks stilhed</i>

Henvisninger

Allan, Keith (1977). Classifiers. *Language* 53, 285-311.

Craig, Colette (red.) (1986). *Noun Classes and Categorization*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

DSF = *Det franske sprog*. Franskprojektets præpublikationer.

Erbaugh, Mary S. (1986). Taking Stock: The Development of Chinese Noun Classifiers Historically and in Young Children. In: Craig, Colette, 399-436.

Eriksson, Olof (1993). *La phrase française. Essai d'un inventaire de ses constituants syntaxiques*. *Romanica Gothoburgensia* XLII, Göteborgs Universitet.

Hagège, Claude (1982). *La structure des langues*. Paris, PUF.

- Heltoft, Lars (1996). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependens-analytisk forsøg. In: Herslund, Michael (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekollokviet*. Odense Universitetsforlag, 7-34.
- Korzen, Iørn (1996). *L'articolo italiano fra concetto ed entità. Etudes Romanes* 36. København, Museum Tusculanum.
- Langacker, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford University Press.
- Lyons, John (1977). *Semantics I-II*. Cambridge University Press.
- Milner, Jean Claude (1978). *De la syntaxe à l'interprétation. Quantités, insultes, exclamations*. Paris, Seuil.
- Ruwet, Nicolas (1982). *Grammaire des insultes et autres études*. Paris, Seuil.
- Sørensen, Finn (1996). NPers denotationsmuligheder. In: Herslund, Michael (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekollokviet*. Odense Universitetsforlag, 84-101.
- Thomas, Jacques (1970). Syntagmes du type „ce fripon de valet“, „le filet de sa mémoire“, „l'ennui de la plaine“. *Le français moderne* 38, 293-306, 412-439.

„Forbindelsesadverbialer“ og inversionsmekanismer på fransk

Et udkast til et større projekt

Hanne Korzen
Franskprojektet

1. Præsentation af konstruktionstyper og problemstilling

Moderne fransk adskiller sig på en gang fra de andre romanske sprog og fra de germanske sprog derved, at det har to forskellige former for subjekt, nemlig de klitiske subjekter: *je, tu, il, elle, nous, vous, ils, elles, ce, on* og de frie subjekter: alle andre størrelser, der kan forekomme som subjekt. Disse to subjektstypers helt forskellige syntaktiske opførsel bevirker, at de regler, der skal opstilles for subjektinversion på moderne fransk nødvendigvis må blive komplicerede, og der har i den grammatiske litteratur (ikke mindst inden for landets grænser) været en livlig diskussion af, hvorledes man bedst kunne systematisere inversionskonstruktionerne, se fx Spang-Hanssen (1971), Togeby (1971), Skårup (1977), Korzen (1988).

1.1. Klassifikation af inversionskonstruktionerne

Idet vi benytter os af det klassifikationssystem, der er foreslået i Korzen (1988), arbejder vi med følgende tre konstruktionstyper:

1° Pronominal inversion

I denne konstruktionstype er der altid et klitisk subjekt i det enklitiske felt, og der kan desuden være et frit subjekt i præfektet, jf. Korzen/Nølle (under udarbejdelse). Konstruktionen forekommer normalt¹ kun i hovedsætninger, der er markeret på en særlig måde. For det første forekommer den i spørgsmål:

¹ Normalt kan den pronominal inversion ikke bevares ved indlejring. Således bemærkes kontrasten mellem følgende par:

(a) *Sans doute Paul a-t-il terminé*

- (1) a [Votre frère] sait-il que vous êtes là?
b Pourquoi [votre cousine] est-elle partie?

eller i en særlig type af indrømmelses- eller betingelsessætninger, som oprindeligt er spørgesætninger:

- (2) a *Savan eût-il accepté de lutter contre la colonne, que la moitié du village se fût sans doute enfuie* (Malraux, cit.: Pedersen et al. 1980:86)
b *S'en apercevait-elle, elle s'interrompait et parfois rougissait un peu* (Arland, cit.: ib.)

Og for det andet forekommer den – eller rettere sagt *kan* den forekomme, det drejer sig aldrig om en fast regel – i forbindelse med visse adverbialtyper, når de er spidsstillet:

- (3) a **Peut-être** [votre frère] sait-il que vous êtes là
b *L'ambiance était franchement mauvaise. Aussi* [votre cousine] est-elle tout de suite partie

(a') **Je crois que sans doute Paul a-t-il terminé*

(b) *A quoi le ministre avait-il fait allusion?*

(b') **Je ne sais pas à quoi le ministre avait-il fait allusion*

Man træffer dog lejlighedsvis konstruktioner som (c)-(e):

(c) *L'Italie fut ravagée d'une peste si violente qu'à peine les vivants suffisaient-ils à enterrer les morts* (Camus, *Le Bidois* 1950, 120)

(d) *Voici quelques romans de la nouvelle énergie, où peut-être sied-il de reconnaître une conséquence de la guerre...* (Beaunier, ib. 121)

(e) *Le prince répondit en souriant que peut-être ne parlerait-elle pas de cette manière si elle lui avait fait l'honneur de visiter ses fermes* (A. France, ib. 120)

Den pronominal inversion må betragtes som en undtagelse i disse ledsætninger, der i virkeligheden er konstrueret som hovedsætninger. Den sætning, der er indeholdt i (c), er en følgesætning, og den, der står i (d), er en parentetisk relativsætning. Begge disse sætningstyper er meget selvstændige i forhold til den sætning, de er indlejret i, og minder begge om hovedsætninger, jf. også Matthiessen/Thompson (1988). Derfor er det heller ikke så overraskende, at de af og til kan optræde, som om de var hovedsætninger. Den ledsætning, der er indeholdt i (e), er en kompletivsætning, der angiver indholdet af en replik. Den er så at sige, ved en slags strategiskift, slået over i den hovedsætning, som den også ville have været, hvis der havde været brugt direkte tale. Et lignende strategiskift ses også på dansk: *Han sagde, at han havde aldrig truffet Ole der* (Hansen 1977:76).

Muller (1996:73-75)² beskriver den pronominal inversion ved at sige, at den gør ytringen „ufuldkommen“ („fait de l'énoncé verbal un terme énonciatif incomplet“) og signalerer, at tolkningen må ske ud fra et element i den nærmeste kontekst. Det kan dreje sig om et spidsstillet led (fx *pourquoi*, jf. (1b)), eller *peut-être*, jf. (3)) eller om en tilknyttet sætning (jf. (2)). Er der ikke et sådant element tilstede, vil default-værdien blive hjælpørgsmål (jf. (1a)).

De adverbialtyper, der er repræsenteret i (3), betegnes i den danske tradition ofte som „forbindelsesadverbialer“. Det er disse typer, vi skal se nærmere på i nærværende arbejde, idet vi skal søge at få præciseret, hvad der kan menes med, at de „markerer sætningen på en særlig måde“, og hvorfor netop disse adverbialer er beslægtet med hvad man lidt uformelt kunne kalde „spørgsmålsoperatoren“. For at forstå forbindelsesadverbialernes status i inversionssystemet som en helhed er det dog nødvendigt kort at se på de andre konstruktionstyper. Betegnelsen „forbindelsesadverbial“ er i grunden ikke særlig pædagogisk, idet den ikke er dækkende for alle gruppens medlemmer (jf. også diskussionen i 1.2). Men den vil blive benyttet i det følgende som en bekvem forkortelse for „adverbialer, der kan udløse pronominal inversion“.

2° *Blandet inversion*

Ved betegnelsen „blandet inversion“ sigtes der til, at det inverterede subjekt i disse konstruktioner kan være såvel klitisk som frit:

- (4) a Non, dit-elle
- b Non, dit ma cousine

Derimod kan det aldrig være dobbelt udtryk:

- (5) *Non, ma cousine dit-elle

Den blandede inversion forekommer i to typer af indskud. For det første forekommer den i anførende sætninger (jf. (4)). Og for det andet forekommer den i visse typer af udtryk for forbehold, sådan som det illustreres i (6):

2 Muller støtter sig her på Allaire (1977).

- (6) J'avais été, paraît-il, provocante (Giroud, cit.: Pedersen et al. 1980:87)

Inversionen spiller sammen med parentesintonemet i disse konstruktioner, jf. Korzen/Nølke (under udarbejdelse), og er med til at markere, at der skiftes diskursniveau.

3° Nominal inversion

Konstruktioner med nominal inversion har altid et frit subjekt. I disse konstruktioner, som – meget groft sagt – anvendes enten for at strukturere budskabet på en særlig måde eller for at skabe ligevægt i sætningen, jf. Korzen (1987), fremkaldes inversionen ved spidsstilling enten af sætningsprædikatet som helhed, sådan som det ses i (7), der repræsenterer den såkaldte „toledskonstruktion“, jf. Korzen fx (1987) og (1997):

- (7) **Vint** la fête de la fécondation des palmiers-dattiers (Tournier, *Gaspard* 24)

Sont dites juxtaposées les propositions de même nature qui, dans une même phrase, ne sont reliées entre elles par aucune conjonction (Grevisse 1969:54)

Eller ved spidsstilling af et enkelt af sætningsprædikatets led, hvorved der fremkommer en „treledskonstruktion“. Treledskonstruktionen kan manifestere sig enten som hoved- eller som bisætning, og den kan være såvel spørgende som ikke spørgende, jf. Korzen (op.cit.):

- (8) a **Que** signifie tout ce mystère? (Joffo, *Anna* 35)
 b Qui veut comprendre clairement **à quoi** ressemblaient ces hommes, doit sans cesse évoquer l'image d'un loup (Charles-Roux, cit.: Wall 1980:146)
 c **A ce démiurge** a succédé un masochiste (Boisdeffre, cit.: Jonare 1976:84)
 d Nous entrons, le cœur battant, dans le salon **où** nous attendent les grandes personnes (Boissard, *Vous verrez* 22)
 e **Alors** survint l'incident de cette mauvaise enfant qui, à l'école accusa mon père d'avoir tué ma mère (Tristan, *Egarés* 116)

- f **Ainsi** se termina, et pour toujours, ma carrière de voyante (Joffo, *Anna* 231)³
- g Je voulais dire **combien** m'avait déçue dès le premier instant cette France tant espérée, ... (Prou, *Tonkinoise* 157)

Det spidsstillede led kan være objekt, adjekt, stedsadverbial, tidsadverbial, mådesadverbial eller gradsadverbial, sådan som det er illustreret i (8). Det kan derimod aldrig være årsagsadverbial. Det er således bemærkelsesværdigt, at det spørgende adverbium *pourquoi* i modsætning til alle de andre spørgeord (*qui, que, quoi, quand, où, comment, combien*) aldrig kan konstrueres med nominal inversion. Medens de andre spørgeord kan konstrueres med såvel nominal som pronominal inversion, kan *pourquoi* kun følges af pronominal inversion:

- (9) a **Qui** est cette jolie fille?
 Qui est-elle?
- b **Que** fera Jean-Michel?
 Que fera-t-il?
- c **A quoi** pensez-vous votre frère?
 A quoi pensez-t-il?
- d **Quand** reviendra votre belle-mère?
 Quand reviendra-t-elle?
- e **Où** est allé ce train?
 Où est-il allé?
- f **Comment** va votre fils?
 Comment va-t-il?
- g **Combien** mesure cette table?
 Combien mesure-t-elle?
- h ***Pourquoi** pleure votre fils?
 Pourquoi [votre fils] pleure-t-il?

På dette punkt opfører delspørgsmål indledt med *pourquoi* sig på samme måde som hjælperspørgsmål:

³ *Ainsi* er her anvendt som mådesadverbial. Som det vil fremgå af nedenstående beskrivelse, kan dette adverbium imidlertid også bruges som forbindelsesadverbial. Spillet mellem de to anvendelser af *ainsi* er særlig velegnet til at illustrere forholdet mellem de forskellige inversionskonstruktioner på fransk.

- (10) *Pleure votre fils?
[Votre fils] pleure-t-il?

Forskellen mellem *pourquoi* og de øvrige spørgeord er undersøgt i Korzen (1983), (1985) og (1990). Her skal vi især fokusere på det, hjælpørgsmål og *pourquoi*-spørgsmål har til fælles med forbindelsesadverbialerne.

1.2. Forbindelsesadverbialerne: en foreløbig præsentation

Forbindelsesadverbialerne udgør ikke en egentlig klasse. Der er tale om forskellige adverbialtyper, som i større eller mindre omfang lader sig anvende som forbindelsesadverbialer. Med en lettere omskrivning af et kendt citat kunne man næsten sige: „Man fødes ikke som forbindelsesadverbial. Man bliver det“. Da der således bliver tale om grader af „forbindelsesadverbial-agtighed“, kan det ikke undre, at gruppen varierer noget fra fremstilling til fremstilling. Men man kan sige, at der er en „kernegruppe“ på ca. 15 medlemmer, som er med i de fleste fremstillinger. Vi vil her især se på, hvilke medlemmer tre meget benyttede monografier medtager. Det drejer sig om Blinkenberg (1928), Le Bidois (1950) og Jonare (1976). Blinkenberg (op.cit. 131) opstiller følgende liste på 25 medlemmer, idet han dog gør opmærksom på, at det på den ene side ikke drejer sig om en lukket liste, og at hyppigheden af inversion på den anden side varierer fra adverbial til adverbial (han skelner i modsætning til de andre to ikke mellem „egentlige forbindelsesadverbialer“ og „analoge tilfælde“):

- (11) *ainsi, de même, aussi, aussi bien, au moins, du moins, à tout le moins, toujours, encore, encore moins, bien plutôt, tout au plus, tout juste, à plus forte raison, autant; – à peine; – sans doute, peut-être, probablement, en vain, vainement, inutilement, difficilement, rarement, volontiers*

Le Bidois opererer med en gruppe af egentlige forbindelsesadverbialer på 20 medlemmer, hvoraf de 15 falder sammen med Blinkenbergs, samt en gruppe af tilfælde, som han betragter som analoge. Nogle af disse er med i Blinkenbergs liste, mens andre er „nye“. Jonare, som har ønsket at begrænse sig til de mest almindelige, giver en grundig beskri-

velse af en gruppe på 14 medlemmer, som alle findes hos de to andre forskere. Desuden viser hun en række analoge tilfælde, for størstedelens vedkommende adverbialer, som ikke findes i de andre fremstillinger. I appendiksets fig. 1 ses en oversigt over de adverbialer, som i en eller flere af de nævnte fremstillinger betragtes som centrale (i alt 31). I appendiksets fig. 2 ses de af de „analoge tilfælde“ hos Le Bidois og Jonare, som ikke findes i Blinkenbergs liste (i alt 23). Det samlede antal „individer“ er altså 54. Det må dog understreges, at mange af de „analoge“ kun yderst sjældent vil forekomme med inversion. De betegnes ofte som „helt unormale“ eller regnes ligefrem for fejl eller i det mindste krukkeri, selvom det mestendels synes at bero på et skøn hos den enkelte forsker, hvad man vil regne for „unormalt“. En egentlig statistik findes kun hos Jonare.⁴ Denne statistik, som kun tager højde for „kernegruppen“, er gengivet i appendiksets fig. 3.

Betrakter man nu Blinkenbergs liste, jf. (11), får man ved første øjekast indtryk af, at det drejer sig om en ret så heterogen gruppe, som da også ofte – i afmagt – simpelt hen stilles alfabetisk op, jf. fx Jonare (1976) og Pedersen et al. (1980). Det springer dog straks i øjnene, at de paradigmatiserende adverbialer er så pænt repræsenteret blandt kernegruppens medlemmer. *Aussi, aussi bien, de même, encore, au moins, à peine* og *tout au plus* er således at finde hos Nølke (1983). Vi har endvidere en gruppe sætningsadverbialer af den modale type, jf. Nølke (op.cit. 166): *sans doute, peut-être, probablement*, nogle (få) tidsadverbialer: *toujours, encore, rarement*, nogle mådesadverbialer: *ainsi, en vain, vainement, inutilement, volontiers* samt diverse grads[agtige] adverbialer, hvortil også nogle af de paradigmatiserende kan regnes: *au moins, du moins, à tout le moins, encore moins, bien plutôt, à plus forte raison, autant, à peine*.

Hvad angår tidsadverbialet *toujours*, er det værd at bemærke, at det kun optræder som forbindelsesadverbial i det faste udtryk *toujours est-il que* med indlejret kompletivsætning:

4 Ved fremlæggelsen af forarbejdet til nærværende artikel på Sophienberg i september måned blev jeg gjort opmærksom på, at Alberto Gil (1995) faktisk præsenterer et større statistisk materiale. I skrivende stund er det imidlertid endnu ikke lykkedes mig at skaffe omtalte værk.

- (12) Je n'ai jamais appris qui avait prononcé ainsi devant elle, ou qui lui avait donné à croire qu'il fallait prononcer ainsi. **Toujours est-il que** pendant quelques semaines, elle prononça *Saint-Loupe*... (Proust, cit.: Le Bidois 1950:105)

Toujours est-il que regnes for så lidt centralt, at det helt er udeladt ikke blot i de to mest benyttede lærebøger ved de højere læreanstalter, Pedersen et al. (1980) og Rasmussen/Stage (1993)⁵, men også, hvad der undrer mere, hos Jonare (1976). Det vil imidlertid vise sig, at netop dette udtryk er særlig velegnet til at belyse forbindelsesadverbialernes funktion i sætningen.

Blinkenberg selv har allerede foreslået en mere generel klassifikation af de omtalte adverbialer, idet han opdeler dem i to (ikke absolut disjunkte) hovedgrupper, som han betegner som „adverbes conjonctifs“ og „adverbes subjectifs“ (i Rasmussen/Stages gode oversættelse: „forbindelses- og holdningsadverbialer“ (op.cit. 335)). Førstnævnte (og det er dem, der i (11) står foran den første tankestreg) tjener ligesom visse konjunktioner til at knytte den sætning de står i, til den foregående sætning, jf. Blinkenberg (op.cit. 130); de udtrykker en vurdering af den logiske forbindelse mellem de to perioder, jf. Pedersen et al. (op.cit. 85). Sidstnævnte (dem, der står efter den sidste tankestreg i (11)) angiver typisk en sandsynlighedsvurdering. Adverbialet *à peine*, som står i midten, kan bruges på to forskellige måder (se herom nedenfor). Jonare og Le Bidois er begge ret kritiske over for Blinkenbergs tvedeling af de nævnte adverbialer. Vi mener derimod, at den giver en vigtig indsigt, hvilket vi vil vende tilbage til senere, jf. også Nøjgaard (1992:197).

Men hvad er der fælles for alle forbindelsesadverbialerne, og hvorved adskiller de sig fra andre adverbialtyper, som ikke kan fremkalde inversion? Det synes at gå igen i alle fremstillinger, at de adverbialer, der kan fremkalde pronominal inversion på moderne fransk, modificerer sætningen i sin helhed. Således hedder det også i det nyeste større værk om de franske adverbialer (Nøjgaard op.cit.):

5 Her har udeladelsen sikkert pædagogiske årsager. Måske læres *toujours est-il* nemmest som et fast udtryk i modsætning til de øvrige forbindelsesadverbialer, der jo forekommer i fri konstruktion.

nous pensons que les deux emplois [hhv. „conjonctif“ og „subjectif“] dérivent d’une valeur plus générale de l’inversion complexe. Celle-ci a la mission de marquer que le membre qui la déclenche se situe en dehors du champ de la prédication principale, soit qu’il établisse une liaison connective avec la phrase précédente, soit qu’il intègre à la phrase un prédicat secondaire. (op.cit. 197)

Dette falder jo helt i tråd med den generelle beskrivelse af inversionsmekanismen givet ovenfor ligesom det også passer godt til Mullers beskrivelse af den pronominal inversion: Denne inversionstype udløses kun, når sætningen i sin helhed er markeret på en særlig måde, jf. også Korzen (1983) og (1987). Problemet er imidlertid, at kun en lille del af de adverbialtyper, der modificerer sætningen i sin helhed, kan kombineres med inversion. Det er fx bemærkelsesværdigt, at inversion normalt aldrig findes efter konnektorer som *néanmoins*, *pourtant* eller *donc*. *Donc* minder ellers, i hvert fald for en overfladisk betragtning, meget om *aussi*, jf. også **Petit Robert**, der angiver *en conséquence* som synonym mulighed for begge. Inversion er ligeledes udelukket (eller i det mindste stærkt uheldig) i forbindelse med sætningsadverbialer som *heureusement*, *malheureusement*, *sûrement* eller *certainement*. De to sidstnævnte anvendes ellers ofte i betydninger, der ligger meget nær *sans doute*’s. Og her er kun nævnt nogle få eksempler. Det er muligt at opstille en lang liste over sætningsadverbialer, der *ikke* udløser pronominal inversion, selv når de spidsstilles. Det drejer sig altså om at finde ud af, hvorved vores forbindelsesadverbialer adskiller sig fra de øvrige sætningsadverbialer og da navnlig fra deres „nærmeste familie“. Det er naturligvis utilfredsstillende at lade sig nøje med en forklaring gående ud på, at forbindelsesadverbialerne har bevaret ældre sprogrtrins inversionsregel, blot fordi de så hyppigt optræder spidsstillet, jf. Jonare (1976:115)⁶. At forbindelsesadverbialerne skulle have bevaret ældre sprogrtrins inversionsregel, er i øvrigt en sandhed med modifikationer, jf. Korzen (1987:193).

6 Jonare giver følgende kommentar til et citat af Clédat (1928): „Clédat qui, à propos des adverbes de probabilité, parle d’une ‘contamination de l’ordre interrogatif’, propose une explication de l’inversion après *à plus forte raison*, *en vain* et *vainement* qui, à notre avis, est valable pour toutes les phrases introduites par un adverbe modal:

‘... le maintien de l’archaïsme s’explique sans doute par la fréquence ancienne de l’emploi de ces locutions en tête de la proposition.’“

Nøjgaard (op.cit. 161) foreslår følgende klassifikation af nogle af de mest almindelige konjunktioner og konnektorer:

Conjonctions pures:	et – ou – ni
Semi-conjonctions:	mais – puis
Connecteurs purs:	or – car – sinon
Semi-connecteurs:	donc

Connecteurs combinatoires:	encore – aussi (bien) – (tout) au plus
Connecteurs libres:	ainsi – (tout) au moins – à peine

Som det ses, er det i de to sidstnævnte grupper forbindelsesadverbialerne befinder sig. Disse to grupper betegnes tilsammen som „connecteurs secondaires“ (op.cit. 181). Som Nøjgaard selv siger (s. 189), er grænsen mellem de to grupper flydende og forskellen egentlig kun af statistisk art, idet inversion skulle være mest almindelig i forbindelse med adverbialer fra førstnævnte gruppe. (Navnet „connecteurs combinatoires“ sigter til, at klassens medlemmer ikke primært er konnektorer, men kun bliver det *i kombination med* pronominal inversion. Med navnet „connecteurs libres“ menes, at valget mellem inversion og ligefrem ledstilling er mere frit).⁷

De resterende forbindelsesadverbialer behandles i et afsnit for sig (op.cit. 196). Her skitseres følgende typer:

1° assertifs restrictifs: ‘sans doute’ (etc.)

2° évaluatifs d’énoncé: ‘en vain’

3° types divers: ‘rarement’ (her henvises til Jonares liste, jf. appendiksets fig. 3)

Og Nøjgaard bemærker, at „Il est bien évident que, dans tous ces cas, l’inversion complexe n’a rien à voir avec la fonction connective“

⁷ Kaster man et blik på Jonares statistik (jf. appendiksets fig. 3), undrer det, at *à peine* befinder sig i gruppen af „connecteurs libres“. Det må da også straks tilføjes, at Nøjgaard selv tager udtrykkeligt forbehold over for dette adverbial: „Le restrictif de degré, ‘à peine’ se combine si régulièrement avec l’inversion qu’il acquiert presque le statut d’un connecteur combinatoire“ (op.cit. 190).

(s. 197). Fortsættelsen er den ovenfor citerede passage, hvor det konstateres, at det, der er fælles for de to typer er, at de begge modificerer sætningen som helhed. Vi er herved tilbage, hvor vi stod for lidt siden.

Imidlertid er Nøjgaards opdeling af de forskellige typer af konnektive elementer meget inspirerende. Hvis det er rigtigt, at fx *donc* og *aussi* må anbringes i hver sin klasse, og kun førstnævnte kan siges at være en egentlig konnektor, kunne det jo være, at de to adverbialer trods den lighed, vi konstaterede ovenfor, i en eller anden forstand ikke udfylder samme plads i sætningen. Denne tankegang vil vi arbejde videre med i det følgende.

2. Udgangspunkt: ytringens tre komponenter

Som udgangspunkt for vores overvejelser vil vi se på den opdeling af ytringen i tre komponenter, som den engelske filosof Hare har kaldt **neustisk**, **tropisk** og **frastisk**, jf. Lyons (1977:749 ff.), Durst-Andersen (1996:136-37) samt franskprojektets I, 4. Herslund (1997:70). Den frastiske komponent svarer stort set til, hvad der i vores beskrivelse betegnes som „proposition“: det er en gengivelse af et vist sagforhold. Den tropiske komponent er en veridiktion, „det er tilfældet“, og den neustiske er afsenderens „signatur“, „jeg siger“. Disse to sidste komponenter udgør tilsammen asserteringen, fungerer, som Durst-Andersen udtrykker det, som „en slags ramme for alle deklarative ytringer“ (op.cit. 131). Den tropiske komponent er karakteriseret ved, at flere adverbialer og modaliteter kan knyttes til denne del, lige som en variation i den tropiske komponent gør rede for forskellen mellem deklarative („det er tilfældet“), interrogative („er det tilfældet?“) og imperativiske sætninger („lad det være tilfældet“). Den tropiske komponent spiller en særlig rolle i Durst-Andersens teori, idet han ved hjælp af mindre justeringer i denne komponents udformning gør rede for forskellen mellem tre basale sprogtyper, som bl.a. adskiller sig fra hinanden med hensyn til kategorier som modus, kasus og aspekt (op.cit. 131-33).

I nedenstående beskrivelse vil den tropiske komponent også spille en vigtig rolle, idet vi vil arbejde ud fra den hypotese, at de elementer, der kan udløse pronominal inversion (dvs. såvel spørgsmålsoperatoren som forbindelsesadverbialerne), kan beskrives som hørende til netop den-

ne komponent. Forskellen mellem adverbialer som *aussi* og *donc* kunne da forklares ved, at man postulerede, at sidstnævnte hørte til den neustiske komponent.

Hvis det er rigtigt, at forbindelsesadverbialerne bedst beskrives som knyttende sig til en slags „det er tilfældet“-komponent, kan man sige, at denne implicitte betydning ekspliciteres i udtrykket *toujours est-il que*, som diskuteredes i forbindelse med eksempel (12). Udtrykket er endvidere glimrende til at vise, hvordan et adverbial kan miste noget af sin konkrete betydning ved således at „rykke op“ i den tropiske komponent. I stedet for videreførelse i tid betegner det nu noget i retning af 'når man viderefører tankerækken', jf. også Le Bidois (1950:105), der om dette faste udtryk siger: „Ajoutons que, dans cet emploi figé, *toujours* perd une grande partie de son sens d'adverbe temporel pour prendre une valeur d'affirmation réduite (= quoi qu'il en soit, en tout état de cause, en tout cas).“ Det kunne se ud, som om egentlig tidsbetydning hang sammen med den frastiske komponent. Men man må naturligvis spørge sig selv, hvorfor det kun er *toujours*, der har brug for denne eksplicitering for at „rykke op“ i den tropiske komponent, hvorfor det fx ikke gælder *encore*. Dette spørgsmål må søges besvaret i den finere beskrivelse af de enkelte adverbialer.

En finere beskrivelse er i det hele taget strengt nødvendig af flere grunde. For det første er det ikke alle de adverbialer, som må regnes for hørende til den tropiske komponent, der kan fremkalde inversion. Det gælder fx, som allerede antydnet, ikke for faktive ytringsadverbialer som *heureusement* og *malheureusement*, jf. Nølle (1983:166-67) og Durst-Andersen (op.cit. 143), der også klassificerer de russiske panderter til disse „attitudemæssige adverbialer“ som tropiske adverbialer. – Skal et element være i stand til at udløse pronominal inversion, er det med andre ord en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse, at det tilhører den tropiske komponent. – Og for det andet må en opdeling af adverbialerne i tre kategorier naturligvis være grov.⁸ Forbindelsesadverbialerne er trods vigtige fællestræk en „samling individualister“ med hver deres særlige karakteristika. I 3. vil vi se lidt nærmere på de forskellige typer.

8 Klassifikationen af et givet adverbial ud fra disse generelle retningslinier kan volde problemer. Måske bl.a. fordi visse, semantisk komplekse, størrelser i virkeligheden må beskrives som hørende til flere komponenter på én gang.

3. Typer af forbindelsesadverbialer

Vi er i franskgruppen gået i gang med at undersøge de enkelte adverbialer under en lup sammen med deres „nærmeste familie“. Det har imidlertid vist sig, at det er et uhyre omfattende arbejde, som vil kræve langt mere plads (og tid), end vi råder over lige nu. Nedenfor vil vi derfor blot give et lille indtryk af dette arbejde ved at skitsere behandlingen af nogle udvalgte typer. Idet vi i denne omgang holder os til Blinkenbergs liste, vil vi i 3.1 vise nogle karakteristiske konstruktioner med forbindelsesadverbialer opdelt i Blinkenbergs to kategorier „adverbes conjonctifs“ og „adverbes subjectifs“, og i 3.2 vil vi præsentere en samlet opstilling af listens medlemmer.

3.1. Nogle karakteristiske konstruktioner

3.1.1. „Adverbes conjonctifs“

aussi

Aussi hører ligesom *encore*, som vi skal se på nedenfor, til gruppen af de paradigmatiserende adverbialer, jf. Nølke (1983). Når sådanne adverbialer knyttes til den frastiske komponent, markerer de et fokusdomæne, inden for hvilket der under udsigelsen vil forekomme en specialiseret fokaliserings i overensstemmelse med det enkelte adverbials semantik. Navnet „paradigmatiserende“ sigter til, at tolkningen af dem altid præsupponerer eksistensen af et paradigme af sætninger, hvor basis er den samme, men hvor fokus varierer. For *aussi*'s vedkommende udmønter dette sig som beskrevet i Nølke (op.cit. 98) sådan at betydningen af en sætning som (13) kan symboliseres ved en formel som (13'):

(13) Pierre **aussi** est venu

(13') po^9 : Pierre est venu

PP^{10} : Quelqu'un d'autre que Pierre est venu

Pierre kan siges at indgå i en paradigmatisk relation med 'de andre personer, hvorom det gælder, at de er kommet', fx *Jacques*, *Paul*, *Gaston* og *Michel*.

9 „posé“ = 'direkte betydning'.

10 „Présupposé fort“ = 'stærk præsupposition' (dvs. en præsupposition, som taler ikke blot selv anser for at være sand; men som han også antager, at lytter anser for sand).

Når *aussi* flyttes op i den tropiske komponent og knytter sig til sætningen som helhed, markerer det ikke længere et sådant fokusdomæne. I (14) (= (3b)) markerer adverbialet, at den sidstnævnte *sætning* indgår i en særlig form for paradigmatiske relation med den førstnævnte, sådan at de kan opfattes som naturligt sammenhørende. Dette vil man normalt tolke sådan, at sætning nr. 2's indhold er en naturlig følge af sætning nr. 1's:

- (14) L'ambiance était franchement mauvaise. **Aussi** votre cousine est-elle partie

Det vil som oftest være muligt at udtrykke den samme årsag-følge-relation blot ved at sætte de to hovedsætninger sammen uden brug af *aussi*:

- (14') a L'ambiance était franchement mauvaise. Votre cousine est partie
b Votre cousine est partie: l'ambiance était très mauvaise

Men *aussi* fremhæver stærkt denne relation ved at understrege, at de to sagforhold så at sige hører sammen, og at det andet derfor ligefrem *bør* følge af det første: 'Det er tilfældet, at p, og det er sandelig også tilfældet, at q'.¹¹ Brugen af den pronominal inversion, der ekspliciterer, at sætningen er under påvirkning af en særlig form for „operator“, tjener yderligere til at sammenknytte de to hovedsætninger, sådan at deres indbyrdes forhold kommer til at nærme sig forholdet mellem en hovedsætning og dens ledsætning:

- (15) a L'ambiance était si mauvaise que votre cousine est partie
b Comme l'ambiance était très mauvaise, votre cousine est partie

11 Nøjgaard (1992:185) beskriver intuitionen om denne tætte relation mellem de to sagforhold ved at sige: „‘aussi’ interprète la conséquence comme une simple addition que l'interlocuteur aurait pu faire lui-même“. Og Le Bidois (1950:100) udtrykker sig endnu mere malerisk: „Placé en tête de la phrase, *aussi* a un double rôle. D'une part, il rattache cette phrase à celle qui précède, en énonçant un rapport de cause à conséquence. D'autre part, il imprime à la proposition qu'il introduit une sorte d'élan très spécial, comme si la pensée était impatiente de se décharger de son contenu et d'arriver au terme logique de son mouvement.“

Det er muligt at gøre rede for de øvrige paradigmatiserende forbindelsesadverbialer ud fra de samme retningslinier, idet man ud fra hvert enkelt adverbials særlige semantik kan forklare, hvad der sker, når de „rykker op“ i den tropiske komponents tidløse verden, og hvilken form for logisk forbindelse der skabes mellem de involverede hovedsætninger (se fx om *aussi bien* i Nølke (1983:104); om *de même* ib. 106; om *encore* ib. 140-42; om *au moins, du moins, tout au plus* ib. 144-47; om *à peine* ib. 154).

Det er bemærkelsesværdigt, at de paradigmatiserende adverbialer *même* og *surtout*, der ellers forekommer ret så beslægtede med flere af de ovennævnte adverbialer, ikke kan fremkalde inversion (eller i hvert fald kun yderst sjældent gør det, jf. diskussionen i 1.2 og appendiksets fig. 2). De kan ellers „rykke op“ i den tropiske komponent på samme måde som deres inversionsfremkaldende „familiemedlemmer“ og da udtrykke betydningen ‘det er især tilfældet at’, ‘det er endog tilfældet at’:

- (16) **Surtout**, je confondis les choses avec leurs noms (Sartre, cit.: Nølke 1983:170)
- (17) – Puisque vous êtes de la police, vous devriez le connaître, car il en est aussi, et **même** il doit être quelqu’un de haut placé (Simenon, cit.: ib.)

Dette skyldes sandsynligvis, at de i deres betydning har et ekstra „lag“, som forlener den størrelse, de knytter sig til, med en særlig *argumentativ* status, jf. Nølke (op.cit. 51-97) om *même* og (op.cit. 106-27) om *surtout*). Afsender er i den grad selv „på banen“, at man, hvis man, som vi har gjort det her, bruger en model med en neustisk og en tropisk komponent, kunne mistænke adverbialer som *même* og *surtout* for at stå med et ben i den neustiske komponent. Det kunne se ud, som om de paradigmatiserende adverbialer, der kan optræde som forbindelsesadverbialer, er mere „rene“ i så henseende, idet de i første række fokuserer på den modificerede størrelses „medlemskab“ af paradigmet eller ej og ikke så meget på, om dette medlemskab nu også er et argument for en eller anden konklusion. Når disse adverbialer knyttes til den tropiske komponent, interesserer man sig primært for, om et propositionelt indhold ‘er tilfældet eller ej’ (jf. *aussi, de même, encore* etc.), eller om det ‘er

tilfældet i større eller mindre grad' end det indhold, der ligger i en forudgående ytring (jf. *au moins, bien plutôt, encore moins* etc.).

To af de såkaldte „adverbes conjonctifs“, nemlig *ainsi* og *à peine*, fortjener en kort særkommentar. *Ainsi* har vi allerede stiftet bekendtskab med i 1.1, jf. eks. (8f) og note 3. Dette demonstrative, anaforiske adverbium udmærker sig ved på én gang at kunne fungere som „gedigent“ mådesadverbial, der knytter sig til den frastiske komponent og har mulighed for at konstrueres med nominal inversion, jf. (8f), og som sætningsadverbial, der knytter sig til den tropiske komponent og konstrueres enten med ligefrem ledstilling eller med pronominal inversion:

(18) a **Ainsi** quelques rêves sont notés (Lanoux, cit.: Jonare 1976:123)

b **Ainsi** la pièce se remplit-elle de désespoir (Nimier, cit.: ib.)

Ved denne „oprykning“ kommer *ainsi* til at udtrykke overensstemmelse mellem to sagforhold, sådan at det sidste opfattes som følgende af det første. Men da der ofte kun er en hårfin forskel mellem det at betegne måden, noget er kommet i stand på (årsagen), og måden, det foregår på (altså slet og ret „måden“), forekommer der en vis sammenblanding af de to konstruktionstyper (jf. Jonare 1976:119-34; Korzen 1987:229-33; Nøjgaard 1992:195).

Med hensyn til *à peine* er der at bemærke, at dette adverbial kan fungere såvel sætningseksternt som sætningsinternt og derfor figurerer to steder i oversigtsskemaet (22). I den sætningseksterne funktion arbejder det sammen med *que* i konstruktioner som (19), hvor betydningen er 'Næppe var p blevet tilfældet, før q blev det:

(19) **A peine** le Grand Canal a-t-il été terminé (1672) **que** le roi a décidé de l'utiliser (Levron, cit.: Jonare op.cit. 153)

Alle de forbindelsesadverbialer, vi har set på i denne afdeling, fungerer som bindeled mellem to ytringer ved at knytte sig til den tropiske komponent, sådan at den indeholdte propositions sandhed/falskhed vurderes i forhold til det indhold, der udtrykkes i den følgende sætning (*à peine ... que*) eller i den foregående (alle de øvrige). Vi vil sige, at disse

forbindelsesadverbialer, der altså „kigger“ enten til venstre eller til højre i teksten, fungerer i den **vandrette dimension**.

3.1.2. *Adverbes subjectifs*

De adverbialer, der befinder sig i denne gruppe, kan siges at operere inden for sætningsgrænsen. De betegner alle talers holdning til det udtrykte indholds grad af sandsynlighed. Synes altså at passe særlig godt til 'det er tilfældet'-komponenten. De udtrykker enten **mulighed** (*peut-être, sans doute, probablement*), **svækket negation** (herunder lav grad: *à peine, rarement, difficilement*; og hvad man kunne kalde „anti-følge“: *en vain, vainement, inutilement*, som godt nok betegner et sagforhold som realiseret, men ikke med det resultat, man havde håbet på) eller **anti-negation** (*volontiers*, som ligesom det danske *gerne* ud over at kunne betyde 'godvilligt' også kan betegne 'sædvanligvis' og altså forstærke graden af sandsynlighed). De tre førstnævnte må betragtes som „født“ i den tropiske komponent, mens de syv følgende er mådes-, grads- eller tidsadverbialer, som er „rykket op“ med en (svagere) betydningsændring til følge. Prototypen må her siges at være *peut-être*, som spidsstillet næsten altid konstrueres med pronominal inversion, med mindre man da kombinerer det med *que*, sådan at den modificerede sætning får en ledsætningslignende status:

- (20) a **Peut-être** votre frère sait-il que vous êtes là
 b **Peut-être que** votre frère sait que vous êtes là

Som nævnt i afsn. 2, er det bemærkelsesværdigt, at ikke alle de adverbialer, der må betragtes som hørende til den tropiske komponent, kan fremkalde pronominal inversion. Det gælder fx ikke *heureusement* og *malheureusement*. Førstnævnte kan ellers kombineres med *que* på samme måde som *peut-être*.

- (21) **Heureusement que** votre frère est au courant

Imidlertid er *heureusement* og *malheureusement* jo faktive adverbialer, der betegner talers stillingtagen til, om en given kendsgerning er heldig eller uheldig. De udtrykker altså i modsætning til de øvrige adverbialer, der er beskrevet i denne sektion, ikke noget om sandsynlighedsgraden. Vi vil sige, at alle disse „adverbes subjectifs“, der betegner talers indgri-

ben uden at „kigge“ til venstre eller til højre i teksten, fungerer i den **lodrette dimension**.

3.2. Samlet opstilling

I (22) ses en samlet opstilling af Blinkenbergs liste:

(22) ***Vandret dimension***

Paradigmatisk relation

Ikke gradueret

ainsi, de même, aussi, aussi bien, encore, (toujours)

Gradueret

au moins, du moins, à tout le moins, bien plutôt, tout au plus, tout juste, à plus forte raison, encore moins, autant

Tidsmæssig relation

à peine ... que

Lodret dimension

Mulighed

sans doute, peut-être, probablement

Svækket negation

Lav grad

à peine, rarement, difficilement

Anti-følge

en vain, vainement, inutilement

Anti-negation

volontiers

4. Konklusion

Vi skal her dels gøre en foreløbig status over forbindelsesadverbialerne, dels vurdere, om de resultater, vi er nået frem til, kan kaste nyt lys over inversionsmekanismerne i almindelighed.

Forbindelsesadverbialerne, som bedst kan beskrives som hørende til den tropiske komponent, har at gøre med vurderingen af et udsagns gyldighed i relativ (vandret dimension) eller absolut forstand (lodret dimension).

Når det fungerer i den vandrette dimension, udtrykker det, at et sagforhold, som i en eller anden forstand er af samme type som det, der denoteres i en tilgrænsende (typisk forudgående) sætning, griber afgørende ind i den samlede tolkning. En sætning indledt med et sådant adverbial forstås ikke uden denne forudgående sætning. Men afhængigheden er gensidig, idet passagen også er ufuldstændig uden dette sidste modificerende element. Med den pronomielle inversion fremhæves det tætte tilhørsforhold, sådan at forholdet mellem de to sætninger kommer til at nærme sig det forhold, der er mellem en overordnet sætning og dens ledsætning.

Når forbindelsesadverbialet fungerer i den lodrette dimension, udtrykker det talers vurdering af et udsagns grad af sandsynlighed. Her kan *que* i visse tilfælde „vikariere“ for den pronominale inversion (jf. (20b)). Men som Muller (1996:74) gør opmærksom på, er dette langt fra nogen regelmæssig foreteelse, idet vi på den ene side kun kan have *que* i forbindelse med få af forbindelsesadverbialerne (nemlig „mulighedsadverbialerne“, jf. skema (22)) og på den anden side kan have det i forbindelse med visse adverbialer, som ikke kan fungere som forbindelsesadverbialer (jf. (21)). Ved at lade „sandsynlighedsoperatoren“ følge af *que* understreger man dens styrende rolle, sådan at konstruktionen kommer til at nærme sig en ægte underordning, som vi ser det i (23), hvor mulighedsudtrykket i stedet for blot at være „vist“ er direkte asserteret og styrer en kompletivsætning i konjunktiv:

(23) **Il est possible que** votre frère le **sache**

Begge konstruktionstyper minder altså om underordning, uden dog at være det. En underordnet ledsætning har helt mistet sin selvstændige illokutionære kraft, hvorimod sætninger med forbindelsesadverbial blot fremsættes med et vist „forbehold“ (forstået i en lidt vid betydning). Den pronominale inversion, som understreger afhængigheden af en tilgrænsende størrelse, kan regnes for en vigtig kohæssionsskabende faktor.

Som det skulle være fremgået af ovenstående, er nogle af forbindelsesadverbialerne „født“ i den tropiske komponent, mens andre må betrag-

tes som værende „rykket op“¹². I vores videre arbejde skal vi undersøge hvert enkelt adverbial nøje for at få præciseret forholdet mellem den betydning, der opstår i de to komponenter (dvs. den frastiske og den tropiske). – Vi vil endvidere undersøge, efter hvilke kriterier disse adverbialer nærmere kan klassificeres, og hvordan man skal afgrænse og forklare de såkaldte „analoge“ tilfælde. Som allerede nævnt, er det sådan, at et adverbial kan være mere eller mindre „forbindelsesadverbialagtigt“. Det kunne derfor se ud som om en opstilling ud fra prototyper ville være en god idé. Dette princip redegøres der bl.a. for i Taylor (1995). Ved nærmere granskning af den klassiske ledstillingslitteratur, viser det sig imidlertid, at der intet nyt er under solen. Således anvender allerede Le Bidois (1950:122-26) det nævnte princip til at forklare sine „cas analogiques“. – Et tredje problem udgøres af de forskellige „operators“ indbyrdes forhold, når der er flere på én gang. (Det kan både dreje sig om to forbindelsesadverbialer og om et forbindelsesadverbial og en anden „operator“). Det resterer altså endnu et omfattende arbejde; men vi har dog kunnet få et indtryk af forbindelsesadverbialernes opførsel og natur.

Ser vi nu igen på de forskellige inversionstyper, som blev gennemgået i 1.1, kan vi sige følgende: 1° Den pronominal inversion vedrører den tropiske komponent. Her kommer forbindelsesadverbialerne i selskab med hjælpørgsmål (ja/nej) og med *pourquoi*, hvis betydning i øvrigt også illustreres særlig godt ved en indsættelse i den formel, der bruges til at symbolisere den tropiske komponent: ‘Hvad er det der gør, at p er tilfældet?’. 2° Den nominale inversion vedrører de „tunge“ led i den frastiske komponent (jf. alle eksemplerne i (8)). 3° Den blandede inversion vedrører ingen af de to komponenter, for den er isoleret fra resten af sætningen ved parentesintonemet og anbragt på et andet diskursniveau.

12 Vi betragter „rykke op“ som en pædagogisk metafor. Der ligger imidlertid ikke i vores fremstilling nogen påstand om, at den ene af et adverbials betydninger skulle være mere „grundliggende“ end den anden.

Appendiks
„Kerngruppen“ i 3 større fremstillinger

Fig. 1.

Adverbial	Forsker		
	Blinkenberg	Le Bidois	Jonare
ainsi	+	+	+
de même	+	+	+
aussi	+	+	+
aussi bien	+	+	+
au moins	+	+	+
du moins	+	+	+
encore	+	+	+
tout au plus	+	+	+
à peine	+	+	+
sans doute	+	+	+
peut-être	+	+	+
en vain	+	+	+
toujours	+	+	
encore moins	+	+	
à plus forte raison	+	+	
probablement	+		+
à tout le moins	+		
bien plutôt	+		
tout juste	+		
autant	+		
vainement	+		
inutilement	+		
difficilement	+		
rarement	+		
volontiers	+		
et encore			+
en tout cas		+	
d'ailleurs		+	
du reste		+	
tout au moins		+	
encore plus		+	

„Analoge tilfælde“ hos Jonare og Le Bidois

(Her nævnes kun de tilfælde, der ikke er medtaget hos Blinkenberg)

Fig. 2.

Adverbial	Forsker	
	Jonare	Le Bidois
certes	+	+
pareillement	+	+
plutôt	+	+
tout au contraire	+	+
et donc	+	
en somme	+	
seulement	+	+
évidemment		+
selon toute vraisemblance		+
très justement		+
heureusement		+
malheureusement		+
néanmoins		+
pourtant		+
au reste		+
au surplus		+
de la sorte		+
comme quoi		+
c'est pourquoi		+
déjà		+
surtout		+
voire		+
et même		+

Statistisk undersøgelse fra Jonare (1976)

Jonare har undersøgt alle sætningerne i sit korpus med spidsstillet for bindelsesadverbial med henblik på at afgøre, hvor hyppigt de følges af inversion.

Fig. 3.

Adverbial	%
à peine restr.	100
encore	100
tout au plus	100
peut-être	96
sans doute	84
à peine temp.	78
et encore	68
aussi	65
aussi bien	63
du moins	60
au moins	55
en vain	48
ainsi	46
de même	16

Henvisninger

- Allaire, Suzanne (1977). *Le Modèle syntaxique des systèmes corrélatifs*. Thèse de doctorat d'État. Rennes-II, Presses Universitaires de Lille-III, diffusion Champion.
- Blinkenberg, Andreas (1928). *L'ordre des mots en français moderne*. København, Munksgaard.
- Clédat, L. (1928). En marge des grammaires. *Revue de philologie française* 40, 81-99.
- Durst-Andersen, Per (1996). Adverbialer i russisk: skopus- og domæneforskelle. In: Herslund, Michael (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekollekkollokviet*. Odense Universitetsforlag, 127-53.

- Gil, Alberto (1995). *Textadverbiale in den romanischen Sprachen: eine integrale Studie zu Konnektoren und Modalisatoren im Spanischen, Französischen und Italienischen*. Bonner romanistische Arbeiten 53. Frankfurt am Main et al., Peter Lang.
- Hansen, Erik (1977). *Dæmonernes port*. København, Hans Reitzel.
- Herslund, Michael (red.) (1997). *Det franske sprog. Kapitel I. Grundlag*. Foreløbig version, Handelshøjskolen i København.
- Jonare, Birgitta (1976). *L'inversion dans la principale non-interrogative en français contemporain*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia 16.
- Korzen, Hanne (1983). Réflexions sur l'inversion dans les propositions interrogatives en français. In: Herslund, Michael, Ole Mørdrup & Finn Sørensen (red.). *Analyses grammaticales du français. Études publiées à l'occasion du 50e anniversaire de Carl Vikner. Études Romanes de l'Université de Copenhague* 24. København, Akademisk Forlag, 50-85.
- Korzen, Hanne (1985). *Pourquoi et l'inversion finale en français: Etude sur le statut de l'adverbial de cause et l'anatomie de la construction tripartite*. Études Romanes de l'Université de Copenhague 30. København, Munksgaard.
- Korzen, Hanne (1987). *Final inversion og elementærsætningens struktur. En studie over subjektets plads i to- og treledskonstruktioner på moderne fransk*. ARK 38. København, Handelshøjskolen.
- Korzen, Hanne (1988). Le classement des formes de l'inversion du sujet – dix-sept ans après. In: Herslund, Michael, Hanne Korzen, Ghani Merad & John Pedersen (red.). *Traditions et tendances nouvelles des études romanes au Danemark. Articles publiés à l'occasion du 60e anniversaire d'Ebbe Spang-Hanssen. Études Romanes de l'Université de Copenhague* 31. København, Munksgaard, 89-101.
- Korzen, Hanne (1990). Pourquoi *pourquoi* est-il différent? L'adverbial de cause et la classification des adverbiaux en général. In: Henning Nølke (red.). *Langue Française* 88. Paris, Larousse, 60-79.
- Korzen, Hanne (1997). Det farveløse verbal i franske inversionskonstruktioner. In: Jakobsen, Lisbeth Falster & Gunver Skytte (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldenæsholnkollokviet*. Odense Universitetsforlag, 71-99.
- Korzen, Hanne & Henning Nølke (red.) (under udg.). *Det franske Sprog. Kap XII: Ledstilling*. Franskprojektet.

- Le Bidois, Robert (1950). *L'inversion du sujet dans la prose contemporaine*. Paris, éditions d'Artrey.
- Lyons, John (1977). *Semantics I-II*. Cambridge University Press.
- Matthiessen, Christian & Sandra A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination'. In: Haiman, John & Sandra A. Thompson (red.). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 275-329.
- Muller, Claude (1996). *La subordination en français*. Paris, Armand Colin.
- Nøjgaard, Morten (1992). *Les adverbes français. Essai de description fonctionnelle. Tome I. Historisk-filosofiske Meddelelser* 66,1. København, Munksgaard.
- Nølle, Henning (1983). *Les adverbes paradigmatisants: Fonction et analyse. Études Romanes de l'Université de Copenhague* 23. København, Akademisk Forlag.
- Pedersen, John, Ebbe Spang-Hanssen & Carl Vikner (1980). *Fransk grammatik*. København, Akademisk Forlag.
- Rasmussen, Jens & Lilian Stage (1993⁴). *Moderne fransk grammatik*. København, Schønberg.
- Skårup, Povl (1977). Den indbyrdes rækkefølge af subjekt og finit verbum i nufransk. (*Pré*)publications 32. Romansk Institut, Aarhus Universitet, 41-58.
- Spang-Hanssen, Ebbe (1971). Le classement des formes de l'inversion du sujet en français moderne. *Revue Romane* VI, 1., 63-73.
- Taylor, John R. (1995). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Second edition. Oxford, Clarendon Press.
- Togeby, Knud (1971). Le mécanisme de l'inversion du sujet. *Revue Romane* VI, 2., 253-58.
- Wall, Kerstin (1980). *L'inversion dans la subordonnée en français contemporain*. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia* 30.

Dislokering på moderne fransk

Hvorfor og hvordan?

Henning Nølke
Franskprojektet

1. Indledning

Det franske sprog er kendetegnet ved en ret rigid, overvejende syntaktisk styret ledstilling, specielt mht. valensled. Subjekt står normalt umiddelbart foran og objekt og adjekt umiddelbart efter verbalfeltet. Subjekt kan endvidere findes efter verbalet i inversionsstrukturer; men også disse er hovedsagelig styret af syntaktiske principper, og i alle tilfælde tilhører valensleddene den basale sætningsstruktur.

Dertil kommer imidlertid en mulighed for at dislokere valensleddene og placere dem så at sige helt uden for sætningen i en slags ekstraposition. De står så enten helt til venstre (*venstredislokering*) eller helt til højre for sætningen (*højredislokering*). Dislokering giver altså fransk nogle af de samme muligheder, som et sprog med „fri ledstilling“ har. Som hovedregel skal et sådant dislokeret valensled „kopieres“ i sætningen ved et klitisk pronomen, der angiver dets syntaktiske funktion. Der er dog visse undtagelser fra denne regel.

Man kan skelne mellem tre hovedformer for dislokering:

- **Venstredislokering med kopi** (VD+: *Cet homme, je le connais*)
- **Venstredislokering uden kopi** (VD÷: *La prison, elle connaît*)
- **Højredislokering med kopi** (HD : *Je le connais, cet homme*)

For mange grammatikere er tilstedeværelsen af en pronominel kopi en betingelse for at tale om dislokering. VD÷, som er et udpræget talesprogsfænomen, behandles ofte slet ikke, og når denne struktur endelig omtales, kaldes den hyppigst for topikalisering. Vi mener dog, at konstruktionen har så mange lighedspunkter med de „rigtige“ disloke-

ringer¹, at det er rimeligst at behandle de to typer samlet. Højredislokering uden kopi eksisterer ikke på fransk.

Dislokering er altså defineret som en konstruktion, hvori et (eller flere) valensled er placeret uden for selve sætningen, til højre eller til venstre for denne. Det dislokerede segment vil derfor oftest udgøre sit eget intonem, hvilket vil sige, at det er adskilt fra resten af sætningen ved intonationsbrud. Dette er dog ikke altid tilfældet, og de prosodiske forhold ved dislokering er i det hele taget ret komplicerede.

De tre hovedtyper adskiller sig indbyrdes på en række punkter, både mht. prosodi, syntaks og (diskurs)funktion. Vi vil derfor behandle dem hver for sig for til sidst at se på mulige kombinationer.

2. Tale og skrift

Dislokering findes både i tale og skrift; men visse typer er dog udpræget talesprogsfænomener, så en parentes om vort syn på forholdet mellem de to registre er på sin plads.

Der er naturligvis en intim sammenhæng mellem talt og skrevet sprog. Talt sprog kan refereres i det skrevne medium, og skrevet sprog kan læses op og tilføjes formentlig altid ved afkodningen en (evt. implicit) intonation. Der er ingen grund til at antage, at der skulle eksistere nogen forskel mellem talt og skrevet sprog på systemniveau. De væsentlige forskelle, der kan iagttages, bør snarere henføres til de forskellige medier. Med andre ord stiller sprogsystemet nøjagtig det samme inventar til sprogbrugerens rådighed i begge tilfælde, blot er anvendelsesbetingelserne forskellige. Fra et grammatisk synspunkt er der derfor ingen grund til at holde de to registre skarpt adskilt.

Dette synspunkt medfører, at den grammatiske analyse skal tage hensyn til prosodien. Man skal altså forestille sig den analyserede skrevne tekst

¹ Som også forekommer hyppigere i talesprog end i skriftsprog, omend frekvensforskellen næppe er så udpræget her.

udtalt. Nu er det sådan, at en given sætning normalt vil kunne udtales på flere forskellige måder. I det omfang variation i udtalen har betydning for tolkningen af sætningen, har prosodien interesse for den sproglige analyse. Prosodien tjener da til entydiggørelse af den givne streng. Denne entydiggørelse kan vedrøre alt lige fra subtile betydningsnuancer til egentlig struktur.

3. Venstredislokering med kopi (VD+)

Som Fradin (1990) har vist, bør man ud fra prosodien adskille to hovedformer for VD+, nemlig VD+ *med intonationsbrud* og VD+ *uden intonationsbrud* (det dislokerede segment er kursiveret i eksemplerne i denne artikel):

- (1) *Pierre* il est toujours prêt à nous aider
- (2) *Mon père* il a tout réparé tout seul (Fradin 1990:7)
- (3) *Son idée*, elle n'est pas difficile à saisir (Blinkenberg 1928:41)
- (4) *Ce drame entre la glèbe et l'homme, que Millet suit avec une mâle émotion*, il n'est agrémenté d'aucun effet pittoresque (ib.)

Ytringerne i (1), (2) og (3) kan udtales med eller uden intonationsbrud efter det dislokerede subjekt (og kan altså have begge strukturer), medens det lange subjekt i (4) gør en pause foran det klitiske subjekt obligatorisk. Vi skal se, at de to strukturer adskiller sig fra hinanden funktionelt.

3.1. VD+ med intonationsbrud

VD+ med intonationsbrud er uden sammenligning den oftest studerede form for dislokering. Den findes i alle stillag, omend den nok er hyppigst i det talte sprog.

Alle valensled kan venstredislokeres, men subjektet dog langt hyppigst. Således berører hele 90 % af dislokeringerne i Barnes' (1985) korpus subjekt. Som noget særligt kan et adjekt dislokeres med eller uden sin præposition:

- (5) a *A Jean, je ne lui donnerai rien*²
 b *Jean, je ne lui donnerai rien*
 c *Je ne lui donnerai rien, à Jean*
 d **Je ne lui donnerai rien, Jean*

Som det fremgår af eksemplerne i (5), er dette umuligt ved højredislokering.

Både nominalsyntaxmer og ikke-klitiske pronominer kan dislokeres. Ifølge den gængse opfattelse er der dog nogle særlige begrænsninger på det venstredislokerede nominalsyntaxme, idet det ikke skal kunne have ubestemt partikulær reference:

- (6) Un chien blanc m'a mordu
 a **Un chien blanc, il m'a mordu*
 b *Un chien blanc, il vous donnera toujours plus à faire qu'un chien noir*

Det ubestemte syntagma *un chien* er muligt som almindeligt subjekt, men dislokeret kan det kun forekomme med generisk reference som i (6b). Vi skal se, at denne regel, der er formuleret klarest af Larsson (1979:12), er for unuanceret.

Det dislokerede elements form hænger sammen med dislokeringens funktion. Det er klart påvist, at VD+ (med intonationsbrud) er diskursivt motiveret. Konstruktionen tjener tilsyneladende primært til at markere tematisering eller topik; men der har været og er stadig stor diskussion om, hvilken slags topik (diskurstopik/ytringstopik), der er tale om, og om, hvorvidt yderligere funktioner kan spille ind. For eksempel kan man ofte klart skelne en kontrastfunktion som i (7):

- (7) Sur la table, il y avait une pomme et une poire. *La poire*, je l'ai mangée; *la pomme*, je l'ai mise dans le frigo. (Geluykens, 1992:145)

² Denne type med dativ forekommer tilsyneladende sjældent uden for lingvisternes laboratorier. Således findes den slet ikke i Claire Blanche-Benvenistes korpus. I talesprog anvender man i stedet ytringen *A Jean, je ne donnerai rien*, cf. Benveniste et al. (1990:84).

Vi vil søge at vise, at der mellem dislokeringens form og funktion er en snæver sammenhæng, som i vidt omfang kan forklare de mere nuancerede diskursfunktioner, der er blevet afdækket.

3.1.1. Dislokering og fokalisering – en forklaringsmodel

Det følger direkte af vores fokaliseringssteori udviklet for fransk, at dislokeringen rent sprogligt er markeret som en særlig type specialfokus. To aspekter af denne teori er specielt væsentlige i denne sammenhæng³:

1. Der skelnes mellem **simpelt fokus**, hvis formål blot er at identificere det fokaliserede element inden for et paradigme, og **specialfokus**, der foruden identifikationen også har andre (specialiserede) formål. Specialfokus ledsages af akcentuering.
2. Fokaliseringen finder sted inden for et **fokaliseringsdomæne**, som er en del af sætningen, der er afgrænset syntaktisk og/eller leksikalsk. Fokaliseringsdomænet er karakteriseret prosodisk ved at blive afsluttet med en stærkt stigende eller faldende melodisk kurve, som markerer en (overordnet) intonemgrænse.

Lad os nu se nærmere på VD+ med intonationsbrud. Fonetisk manifesterer bruddet sig ved, at sidste stavelse udtales med en stærkt stigende melodisk kurve, der normalt – men ikke altid – ledsages af en pause (jf. Boulakia 1995)⁴. Det dislokerede element udgør derfor et fokaliseringsdomæne. Da det samtidig er sætningens første element, er det også tema⁵, så samlet får vi, at det er fokaliseret tema. Formålet med fokaliseringen må så være at identificere det konkrete tema inden for et paradigme af mulige, men i øvrigt uspecificerede temaer. Tema præsenteres altså som resultatet af et valg foretaget mellem flere mulige temaer. Dette forklarer, at VD+ blokerer for gentagelse af samme tema fra ytring til ytring (jf. Martin 1992:242), for simpel gentagelse harmonerer dårligt med eksplicit markering af tema som resultat af et bevidst

3 Der gives en grundigere indføring i fokaliseringssteorien i Nølke (1994a) og (1994b) samt i Korzen/Nølke (under udg.).

4 Den stærke melodiske stigning er det eneste konstante prosodiske aspekt ved dislokeringen.

5 Efter Hallidays definition af tema som ytringens første element, jf. Halliday (1970). Se også Nølke (1994a) og (1994b).

valg foretaget her og nu. Omvendt må man forvente, at det relevante paradigme på en eller anden måde allerede før ytringen er angivet i det diskursive univers; ellers ville det ikke være kognitivt muligt at etablere den angivne strukturering. Det stemmer fint med, at det dislokerede tema ofte er eksplicit nævnt tidligere i teksten (jf. Fradin 1990:22-23). VD+'s grundlæggende diskursive funktion ser altså ud til at være:

- Angivelse af lokalt temaskift.
- Genoptagelse af et tidligere tema eller del af et tematisk felt.

Derved skabes en særlig form for topikalsk kohæsion, og vi vil vise, at en række af de diskursfunktionelle nuancer, forskerne har afdækket, følger af denne grundfunktion.

3.1.2. *Diskursiv(e) funktion(er)*

Det er næppe tilfældigt, at det langt overvejende er subjekt, der dislokeres. Subjekt står allerede i sin normalposition som tema og er derfor prototypisk velegnet som topik. Dislokeringen tjener så til at specificere, hvorledes dette topik forholder sig til de andre topik i teksten, og kan i øvrigt samtidig give anledning til andre mere specialiserede, men hermed forbundne (diskurs)funktioner.

Den måske hyppigste og mest oplagte ekstrafunktion er en kontrastvirkning. Den opstår, når den stærkt stigende melodiske afslutning ledsages af en akcentuering (l'*accent d'insistance*), der netop i sin fri funktion angiver kontrastfokus (Nølke 1994a:136 ff.). Herved markeres en kontrastering med et andet element, som er eksplicit tilstede eller i det mindste (kognitivt) prominent (eng: *salient*) i teksten. Kontrastvarianten er ifølge Barnes' undersøgelser særlig hyppig ved dislokering af ikke-klitiske pronominer som i (8):

(8) *Moi, je vais m'en aller. Toi, tu va rester*

Tilsyneladende spiller kontrastvirkningen også ofte ind ved dislokering af objekt og adjekt (jf. eksempel (7)). I det hele taget ser det ud, som om dislokering af pronomen og af ikke-subjekt har det tilfælles, at de ikke har yderligere diskursfunktioner end de allerede nævnte. Det er dog af hver sin grund, som vi skal se nedenfor.

For at forstå hvorfor, må vi dog først se på, hvilke specialiserede (yderligere) funktioner dislokerede subjektsnominalsyntagmer kan have. Nuancerne ligger i, hvorledes genoptagelsesfunktionen manifesterer sig. Lingvister, der har beskæftiget sig med engelsk, har hævdet, at VD+'s grundfunktion er at introducere ny – oftest endda splinterny information. Dette synes umuligt på fransk, hvilket bl.a. kommer til udtryk ved, at man kun yderst vanskeligt kan have ubestemte syntagmer med partikulær reference i denne position (jf. (6)). Det passer også med, at topik skal tilhøre en form for tematisk felt eller område, der allerede eksisterer i diskursuniverset. Genoptagelsesfunktionen kan imidlertid ytre sig på forskellig måde, hvilket giver anledning til en række forskellige funktionelle nuancer. For det første kan forholdet mellem det dislokerede segment og det tematiske felt variere. Der kan være tale om del/helhedsrelation, om metonymi, om egentlig identitet osv. For det andet kan relationen være mere eller mindre tydeligt angivet i teksten. Den klareste forbindelse har man ved kontrastvarianten. Mindre klare forbindelser kan give en funktion, der minder om den, der normalt udføres af konnekterer. Det gælder især, når det dislokerede segment indeholder et anaforisk (eller demonstrativt) element. Er forbindelsen endnu mindre klar, vil det let blive relationen til resten af den ytring, det dislokerede element forekommer i, der kommer i centrum, og vi får så en slags rammeeffekt. Disse forskelle er aldrig direkte markeret i selve dislokeringen, men udspringer af ko- og kontekst. Vi skal til gengæld se i 3.1.4, at nogle parallelle strukturer kan specialisere sig i særlige typer genoptagelse.

Det er desværre ikke muligt her at gå yderligere ind i disse ofte subtile nuancer. Det ville kræve en egentlig tekstlingvistisk tilgang. Ovenstående betragtninger sætter os dog i stand til at forstå, hvorfor pronominer og ikke-subjekter udviser et langt mindre nuanceret funktionsmønster. For de ikke-klitiske pronominers vedkommende hænger det sammen med disses inhærente deiktiske værdi (jf. Nølke 1997b). Kombineret med den markerede funktion 'temaskift' og det faktum, at deiksis oftest ledsages af akcentuering, giver dette næsten automatisk en kontrastvirkning. For objekter og adjekter skal grunden snarere findes i den fremrykning fra en remaposition til en temaposition, VD+ medfører. Objekter og adjekter er ikke prototypisk topiske, og selve tematiserings-effekten, der forvandler dem til et topisk element, kommer derfor til

at stå stærkt i interpretationsprocessen – evt. kombineret med en kontrasteffekt. Hvis denne forklaring holder stik, vil nærmere undersøgelser af de relativt få tilfælde af venstredisløkerede ikke-subjekter måske afsløre, at de faktisk har ekstrarfunktioner, der blot hidtil er gået upåagtede hen.

Et muligt ekstramotiv til VD+ kan være, at den tillader fri-ordstillings-effekter, som man ser det på fx slaviske sprog. Man kan nemlig have en ophobning af venstredisløkeringer i samme ytring (se også afs. 6):

- (9) a *Moi, la voiture*, je ne l'ai pas vue
 b *La voiture, moi*, je ne l'ai pas vue

Lejlighedsvis kan dislokeringen udnyttes til helt specifikke (ekstra) formål. Det gælder især ved pronominer, hvor dislokering muliggør forskellige former for tilføjelser og kommentarer til pronominet:

- (10) a *Mais moi*, personnellement, j'en suis pas
 b *Toi* surtout, tu devrais comprendre
 c [...], *mais, lui* non plus, il ne dormait pas. (J. Vernes, *Le tour du monde* 181)

Også for nominal- og præpositionssyntagmer kan noget lignende dog gøre sig gældende:

- (11) *Même, même à la corde à nœuds*, j'savais pas y monter. (Barnes 1985:13)

Følgende eksempel er interessant i denne sammenhæng:

- (12) *La très célèbre cathédrale*, dès en arrivant, elle s'indique (Loti, cit.: Gadet)

Her kunne pronominet *elle* principielt udelades, og vi ville så have en ganske almindelig sætningsstruktur med udnyttelse af det latente intonationsbrud, der på fransk findes efter det ubundne subjekt (jf. Korzen/Nølke, under udg.). Det er altså alene tilstedeværelsen af kopien, der definerer dislokeringen i denne type eksempler. Havde verbalgrup-

pen været fonetisk tungere, ville en udeladelse af pronominet have forekommet naturlig; så i den forstand kan man sige, at det er rytmiske hensyn, der motiverer dislokeringen i dette tilfælde. Hvis man sammenligner eksemplet med eksempel (13):

- (13) (...), mais le texte qui en était résulté, ne reprenait pas cependant les formules qui avaient été utilisées en 1971. (Couchez, *Procédure civile* 191)

som er uden dislokering, men hvori der alligevel er komma mellem (ubundet) subjekt og verbalfelt, fornemmer man, at den udvidede brug af dislokering på moderne fransk hænger sammen med eksistensen af et latent intonationsbrud umiddelbart foran verbalfeltet. Herved adskiller fransk sig afgørende fra de germanske sprog, så det bør ikke undre, at betingelserne for dislokering på fransk adskiller sig væsentligt fra dem på engelsk.

3.1.3. Særlige syntaktiske forhold

Vi har hidtil slet ikke set på kopiens form. Ved dislokeret subjekt kan kopien enten være et personligt pronomen (*il, elle, ...*) eller et af de neutrale pronomener *ce* og *cela* (*ça*). Der er en sammenhæng mellem kopiens form og det dislokerede segments referenceforhold. Brug af neutralt pronomen fører ofte til generisk reference:

- (14) *Un cadavre, ça tombe dès qu'on le touche.* (Du Camp, *Mémoires* 287)

I tilfælde som (14), hvor et substantivsyntagme genoptages med *ça*, synes dette altid at gælde. Forholdene er mere subtile i den overordentlig hyppige struktur 'dislok, *c'est* præd.':

- (15) *La soupe à l'oignon, c'est bon.* (Larsson 1979:138)
 (16) *Les vieilles gens, c'est fragile, vous savez*
 (17) M: [...] parce que j'ai trouvé un vrai.
 E: Non, mais ça fait du bien, quand tu as nagé.
 C: Pourquoi? Qu'est-ce qu'y a? C'est quoi le vrai?
 M: Ah *le vrai sauna*, c'est magnifique, c'est magnifique
 (Barnes 1985:31)

Nogle lingvister (fx Larsson 1979) har ligefrem fremført, at genoptagelse med *c'est* automatisk giver generisk læsning. Barnes (1985:53) præsenterer imidlertid en stribe eksempler, der tydeligt viser, at denne påstand er for stærk. For eksempel:

- (18) *La table sur laquelle on mange, c'est dans la salle à manger*
 (19) *Tours, c'est connu*

I disse eksempler tillader selve det dislokerede segments form ikke en generisk læsning. Det kan dog også være situationen, der afgør:

- (20) (Efter at være blevet tilbudt en appelsinjuice):
Oui, un jus d'orange, c'est très bien, oui

Og *ce* kan være obligatorisk, simpelthen fordi det dislokerede element er *ça*:

- (21) *Ça, c'est ma dernière proposition*

Måske kan man opretholde, at Larssons regel gælder for skriftsprog. Det er jo velkendt, at skriftsproget ofte foretrækker et personligt pronomen, hvor talesproget anvender *ce*. Det forekommer da også naturligt at erstatte *ce* med *elle* i (18) og (19), hvorimod dette virker vanskeliggere i det stærkt situationsbundne eksempel (20). Barnes (1985:54) foreslår, at man i stedet for at se på det neutrale pronomen snarere først bør søge at præcisere de personlige pronominers anvendelsesbetingelser, således at det neutrale pronomen bliver en slags alt-andetlige løsning. Hun foreslår, at de personlige pronominer refererer til individuelle entiteter, og at prædikativet angiver en inhærent egenskab i entiteten. Denne analyse forudser, at de personlige pronominer også kan anvendes ved generisk læsning som i (6b) nedenfor. Dette problem kan dog næppe anses for at være endeligt løst.

På et andet punkt har der til gengæld indtil for ganske nylig været udbredt enighed: Det dislokerede segment skal ikke kunne have ubestemt, partikulær reference. Eksempler som (6) er blevet fremført til illustration af dette forhold (jf. 3.1 ovenfor):

- (6) Un chien blanc m'a mordu
 a **Un chien blanc*, il m'a mordu
 b *Un chien blanc*, il vous donnera toujours plus à faire qu'un chien noir

Man støder dog lejlighedsvis på eksempler, hvor denne begrænsning ikke synes at gælde. Denis Apothélos (1997:194) præsenterer følgende eksempel (dog uden at forklare det):

- (22) On tire un numéro et celui qui a le numéro il a gagné. *Un copain d'à côté*, il a gagné ça, il a gagné vingt-cinq milles balles

Claude Muller (under udg.) har for nylig påvist, at konstruktionen er mulig, blot kræver den, som vi skal se, at ganske bestemte kontekstuelle betingelser er opfyldt. Han sammenligner bl.a. eksempler som:

- (23) **Un porte-manteau*, il est derrière le comptoir. (fra Berthoud 1994)
 (24) *Une vendeuse rousse avec un foulard vert*, elle se trouve au second comptoir
 (25) *Une décapotable vert pomme*, elle a tourné à gauche il y a 5 minutes
 (26) – Je cherche une scie sauteuse.
 – *Une scie sauteuse*, je l'ai vue derrière l'établi

Der er klart tale om ubestemt, partikulær reference i (24), (25) og (26). Det afgørende er, at den ubestemte reference svarer til en unik og specificeret entitet i disse eksempler i modsætning til, hvad der gælder i (23). Med andre ord stiller konstruktionen særlige krav til genoptagelsesfunktionen. Det tematiske felt skal være således konstrueret, at det er let at konstruere en unik og specificeret entitet ud fra det. Begge Mullers eksempler er (eller forestilles lettest som) dialogale. Det dialogale tillader, at det tematiske felt er tæt på i tid, og derfor kognitivt prominent⁶. Samtidig indeholder selve det dislokerede nominalsyntag-

6 Der synes at være store forskelle på mulighederne i dialog og monolog. For eksempel er der normalt tale om temaskift, når en ny taler tager ordet, og det tillader, som vi har set, at det tematiske felt kommer tæt på i tid. Hele dette problemområde fortjener et grundigere studium.

me attributiver, der præciserer referencen yderligere. Eksempel (24) ovenfor er derimod monologalt; men attributivet *d'à côté* tillader den nødvendige situationelle specifikation. Hele dette problemkompleks indeholder endnu mange dunkle punkter.

Et særligt fænomen opstår, når et adjekt dislokeres; det kan forekomme med og uden sin præposition:

- (27) a *Cette affaire*, je préfère ne pas en parler
 b *Je préfère ne pas en parler, *cette affaire*. (Barnes 1985:7)
- (28) *Le mariage*, je m'en moque, dit Victoria. Ce qui me met hors de moi, c'est qu'elle veut m'obliger à assister à ça,... (Stavinová 1985)
- (29) *De la prison* on en sort vivant, pas de la guerre⁷ (Céline, cit.: Gadet)

Som (27) illustrerer, adskiller VD+ sig på dette punkt fra HD, der altid kræver tilstedeværelse af præpositionen. Imidlertid har konstruktionerne med og uden præposition ikke helt samme egenskaber. Med præposition finder man ifølge Blanche-Benveniste (1990:84 ff.) stort set kun det ikke-klitiske pronomen (se også note 2), og funktionen synes i overensstemmelse med vore analyser blot at være kontrastering:

- (30) a *A eux* on ne leur parle pas
 b *A toi* ça t'est arrivé
 c *De ça* on n'en a jamais parle ensemble

Det er også kontrastvirkningen, man finder i (29) ovenfor, som er et af de sjældne autentiske eksempler med VD+ med præposition. Konstruktionen uden præposition er derimod hyppig (stadig eksempler fra Blanche-Benveniste 1990:85):

- (31) a [...] *les femmes* je leur fais pas confiance
 b Il y a un chapitre capital – *le héros* on lui coupe la tête
 c *L'école* quand j'y vais je suis pas ravi
 d *La politique* on nous en parle

⁷ Man bemærker den ytringsinterne kontrastive funktion i dette eksempel.

VD+ synes her (foruden tematiseringen) at have en slags konnektor-funktion, idet det dislokerede nominalsyntaxme tilsyneladende altid genoptager en leksikalsk størrelse fra en tidligere ytring. Det illustreres klart, hvis vi medtager mere af den sammenhæng, (31a) forekom i:

(32) moi je connais les femmes et *les femmes* je leur fais pas confiance

For at beskrive dette fænomen, taler Blanche-Benveniste om leksikalsk binding (*lien lexical*, 1990:85).

3.1.4. Andre tematiserende strukturer

VD+ er i konkurrence med andre strukturer, der har specialiseret sig i at fokalisere tema. Et kort kig på nogle af disse kan tjene til at præcisere dislokeringens funktion. Eksemplerne (33) og (34) repræsenterer en første type:

(33) Paul, lui, il a réussi

(34) Pierre, par contre, est toujours prêt à nous aider

Udfyldningen af pladsen mellem ubundet subjekt og verbalfelt bevirker en temafokalisering. Formålet er imidlertid her et andet end dislokeringens. Forskellen ligger i det implicerede paradigmes natur. Modsat dislokeringen indeholder denne fokalisering instrukser vedrørende det implicerede paradigmes form; det konstrueres nemlig ud fra fokusdomænet, således at det i de to eksempler består af (andre) personer, der (på forhånd) kunne tænkes at verificere de samme prædikationer. Derfor udløser (33) og (34) inferenser bl.a. om, at disse prædikationer ville være falske for de andre medlemmer af paradigmet. En sådan semantisk struktur er helt fraværende ved dislokeringen. De to strukturer kan endda kombineres, så begge funktioner opnås:

(35) Vous en mettez du temps pour écloser votre godet. *Papa*, lui, il en avalait dix

Andre strukturer ligger nærmere VD+:

(36) Quant à Pierre, il est toujours prêt à nous aider

(37) Pour ce qui est de Pierre, il est toujours prêt à nous aider

- (38) En ce qui concerne Pierre, il est toujours prêt à nous aider
 (39) Pour moi, je suis né dans votre pays. (Voltaire, cit.: Riegel et al.)

Disse strukturer betragtes undertiden som varianter til VD+ (fx af Riegel et al. 1994:430). Det støtter faktisk vores analyse. De introducerende elementer (*quant à, pour ce qui est de, en ce qui concerne* og *pour*) kan nemlig analyseres som eksplicite temafokalisatorer, hvorved vi får samme grundlæggende struktur som ved dislokering. Som leksikalske fokalisatorer må de dog forventes at have nogle yderligere specifikke instrukser. Kjersti Fløttum (under udg.) har i en minutiøs analyse vist, at dette gælder for *quant à*, der indfører en slags listelæsning. Det tema, der introduceres af *quant à*, er bl.a. altid led i en opremsning, hvori det ikke er første element.

3.2. VD+ uden intonationsbrud

Denne variant, som vi så eksempler på i (1), (2) og (3):

- (1) *Pierre* il est toujours prêt à nous aider
 (2) *Mon père* il a tout réparé tout seul (Fradin 1990:7)
 (3) *Son idée* elle n'est pas difficile à saisir (Blinkenberg 1928:41)

ser ud til kun at eksistere for subjekt, hvilket ifølge Fradin (1990) skyldes, at det dislokerede og det klitiske subjekt i dette tilfælde følger umiddelbart efter hinanden. Da man ikke kan have to subjekter i samme sætning, er det derfor umiddelbart klart, at det ene må være dislokeret, og man har ikke brug for nogen prosodisk markering af dislokeringen. Hvordan det end forholder sig, er det klart, at subjekt ikke kan være fokaliseret i dette tilfælde, da det ikke udgør noget selvstændigt intonem. Det virker da heller ikke fremhævet på nogen måde, som det fremgår af følgende eksempel:

- (40) *Ces Romains* ils sont fous

Uden intonationsbrud vil (40) typisk anvendes i en situation, hvor man allerede taler om romerne, og hvor der således ikke er tale om noget temaskift, endsige nogen kontrastvirkning. Med intonationsbrud får man derimod automatisk temaskiftfunktionen, som vi har set.

Forklaring på VD+ uden brud må altså findes andetsteds. Varianten tilhører tilsyneladende udelukkende talesproget, og det er nærliggende at kæde den sammen med det faktum, at talesproget i vidt omfang benytter sig af præfabrikerede strukturer⁸. Helt specielt er verbet smeltet sammen med sine klitika i en sådan grad, at verbum plus klitiske pronominer snarest opfattes som ét (udvidet) ord, der præsenteres samlet. Det klitiske subjekt er der altså automatisk som en slags fleksiv, og ønsker man et frit (ikke-klitisk) subjekt, placeres det så blot foran det udvidede verbal. VD+ uden intonationsbrud er således snarest at opfatte som en mekanisk følge af en form for krystalliseringsproces, der har ført til det klitiske subjektspronomens integration i verbalet. Der er derfor strengt taget slet ikke tale om dislokering, og strukturen synes da heller ikke i almindelighed at have nogen speciel kommunikativ funktion. Subjekt står på det frie subjekts normale plads i sætningen.

Også de ikke-klitiske pronominer kan forekomme her:

(41) *Moi j'suis pas bête*

(42) *Lui (il) est toujours là*

Især kombinationen *moi je* er hyppig og har på det nærmeste udkonkurreret brugen af *je* alene i spontant talesprog – især når ytringen er den første i en intervention. *Moi je* fungerer her ligefrem som en turtagningsmekanisme⁹.

I tredjeperson udelades det klitiske pronomen hyppigt:

(43) *Elle préfère le café noir*

I skriften kan man ikke afgøre om *elle* er dislokeret eller ej i (43), og derfor siger grammatikerne, at man skal sætte komma i dette tilfælde. I talesprog er der dog intet problem. Her er de to former nemlig ikke ens, idet det ikke-klitiske pronomen er betonet.

8 Allerede Blinkenberg (1928:26) taler om „phrases automatisées“.

9 Hanne Leth Andersen har gjort mig opmærksom på, at det nok er *moi*, der alene er ansvarlig for denne funktion, som man også finder i ytringer som *Mois mes parents ils sont très ouverts*.

3.3. Opsamling

VD+ kan forekomme med eller uden intonationsbrud svarende til to forskellige (diskurs)funktioner. Med brud sker der en temafokalisering, hvilket indikerer en særlig form for temaskift. I dette tilfælde er dislokeringen diskursivt motiveret; den er et kohæsiionsmiddel. Uden brud er dette ikke tilfældet. Dislokeringen har så ingen funktionel motivation, men er en simpel „mekanisk“ variant af den normale sætningsstruktur. I praksis er det imidlertid ofte vanskeligt at afsløre den eventuelle tilstedeværelse af et intonationsbrud. Derfor kan fokaliseringen af tema opfattes som mere eller mindre stærk, og den kan altså undertiden helt forsvinde i det talte sprog. Tilsvarende kan temaskiftet opfattes som mere eller mindre markeret, og dislokeringen kan endda være helt uden mærkbar (diskurs)funktion.

4. Venstredislokering uden kopi (VD÷)

Venstredislokering uden kopi som i:

(44) *La prison, elle connaît*

er et udpræget talesprogsfænomen. Den er ofte blevet omtalt som 'topikalisering' i analogi med topikalisering på fx engelsk. Mange grammatikere har også ligefrem opfattet strukturen som en anglicisme; men den har formentlig eksisteret hele tiden i fransk (Gadet 1991). Topikalisering er imidlertid for os en funktionel term og derfor uheldig at anvende om en syntaktisk struktur. Noget andet er så, at strukturens grundfunktion er en tematisering af det dislokerede segment, fuldkommen parallelt med, hvad der gælder for VD+, og af samme prosodyntaktiske grund. Derfor vil funktionen også oftest være en topikalisering; men det er som sagt ikke en strukturel beskrivelse.

Eksemplerne i litteraturen er forholdsvis få, hvilket nok netop hænger sammen med, at talesprog først de seneste år er blevet underkastet seriøse undersøgelser. Følgende sætning citeres igen og igen:

(45) *toute une ceinture de douros pour dépenser à la guerre*, il avait (Paulhan, citeret af blandt andre Damourette/Pichon, Le Bidois og Gadet)

Som det fremgår, kan det dislokerede segment være ret så omfattende. Strukturen synes stort set forbeholdt dislokering af objekt. Claire Blanche-Benveniste, der er en af de få lingvister, som har foretaget grundige analyser af talesprogets syntaks, citerer nogle undersøgelser foretaget af Pohl (1984) og Sabio (1992), som viser, at nogle få verber tillader VD÷ af deres objekt. Det drejer sig især om *connaître*, *savoir*, *aimer*, *adorer* og *détester*. Hun nævner bl.a. følgende eksempler (1996:113):

- (46) *La politique fiction*, vous connaissez : l'art de faire frémir
- (47) *ça*, elle peut comprendre
- (48) *les poireaux*, je déteste
- (49) Il faut dire que *la prison*, elle connaît
- (50) *Le sanglier*, tu aimes, petite fille?

De få eksempler, Barnes (1985) nævner, er da også med verberne *savoir* og *aimer*.

Andersen (1997:108) viser, at VD÷ også kan forekomme ved ytringsverber og lignende:

- (51) *Tu es en retard*, je constate

VD÷ forekommer faktisk også med subjekt, nemlig ved pronominer i 3. person:

- (52) *Lui* ne dit rien

Strukturelt og funktionelt synes denne struktur at have nøjagtig samme egenskaber som eksemplerne ovenfor. (52) kan dog også analyseres som en ganske almindelig sætningsstruktur, hvori det ubundne subjekt blot er udfyldt af et ikke-klitisk pronomen. Vi er altså tilbage til den type konstruktioner, vi diskuterede i 3.1.2 i forbindelse med eksemplerne (12) og (13).

5. Højredislokering (HD)

HD er langt mindre studeret end VD. Ved HD er der altid en anaforisk relation med et valensled som antecedent. Denne behøver imidlertid

ikke bestå af et klitisk pronomen. Man kan skelne to typer HD efter antecedentens natur:

Almindelig højredislokering (HD), hvor antecedenten er pronominel og kan være et hvilket som helst valensled.

Kvalitativ dislokering, hvor antecedenten er et ubundet subjekt og den anaforiske forbindelse til dette evt. associativ.

Sætning (53) er et eksempel på kvalitativ dislokering:

(53) Le voisin a tout raconté, *l'imbécile*

Kvalitativ dislokering har en prædikativlignende funktion, hvorved den nærmer sig frie prædikater. Den adskiller sig i det hele taget væsentligt fra alle andre former for dislokering og vil ikke blive behandlet yderligere her, hvor vi koncentrerer os om almindelig højredislokering.

I modsætning til VD har HD altid kopi, og ved dislokeret adjekt er præpositionen altid med:

- (54) Je vais lui dire deux mots *au patron*
- (55) Il est toujours prêt à nous aider, *Pierre*
- (56) Elle n'est pas difficile à saisir, *son idée*
- (57) Ils ne sont pas rares, *les gens que l'on voit arriver aux rendez-vous avec une demi-heure d'avance.* (Duhamel, cit.: Blinkenberg 1928:48)
- (58) Ça fait du bien, *un bain chaud*
- (59) Quelles idées tu as *toi?*
- (60) N'empêche que ce matin vous lui couriez aux trousses, *à cette petite*
- (61) Elle en a une belle, *ma patronne, de voiture*¹⁰

Som sidste eksempel illustrer, kan flere valensled højredislokere i samme ytring.

HD har ret enkle formelle karakteristika. Der synes således ikke at væ-

¹⁰ I de to sidste ytringer ser vi eksempler på dislokering af elementer, der ikke er selvstændige valensled, men som svarer til henholdsvis *lui* og *en*.

re nogen begrænsninger på determinativbrugen, omend bestemt form også her er dominerende. Ligeledes kan såvel nominalsyntagmer som ikke-klitiske pronominer forekomme. Endelig har ytringer med HD altid den samme grundlæggende prosodiske struktur:

(62)

Sidste stavelse før dislokeringen udtales med en stærkt stigende melodisk kurve, og selve det dislokerede segment udtales med en monoton melodi på et dybt leje (parentesintonemet). Der kan forekomme mindre idiosynkratiske variationer; men den fundamentale struktur er obligatorisk (jf. Ashby 1994).

Medens de formelle egenskaber således er relativt enkle, er det straks vanskeligere at bestemme de funktionelle. Man kan med det samme slå fast, at funktionen må være helt forskellig fra den, man finder ved VD+. På grund af den prosodiske struktur kan det dislokerede segment nemlig umuligt udgøre (en del af) et fokusdomæne og kan således ikke fokaliseres¹¹. Selv om flere forskere (fx Martin 1992) også har talt om tematisering i forbindelse med højredislokering, må denne være væsensforskellig fra den, vi finder ved VD+. Det er bl.a. afslørende, at temafokalisatorerne (*quant à, en ce qui concerne* osv.) er helt udelukkede ved højredislokering.

William J. Ashby (1988; 1994) har afdækket fire funktionelle typer i sit materiale: *clarification*, *turn closing*, *topic shift* og „*weak*“, hvor „*weak*“ er en betegnelse for tilfælde, hvor den pragmatiske motivation var svær at afdække. „*Clarification*“ var hyppigst og „*topic shift*“ sjældnest. Ashby giver bl.a. følgende eksempler på de fire typer:

¹¹ Som alle sproglige elementer kan det underkastes specialfokalisering, specielt metalingvistisk (jf. Nøke 1994a og 1994b); men det er sagen uvedkommende.

- (63) *Clarification:*
 (Taler er ved at beskrive en venindes nye lejlighed)
 C'est un appartement du dix-neuvième siècle. Il est renové. Oh,
elle n'est pas vieille, **la maison**
- (64) *Turn closing:*
 – Votre mari est-il de la région?
 – Oui, **il** est de Loches, **mon mari**
- (65) *Topic shift:*
 C'était libéré par le maquis ici. C'est le maquis qui a fait la libération du coin. Déjà un petit peu, l'armée américaine était au nord de la Loire, jusqu'au près de Tours; oui au nord de la Loire. Elle était pas au sud. Et puis, **ils** étaient méchants à la fin, **les Allemands**. A la fin, quand ils ont vu que la situation était perdue, vous savez? Oh! Alors pour un oui, pour un non, on fusillait beaucoup ici
- (66) *Weak:*
 Je peux tuer à Chinon encore. Chinon, c'est encore dans l'Indre-et-Loire; c'est à vingt kilomètres, **Chinon**. J'ai mon frère qui est boucher à Chinon, pareil que moi

Ser man nærmere på Ashbys eksempler, forekommer etiketterne lidt tilfældige. Man kan i alle tilfælde tale om en form for 'clarification', medens 'turn closing' og især 'topic shift' i (65) snarere synes at være en tillægsfunktion, der forklares ud fra konteksten og placeringen i diskursen. Særlig utilfredsstillende er det selvfølgelig, at der er en rest-gruppe helt uden forklaring.

Ældre arbejder har nævnt en helt anden type funktion i forbindelse med højredislokering. Således nævner allerede Blinkenberg (1928), at strukturen ofte giver anledning til en emotiv læsning. Han nævner eksempler som:

- (67) Il est excellent, *ce vin*
 (68) C'est renversant, *cette idée de papa*
 (69) Elle me plaisait pourtant bien, *Hortense*

Nu kan det stærkt subjektive begreb 'emotiv' jo nok ikke siges at være veldefineret. Der er dog næppe tvivl om, at Blinkenberg har fat i noget, der svarer til en almindelig intuition. Selv om det er tydeligt, at der også er andre elementer i sætningerne (67) til (69), der bidrager til den emotive læsning, ser det nemlig ud til, at selve den prosodosyntaktiske struktur også hjælper til (se nedenfor). Sammenligning af HD og VD i følgende eksempler er slående i denne henseende:

- (70) a Je ne suis pas bête, *moi!*
 b *Moi*, je ne suis pas bête!

Medens (70a) forekommer at have klart emotiv betydning, er denne nuance helt fraværende i (70b).

Det er vanskeligt at se noget klart mønster i de ovenstående iagttagelser. Modsat VD+ synes HD dog ikke at have nogen egentlig diskursiv funktion; den fungerer inden for ytringens ramme. De få eksempler, Ashby har fundet på 'turn closing' og 'topic shift', kan forklares som afledte (se nedenfor).

For at forklare højredislokeringens funktion må man (i første omgang) skelne mellem, om det dislokerede element er pronominent eller ej. For ikke-pronominelle højredislokerede segmenter skal forklaringen efter al sandsynlighed, som allerede Blinkenberg så det, findes i den krystalliseringsproces, man kan observere på moderne fransk. Den fører nemlig til, at verbalet integrerer de klitiske pronominer for således at danne et udvidet ord, der så at sige ytres automatisk. Føler taler behov for at præcisere, hvem der er referent for et eller flere af valensledene, kan han gøre det ved at tilføje dem efter verbalfeltet. Resultatet bliver højredislokering. Dislokeringen kommer så til at tjene som en specifikation af referenten. Nu kan en specifikation imidlertid have forskellige motiver. I løbende diskurs kan den skyldes usikkerhed med hensyn til selve den referentielle forståelse, og man får Ashbys første funktion. En særlig grund til denne usikkerhed kan være, at man uden at angive det på anden måde skifter topik – og man får Ashbys tredje funktion. Endelig kan motivationen være svær at spore, og så har vi hans fjerde funktion, der således ikke er en funktion i normal forstand, men blot en kasse, man putter de eksempler i, man ikke er i stand til at

analysere til bunds. Analysen forudser altså direkte, at der må være denne funktionsmangfoldighed.

Modsat de ovennævnte tre funktioner kan man finde de to sidste – ‘turn closing’ og emotiv værdi – både ved pronominel og ikke-pronominel højredislokering. Disse funktioner kan forklares ud fra selve konstruktionens struktur. Hvis det fremgår af konteksten, at det dislokerede element refererer til topik for det diskurssegment, man er i gang med, er det naturligt at forestille sig, at man ved at stille det allersidst i interventionen kan angive, at denne er slut. Derved får HD den lukkevirkning, Ashby har noteret; men altså kun, hvis elementet allerede er topik, hvilket faktisk også gælder i alle de eksempler, Ashby har citeret. Endelig kan det vises, at ytringens prosodosyntaktiske struktur fremmer en emotiv læsning. For det første kan segmenter, der formidler emotiv værdi, ikke underkastes almindelig fokalisering. De udtrykkes derfor ofte netop ved hjælp af parentesintonemet. For det andet er emotiv værdi ofte knyttet til gentagelse. Begge betingelser er opfyldt i højredislokeringen.

Krystalliseringsprocessen og selve strukturen forklarer altså alle de funktionelle træk, man kan konstatere ved højredislokering.

6. Kombination af dislokeringstyper

De forskellige dislokeringstyper kan kombineres indbyrdes. De bevarer deres funktioner, og der åbnes således for et ret så varieret funktionelt kompleks. Vi skal nøjes med at give et par eksempler:

- (71) *Nous, nous ne l'étions pas, peut-être, fatigués?* (Rostand, cit.: Gadet)
- (72) Il est rapide, *Philippe*. Quant à se limiter, *lui*, il sait
- (73) – Assurance pas assurance, *moi* si vous voulez mon avis *moi* j'aime mieux une voiture qui tient la route,...
- (74) Tu ne crois pas, dit doucement Marceline, que tu devrais essayer de la retrouver? – *Moi*, dit Gabriel, *moi* je retourne me coucher

(73) og (74) viser gentagelse af samme dislokering omkring et ind-

skudt element. Bemærk især (74), hvor det er et *inquit* – som jo typisk kun findes i skriftsprog – der forårsager dubleringen. I (75) får vi foruden dublering til venstre gentagelse til højre:

- (75) Mais *moi* ma petite fille *moi* j'ai autre chose à faire *moi*! que de rêves

Sidste eksempel er særlig interessant:

- (76) *Madame Dupont*, elle est née ici, *elle*

VD+ sikrer, at man forstår, at *elle* er topik, og HD er pronominel og har derfor enten emotiv værdi eller lukkefunktion. Emotiv værdi synes udelukket pga. af det leksikalske indhold. Tilbage står altså kun lukkefunktionen, og det synes da også helt klart at være den funktion, man forfatteren i denne ytring.¹²

7. Konklusion

Dislokering er et vældigt og endnu kun lidet studeret område, og vi har her kun kunnet komme ind på nogle forhåbentlig centrale karakteristika og problemer. Vi har fx slet ikke været inde på afgrænsningsproblematikken i forhold til strukturer som flg. (fra Apothéoz 1997:189):

- (77) a et puis ça fait une année *que j'ai commencé à l'hôpital*
 b ça m'embête beaucoup Georges *de ne pas être là eh demain mercredi à souper*
 c mais ça t'as toujours aimé *bouger et pis aller dehors*
 d le docteur Chose ça lui paraissait gros *ce que je lui disais*

Ligeledes har vi ikke set på forholdet til eksempler som i (78):

- (78) *Moi, le sport qui me passionne*, c'est le rugby

¹² Selv om det naturligvis er vanskeligt at afgøre uden en større kontekst, kunne eksemplet tyde på, at den lukkefunktion, Ashby har afdækket, snarere er en „topik-lukkefunktion“. HD tjener til at markere, at nu er taler færdig med dette topik. I monolog kan han fortsætte med et andet, i dialog kan modtager tage det samme topik op. Dette spørgsmål kræver større undersøgelser.

der ofte blandes sammen med dislokering, fordi det spidsstillede *moi* har en funktion, der minder meget om den, man finder i VD+.

Vi mener dog at kunne konstatere, at dislokering i fransk modsat fx i engelsk er godt på vej til at blive grammatikaliseret. Sætningskernen er ved at krystallisere sig som verbal med klitika, og det åbner for at valensleddene kan placeres delvis frit uden om denne kerne. Fransk genfinder derved en vis smidighed i ordstillingen, som det ellers havde mistet i løbet af sin udvikling. Bally (1932:60) illustrerer det med følgende eksempler:

- (79) je n'arrive pas à résoudre ce problème
 a moi, je n'arrive pas à résoudre ce problème
 b résoudre ce problème, je n'y arrive pas
 c ce problème, je n'arrive pas à le résoudre

Dislokeringen giver mulighed for at tematisere næsten et hvilket som helst element. Hvad vi er vidne til, kan minde lidt om de muligheder, der er på V2-sprogene; men strukturen og begrundelsen er en helt anden. Hvor V2-sprogene rent topologisk har indbygget et „spidsfelt“, der kan bruges til dette formål, skyldes muligheden på fransk en krystallisering i selve sætningens kerne.

Nyudvikling i sprog kommer først til syne i talesprog, og dislokering er da også stadig i høj grad et talesprogsfænomen. Fransk grammatisk tradition har imidlertid indtil for nylig hovedsagelig beskæftiget sig med skriftsprog, og derfor er dislokering kun blevet kursorisk behandlet af grammatikerne. Et stort og spændende forskningsområde ligger forude og venter – bl.a. på de fremskridt, der i øjeblikket gøres inden for talesprogsforskningen, nu hvor talesprog endelig har fået lov at være med ved de fines bord.¹³

13 En stor tak til Hanne Leth Andersen, der har læst en foreløbig version af denne tekst. Takket være hendes inspirerende kommentarer er nogle fejl blevet rettet og nogle fremstillinger blevet klarere.

Henvisninger

- Andersen, Hanne Leth (1997). *Propositions parenthétiques et subordination en français parlé*. København, Romansk Institut, Københavns Universitet (ph.d.-afhandling).
- Apothéloz, Denis (1997). Les dislocations à gauche et à droite dans la construction des schématisations. In: Berrendonner Alain & Denis Miéville (red.): *Logique, discours et pensée*. Frankfurt am Main et al., Peter Lang, 183-217.
- Ashby, William J. (1988). The syntax, pragmatics, and sociolinguistics of left- and right-dislocations in French. *Lingua* 75, 203-229.
- Ashby, William J. (1994). An acoustic profile of right-dislocation in French. *Journal of French Language Studies* 4, 127-145.
- Bally, Charles (1932). *Linguistique générale et linguistique française*. Bern, Francke.
- Barnes, Betsy K. (1985). *The pragmatics of left detachment in spoken Standard French. Pragmatics and beyond* 6:3. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Berthoud, Anne-Claude (1994). Indéfinis et thématisation. *Faits de langues* 4, 161-168.
- Blanche-Benveniste, Claire et al. (1990). *Le français parlé. Études grammaticales*. Paris, Éditions du CNRS.
- Blanche-Benveniste, Claire (1996). Trois remarques sur l'ordre des mots dans la langue parlée. *Langue française* 111, 109-117.
- Blanche-Benveniste, Claire (1997). *Approches de la langue parlée en français*. Paris, Ophrys.
- Blinkenberg, Andreas (1928). *L'ordre des mots en français moderne. Première partie*. København, Høst & Søn.
- Boulikia, Georges (1995). Prosodie linguistique. In: Ducrot, Oswald & Jean-Marie Schaeffer (red.). *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. S.l., Seuil, 340-357.
- Damourette, Jacques & Edouard Pichon (1911-1930/1940). *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*. Tome second. Paris, Éditions d'Artrey.
- Fløttum, Kjersti (under udg.). *Quant à – thématisateur et focalisateur*. In: *Actes du Colloque de Caen, oct. 1997*.
- Fradin, Bernard (1990). Approche des constructions à détachement : inventaire. *Revue Romane* 25, 3-34.
- Gadet, Françoise (1991). Le parlé coulé dans l'écrit : le traitement du

- détachement par les grammairiens du XXe siècle. *Langue française* 89, 110-124.
- Geluykens, Ronald (1992). *From discourse process to grammatical construction: on left-dislocation in English*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Halliday, Michael A. K. (1970). Language Structure and Language Function. In: John Lyons (red.). *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth, Penguin, 140-165.
- Korzen, Hanne & Henning Nølke (red.) (under udg.). *Det franske Sprog. Kapitel XII. Ledstilling*. Franskprojektet.
- Larsson, Eva (1979). *La dislocation en français*. Lund, C.W.K. Gleerup.
- Martin, Robert (1992²). *Pour une logique du sens*. Paris, PUF.
- Morel, Mary-Annick. (1992). Intonation et thématisation. *Information grammaticale* 54.
- Muller, Claude (under udg.). La thématisation des indéfinis en français: un paradoxe apparent. *Actes du Colloque de Caen, oct. 1997*.
- Nølke, Henning (1994a). *Linguistique modulaire : de la forme au sens*. Louvain-Paris, Peeters.
- Nølke, Henning (1994b). Informationsstruktur. Med fokus på fokus. *HERMES* 13, 251-279.
- Nølke, Henning (1997a). Note sur la dislocation du sujet : thématisation ou focalisation? In: Kleiber, Georges & Martin Riegel (red.). *Les formes du sens*. Louvain-la-Neuve, Duculot, 281-294.
- Nølke, Henning (1997b). Anaphoricité et focalisation : le cas du pronom personnel disjoint. In: Mulder, Walter de, Liliane Tasmowski-De Ryck & Carl Vetters (red.). *Relations anaphoriques et (in)cohérence*, Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 55-67.
- Nølke, Henning (under udg.). Il est beau le lavabo, il est laid le bidet. In: *Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Romanica Upsaliensia*.
- Pohl, J. (1984). Documents pour servir à l'étude des phrases du type *Les fleurs, j'aime*. *Romanisches Jahrbuch*, Band 3536-58.
- Riegel, Martin, Jean-Christophe Pellat & René Rioul (1994). *Grammaire méthodique du français*. Collection linguistique nouvelle. Paris, PUF.
- Sabio, F. (1992). Les compléments antéposés en français parlé : analyse de deux types syntaxiques et prosodiques. *Recherches Sur Le Français Parlé* 11, 31-56.
- Stavinová, Zdenka (1985). Quelques réflexions à propos des fonctions de la dislocation. *Études romanes de Brno* XVI, 17-21.

Om brugen af modalverber på italiensk og dansk

dovere sammenlignet med måtte og skulle

Bente Lihn Jensen
Italienskprojektet

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at påvise nogle af de forskelle der er mellem italiensk og dansk mht. brug af modalverber: forskelle som danskere der vil lære italiensk erfaringsmæssigt har svært ved at beherske¹, og som det derfor vil være naturligt at behandle indgående i en grammatik som den italienskgruppen er ved at udarbejde, især da der er tale om en komparativ beskrivelse.

Den væsentligste grund til at det generelt er svært for danskere at tilegne sig den korrekte brug af modalverberne på italiensk, skyldes uden tvivl typologiske forskelle de to sprog imellem. Mens dansk råder over adskillige modalverber hvoraf *kunne*, *måtte*₁², *måtte*₂³, *skulle* og *ville* opfattes som de centrale (jf. Klinge 1995), og til gengæld kun to modi: indikativ og imperativ, forholder det sig anderledes på italiensk. Her findes der kun to modalverber: *dovere* og *potere*, men fem forskellige modi: ud over indikativ og imperativ også konjunktiv, condizionale og futuro.

Disse forskelle medfører at danskere generelt bruger modalverber for meget på bekostning af de tre sidstnævnte modi, som man må antage virker fremmedartede på danskere.

1 Ud over egne erfaringer bygger udsagnet her primært på oplysninger fra censor i italiensk ved gymnasier og HF Lis Jacobsen om gennemgående meningsforstyrrende konstruktioner i de skriftlige studentereksamensbesvarelser fra 1997. Disse meningsforstyrrende konstruktioner blev lavet i 10-25 % af samtlige 81 besvarelser.

2 Hermed menes det leksem der indeholder trækket [+MULIGHED] og som svarer til det engelske *may*.

3 Hermed menes det leksem der indeholder trækket [+NØDVENDIGHED] og som svarer til engelsk *must*.

Med 'modalverb' menes et verbum der ud over sin leksikalske betydning der vedrører det semantiske felt [POTENTIALITET] (jf. Klinge 1993 og 1995) tillige kan anvendes i modificeret betydning/-er, typisk i såvel ikke-epistemisk som epistemisk brug (vedr. definition af disse to termer, se nedenfor) og som syntaktisk kombineres med ren infinitiv eller for dansks vedkommende kan bruges som kerneverbum i udtryk der angiver bevægelse (jf. Hansen 1972).

I nedenstående eksempler viser (1)-(5) modalverber anvendt **epistemisk**:

- (1) *Paolo deve aver chiamato Ida*
Paolo *dov*^{3.p.sg./præsens} ⁴ have kaldt Ida = Paolo må have ringet til Ida
- (2) *Paolo può aver chiamato Ida*
Paolo *pot*^{3.p.sg./præsens} have kaldt Ida = Paolo kan have ringet til Ida
- (3) *Ole må være/have været på landet*
- (4) *Ole kan være/have været på landet*
- (5) *Ole skal være/have været på landet*

mens der i (6)-(10) vises eksempler på modalverber brugt i **ikke-epistemisk** anvendelse:

- (6) *Paolo deve chiamare Ida*
Paolo skal/bliver nødt til at ringe til Ida
- (7) *Paolo può chiamare Ida*
Paolo må gerne/kan godt/kan ringe til Ida
- (8) *Ole må⁵/skal/vil⁶ på landet*
- (9) *Ole kan/må⁷/skal/vil tage på landet*
- (10) *Mødet skal/vil⁸ finde sted på fredag*

4 De finitte verbalformers fleksiv angiver på italiensk: person, tal, tempus og modus. I dette tilfælde: 3. pers. sg., præsens, indikativ.

5 *må* kan i denne sammenhæng kun tolkes som manifestation af *måtte*₂ (jf. note 3).

6 Når der ikke er anført eksempler med det italienske *volere*, skyldes det at det falder uden for den definition der er givet af modalverber: dels konstrueres det ofte med efterfølgende ledsætning: *Paolo vuole che Gianni ci vada*. 'Paolo vil at Gianni derhen bevæger sig = Paolo vil have at Gianni tager derhen', dels er dets betydning af vilje kun undtagelsesvis svækket, fx i det faste udtryk: *vuol dire* 'det vil sige'.

Af pladshensyn begrænses behandlingen i dette indlæg til det italienske modalverb *dovere* og til de to danske modalverber *skulle* og *måtte*₂ i positivt udformede sætninger.

Efter afsn. 2 og 3, der omhandler modalverbernes semantik og den teori undersøgelsen bygger på, vil afsn. 4-6 vedrøre brugen af modalverberne (afsn. 4 tjener som indledning, mens brugen som frastisk operator belyses i afsn. 5 og som tropisk operator i afsn. 6). Afsn. 7 rummer en sammenfatning hvor ligheder og forskelle de to sprog imellem opsummeres og afslutningsvis illustreres i oversigtsform.

2. Semantik

De tre her undersøgte modalverber har det til fælles at de alle i deres leksikalske betydning, dvs. i deres grundbetydning, kan siges at indeholde det semantiske træk [+NØDVENDIGHED].

Mens det på italiensk kun er *dovere* der har dette træk i sin grundbetydning, er der på dansk tre modalverber der dækker dette felt: ud over de her undersøgte verber *måtte*₂ og *skulle* tillige *burde*⁹. Det der adskiller disse modalverbers betydning, er if. et foredrag Henning Andersen holdt i Lingvistkredsen i efteråret 1985, og som mig bekendt ikke er blevet publiceret (jf. Herslund 1989), den sfære nødvendigheden vedrører. If. mine egne notater blev der argumenteret for at se *måtte*₂ som hørende til 1. person-sfæren, hvilket jeg ville karakterisere som naturbetingede nødvendigheder herunder individuelle behov, *skulle* til 2. person-sfæren, dvs. socialt betingede nødvendigheder, og *burde* som hørende til 3. person-sfæren, dvs. den sfære der hverken falder ind under 1. eller 2. person-sfæren.

7 *mā* kan her afhængigt af ko- og kontekst tolkes som manifestation af enten *måtte*₁ eller *måtte*₂ (vedr. definition se noterne 2 og 3).

8 Betydningen af *vil* er her modificeret i forhold til den leksikalske betydning der indeholder semet [+VILJE] selv om der sandsynligvis ikke er tale om en egentlig epistemisk brug.

9 Når *burde* ikke er medtaget i sammenligningen, skyldes det dels at *burde* er langt mindre frekvent end de to andre modalverber, dels at det ville komplicere behandlingen da den italienske ækvivalent ofte optræder i *condizionale*.

Følgende eksempel synes at bekræfte den anførte forskel mellem *måtte*₂ og *skulle*:

(11) *Jeg må og skal derhen*

således at forstå at afsender med (11) udtrykker at han/hun anser det for nødvendigt at tage derhen dels af hensyn til sig selv (udtrykt gennem *må*), dels af hensyn til andre (udtrykt ved hjælp af *skal*).

Selv om de tre undersøgte modalverber leksikalsk set indeholder semet [+NØDVENDIGHED], indebærer det ikke at dette træk genfindes i samtlige de ko- og kontekster det pågældende verbum optræder i. Man må tværtimod sige at modalverberne primært henter deres betydning i den ko-/kontekst de optræder i (jf. fx Klinge (1993) og (1995), der omhandler engelsk og dansk, Silvia-Corvalán (1995) vedrørende spansk og Conte (1995) vedrørende italiensk), og at betydningen således er pragmatisk betinget.

Som tidligere nævnt er det et karakteristisk semantisk-pragmatisk træk ved modalverber i al almindelighed at de kan anvendes epistemisk og ikke-epistemisk, jf. (1)-(10) og fx Dik (1989). Når jeg har valgt at nævne epistemisk først, selv om denne anvendelse er udviklet af den ikke-epistemiske (jf. fx Bybee 1985; Bybee/Perkins/Pagliuca 1994; Bazzanella 1994), skyldes det at jeg foretrækker at kalde den historisk set ældre anvendelse for ikke-epistemisk frem for at benytte den engelske term 'root modality' hvortil der ikke svarer nogen alment accepteret dansk term, eller termen 'deontisk', som ofte ses benyttet som overbegreb, men det finder jeg uheldigt da betegnelsen også kan bruges som underbegreb på linje med 'anankastisk' (se 5.1.1) og 'aletisk' samt evt. 'dynamisk' modalitet. Den engelske term 'agent-oriented modality', som blev introduceret i Bybee (1985) som erstatning for 'root modality', og som siden synes at have vundet mere og mere frem i den engelsksprogede litteratur, finder jeg i sig selv misvisende i de tilfælde hvor der ikke er tale om deontisk anvendelse som denne term defineres i det følgende (se 5.1.1) da dette er den eneste form for ikke-epistemisk modalitet der forudsætter tilstedeværelsen af en agent.

Som nævnt er den epistemiske anvendelse udviklet af den ikke-epistemiske, og udviklingen kan enten være to-faset som jeg mener det er tilfældet med det danske *måtte*₂ og det italienske *dovere* (modalitet I → modalitet II if. Fleischmans udviklingsforløb som er anført i det følgende) eller den kan være flerfaset, som det er tilfældet med det danske *skulle* – og som det fx er tilfældet med *futuro* på italiensk der (som det bl.a. anføres i Bazzanella (1994:120)) har gennemgået følgende betydningsmæssige udvikling: nødvendighed (= modalitet I) → forudsigelse → fremtidighed → sandsynlighed (= modalitet II) (se nedenfor). Mens det er oplagt at udgangspunktet (nødvendighed) udtrykker ikke-epistemisk og slutpunktet (sandsynlighed) udtrykker epistemisk modalitet, er det mere problematisk at bestemme de mellemliggende to trins tilhørsforhold: skal de henregnes til ikke-epistemisk eller til epistemisk modalitet, eller som vi i det følgende vil sige til den frastiske eller den tropiske del af sætningen/ytringen?

I forbindelse med det danske modalverb *skulle* har jeg – bl.a. inspireret af Fleischman (1982:154) hvori udviklingen illustreres på denne måde:

modalitet I → aspekt → tempus → modalitet II

valgt at henregne de anvendelser der indledningsvis blev karakteriseret som ikke-epistemiske (se (6)-(10)) til den frastiske del, men skelner mellem ikke-epistemisk brug der dækker modalitet I og såkaldt stipulativ brug der dækker de anvendelser der ligger mellem modalitet I og II (se eksempler herpå i 5.1.2).

3. Den teoretiske baggrund

Den teori der benyttes i det følgende for at beskrive brugen af de nævnte modalverber med sammenligning for øje, er den i Hare (1971) præsenterede opdeling af sætningen i en neustisk, en tropisk og en frastisk del.

3.1. Hares model

3.1.1. Den neustiske del

Den neustiske del vedrører det illokutionære sigte, dvs. hvilken sprog-/talehandling der er tale om¹⁰, fx *Jeg siger hermed...*; *Jeg spørger hermed...*; *Jeg kræver hermed...*; *Vi anmoder hermed om...* og lignende. Den neustiske komponent er som oftest ikke sprogligt ekspliciteret.

3.1.2. Den tropiske del

Den tropiske del vedrører derimod sætningens udformning (fremsættende, spørgende eller bydende sætning) og dermed dens sandhedsbetingelser: *det er tilfældet/er det tilfældet?/lad det være tilfældet*.

I den fremsættende sætning kan der desuden være ekspliciteret forskellige former for belæg, som vedrører den sandhedsværdi afsender tilføjer udsagnet og den kilde vedkommende bygger sin information på (jf. bl.a. Dik 1989; Kronning 1996; Jensen 1997) således at der kan være tale om at udsagnet enten refererer til noget der bygger på afsenders egne vurderinger eller at det ikke gør.

Hvis afsender bygger på egne vurderinger/erfaringer, skelnes der mellem om der i udsagnet refereres til noget der præsenteres som værende faktisk (12) eller non-faktuelt (13):

(12) *Peter er i Rom*

(13) *Peter er måske i Rom*

Primært inden for non-faktuelt kan der skelnes mellem:

- afsenders antagelse. Her kan der opereres med forskellige grader af forbehold, hvor i hvert fald følgende grader synes at manifestere sig: sandsynligvis – muligvis – muligvis ikke – sandsynligvis ikke¹¹, som illustreret i (14a-d):

(14) a *Peter er vist nok i Rom*

b *Peter er måske i Rom*

¹⁰ For yderligere oplysninger herom henvises til Jensen (1997).

¹¹ Herom nærmere i Jensen/Korzen/Skytte (1997:41-42).

- c *Peter er måske ikke i Rom*
 d *Peter er vist nok ikke i Rom*

- inferens. Hvis alt taler for at en given sag forholder sig på en vis måde, tales om nødvendighed som i (1) og (3), hvorimod der tales om mulighed hvis visse ting taler for at det forholder sig på en vis måde, illustreret i (2)-(4). I de tilfælde hvor der er tale om at inferens fører til at det nødvendigvis forholder sig sådan, er der strengt taget tale om et faktisk forhold;
- betingelser der skal være opfyldt for at det sagsforhold der kommer til udtryk i propositionen, realiseres. Også her, som under antagelse, skelnes der mellem forskellige grader af forbehold, dvs. mellem hvor stor sandsynlighed der er for at det i betingelsen udtrykte forhold realiseres. Sandsynligheden for dette er således større i (15) end i (16):

- (15) *Hvis jeg kommer til Rom, ringer jeg til dig*
 (16) *Hvis jeg skulle komme til Rom, ringer jeg til dig*

Bygger udsagnet derimod ikke på afsenders egne vurderinger/erfaringer, må det nødvendigvis stamme fra andre. Det vil som oftest sige enten alment accepterede opfattelser eller forlydender. I forbindelse med forlydender tages der overordnet set ikke stilling til om forholdet er faktisk eller ikke-faktisk. Ovenstående eksempel (5) og følgende illustrerer at kilden er forlydende:

- (17) *Corre voce che Adele e Mario si siano lasciati*
 'løbe_{3.p.sg./præsens} rygte at Adele og Mario sig
 være_{3.p.pl./præsens konjunktiv} forladt
 = Der går rygter om at Adele og Mario er gået fra hinanden'

3.1.3. Den frastiske del

Endelig omfatter den frastiske del det propositionelle indhold med dertil hørende frie tilføjelser¹² som fx tids- og stedsangivelse.

12 Vedr. definition af denne term se Jensen/Korzen (1996:91 ff.).

Det propositionelle indhold vil som hovedregel indeholde mindst ét verbum, men kan også indeholde flere. Den prædikation der er den basale vil i det følgende blive omtalt som den primærfrastiske del, mens eventuelle yderligere forekommende prædikationer der udfylder argumentpladser vil blive betegnet ikke-primærfrastiske dele (se herom nærmere i afsn. 4).

3.2. *Eksempler på analyse*

Applicerer man Hares analysemodel på sætningerne (18) og (19):

(18) *Peter må have ringet til Ida*

(19) *Peter skal ringe til Ida*

kommer parafraseringen i neustisk, tropisk og frastisk til at se ud som følger:

(18')	NEUSTISK	[Jeg kommunikerer hermed] _{Ti}
	TROPISK	det er if. inferens nødvendigvis tilfældet
	FRASTISK	[ringe til(Peter, Ida)] _{Th}
	Ti < Th	(Ti < Th læses: tidspunkt _i ligger efter tidspunkt _h)
(19')	NEUSTISK	[Jeg kommunikerer hermed] _{Ti}
	TROPISK	det er tilfældet
	FRASTISK	[skulle(X = [ringe til(Peter,Ida)] _{Tj})] _{Ti}
	Ti > Tj	(Ti > Tj læses: tidspunkt _i går forud for tidspunkt _j).

Da (19) her analyseres som sætning, ikke som ytring i en ko- og kontekst, er det ikke muligt nærmere at bestemme hvilken betydning der skal tillægges *skulle*. Som det fremgår af 5.1, er der teoretisk fire muligheder: deontisk, anankastisk, aletisk og stipulativ.

I det følgende vil vi se på nogle af de mest udbredte anvendelser af de tre valgte modalverber, og som nævnt kun i positivt udformede sæt-

ninger, med henblik på en bestemmelse af hvilke dele de kan operere på og hvilket indhold der udtrykkes på ytringsplan.

4. Om modalverbernes brug

De tre undersøgte modalverber kan, som modalverber generelt gør, operere inden for enten den frastiske del eller den tropiske del (jf. fx Dik 1989).

For at kunne fungere som operator inden for den frastiske del er det en betingelse at modalverbet kun har scope over denne eller dele af denne.

Som nævnt i afsn. 3 skelnes der inden for den frastiske del mellem primærfrastisk og ikke-primærfrastisk del. Opererer modalverbet på den primærfrastiske del, siges det at have **primærfrastisk funktion**, som i (20)-(21):

(20) *Sekretæren **skal** ringe til de italienske kunder*

(21) *Sekretæren **skal** meddele de italienske kunder at der er reserveret værelser på det ønskede hotel*

Der er derimod tale om **ikke-primærfrastisk funktion** når modalverbet har scope over den ikke-primærfrastiske del, hvilket er tilfældet med *skulle* i (22):

(22) *Direktøren vil have at sekretæren **skal** ringe til de italienske kunder*

Opererer modalverbet derimod inden for den tropiske del, har det scope over såvel den tropiske som den frastiske del, hvilket er tilfældet i (1)-(5).

5. Modalverbum som operator inden for den frastiske del

5.1. Primærfrastisk operator

Når modalverber opererer inden for den frastiske del, udtrykkes der på italiensk ikke-epistemisk modalitet, som defineres i 5.1.1. Det samme gælder det danske *måtte*₂, hvorimod *skulle*, som nævnt i slutningen af

afsn. 2, kan bruges stipulativt (se 5.1.2), ud over at det kan bruges til at udtrykke ikke-epistemisk modalitet.

5.1.1. Ikke-epistemisk modalitet

Ikke-epistemisk modalitet omfatter deontisk, anankastisk og aletisk modalitet, samt eventuelt såkaldt dynamisk modalitet, som der her ses bort fra.

Der er tale om **deontisk modalitet** når nogen har påbud om at gøre noget (dette gælder kun de her tre undersøgte modalverber)¹³. Dette indebærer at et karakteristisk træk ved deontisk modalitet er tilstedeværelsen af en agent, som i det sproglige udsagn kan være udtrykt som i (23) eller uudtrykt som i (24) (jf. bl.a. Durst-Andersen 1995; Kronning 1996):

(23) *Du **skal** have fældet træet senest fredag. Er det forstået?*

(24) *Træet **skal** være fældet senest fredag. Er det forstået?*

Den såkaldt **anankastiske modalitet**, der if. Conte (1995), hvor emnet behandles, blev introduceret i Wright (1963), foreligger derimod i de tilfælde hvor der er tale en betingelse (positiv eller negativ) der nødvendigvis skal være opfyldt:

(25) *Den sekretær vi søger, **skal** kunne kinesisk*

(25') *La segretaria che cerchiamo **deve** sapere il cinese*

(26) *Ansøgerne **skal/må** være fyldt 25 år*

(26') *I candidati **devono** aver compiuti i 25 anni*

Hvad der her betinger valget mellem *måtte* og *skulle* er mig bekendt uafklaret.

Endelig tales der om **aletisk modalitet** i de tilfælde hvor der er tale om fysiske/naturbetingede love eller indre nødvendighed:

¹³ Deontisk modalitet omfatter desuden tilladelse, forbud og ikke-påbud illustreret ved (a)-(c)

(a) Du må gerne ringe til Ida

(b) Du må ikke ringe til Ida

(c) Du behøver ikke at ringe til Ida

- (27) *Vi **skal** alle dø*
 (27') *Tutti **dobbiamo** morire*
 (28) *Jeg **må** ringe til Ida*
 (28') ***Devo** chiamare Ida*

Eksempel (27) synes at modsige at *skulle* bruges om socialtbetingede nødvendigheder som omtalt i afsn. 2. Hvad der i aletisk anvendelse har indflydelse på valg af *skulle* eller *måtte* når der ikke er tale om indre nødvendighed, er mig ikke klart.

5.1.2. Stipulativ brug af *skulle*

På dansk kan *skulle*, som nævnt i afsn. 2., tillige bruges til at udtrykke at noget er aftalt/planlagt vedr. fremtiden: en brug jeg foreslår at kalde 'stipulativ':

- (29) *I morgen **skal** jeg undervise fra kl. 13.30 til kl. 15.50*
 (30) *Træet **skal** fældes på fredag. Min svoger kommer og hjælper os*

Det der karakteriserer denne brug af *skulle*, er at det kun kan være tryk-svagt. Gøres det trykstærkt, ændres betydningen til ikke-epistemisk (de-ontisk eller aletisk alt efter ko- og kontekst). Dette træk ser jeg som tegn på at det stipulative *skulle* er grammatikaliseret i forhold til det ikke-epistemiske *skulle*, og som sådan ikke længere udtrykker modalitet I. Derimod ser jeg det som tegn på at det er på vej til at blive del af en analytisk verbalform.

I modsætning til dansk benyttes *dovere* generelt ikke til at angive at noget er planlagt/aftalt. Synet på fremtidige situationer er her væsensforskelligt. Ønsker man at understrege det non-faktuelle ved situationen, bruges futuro som i (31). Ønsker man derimod at signalere at man opfatter situationen som faktuel (fordi man ser bort fra den usikkerhed der som oftest vedrører fremtidige forhold), vælger man præsens, som illustreret i (32)¹⁴:

- (31) *Venerdì l'albero **verrà/sarà** abbattuto*
 (32) *Domani **insegno** dalle 13.30 alle 15.50*

¹⁴ For yderligere oplysninger henvises til Bertinetto (1986) og Jensen (1994).

5.1.3. Særlige forhold

Som det vil fremgå af det følgende (se 5.2), vil et modalverbum der fungerer som primærfrastisk operator som hovedregel også kunne fungere som ikke-primærfrastisk operator.

Der synes dog at være en enkelt undtagelse i forbindelse med den anankastiske brug af modalverbum. Når man ønsker at gengive dette indhold i form af en relativsætning, sker der på italiensk det at modalverbet erstattes af konjunktiv hvis korrelatet optræder i ubestemt form, som vist i (25'a):

(25') a *Cercano una nuova segretaria che **sappia** il cinese*

På dansk er det i lignende tilfælde mest korrekt at udelade modalverbet, men i praksis kan man se det medtaget

(25) a *De søger en ny sekretær der **kan**/(skal kunne) kinesisk*

5.2. Ikke-primærfrastisk operator

Som nævnt i afsn. 4, kan et modalverbum også operere inden for en syntaktisk set underordnet del af den frastiske komponent. I de fleste tilfælde vil dette modalverbum lige så godt have kunnet fungere som primærfrastisk operator, som illustreret i henholdsvis (33)-(33a) og (34)-(34a):

(33) *Mi ha detto che **dovevo** chiamare l'avvocato*
 Mig har_{3.p.sg.} sagt at dov-_{1.p.sg.imperfetto} kalde den-advokat =
 Han/hun sagde til mig at jeg skulle ringe til advokaten

(33) a *Signora, **deve** chiamare l'avvocato*
 Frue, dov-_{3.p.sg.præsens} kalde den-advokat = Frue, De skal ringe til
 advokaten

(34) *Hun sagde at hun '**skulle**'¹⁵ til Århus, koste hvad det koste ville*

(34) a *Jeg '**skal**' til Århus, koste hvad det koste vil*

¹⁵ Tegnet ' angiver at ordet bærer stærktryk.

På dansk findes der dog to konstruktioner hvor en ledsætning der indeholder modalverbum, adskiller sig fra den tilsvarende hovedsætning. Det drejer sig om ledsætninger der er styret af 1. et ytringsverbum, 2. et såkaldt sproghandlingsverbum.

5.2.1. Modalverbum i ledsætning styret af ytringsverbum

I ledsætninger hvor det styrende verbal er et ytringsverbum som fx *sige*, *fortælle*, *oplyse* eller *skrive*, er brugen af modalverbum obligatorisk for at gengive imperativ fra direkte tale.¹⁶ Som oftest vil modalverbet være *skulle* som i (35)-(36):

(35) *Faderen havde sagt til Ib at han **skulle komme hjem** med det samme*¹⁷

(35) a *Faderen havde sagt til Ib: **Kom hjem** med det samme*

(36) *Evas veninde skrev at det **skulle** hun **være** glad for*

(36) a *Evas veninde skrev: **Vær** du glad for det*

men det kan også være *måtte* som i (37):

(37) *Pia sluttede med at sige at vi **måtte** have en god tur*

(37) a *Pia sluttede med at sige: **Hav** en god tur*

Forskellen på brug af *skulle* og *måtte* mener jeg afspejler forskellig sproghandling. *skulle*, der som tidligere nævnt (se afsn. 2) vedrører 2. person-sfæren, bruges til at angive direktiv sproghandling, hvorimod *måtte*, der vedrører 1. person-sfæren, bruges til at udtrykke afsenders ønske om forhold der vedrører modtager: der er med andre ord tale om en ekspressiv sproghandling.

16 Af pladshensyn beskrives her kun forholdene i forbindelse med indirekte tale, ikke i forbindelse med dækket direkte tale som er af mere kompleks art.

17 Denne sætning kan tillige opfattes som indirekte tales gengivelse af direkte tale der indeholder ikke-epistemisk modalverbum:

(x) Du *skal* komme hjem med det samme

I så fald er brugen identisk i hoved- og ledsætning. Tilsvarende vil en form af *dovere* brugt i en hovedsætning kunne overføres til den indirekte tales ledsætning, som illustreret i (y) og (y'):

(y) *Devi tornare a casa subito*

(y') *I genitori di Iacopo gli avevano detto che *doveva* tornare subito a casa.*

I de tilfælde hvor der er tale om gengivelse af direktiv sproghandling vil italiensk vælge at gengive med infinitiv hvor det er muligt som i (38):

(38) *Il padre aveva detto a Iacopo di **tornare** subito a casa*

eller med konjunktiv som i (39):

(39) *Il padre aveva detto a Iacopo che **tornasse** subito a casa*

Udskiftes konjunktiven i (39) med indikativ eller condizionale som i (40):

(40) *Il padre aveva detto a Iacopo che **tornava/sarebbe tornato** subito a casa*

Faderen havde sagt til Iacopo at han straks kom/ville komme hjem

betyder det at faderen havde givet Iacopo den oplysning at han selv ville tage hjem med det samme.

Ønsker man derimod at gengive den ekspressive sproghandlings *måtte* på italiensk, vil det som oftest kræve mere radikale ændringer, som (41) er et eksempel på:

(41) *Mi ha augurato buon viaggio*
mig har_{3.p.sg.} ønsket god tur = Han/Hun ønskede mig god tur

Den eneste generelle retningslinje der her kan gives, er for mig at se at ytringsverbet må erstattes med et sproghandlingsverbum (se 5.2.2) som fx *augurare*.

5.2.2. Modalverbum i ledsætning styret af sproghandlingsverbum

Er ledsætningen styret af et såkaldt sproghandlingsverbum, hvormed menes verber der angiver sproghandling som fx *forlange, kræve, ville have, ønske, anmode om*, kan *skulle* med efterfølgende infinitivsyntagme, når sproghandlingen er direktiv, optræde som variant¹⁸ til kerneverbal i ren form, som det er tilfældet i (42):

- (42) *Direktøren ønskede/krævede/forlangte/ville have at fru Olsen **skulle blive/blev** til de var færdige*

Dersom sproghandlingsverbet ikke er udtrykt, vil man få en hovedsætning som (42a)

- (42) a *Fru Olsen **skulle blive** til de var færdige*

hvor *skulle* er obligatorisk. (42a) adskiller sig fra (42) ved at den deontiske kilde, dvs. den instans der udsteder i dette tilfældet påbudet (i andre tilladelsen eller forbudet – jf. note 13), ikke er specificeret.

På italiensk vil man i tilsvarende situationer kunne bruge *dovere* i hovedsætningen (se (43a)) som på dansk, men ikke i ledsætningen, hvor der i stedet bruges konjunktiv, eller hvis det er muligt infinitiv, som illustreret i (43):

- (43) *Il direttore desiderava/voleva che la sig.ra Olsen **rimanesse**¹⁹ fino alla fine*
 (43) a *La sig.ra Olsen **doveva/ha dovuto**²⁰ **rimanere** fino alla fine*

Undtagelse: I de tilfælde hvor sproghandlingsverbet optræder i præsens 1. person fungerer ledsætningen ikke som ikke-primærfrastisk del, men som primærfrastisk del. Denne analysemæssige forskel ændrer dog ikke på de netop påpegede forskelle mellem konstruktionen med og uden sproghandlingsverbum.

6. Modalverbum som operator inden for den tropiske del

For at modalverbet kan siges at operere på den tropiske del, må det have scope over såvel den tropiske som den frastiske del, medmindre modalverbet optræder i en ledsætning der i sin helhed fungerer som

18 Spørgsmålet om eventuelle semantisk-pragmatiske forskelle mellem de to varianter lades her ude af betragtning.

19 Der er her tale om imperfetto konjunktiv.

20 Imperfetto-formen *doveva* angiver kun at der eksisterer et krav, hvorimod passato prossimo-formen *ha dovuto* tillige angiver at det blev efterlevet.

den tropiske del af sætningen/ytringen, som det var tilfældet i (15)-(16): sådanne tilfælde ligger uden for rammerne af dette indlæg.

Når et modalverbum fungerer som operator inden for den tropiske del, udtrykkes der epistemisk modalitet i bred forstand, svarende til belæg (se 3.2). De former for belæg der udtrykkes ved hjælp af de her undersøgte modalverber er: inferens, kilde.

6.1. Inferens

På italiensk begrænser anvendelsen af *dovere* som tropisk operator sig til den form for belæg der bygger på inferens, nødvendighed:

(44) *Pietro **deve** essere malato. Altrimenti sarebbe venuto*

Den samme form for belæg udtrykkes på dansk ved modalverbet *måtte*:

(45) *Peter **må** være syg, ellers ville han være kommet*

6.2. Kilde

Det dansk modalverbum *skulle* anvendes derimod til at udtrykke 'forlydende'. Verbet, der snart optræder i præsens snart i præteritum, kan enten alene bibringe udsagnet dette betydningsindhold, eller det kan optræde i forbindelse med *efter sigende*.

(46) *Peter **skal** være syg*

(46) a *Peter **skal efter sigende** være syg*

(47) *Den unge mand **skulle** ellers være meget dygtig*

(47) a *Den unge mand **skulle** ellers **efter sigende** være meget dygtig*

Dette indhold udtrykkes typisk på italiensk ved hjælp af *condizionale*:

(48) *Pietro **sarebbe** malato*

Hvis man ønsker at eksplicitere kilden, kan man fx vælge at bruge verbet *dire* (dansk: 'sige') i 3. person pluralis, der pga. manglende hen-

visningsmuligheder tolkes som ubestemt personangivelse, efterfulgt af verbum i konjunktiv som i (49):

(49) *Dicono che Pietro sia malato*

7. Sammenfatning

Som det er fremgået af de foregående afsnit, og som den afsluttende Oversigt 1 viser, svarer brugen af det italienske *dovere* langt fra til brugen af de to undersøgte danske modalverber *måtte*₂ og *skulle* set under ét.

Sammenligner man derimod brugen af *dovere* med hvert enkelt af de danske modalverber *måtte* og *skulle*, forholder det sig lidt anderledes idet *dovere* ækvivalerer med *måtte*₂ i de fleste af sidstnævntes anvendelser (som er forholdsvis få sammenlignet med *skulle*'s). Der tænkes her på *måtte* i dets tropiske anvendelse og dets primærfrastiske anvendelser, men ikke i dets ikke-primærfrastiske anvendelse (se (37)).

Ved sammenligning af *dovere* og *skulle* viser det sig at de begge kan bruges i primærfrastisk funktion til overordnet set at udtrykke de samme former for ikke-epistemisk modalitet, hvorimod *dovere* ikke dækker *skulle* når dette bruges:

- til at angive stipulativ „modalitet“ (se (29)-(30)).
På italiensk skelner man ikke mellem om et fremtidigt forhold (tilstand, aktivitet eller handling) er planlagt eller ej. Derimod vælger man at bruge futuro hvis man ønsker at signalere at forholdet opfattes som non-faktuelt (jf. (31)), hvorimod man med præsens indikativ signalerer at forholdet opfattes som faktuel (jf. (32))²¹;
- i ikke-primærfrastisk funktion til i indirekte tale i forbindelse med ytringsverbum at angive direktiv sproghandling der i direkte tale er udtrykt i form af imperativ (jf. (35)-(36)). I sådanne tilfælde vælger italiensk typisk infinitiv eller konjunktiv af kerneverbet (jf. (38)-(39));

21 Herom nærmere i Jensen (1994).

- i ikke-primærfrastisk funktion styret af et såkaldt sproghandlingsverbum der udtrykker direktiv sproghandling. Det drejer sig om verber som fx *forlange*, *ville have*, *kræve*, *befale*, *pålægge* (jf. (42)). Her vælger italiensk i stedet konjunktiv eller hvor det er muligt eventuelt infinitiv (jf. (43));
- som operator på den tropiske del til at angive forlydende. Her vælger italiensk typisk *condizionale* (jf. (46)-(47)).

Oversigt 1

Oversigt over ligheder og forskelle i brugen af *dovere* sammenholdt med *måtte*₂ og *skulle*:

A. ITALIENSK – *dovere* optræder i følgende sammenhænge:

FRASTISK, *primær*-

- ikke-epistemisk
 - deontisk
 - anankastisk
 - aletisk

TROPISK

- inferens, nødvendighed

B. DANSK – *måtte*/*skulle* optræder i følgende sammenhænge:

FRASTISK

1. *primærfrastisk*

- ikke-epistemisk
 - deontisk *skulle*
 - anankastisk *måtte/skulle*
 - aletisk *måtte/skulle*
- stipulativ *skulle*

2. *ikke-primærfrastisk*

- underordnet direktiv sproghandlingsverbum (fx *forlange*, *kræve*, *ville have*) *skulle*
- underordnet ytringsverbum
 - udtrykker direktiv sproghandling *skulle*
 - udtrykker ekspressiv sproghandling *måtte*

TROPISK

- inferens, nødvendighed *måtte*
- forlydende *skulle*

Henvisninger

- Bazzanella, Carla (1994). *Le facce del parlare*. Firenze, La Nuova Italia.
- Bertinetto, Pier Marco (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze, Accademia della Crusca.
- Bybee, Joan (1985). *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.) (1995). *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Bybee, Joan, Revere Perkins & William Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago/London, The University of Chicago Press.
- Conte, Maria-Elisabeth (1995). Epistemico, deontico, anankastico. In: Giacalone Ramat, Anna & Grazia Crocco (red.). *From pragmatics to syntax: modality in second language acquisition*. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 3-9.
- Dik, Simon C. (1989). *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Dordrecht, Foris Publications.
- Durst-Andersen, Per (1995). Imperative Frames and Modality. Direct vs. Indirect Speech Acts in Russian, Danish and English. *Linguistics and Philosophy* 18, 611-653.
- Fleischman, Suzanne (1982). *The future in thought and language. Diachronic evidence from Romance*. Cambridge University Press.
- Hansen, Erik (1972). Modal interessens. *Danske Studier* 1972, 5-36.
- Hare, R.M. (1971). *Practical Inferences*. London, Macmillan.
- Herslund, Michael (red.) (1989). *On Modality*. Papers from meetings and discussions in the linguistic circle of Copenhagen. The linguistic circle of Copenhagen.
- Jensen, Bente Lihn (1994). Den italienske futurum og verden. In: Sørensen, Finn (red.). *Leksikon og Verden*. Ark 76. Handelshøjskolen i København, 29-45.
- Jensen, Bente Lihn (1997). Om MODALITET. In: Jakobsen, Lisbeth Falster & Gunver Skytte (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldenæsholmkollokviet*. Odense Universitetsforlag, 100-127.
- Jensen, Bente Lihn & Iørn Korzen (1996). *Valens og andet godt. Grammatisk analyse for studerende i italiensk*. Handelshøjskolen i København.
- Jensen, Bente Lihn, Iørn Korzen & Gunver Skytte (1997). Spørgsmål og svar – komparativt dansk-italiensk. *Hermes* 19, 29-53.

- Klinge, Alex (1993). The English modal auxiliaries: from lexical semantics to utterance interpretation. *Journal of Linguistics* 29, 315-357.
- Klinge, Alex (1995). The Impact of Context on Modal Meaning in English and Danish. *Nordic Journal of Linguistics* 19, 35-54.
- Kronning, Hans (1996). *Modalité, cognition et polysémie: sémantique du verbe modal DEVOIR*. Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Romanica Upsaliensia* 54. Uppsala.
- Silvia-Corvalán, Carmen (1995). Contextual Conditions for the Interpretation of 'poder' and 'deber' in Spanish. In: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman, 67-105.
- Wright, Georg H. von (1963). *Norm and Action. A Logical Enquiry*. London, Routledge and Kegan Paul.

Ellipsen i tekstgrammatisk perspektiv

Iørn Korzen
Italienskprojektet

1. Indledning

Nogle af de områder som især er vigtige for det italienske projekt, pga. den tekstgrammatiske og komparative tilgang, er de forskellige kohæ-sions- og kohærensfænomener i sprogene, og et af vores store delmål har været at indkredse og bestemme en tekstenhed større end perio-den, der kunne fungere som et **tertium comparationis** i en sammenlig-ning mellem italiensk og dansk.

Formålet med dette indlæg er at belyse ellipsen i den sammenhæng og se på dens kohærens- og enhedsskabende tekstfunktion. Ellipsen er af visse lingvister blevet kaldt det stærkeste kohæsionselement sprogene har (Marello 1989:119; Angelini 1986:46, 48), og den „endoforiske“ ellipse er samtidig det kohæ-sionsfænomen der rent udtryksmæssigt manifesterer de største forskelle sprogene imellem (Marello 1987:185). I denne forbindelse defineres **tekstkohæ-sion** som det fænomen at ytringer og dele af tekster kædes sammen ved forskellige specifikke sproglige midler, og **tekstkohærens** som det indhold af sammenhæng som opstår hos modtager i fortolkningsøjeblikket som følge af kohæ-sionselementerne¹. Ved interaktionen mellem tekst og modtager fun-gerer teksten som en sekvens af instruktioner der skal styre modtager i hans fortolkning, og som vi skal se, får ellipsen en særlig „styrende“ funktion i denne forbindelse.

Helt generelt bruges betegnelsen ellipse som bekendt om noget der er underforstået, „something left unsaid [...] but understood neverthe-less“ (Halliday/Hasan 1976:142). En mere præcis definition afhænger

¹ Conte (1991:13-14). Vasiliu (1979) definerer, med en logisk-matematisk tilgang, kohærens (og dermed tekstlighed) som et pragmatisk og skalært begreb, der er afhængigt af graden af **forventelighed** („expectation“) af de enkelte sætninger i sammenhængen.

derefter af den anvendte tilgang og metode og det valgte mål med beskrivelsen². Den formodentlig bredeste definition finder man i visse oversættelsesteoretiske værker, som definerer alle tekster som „elliptiske“ eftersom de generelt fremkalder en væsentlig bredere psykologisk-kognitiv forestilling end hvad der svarer til det snævert semantiske indhold i de enkelte sproglige udtryk (Seleskovitch/Lederer 1984:183-184). Der er her tale om det man kunne kalde en **psykologisk-kognitiv ellipse**.

På lignende måde kan man på leksem- og ordniveau se betegnelsen brugt om den såkaldte „synekdoke“, dvs. de tilfælde hvor et leksem bruges om den helhed som den denoterede størrelse er en del af; på italiensk og fransk fx *vela / voile* („sejl“), brugt enten om båden eller om sporten (Lederer 1981:357 ff.). Vi kunne her tale om **leksikalsk ellipse**. (Om en parallel **leksikalsk-informationel ellipse** i suffikser og sammensætninger, se Gatti 1996:144-146).

Endelig kan mange ytringer, især i mundtlig konversation, opfattes som elliptiske mht. markering af talehandling, idet performative verber ofte ikke ekspliciteres. I en ytring som fx *Jeg vender tilbage*, som er fortolkelig som en konstatering, et løfte eller en trussel, kunne man – uden yderligere ko-tekst – tale om **illokutionær ellipse** (Dore/McDermott 1982:382).

Men meget brede definitioner viser sig ofte uinteressante eller lidet anvendelige, og allerede i 30'erne advarede Otto Jespersen (1969:153) mod hvad han kaldte „the ‘ellipsomania’ of some grammarians who speak of ellipsis in season and out of season“. Afkortede sprogmanifestationer som de nævnte kan udmærket forklares fx med det som André Martinet kaldte „la loi du moindre effort“ og „kompromiset“ mellem kravet om kommunikativ præcision og menneskets fysiske og artikulatoriske dovenskab, som medfører en „syntagmatisk og paradigmatisk økonomi“ i sprogenes udvikling (Martinet 1991:176-178).

2 „L'ellipse est en effet une notion qui est mal définie en linguistique. Elle semble reposer implicitement sur un critère qui est à la fois sémantique et syntaxique“ (Nølle 1994:33).

For at indkredse de ellipser der er relevante i et tekstgrammatisk perspektiv, vil det således være nødvendigt at „frasortere“ en række konstruktioner hvor et eller andet er udeladt. På forhånd begrænser jeg mig til konstruktioner som er **meningsfulde** i sammenhængen. Dvs. jeg ser bort fra alle såkaldte „falske starter“, afbrudte ytringer, tøvemekanismer, samt den såkaldte „aposiopese“, hvor fuldstændiggørelsen af en sætning overlades til modtageren og hans fantasi (Hansen 1967/I:208-209).

Ejheller opfatter jeg parataktiske syntagmer (herunder koordinerede ledsætninger) som eksempler på ellipse af en tilknyttet eller overordnet sprogstørrelse, men som **paratagmer**, dvs. sideordnede konstituentter udfyldende én ledplads på et eller andet syntaktisk niveau. Jf. fx

- (1) a *Kongen eller kronprinsen* skal overvære udstillingens åbning
(cit. af Mikkelsen 1975:691, parallelt med subjektsellipser)
- b Nel '78 Guido ha lasciato la sua *donna e casa* del momento e se n'è andato a Melbourne. (De Carlo, *Due* 229)
- c Guido mi ha visto due o tre volte *che doveva vedere Nina, o che l'aveva vista*: [...] (ibid. 76)
- d [...] camminavo per i corridoi grigi illuminati al neon, *salivo e scendevo* rampe di scale. (ibid. 168)
- e [...] precipitarsi da un punto all'altro della città per *ritirare e consegnare* materiali. (ibid. 115)
- f i piccoli notabili delle miniature di partiti si facevano sotto il tavolo a *urlare rossi in faccia, agitare contro Guido i pugni tesi*. (ibid. 94)

I (1a) er der tale om et parataktisk subjekt, i (1b) om en parataktisk kerne i et substantivsyntagme, i (1c) om et parataktisk attributivled med sideordnede relativsætninger, i (1d) om en parataktisk sætningsverbalkerne, i (1e) om en parataktisk kerne i et infinitivsyntagme, der selv står som styrelse for præposition, og i (1f) om et parataktisk opbygget styrelsessyntagme bestående af sidestillede infinitivsyntagmer.

Endelig opfatter jeg ikke den „indirekte/associative“ anafor, som fx

- (2) La macchina è andata a sbattere in pieno contro un muro. Probabilmente *i freni* erano rotti. (cit.: Angelini 1986:49)

som en ellipse (~ *i freni della macchina*), således som det tilsyneladende er tilfældet hos Angelini (loc.cit.); se også Korzen (1996a:547-561).

2. Ellipse „in absentia“

Den mest udbredte lingvistiske definition på ellipse hviler på **syntaktiske** kriterier. Strukturer (sætninger eller syntagmer) kaldes elliptiske hvis de er ukomplette i forhold til et „kanonisk“ sætnings- eller syntagmeskema³. Et sådant kriterium kan også defineres som „ellipse in absentia“ (Marello 1984:256): Elliptiske strukturer **mangler** noget, og det er et eksplicit kriterium hos mange lingvister at en elliptisk struktur kan rekonstrueres og udfyldes entydigt (Halliday/Hasan 1976:167; Quirk et al. 1972:536; Marello 1984:256).

Men da fuldkonstruktionerne og de elliptiske konstruktioner også skal udtrykke det samme (Marello 1987:184; Nølke 1994:33), opstår allerede her de første problemer. Dels, og det vil være konklusionen på denne artikel, vil en fuldkonstruktion og en endoforisk elliptisk konstruktion aldrig have den samme **tekstlige** funktion. Dels vil en lang række fuldkonstruktioner ikke have det samme semantiske og især pragmatisk-illokutionære indhold som de elliptiske; jf. fx typer som

- (3) a Che sia l'ultima volta. (Pavese, cit.: Schmitt Jensen 1970:686)
b Voglio che sia l'ultima volta.
- (4) a At du ikke skammer dig! / At du kan nænne det!
b Jeg forstår ikke at du ikke skammer dig / at du kan nænne det.
- (5) a When you're ready!
b We'll start when you're ready. (cit.: Cherchi 1985:227)

3 Se fx Hansen (1967/I:207-208), Halliday/Hasan (1976:144), Marello (1984:255-256), Angelini (1986:49) og Marello (1987:179-181).

hvor a-konstruktionerne meget mere direkte udtrykker opfordring, ordre eller forundring, mens b-konstruktionerne nærmer sig mere en neutral konstatering.

I andre tilfælde kan fuldkonstruktionens materiale ikke bestemmes entydigt,⁴ eller der kan være flere muligheder. Det gælder bl.a. i mange sekvenser med spørgsmål + elliptisk svar:

- (6) – Hvem har drukket champagnen?
– Hanne.

(~ *Hanne har drukket champagnen; Det har Hanne; Det er Hanne der har drukket champagnen* osv.) og i sekvenser med konstatering + følgespørgsmål (se afsn. 9):

- (7) – Hvem har drukket champagnen?
– Det har Hanne.
– *Hanne?*

samt i mere eller mindre faste vendinger som fx typen

- (8) – Hvorfor skal vil dog gøre hende al den ulejlighed?
– *Når det nu er den eneste glæde vi kan gøre hende.* (cit.: Hansen 1967/III:392).

I endnu andre, typisk idiomatiske, tilfælde kan det overhovedet være svært at konstruere en fuldstruktur:

- (9) Se andassimo al cinema / Hvad om vi gik i biografen
(10) If it isn't Peter Brown! (cit.: Cherchi 1985:226)

Det gælder fx helt generelt de udtryk, der ofte rubriceres som „diakronisk ellipse“ (Jespersen 1969:153), dvs. hvor et sprogligt element er gået tabt med tiden, på dansk fx udtryk af typen

⁴ Kravet om entydighed er understreget specielt fx hos Quirk et al. (1972:536). Vedr. forbehold for forskelle mellem elliptiske og fulde konstruktioner, se fx Hansen (1967/I:207), Diderichsen (1971:198) og Cherchi (1985).

- (11) På gensyn, Goddag, Så så små slag, Tak for jordbær, Ingen årsag,
 Mig en glæde

osv., se også Hansen (1967/I:208). Som det ses, er de især typiske i høflighedsformler.

3. Ellipse „in praesentia“

En anden gængs måde at opfatte ellipsen på er som en mekanisme hvorved man undgår at udtrykke eller gentage en information som allerede er til stede i ko- eller kontekst og derved kan **isolere** visse sproglige elementer – af tematisk eller rematisk art – som man specielt ønsker at fokusere på (se også Cherchi 1985:238). Man opnår derved en særlig snæver tilknytning til ko- eller kontekst, og dette kriterium kunne også defineres som **ellipse in praesentia** (Marello 1984:256):

- (12) Luca ha visto Luisa e *Mario* [ha visto] *Anna*
 Luca har set Louise og *Mario* [har set] *Anna*⁵
- (13) A: Che macchina ha?
 B: *Io? Una 127 Fiat.* [Che macchina ho io? (Io) ho una 127 Fiat]
 (Korzen, *Scene* 9)
- (14) A: Abiti da sola?
 B: No, abito con mia madre e mio fratello.
 A: *Dove?* [Dove abiti (con tua madre e tuo fratello)] (Korzen, *Scene* 8)

I *Una 127 Fiat* i (13) har vi, ligesom i (6), et eksempel på et elliptisk svar der alene isolerer rema, dvs. den i spørgeordet forudsatte størrelse (Jensen/Korzen/Skytte 1997). Vi vender tilbage hertil senere.

En sådan „positiv“ definition støttes rent intuitivt af at vi ikke generelt opfatter eller fornemmer de elliptiske strukturer som ufuldendte, men

5 I sådanne typer taler Halliday/Hasan (1976:143, 203) om sætningsintern ellipse og „branching“ (sætning 2 er „branched“). Ved sideordnede prædikater med samme subjekt og ved lignende komplekse koordineringer undgår Bache/Davidsen-Nielsen (1997:73 ff.) termen ellipse og taler i stedet om „stacking“.

som fuldendte strukturer der blot kræver en semantisk udfyldning fra ko- eller konteksten (se også Thomas 1979:59).

4. Ellipser vs. sprogsystembestemte udeladelser

I nærværende sammenhæng vil vi opfatte ellipsen som en **kombination** af de tre nævnte faktorer: tompladsen i forhold til et „kanonisk“ sætnings- eller syntagmeskema, forekomsten i ko- eller kontekst af den på tompladsen manglende information og den mekanisme hvorved denne information indfortolkes i konstruktionen og et særligt sprogligt element isoleres.

Men ikke alle former for indfortolkning af information er afhængige af den enkelte tekst, dvs. af **sprogbrugen**. En række udeladelser skyldes **sprogsystemet** og sætningsgrammatiske regler.

Det gælder fx typer som (15)-(17), som nok er generelt mere udbredte i engelsk end i dansk:

(15) Got the tickets? / Had a good time? / Want a drink?

(16) Haven't got the tickets yet. / Got it. / Beg your pardon⁶

(17) Bella: Spis nu nogen.

Jacob: Nej ... *kan ikke*. (Panduro, *Bella* 21)

hvor udeladelserne af henholdsvis 2. og 1. person-subjekterne skyldes en konventionel sprogbrug og sproglig økonomi (jf. citaterne fra Martinet i afsn. 1), og de har normalt ingen særlig kohæsionsfunktion på samme måde som typerne nævnt i afsn. 3. Thomas (1979:45-49) benævner tilfælde som (15)-(17) **konventionel elision**.

Andre former for udeladelse som også forklares i henhold til sprogsystemet, er fx ikke-eksplicitering af subjektet ved infinitte verber og ved imperativer, samt den såkaldte **absolutte** (eller „intransitive“) brug, dvs. uden objekt, af transitive verber, fx *mangiare, bere, leggere, cantare, suonare, disegnare, fumare, stirare, lavare / spise, drikke, læse, synge, spille, tegne,*

6 Jf. også Lyons (1968:175), Quirk et. al (1972:545 ff.) og Thomas (1979:46, 49). Vedr. nuls subjekt på italiensk, se 6.1.2 nedenfor.

ryge, stryge, vaske. Disse er alle imperfektive aktivitetsverber, men ved tilknytning af et objekt der denoterer en afgrænset størrelse, får konstruktionen telisk betydning.⁷

Verber hvis valensskema tillader absolut brug, kan normalt ikke have en nul-anafor (ellipse) som objekt, og de har ingen særlig kohæsiøns-effekt i teksten. Det afsløres hvis vi fx sammenligner disse verber med verber som tillader elliptisk objekt (men ikke absolut brug): Her kan vi have konstruktioner som

- (18) Avevo chiesto a Luca di venire stasera, ma *ha rifiutato* [$\emptyset$ = *di venire stasera*]
- (19) – Hai deciso se andare a Roma o no?
– No, non *ho ancora deciso* [$\emptyset$ = *se andare a Roma o no*]
- (20) – Vuoi venire con noi stasera?
– *Vorrei* [$\emptyset$ = *venire con voi stasera*], ma non *posso* [$\emptyset$ = *venire con voi stasera*]

hvor $\emptyset$ -objektets semantiske indhold ligger i præ-teksten⁸ og brugen af ellipsen derfor medfører en særlig tæt tilknytning hertil. (Semantisk ækvivalerende verber har ikke nødvendigvis det samme valensskema på forskellige sprog; fx findes typerne (18) og (20) helt parallelt på både italiensk og dansk, mens (19) ikke findes tilsvarende i det danske (ikke-refleksive) verbum *beslutte*).

Ved (italienske eller danske) verber som tillader absolut brug, kan vi derimod ikke have konstruktioner som (18)-(20), jf.:

- (21) – Stai leggendo „La Storia“?
– No, non sto leggendo *[$\emptyset$ = *La Storia*]

⁷ Derimod ændres aktivitetsbetydningen ikke ved inkorporerede objekter, se fx Korzen (1996a:154-155, 182, 185-186). Om de forskellige betydningsmuligheder i *mangiare* / *spise*, se op.cit. 154.

⁸ Bache/Davidsen-Nielsen (1997:84) diskuterer kort muligheden for at se modalverber uden infinitivudfyldning, jf. (20), som en pro-form der repræsenterer et fuldt prædikat. Ellipseopfattelsen forsvares derimod fx af Angelini (1986:48, note).

- (22) – Hai mangiato le mele?
 – No, non ho mangiato * $[\emptyset = le\ mele]$
- (23) – Vaskede du min skjorte?
 – Nej, jeg vaskede ikke * $[\emptyset = din\ skjorte]$

etc. med en tilsvarende afhængighed af ko-teksten (se også Marellø 1989:131). Disse verbers uafhængighed af ko-teksten kan også påvises i konstruktionstyper som

- (24) – Har du læst „La Storia“?
 – Jeg har læst $[\emptyset]$, men ikke „La Storia“
- (25) – Har du spist æblerne?
 – Jeg har spist $[\emptyset]$, men ikke æblerne
- (26) – Vaskede du min skjorte?
 – Jeg vaskede $[\emptyset]$, men ikke din skjorte

som giver mening, hvilket tilsvarende konstruktioner med verber som ikke tillader absolut brug, ikke gør (med mindre der umiddelbart efter følger en eller anden form for forklaring):

- (27) – Nægtede du at komme i aften?
 – Jeg nægtede $[\emptyset]$, men ikke at komme i aften
- (28) – Bestod du propædeutikprøven?
 – Jeg bestod $[\emptyset]$, men ikke propædeutikprøven
- (29) – Ville du rejse til New York?
 – Jeg ville $[\emptyset]$, men ikke rejse til New York

Her opstår der inkohærens fordi ellipsen viderefører præ-tekstens objektsinformation⁹, og sætningens anden del modsiger derfor første del (se også Thomas 1979:56-58). Typer som

⁹ Af den grund forekommer det naturligt at tale om objektsellipse og ikke fx at se disse verber som „intransitiverede“.

(30) Har du spist? / Læser du? / Er du ved at vaske?

er altså uafhængige af en bestemt forudgående tekst eller kommunikationssituation, hvorimod typer som

(31) Nægtede du? / Består du? / Vil du?

er ko- og/eller kontekstafhængige – på helt samme måde som

(32) Har du spist *dem*? / Læser du *den*? / Er du ved at vaske *den*?

med anaforisk pro-form. De anaforiske ellipser udtrykker en særlig tekstkohærens, der er parallel med den der udtrykkes af anaforiske pro-former, men som vi skal se i det følgende: stærkere end den.

5. Den kontekstuelle/exoforiske ellipse

Når vi efterhånden har frasorteret de forskellige typer af ko- og kontekstuafhængige udeladelser, står vi tilbage med en række syntaktisk set ufuldstændige konstruktioner, som alene er fortolkelige under henvisning til kontekst eller ko-tekst. Heri ligger der en klar og interessant parallelisme med fortolkningen af nominalerne, som også er baseret på kontekstuel (evt. deiktisk) reference eller ko-tekstuel (anaforisk eller kataforisk) henvisning (Korzen 1996a:122-128, 517-687; Korzen 1996b).

For at indkredse de ellipsetyper der er af speciel interesse for vores projekt, må vi også frasortere den kontekstuelle (exoforiske) ellipse, hvor fortolkningen af det udeladte skal søges i kommunikationssituationen. Ellipsen medfører her en særlig afhængighed af konteksten, og vi kan, parallelt med den nominale reference, tale om **deiksis**. Sammenlign fx (33a-b), som (sagt uden yderlige ko-tekst) er deiktiske og afhængige af kontekst/situation, hvorimod (33c) er uafhængig af en bestemt kommunikationssituation:

- (33) a Un film meraviglioso! / En pragtfuld film! (deiktisk ellipse)
 b Quello è un film meraviglioso! / Det der er en pragtfuld film!
 (deiktisk demonstrativ)
 c 'Il postino' è un film meraviglioso! / 'Postbudet' er en pragtfuld film!

Et par autentiske eksempler på exoforiske/deiktiske ellipser:

- (34) [Bella tager sin pung frem og betaler. [...]] Jacob lægger sin hånd over Bellas – og pungen.]
 Jacob: Må jeg få *nogen*?
 Bella [ser på ham]: *Hvormange?* (Panduro, *Bella* 13)
- (35) [Fru Malm banker på og kommer ind.]
 Fru Malm: Jeg er ked af at afbryde, fru Berg, men Martin ... Heinemann fra Bremen er altså kommet ...
 Bella: Jeg er gået ... [hun passerer fru Malm og sender hende et stort smil] *Stadig Shalimar*, hvad fru Malm? (Panduro, *Bella* 27)
- (36) La signora Dotti: Prego, venga.
 Il dottor Marini: Grazie. Buongiorno.
 Il barista: Buongiorno.
 La signora Dotti: Buongiorno.
 Il dottor Marini: *Bello veramente*. [om den bar de lige er gået ind i]
 La signora Dotti: Sì, abbiamo un piccolo bar per noi. (Korzen, *Scene* 45)

Fortolkningen kræver her det samme kendskab til kommunikationssituationen og dens deltagere som andre tilfælde af deiksis, og det betyder også at en evt. fuldkonstruktions udseende er helt afhængig heraf:

- (37) – Fontina – niente? (cit.: Bernini i Renzi et al. 1995:206)

kan enten fortolkes *Fontina non ne vuole?* eller *Fontina non ce n'è?*, afhængigt af hvem der taler. Af svaret

(38) – Sì. Un paio di etti (loc.cit.)

fremgår at der er tale om det første.

6. Den ko-tekstuelle/endoforiske ellipse

Den ko-tekstuelle, eller endoforiske, ellipse er alene fortolkelig ved tekstintern henvisning. Rent funktionelt kan man skelne mellem to typer, som begge isolerer et tematisk eller rematisk tekstelement og begge fungerer som stærke kohæSIONselementer i teksten:

– **semantisk ellipse**, som forekommer hvor afsender undgår en gentagelse af et semantisk indhold i præ-teksten (dvs. en gentagelse af et eller flere sproglige elementer), og som kan være intra- og interfrasal, dvs. forme sig som en henvisning inden for den samme periode eller mellem to perioder;

– **metasproglig ellipse**, som forekommer hvor afsender genoptager et element fra præ-teksten hvortil han knytter forskellige former for implicitte følgespørgsmål, og som altid er interfrasal. Følgespørgsmålene og herunder den metasproglige ellipse vil blive behandlet samlet i afsn. 9.

6.1. Semantisk ellipse

6.1.1. Forskellige hovedtyper

Ved den semantiske ellipse er der normalt tale om udeladelse af et eller flere **leksikalsk identiske elementer**. Der behøver dog ikke at være morfologisk identitet:

(39) Jeg ville gerne *komme i aften* men jeg kan desværre ikke [$\emptyset$ = *komme i aften*] (morfologisk identitet)

(40) Jeg blev *boende i Italien* så længe jeg kunne [$\emptyset$ = *bo i Italien*] (ikke morfologisk identitet)

I sjældne tilfælde er der tale om **ikke-leksikalsk identitet**, dvs. noget man kunne sammenligne med den indirekte eller associative nominal-anafor:

- (41) – Oggi mi hanno interrogato.
 – E hai saputo [$\emptyset$ = *rispondere correttamente*] ? (cit.: Salvi i Renzi 1988:34)

hvor der i ellipsen henvises til et udtryk i præ-teksten men fortolkes et i det udtryk inkluderet eller metonymisk beslægtet indhold.

Der er langt hyppigst tale om **anatoriske henvisninger**, som kan være såvel inter- som intrafrasale, se eks. (48) ff. **Kataforiske henvisninger** findes alene i visse intrafrasale ellipser, bl.a. ved udeladelse af objekt eller præpositionsobjekt:

- (42) Hans planlægger [$\emptyset$] og Peter udfører *projektet*
 (43) Fader red [$\emptyset$] og vi andre kørte *til skoven*. (cit.: Mikkelsen 1975:695)

jf. også (46)-(47) i det følgende afsnit, og i typer med modalverber som:

- (44) Hvis jeg kan [$\emptyset$ = *komme kl. 5*], kommer jeg kl. 5
 (45) Lo so anch'io – scrive Susanna G. di Torino – ma mi piacerebbe sapere che [gli ortaggi] sono freschi e sani. Per comprare io guardo l'aspetto esterno e, se posso [$\emptyset$ = *annusare e tastare*], annuso e tasto. Mi pare però che non abbiano il profumo e il sapore di quando, bambina, li raccoglievo nell'orto dei nonni. (*La Stampa* 12.11.91)

Alle interfrasale ellipser er således anatoriske.

6.1.2. Sprogtypologiske forskelle

De faktiske manifestationer af endoforiske ellipser udviser meget store sprog- og teksttypologiske forskelle¹⁰, og af pladshensyn kan jeg ikke på dette sted gå i dybden med alle de forskellige typer i dansk og italiensk.

¹⁰ Jf. også afsn. 1. Hvad angår teksttypologiske forskelle, kan der især konstateres forskelle mellem narrative og ikke-narrative tekster: I ikke-narrative tekster, fx pædagogiske værker og sagprosa, er ellipse generelt et betydeligt sjældnere fænomen end hos mange skønlitterære forfattere; endvidere bruges ellipse med en særlig frihed i poesi, i journalistisk stil (især i „cronaca“-tekster) og i visse dialekttekster (Angelini 1986:54-57).

Meget kort kan nævnes at en række danske ellipsetyper ikke findes i italiensk. Blandt de intrafrasale gælder det fx **subjektsellipsen**, som er meget almindelig i dansk (se et eksempel i (55) nedenfor), hvor italiensk i stedet har det såkaldte „pro-drop“: De finitte verbalformer på italiensk udtrykker i sig selv person og tal, og standarditaliensk har ingen ubetonede subjektspronominer (jeg ser her bort fra pronominerne *egli, ella, esso* etc.). Når subjektet fremgår af sammenhængen, ekspliciteres det normalt ikke. Nulsubjektet har derfor ikke samme funktion som på dansk; person og tal fremgår som sagt altid af verbalendelsen, og nulsubjektet kan derfor, i „samarbejde“ med verbalendelsen, opfattes som en umarkeret anafor parallelt med ubetonede pronominer (Korzen 1997, 1998).

Objektsellipse forekommer sjældnere i italiensk end i dansk, og tilfælde svarende til (42):

- (46) Luca progetterà [Ø] e Pietro porterà a termine *il progetto*

forekommer bedst hvor der er tale om et indskud, evt. markeret ved komma:

- (47) Io non credo che Jorge abbia accettato [Ø], e forse richiesto, di parlare senza uno scopo preciso. (cit.: Marelllo 1984:268 note)

Ligeledes er ellipse af en **nominalkerne** hyppigere på dansk end på italiensk, hvor der i mange tilfælde kræves en pronominel substitution: fx ved præpositionssyntagme og relativsætning:

- (48) Min bil ville ikke starte så jeg tog Peters [Ø]
La mia macchina non partiva, quindi ho preso *quella* di Pietro
- (49) Hvis du vil have kød kan du få det [Ø] jeg har købt
Se vuoi della carne ti posso dare *quella* che ho comprato io

eller hvis en adjektivkerne er yderligere udvidet:

- (50) un raffronto della situazione politica e di *quella* letteraria italiana (cit.: Bach/Schmitt Jensen 1990:212)

Det samme gælder ved mængdeangivelser, hvor dansk generelt udelader kategoriangivelsen i konstruktioner af typen:

- (51) Jeg har købt æbler. Vil du have nogle [Ø]?
 Da han har kigget på billederne et kort stykke tid udvælger han sig et [Ø], lægger pergamentpapiret over og begynder at tegne efter. (Skytte et al., 1998, Appendiks, DSA6/18-19)

mens italiensk kræver pronominet *ne* ved alle transitive og inakkusative verber:

Ho comprato delle mele. *Ne* vuoi alcune
 [...] se *ne* sceglie una [...]

Hvad angår **verbalellipser** tillader dansk, men ikke italiensk, ellipse af participium efter hjælpeverbum:

- (52) Jeg har læst denne bog, men jeg ved ikke om Peter har [Ø = *læst denne bog*]
 Io ho letto questo libro, *ma non so se Pietro ha

7. Anaforiske begrænsninger

I vores endelige produkt vil vi gå mere i sprog- og teksttypologiske detaljer, men i nærværende sammenhæng vil jeg koncentrere mig om ellipsens generelle funktion i tekststrukturen.

Som de seneste års tekstlingvistiske bidrag har påvist, organiseres tekstproduktion ikke lineært, men i hierarkisk strukturerede sekvenser. Hver sekvens kan opfattes som en „makroproposition“, dvs. en semantisk enhed af forbundne propositioner, som svarer til den psykologisk/kognitive afgrænsning af en episode eller et segment inden for et samlet narrativt eller ikke-narrativt forløb. Sekvenserne afspejler og grammatikaliserer hver især et semantisk-retorisk indhold, typisk af visse centrale dele, **nuklearer**, og andre mere marginale dele, **satellitter**, evt. af flere sideordnede dele, den såkaldte **liste-struktur**¹¹.

¹¹ Se fx Tomlin (1985), Tomlin (1987), Matthiessen/Thompson (1988), Korzen (1997) og Korzen (1998).

Et udsnit eller et segment af en tekst defineres som en **tekstsekvens** hvis det har **funktion som tekst**, dvs. hvis det har et selvstændigt semantisk indhold og en selvstændig pragmatisk/illokutionær funktion; tekstsekvensen er „un unico atto linguistico“ (Rigotti 1993:61). Tekstsekvenser kan defineres på hierarkisk forskellige tekstniveauer: den „øverste“ sekvens underordner alle delsekvenser og inkorporerer tekstens generelle pragmatiske funktion, den samlede illokutionære værdi. Nederst i hierarkiet kan defineres minimalsekvenser, der ikke er yderligere opdelelige i sekvenser.

Anaforer og tekststruktur hænger i høj grad sammen. De markerede anaforer (betonede pronominer og NP'er) udtrykker generelt sekvensskift når de befinder sig på en „topisk ledplads“ (normalt subjektspladsen), og de umarkerede anaforer (ubetonede pronominer og på italiensk nuls subjekter) udtrykker generelt sekvenskontinuitet; sekvensskift kan dog forekomme ved andre sproglige udtryk som fx konnektorer eller tids- og stedsadverbialer, eller i skriftlige tekster ved afsnitsskift (Korzen 1997, 1998).

Ellipsen adskiller sig på flere punkter fra andre anaforiske udtryk. Generelt medfører den helt manglende såvel leksikalske som grammatiske information en kortere anaforisk rækkevidde end hos NP'er og pronominer, og ellipsen kræver normalt at antecedenten befinder sig i den umiddelbart foregående præ-tekst¹²:

- (53) Ole er blevet sur fordi Hans sagde noget om det. Jeg ved ikke hvad [$\emptyset$ = *Hans sagde*]
- (54) ??Hans sagde vist noget om det, og Ole blev sur. Jeg ved ikke hvad [$\emptyset$ = *Hans sagde*]

Hvis der indskydes sprogligt materiale mellem antecedent og ellipse kan det kun dreje sig om retorisk underordnet materiale, dvs. satellitter (55b), eller materiale af appositionel art (55c):

¹² Tilsvarende kræver den kataforiske ellipse, jf. (42)–(47), at det tekstsegment den henviser til, befinder sig i den umiddelbart følgende post-tekst, og den exoforiske ellipse er begrænset til den nære kontekst, dvs. deiktisk brug, jf. afsn. 5.

- (55) a Peter kom hjem kl. 6 og [Ø] begyndte straks at lave mad
 b Peter kom hjem kl. 6 da uvejret brød løs og [Ø] begyndte straks at lave mad
 c Peter kom hjem kl. 6, hvor uvejret netop brød løs, og [Ø] begyndte straks at lave mad

Ellipsen er umulig ved indskudt sidestillet materiale, liste-strukturen, hvadenten det drejer sig om en fuldkonstruktion (56a) eller om en anden elliptisk konstruktion (56b):

- (56) a *Peter kom hjem kl. 6 og uvejret brød løs og [Ø] begyndte straks at lave mad
 b *Peter kom hjem kl. 6 og Lone kl. 8 og [Ø] begyndte straks at lave mad

og det samme gælder hvis en indskudt ledsætning grammatikaliserer en retorisk nuklear:

- (57) *Peter var lige kommet hjem da uvejret pludselig brød løs med et vældigt brag og [Ø] begyndte straks at lave mad

I sådanne tilfælde kan umarkerede eller markerede anaforer derimod fungere uden problemer.

Det skal understreges at prosodien spiller en afgørende rolle for fortolkningen af nuklearer og satellitter fx i eksempler som (57). Ved særlig lav tone eller anden klar satellitmarkering af en ledsætning som *da uvejret pludselig brød løs med et vældigt brag*, er vi tilbage i en type som (55b), og en ellipsekonstruktion er ikke udelukket.

8. Ellipser og tekstsekvenser

I et tekstgrammatisk perspektiv er de interfrasale ellipser de mest interessante, og de er som sagt i 6.1.1 altid anaforiske. Med forbeholdene nævnt i (55b-c) kan vi sige at en ellipse generelt kræver en umiddelbart foregående antecedent, og parallelt med den stærke periodeinterne (og dermed tekstsekvensinterne) kohæsionseffekt de intrafrasale ellip-

ser har, jf. eksempler som (12), (18), (39)-(40), (48)-(49), (52)-(53) og (55), får de interfrasale ellipser en afgørende betydning som kohæ-sionselement på tekstniveau og som interaktionssignal i mundtlig kommunikation mellem flere deltagere.

Af definitionen på tekstsekvensen som et selvstændigt semantisk og pragmatisk segment følger at en konstruktion hvori der forekommer en anaforisk ellipse, aldrig kan udgøre en sekvens i sig selv. Ej heller kan den befinde sig i en sekvensinitial position; den elliptiske struktur er semantisk og syntaktisk ufuldstændig uden en præ-tekst, og den vil derfor altid udgøre en ikke initial del af en minimalsekvens.

I en samlet tekst vil ellipsen derfor signalere at afsender „inkluderer“ eller „indlemmer“ strukturen i den igangværende sekvens, hvadenten sekvensen er produceret af ham selv eller af en anden, og på den måde får den en tekststrukturel funktion, som vi ikke finder på samme entydige måde i nogen fuldkonstruktion.

Lad os tage et par eksempler. I det følgende brudstykke af en autentisk dialog angiver ↓ den kataforiske dependens i et spørgsmål (udtrykt af intonation og/eller spørgeord)¹³, og ↑ og ← angiver anaforisk og henholdsvis replikekstern og replikintern (men interfrasal) dependens udtrykt af en ellipse (eller, i B2, af sandhedsmarkøren Sì):

- (58) A1: Come si trova qui? ↓
 B1: ↑ Bene, devo dire bene sì. E ogni tanto ho un po' di nostalgia di Roma, per la verità; sì, della mia zona ovviamente, degli amici, eccetera, ma ...
 A2: ↑ Forse perché manca tanto da Roma, eh? ← Perché le assicuro che, io non so a Milano, ma Roma sta diventando sempre più una città invivibile: traffico ...
 B2: ↑ Sì / oddio, anche a Milano con l'inquinamento che abbiamo non è molto allegra la cosa però ...

¹³ I Halliday/Hasans terminologi „præsupponerer“ spørgsmålet svaret. Anvendelsen af begrebet „præsupposition“ afviger dog her fra andre anvendelser; jf. Halliday/Hasan (1976:4) og, specielt om spørgsmål/svar-strukturernes særlige kohæ-sion, op.cit. 206. Se også Dore/McDermott (1982:383).

- A3: ↑ Beh quello sì. Forse forse a Roma non è così grave la situazione, però mi sembra, ho trovato che il traffico a Milano sia più, insomma più moderato.
- B3: ↑ Forse un pochino più ordinato, forse, ma il problema c'è sempre ovviamente. Eh insomma, così Roma è la solita.
- A4: ↑ La solita se non peggio. (Korzen, *Scene* 46)

Hele tekststykket kan betegnes som en sekvens på et ikke-minimalt niveau, den er opdelelig i to sidestillede sekvenser ved konnektoren *anche* i B2, angivet ved „/“. Spørgsmålet i A1 anslår temaet i den samlede sekvens og det besvares (i B1) ved et elliptisk svar, *Bene*, der alene isolerer rema, jf. (6) og (13). I den elliptiske spørgsmål/svar-sekvens har vi såvel den kataforiske dependens i spørgsmålet som den anaforiske dependens i svaret i og med at ellipsen alene er fortolkelig ved præteksten, og der er tale om en meget stærk tekstkohæsion¹⁴.

Resten af B1-replikken og frem til „/“ i B2 former sig som en modificerende satellit til nuklearen *Bene*, først med en reformulation *devo dire bene sì* (se også Skytte 1998) og siden med en uddybning og begrundelse for det udtrykte forbehold.

A2-replikken er også elliptisk og udtrykker anaforisk dependens. Denne replik indeholder i øvrigt to elliptiske *perché*-sætninger af hver sin type: den første henviser til og forklarer det semantiske indhold i replikken inden: *ogni tanto ho un po' di nostalgia di Roma*, hvorimod den anden henviser (angivet ved ←) til den netop foretagede talehandling og svarer til *Dico questo perché le assicuro che ...*¹⁵

B2-replikken knytter umiddelbart an til den foregående sætning ved at bekræfte dens sandhedsværdi vha. *Sì* (se også Jensen/Korzen/Skytte 1997), men herefter kan der fortolkes et skift til en ny sideordnet sekvens, som har *Milano* som overordnet emne. Det bemærkes at der, bortset fra den indirekte (generelt hyperonyme) og vage anafor *la cosa*, ikke er brugt anaforiske udtryk i resten af B2-replikken.

14 Jf. også Cherchi (1985:234). Vedr. den ligeledes stærke kohæsion i anaforiske svar, jf. Jensen/Korzen/Skytte (1997).

15 A2-replikken indeholder i øvrigt også en interessant indirekte kataforisk (og følgelig intrafrasal) ellipse: *io non so [Ø Ç come si viva] a Milano, ma Roma sta diventando ...*

Også A3-replikken knytter umiddelbart an til den foregående ytring ved at bekræfte dens sandhedsværdi (der udtrykkes desuden en anaforisk dependens i *quello*), og der følger yderligere en sammenligning mellem Rom og Milano.

B3 korrigerer denne sammenligning ved at knytte an hertil med en ellipse og udeladelse af subjekt og verbum, og det samme gælder A4-replikken, som i øvrigt genoptager prædikativsyntagmet *la solita* fra B3.

De elliptiske replikker ses således at fortsætte den igangværende tekstsekvens ved at besvare, modificere eller begrunde det der tales om her. De kan aldrig indlede en sekvens, i modsætning til syntaktiske fuldkonstruktioner (med eller uden anaforiske elementer), se afsn. 10, og de får således en særlig funktion som entydigt signal om tekstkohæsion og (i dialoger) kommunikativt samspil.

9. Følgespørgsmål

Inden en samlet konklusion vil jeg (meget summarisk) omtale nogle andre former for interfrasal ellipse som på samme måde udtrykker „indlemmelse“ i en igangværende tekstsekvens: følgespørgsmålene. (Mht. spørgsmål/svar-sekvenser generelt, se Jensen/Korzen/Skytte 1997).

Følgespørgsmål kan knytte an på forskellig måde til den foregående ytring. De kan stille uddybende spørgsmål til ytringens **semantiske eller pragmatiske indhold**, eller de kan være **metasproglige** og gå på brugen af specifikke sproglige elementer i ytringen.

I det første tilfælde er de udeladte elementer givet af præ-teksten. Ellipsen kan isolere et spørgeord:

- (59) A: Abiti da sola?
 B: No, abito con mia madre e mio fratello.
 A: *Dove?* (Korzen, *Scene* 8) (også cit. som eks. (14))

eller der kan i stedet for spørgeord bruges spørgende intonation:

- (60) Jacob: Jamen, forstår du ... det er helt åndssvagt. For Fabian er

du noget som slet ikke er til. Du er ikke andet end en skygge ...
for ham altså ...

Bella: *Og for dig?* (Panduro, *Bella* 21-22)

Ønsket om yderligere forklaring eller uddybning kan også udtrykkes af en konnektor eller præposition uden følgende ko-tekst (men med spørgende intonation). Konnektorer og præpositioner („operatori di coordinazione/subordinazione“, Scorretti i Renzi 1988:227) udtrykker såvel anaforisk som kataforisk dependens og kræver udfyldning af en post-tekst:

- (61) – Jeg så Ole på gaden forleden.
– *Og?*

- (62) Lui ha detto «E' un tale sopruso incredibile, che questo stato bastardo si senta in diritto di rapire una persona e sequestrarla per un anno».
Gli ho chiesto «Ma *allora?*». (De Carlo, *Due* 119)

Man kan også ønske at få bekræftet hele ytringens semantiske (propositionelle) eller pragmatiske (illokutionære) indhold, og her bruger dansk ofte kopula, hjælpeverbum eller modalverbum:

- (63) – Peter er her / er kommet / er træt.
– *Er han?*
- (64) – Peter kan ikke komme i aften.
– *Kan han ikke?*
- (65) – Åbn din pakke.
– *Skal jeg?*¹⁶

På italiensk er konstruktioner med kopula og hjælpeverbum udelukket, jf. 6.1.2 og eks. (52), her må spørges enten med *Sì?* / *No?* eller med ekkospørgsmål el. lign.:

16 Tilsvarende i de såkaldte „påhængsspørgsmål“ („question tags“, Halliday/Hasan 1976:176): *Peter er kommet, er han ikke?*, samt forstærkende udtryk som *Peter er kommet, han er*. Sådanne udtryk er dog sjældent interfrasale.

- (66) – Luca è qui / è arrivato / è stanco.
 – *Ah sì? / E' qui/arrivato/stanco?*

Endelig kan der stilles spørgsmål til forholdet mellem den foregående ytring og afsender (afsenders holdning) vha. verber af typen *tro, synes, mener*:

- (67) Victor: Det var da egentlig sært at Martin ikke satte fru Malm til det ... hun er jo så anvendelig når det drejer sig om den slags ... ikke?
 Bella: *Syns du?* (Panduro, *Bella* 19)

Spørgsmål af **metasproglig art** formuleres typisk ved en ellipse der isolerer et eller flere af præ-tekstens sproglige elementer, men hvor det udeladte **ikke** er givet af præ-teksten:

- (68) A: *Che fai nella vita?*
 B: *Io studio; sono iscritta all'Università di lettere e filosofia e lavoro anche: faccio dei lavori saltuari, occasionali. Lavoro come hostess-interprete.*
 A: *Hostess-interprete: [...]?* (Korzen, *Scene* 7)
- (69) Bella: [...] *Hvad tænkte du?*
 Jacob [vender sig langsomt mod hende]: *Du lignede en hund.*
 Bella: [ler]: *En hund!* (Panduro, *Bella* 10)

Sådanne ellipser kan have et meget forskelligt metasprogligt indhold afhængigt af de enkelte tilfælde og ko-teksten (hvilket igen understreger det uheldige i at fokusere på det udeladte materiales entydighed). Man kan fx fortolke et **metalingvistisk** indhold, dvs. en henvisning til en *type*, et element af *langue*, som udtrykt i

- (70) Du sagde *hostess-interprete*, hvad betyder det?

eller et **metakommunikativt** indhold, dvs. en henvisning til brugen af udtrykket i den konkrete kommunikation, dvs. til et *token*, et element af *parole*:

(71) Sagde du (virkelig) *En hund*?

(72) Du **sagde** *En hund*. Hvorfor gjorde du det?¹⁷

De metasproglige ellipser virker på samme tid „i“ teksten og „over“ teksten.

10. Konklusion

Vi kan konkludere at ellipser ofte har meget forskellige fortolkningsmuligheder, og en ellipseanalyse der tager udgangspunkt i et krav om entydighed i forhold til en „kanonisk“ sætningsstruktur (jf. afsn. 2), er ikke opportunt. Ellipsernes forskellige betydningsmuligheder udnyttes i øvrigt ofte komisk:

(73) Transvestit på natklub: Back in France I was known as king of tango.

Inspector Clouseau: Tango?

Transvestit: Oh, I'd love to. (fra filmen „The Pink Panther strikes again“)

Derimod har ellipsen en væsentlig og **entydig** funktion tekstuel og kommunikativt: den vil entydigt udtrykke sekvenskontinuitet. En interfrasal ellipse er altid anaforsk, og pga. dens syntaktiske og semantiske ufuldstændighed kan den ikke indlede en tekst eller en tekstsekvens¹⁸. Vi kan her tale om såvel syntaktisk som semantisk afhængighed af præteksten.

17 Cfr. også Cherchi (1985), som behandler lignende tilfælde og op.cit. 235-236 konkluderer: „One can reasonably claim that in this type of sequence the metalinguistic relation is a systematic property of the elliptical form“. Hvor et metalingvistisk spørgsmål knytter an til et foregående spørgsmål, fx

Konrad: [...] Syns du jeg ska' la' Victor gå fallit?

Bella: *Hvad? Victor?*

Konrad: Ja, Victor. Hør, vil du ikke ha' noget at drikke? (Panduro, *Bella* 45)

opstår der det vi i Jensen/Korzen/Skytte (1997:49) har kaldt en **indlejret sekvens**. Det oprindelige spørgsmåls kataforiske dependens tilgodeses ikke (umiddelbart), mens følgespørgsmålets anaforske dependens (og, i det citerede tilfælde, også dets kataforiske dependens) er tilgodeset.

18 Jeg taler her om „kanonisk“ tekststrukturering og tager forbehold for særligt poetisk eller stilistisk usædvanlig sprogbug.

Som det er fremgået, forekommer den interfrasale ellipse meget ofte i dialoger og bruges netop til at kæde propositioner sammen i sekvenser. Hvis vi udskifter en ellipse med en fuldkonstruktion, vil vi ofte (afhængigt af eventuelle andre anaforiske størrelser) få tekstsekvensskift. Sammenlign konstruktioner som

- (74) a / Forse a Roma non è così grave la situazione, però mi sembra, ho trovato che il traffico a Milano sia più, insomma più moderato.
 – ↑ Forse un pochino più ordinato. /
- b / Forse a Roma non è così grave la situazione, però mi sembra, ho trovato che il traffico a Milano sia più, insomma più moderato. /
 – / Forse il traffico a Milano è un pochino più ordinato ... /
- (75) a A: / Abiti da sola? ↓
 B: ↑ No, con mia madre e mio fratello.
 A: ↑ Dove? ↓
 B: ↑ Vicino al Ponte Vecchio. /
- b A: / Abiti da sola? ↓
 B: ↑ No, con mia madre e mio fratello. /
 A: / Dove abiti? ↓
 B: ↑ Vicino al Ponte Vecchio. /
- (76) a Konrad: / [...] Og hvordan har du det så, Bella? ↓
 Bella: ↑ Godt. ← Og du? ↓
 Konrad: ↑ Joe, bortset fra en lille cancer ... / (Panduro, *Bella* 43)
- b Konrad: / [...] Og hvordan har du det så, Bella? ↓
 Bella: ↑ Godt. / Hvordan har du det? ↓
 Konrad: ↑ Joe, bortset fra en lille cancer /

Med en **ellipse** angiver afsender entydigt at han knytter an til og gør sin ytring til en del af den igangværende sekvens (her angivet ved ↑ eller ←), og ellipsen udgør et vigtigt signal i forholdet og interaktionen mel-

lem forskellige kommunikationsdeltagere. Den interfrasale ellipse er således et af de sproglige fænomener hvis funktion alene forklares fyldestgørende på teksthiveau, og den fokuserer særligt på betydningen af en tekstgrammatisk indfaldsvinkel til sproglig analyse¹⁹.

Strukturen med **umarkeret anafor** er leksikalsk afhængig af en prætekst, men i modsætning til ellipsen er den syntaktisk fuldstændig, og dette muliggør generelt sekvensinitial anvendelse (omend den sekvensinterne anvendelse er den hyppigste, se Korzen (1997) og (1998)). Selv tekstinitial brug er mulig, hvor der fx er tale om kataforisk brug af pronominet:

- (77) a Quando *lo* incontri, avvisa *mio fratello* della telefonata. (cit.: Cordin i Renzi 1988:547)
 b Quando *l'ho* visto, *Gianni* stava partendo. (cit.: Vanelli 1992:96)

eller hvor en nærmere beskrivelse af en entitet (dvs. den leksikalske udfyldning) følger af rent stilistiske grunde, – ret almindelige fænomener især på italiensk:

- (78) a Il tempo ha cominciato a diradarli, eppure non si può ancora dire che siano pochi, a Ferrara, *quelli che ricordano il dottor Fadigati*: Athos Fadigati, l'otorinolaringoiatra che aveva studio e casa in via Gorgadello [...]. (Bassani, Occhiali 23 – starten af romanen)
 b Un irlandese, mister Stuart, *li* ha contati: *gli spettri che si aggirano per l'Italia*, secondo le testimonianze che ha amorosamente raccolto, sarebbero 500. La zona più frequentata è il Piemonte. (Biagi, *I* 68 – starten af et af de indbyrdes uafhængige kapitler).

Strukturen med den **anaforiske NP** er hverken syntaktisk eller leksikalsk afhængig af den øvrige ko-tekst, men den er det referentielt. „Reference“ forstås her som den sproghandling hvorved der knyttes en relation

19 Se også Cherchi (1985). Jf. endvidere Dore/McDermott (1982:376): „Despite its limitations, an interactional approach to utterance interpretation may be an essential step toward a complete theory of language“.

mellem et sprogligt udtryk og en specifik ekstralingvistisk entitet og teksten forankres i (en) verden. I en anaforisk kæde sker denne forankring alene i antecedenten; anaforerne henviser til antecedenten og får kun herved deres fulde referentielle betydning (Korzen 1996a:113-133). Den anaforiske NP forekommer ofte ved sekvensskift, jf. afsn. 7.

Ved flere anvendelser af nominaler med entydig reference til samme entitet kan man derimod tale om „ægte“ **koreference**, forstået som flere på hinanden følgende tilfælde af parallel referencehandling. Der er da ikke tale om referentiel dependens, og tekstuel har vi at gøre med en svagere, rent tematisk kohærens (Korzen 1996a:115, 133-135, 587-588). Den samme form for kohærens kan opnås ved reference til forskellige, men leksikalsk beslægtede størrelser.

Vi kan således tale om en „kohærensskala“, illustreret i følgende figur hvor kohærens i venstre side er af grammatisk og semantisk art og i højre alene af tematisk art:

	< - stærk kohærens - - - - - svag kohærens - >			
	ellipse:	umarkeret anafor:	anaforisk NP:	ægte ko- reference
syntaktisk dependens	+	÷	÷	÷
leksikalsk dependens	+	+	÷	÷
referentiel dependens	+	+	+	÷
tematisk kohærens	+	+	+	+

Eksemplificeret i B3-replikken og A4-replikken i (58) går vi således fra stærk til svag kohærens i:

- (80) Forse un pochino più ordinato (ellipse)
Måske en smule bedre reguleret (ellipse)
- (81) Forse [Ø] è un pochino più ordinato (nuls subjekt)
Måske er *den* en smule bedre reguleret (ubetonet pronomen)
- (82) Forse *il traffico a Milano* è un pochino più ordinato che a Roma
(koreferentiel NP)

Måske er *trafikken i Milano* en smule bedre reguleret end i Rom (koreferentiel NP)

- (83) *la solita se non peggio* (ellipse)
Stadig den samme by, om ikke værre (ellipse)
- (84) *[Ø] è la solita se non peggio* (nuls subjekt)
Det er den samme by, om ikke værre (ubetonet pronomen)
- (85) *Roma è la solita se non peggio* (koreferentiel NP)
Rom er den samme by, om ikke værre (koreferentiel NP)

(81)/(84) er pga. den manglende leksikalske udfyldning tættere forbundet med præ-teksten og vil normalt kræve andre sproglige elementer til at udtrykke sekvensskift, jf. afsn. 7. (82)/(85) er alene knyttet til præ-teksten ved en generel tematisk kohæsion som ikke skyldes strukturen, og som på ingen måde forhindrer konstruktionen i at være sekvens- eller sågar tekstindleder. For eksempler på anvendelse af anaforisk NP henvises til Korzen (1997) og (1998).

I visse specielt argumentative teksttyper bliver disse forhold ofte udnyttet meget bevidst. Det ses bl.a. i politikersvar o.l.: I stedet for at benytte et svar med ellipse (eller evt. ubetonet anafor) kan man svare med en hel replik uden anaforiske henvisninger og dependens af grammatisk art, alene baseret på en tematisk kohærens, og man kan derved markere en form for retorisk afstand. Afhængigheden mellem spørgsmål og svar bliver rent kataforisk, og manglen på anaforisk dependens kan fx fortolkes som modvilje mod at gå ind på spørgsmålet i de termer som det er stillet:

- (86) Har opsvinget allerede så meget fart, at det arbejdsmarkedspolitisk set ikke er tilrådeligt at gennemføre endnu en finanspolitisk lempelse?
- „Den førte finanspolitik har fået fuld accept af markedet. Det er klart dokumenteret ved rentefaldet og kronens værdi. Det viser tydeligt at den finanspolitiske lempelse ikke har været for stor. Det er ikke min fornemmelse at nogen opererer med yderligere finanspolitiske lempelser.“ (*Børsens Nyhedsmagasin* 11.2.94).

Henvisninger

- Angelini, Ester (1986). L'ellissi. In: Cargnel, S., G. Franca Colmelet & V. Deon (red.). *Prospettive didattiche della linguistica del testo*. Firenze, La Nuova Italia, 45-60.
- Bach, Svend & Jørgen Schmitt Jensen (1990). *Større Italiensk Grammatik*. København, Munksgaard.
- Bache, Carl & Niels Davidsen-Nielsen (1997). *Mastering English. An Advanced Grammar for Non-native and Native Speakers*. Berlin/New York, Mouton de Gruyter.
- Cherchi, Lucien (1985). On the Role of Ellipsis in Discourse Coherence. In: Meyer-Hermann, Reinhard & Hannes Rieser (red.). *Ellipsen und fragmentarische Ausdrücke, II. Linguistische Arbeiten* 148/2. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 224-249.
- Conte, Maria-Elisabeth (1991). Anaphores dans la dynamique textuelle. *Cahiers de praxématique* 16, 11-33.
- Diderichsen, Paul (1971). *Elementær Dansk Grammatik*. København, Gylendendal.
- Dore, John & R.P. McDermott (1982). Linguistic Indeterminacy and Social Context. *Language* 58, 374-398.
- Fox, Barbara A. (1987). *Discourse Structure and Anaphora. Written and conversational English*. Cambridge University Press.
- Gatti, Maria Cristina (1996). La grammatica del lessico: un'applicazione all'italiano. In: Jensen, Bente Lihn (red.). *Atti del IV Congresso degli Italianisti Scandinavi, Copenaghen 8-10 giugno 1995*. Afdeling for Italiensk, Handelshøjskolen i København/Samfundslitteratur, 129-145.
- Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan (1976). *Cohesion in English*. London, Longman.
- Hansen, Aage (1967). *Moderne dansk. I-III*. København, Grafisk forlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster & Gunver Skytte (red.) (1997). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldenæsholmkollokviet*. Odense Universitetsforlag.
- Jensen, Bente Lihn, Iørn Korzen & Gunver Skytte (1997). Spørgsmål og svar – komparativt dansk-italiensk. *Hermes* 19, 29-53.
- Jespersen, Otto (1969) [1937]. *Analytic syntax*. New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Korzen, Iørn (1996a). *L'articolo italiano fra concetto ed entità, I-II. Etudes Romanes* 36. København, Museum Tusculanum.

- Korzen, Iørn (1996b). Il sintagma nominale categoriale – un valore di „default“. In: Jensen, Bente Lihn (red.). *Atti del IV Congresso degli Italianisti Scandinavi, Copenhagen 8-10 giugno 1995*. Afdeling for Italiensk, Handelshøjskolen i København & Samfundslitteratur, 227-241.
- Korzen, Iørn (1997). Topisk kontinuitet og tekststrukturering på italiensk og dansk. In: Jakobsen, Lisbeth Falster & Gunver Skytte (red.) (1997).
- Korzen, Iørn (1998). Tekststruktur og anafortypologi. In: Skytte et al. (red.) (1998), 331-418.
- Lederer, Marianne (1981). *La traduction simultanée. Expérience et théorie*. Paris, Lettres modernes, Minard.
- Lyons, John (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge University Press.
- Marello, Carla (1984). Ellissi. In: Coveri, Lorenzo (red.). *Linguistica testuale. Atti del XV Congresso Internazionale di Studi. SLI 22*. Roma, Bulzoni, 255-270.
- Marello, Carla (1987). Come tradurre l'ellissi (facendo interpretazione simultanea). *Linguistica e traduzione. Seminario 1987*. Milano, Scuola superiore per interpreti e traduttori, 177-220.
- Marello, Carla (1989). Ellipsis between Connexity and Coherence. In: Conte, Maria-Elisabeth, János S. Petöfi & Emel Sözer (red.). *Text and Discourse Connectedness. Proceedings of the Conference on Connexity and Coherence, Urbino 16-21, 1984*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 119-135.
- Martinet, André (1991³). *Éléments de linguistique générale*. Paris, Colin.
- Matthiessen, Christian & Sandra A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination'. In: Haiman, John & Sandra A. Thompson (red.). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 275-329.
- Mikkelsen, Kr. (1975) [1911]. *Dansk ordføjningslære. Med sproghistoriske tillæg*. København, Hans Reitzel.
- Nølke, Henning (1994). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Paris, Peeters.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London, Longman.
- Renzi, Lorenzo (red.) (1988). *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. I*. Bologna, Il Mulino.
- Renzi, Lorenzo, Giampaolo Salvi & Anna Cardinaletti (red.) (1995).

- Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. III.* Bologna, Il Mulino.
- Rigotti, Eddo (1993). La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse. *L'analisi linguistica e letteraria* 1, 43-148.
- Schmitt Jensen, Jørgen (1970). *Subjonctif et Hypotaxe en italien*. Odense University Press.
- Seleskovitch, Danica & Marianne Lederer (1984). *Interpréter pour traduire*. Paris, Publications de la Sorbonne, Didier.
- Skytte, Gunver (1998). Julekrybben. Diskursmarkering og konnexion. In: Skytte et al. (red.) (1998), 419-483.
- Skytte, Gunver, Iørn Korzen, Paola Polito & Erling Strudsholm (red.) (1998). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse. Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København. Museum Tusculanum.
- Thomas, Andrew L. (1979). Ellipsis: the interplay of sentence structure and context. *Lingua* 47, 43-68.
- Tomlin, Russell S. (1985). Foreground-background information and the syntax of subordination. *Text* 5-1/2, 85-122.
- Tomlin, Russell S. (1987). Linguistic Reflections of Cognitive Events. Tomlin, Russell S. (red.). *Coherence and grounding in discourse*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 455-479.
- Vanelli, Laura (1992). *La deissi in italiano*. Padova, Unipress.
- Vasiliu, Emanuel (1979). On some meanings of 'Coherence'. In: Petöfi, János S. (red.). *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics. Second Part*. Hamburg, Helmut Buske Verlag, 450-466.

Teksteksempler er taget fra

- Bassani, Giorgio. *Gli occhiali d'oro*. Verona, Oscar Mondadori, 1973.
- Biagi, Enzo. „I“ come italiani. Milano, Rizzoli, 1993.
- Børsens Nyhedsmagasin* 11.2.94.
- De Carlo, Andrea. *Due di due*. Milano, Arnoldo Mondadori, 1989.
- Korzen, Iørn. *Scene italiane. 27 videosekvenser til undervisning i italiensk*. Handelshøjskolen i København. Afdelingen for Italiensk, 1995.
- La Stampa*.
- Panduro, Leif. *Bella og Et godt liv. To TV spil*. Gyldendals Tranebøger, 1971.
- Skytte et al. (1998) (se ovenfor). Appendiks.

Etledede sætninger i russisk

Per Durst-Andersen
Russiskprojektet

1. Indledning

Det er vel ikke for meget at sige, at etledede, dvs. subjektsløse, sætninger i russisk er et af de mest interessante og samtidig allermest vanskelige områder inden for det russiske sprog. Dette skyldes flere faktorer.

For det første er selve det **sproglige fænomen** *en subjektsløs sætning* lidt af et kuriosum på vore breddegrader, idet de fleste af de sprog, som vi kender og normalt beskæftiger sig med, slet ikke har mulighed for at danne en deklarativ sætning uden subjekt – dette fremgår bl.a. tydeligt i dansk, hvor såkaldte tetiske sætninger, dvs. *det-* og *der-* sætninger, der ikke udsiger noget om noget som helst, skal have et formelt subjekt. Dette betyder selvkært, at den russisk-studerende har store problemer ved produktion af russiske ytringer. Mange ytringer kommer til at indeholde et formelt subjekt, hvilket i sig selv er galt nok, da russisk ikke kender til dette fænomen overhovedet, men hvad værre er: et meget stort antal konstruktioner, som kan siges at udgøre den karakteristiske del af det russiske sprog, bliver aldrig brugt af den studerende, da vedkommende vælger en tilsvarende aktiv eller passiv konstruktion, hvor der er et subjekt, dvs. noget at tale om. Lad os tage et illustrativt eksempel.

- a. *Ja viž-u dorog-u* 'Jeg kan se vejen'
jeg/nom se/trans-1sg.Præs vej/Fem-akk
- b. *Dorog-a mne Ø vidn-a* 'Jeg kan se vejen'
vej/Fem-nom jeg/dat Ø-kopula synlig-fem/KF
- c. *(Otsjuda) dorog-u Ø vidn-o* 'Jeg kan se vejen (herfra)'
(herfra) vej/fem-akk Ø-kopula synlig-neut/KF

Russisk har tre syntaktiske konstruktioner for det at have en visuel oplevelse af noget. Eksempel (a) er den transitive konstruktion, der ligner

den danske. Eksempel (b) er den normale russiske konstruktion, hvor subjektet er *vejen* og ikke *jeg* som i (a). Eksempel (c) er en slags blandingskonstruktion, som er etleddet, dvs. uden subjekt. Dette betyder ikke, at (c) ikke handler om noget, dvs. ikke har et **topik** – altså et pragmatisk subjekt. Det har konstruktionen, idet den kun kan bruges, hvis afsender ønsker at sige, at man **herfra** kan kontrollere vejen visuelt. I (a) og (b) er der sammenfald mellem subjekt og topik. Pointen er nu, at danskere som regel vælger konstruktionen (a), som ikke er den almindelige i russisk, da det syntaktiske system er baseret på et anderledes princip end det danske. Konstruktion (c) – den subjektsløse sætning – bruges ikke. Derved kommer den studerende til at tale med hvad man kunne kalde *pragmatisk accent*, der sammen med den udprægede trang til at lade subjekt og topik være identiske kommer til at præge hele diskursen i en stærk urussisk retning.

For det andet er det **lingvistiske fænomen** en *subjektsløs sætning* også et kuriosum, idet de fleste etablerede teoridannelser inden for lingvistikken nok anerkender fænomenet (og ofte flere grader af det, jf. Huang 1995 fra GB) på selve det overfladesyntaktiske niveau, men absolut ikke anerkender, at en sætning i sin dybdestruktur kan være uden subjekt og således udelukkende kan bestå af et prædikat enten i form af et avalent, monovalent eller divalent verbal (se fx Chomsky 1981 og 1986). For disse teorier kan selve eksistensen af subjektsløse sætninger udgøre en direkte trussel, eftersom netop disse står som et levende bevis på, at en sætning ikke nødvendigvis skal bestå af et subjekt og et prædikat. (Jeg nævner blot Babby's snart mangeårige, men stadig helt forgæves forsøg på at overbevise GB-folk om, at russiske etleddede sætninger er subjektsløse i deres dybdestruktur, jf. Babby 1989 og 1994.) Man kan sige – hvilket vil holde for en stor del af teorierne – at de støtter sig til, hvad vi har fået at vide af logikkerne: en proposition (svarende til vor sætning) indeholder altid *noget*, *der udsiges* (svarende til vort prædikat) og *noget*, *hvorom noget udsiges* (svarende til vort subjekt). Denne logiske tilgang fører direkte til den opfattelse, at et subjekt og et prædikat gensidigt forudsætter hinanden – altså at subjekt og prædikat etablerer en nexusforbindelse (jf. Jespersen), samordning (jf. Diderichsen), kata-taxe (jf. Hammerich), solidaritet (jf. Hjemsslevs specificering af interdependens) eller ganske enkelt et prædikationsforhold. I følge GB og andre i denne henseende tilsvarende teorier vil en subjektsløs sætning

synes som en *contradictio in adjecto* og for at kunne bevare illusionen om et fast toleddet sætningsmønster er man nødt til at lave en masse lingvistiske krumspring i form af regler, der redegør for, at det underliggende subjekt forsvinder.

1.1. Fra verbalmodel til sætningsmodel

Ifølge min opfattelse nævner et verbum en tilstand, aktivitet eller handling ved på samme tid at skabe en grund-propositionel struktur og en grund-situationel struktur, se fig. 1:

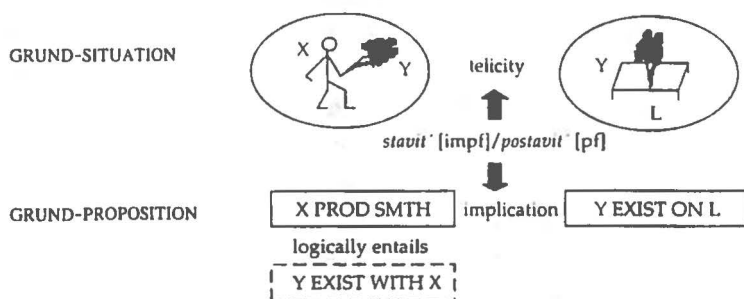

Fig. 1. Den russiske verbalmodel for handlingen „at stille ngt. på ngt.“

Den grund-situationelle struktur har form af et **image**, der således afspejler verbets „denotative“ potentiale, medens den grund-propositionelle struktur har form af en **idea**, der således afbilder verbets „signifikative“ potentiale (hvor *denotal* her skal forstås som begrebets såkaldte omfangsside og hvor *signifikat* her skal forstås som begrebets egentlige indholdsside). En grund-situation vil i egenskab af **IMAGE** prototypisk bestå af en **figur-grund relation** og en grund-proposition vil i egenskab af **IDEA** prototypisk bestå af en beskrivelse af denne figur-grund relation. I fig. 1 ser vi verbalmodellen for det russiske aspektpar *stavit' / postavit'* (*vazu na stol*) 'at stille (en vase på bordet)'. Da dette verbum er et komplekst verbum, der nævner en handling, består den grund-situationelle struktur af to grund-situationer: en grund-situation, der er ustabil (svarende til en aktivitet, der benævnes *p*) og en grund-situa-

tion, der er stabil (svarende til en tilstand, der benævnes q). I det stabile billede er vasen Y figur og bordet L er grund. I det ustabile billede er der to typer figurer: en **primær figur**, dvs. X, der er den perceptuelle pendant til topik, og en **sekundær figur**, dvs. Y, der har X som grund. Der er med andre ord stor forskel på hvad vi kunne kalde **p-figuren** (som per definition er dynamisk) og **q-figuren** (som per definition er statisk). Den grund-propositionelle struktur kan siges beskrivelsesmæssigt at afbilde de netop gennemgåede relationer på det billedmæssige plan. Her finder vi en grund-proposition p , der beskriver det ustabile billede, og en grund-proposition q , der beskriver det stabile billede. I aktivitetsbeskrivelsen p er X underliggende subjekt, dvs. **p-tema**, svarende til primær figur, medens Y i tilstandsbeskrivelsen q er underliggende subjekt, dvs. **q-tema**, svarende til figuren Y, der har grunden L. Aktivitetsbeskrivelsen p har yderligere en *entailment-struktur*, der beskriver relationen mellem den sekundære figur Y og grunden X. Her er Y altså også underliggende subjekt i en tilstandsbeskrivelse, der ligeledes beskriver en figur-grund relation.

I dette system er der således isomorfi mellem IMAGE-planet og IDEA-planet. Betragter man et verbum som en tosidig verbalmodel, der parrer en grund-proposition med en grund-situation, følger det, at en sætning, der kan siges at konkretisere den verbale model, også må være tosidet og derfor have såvel en grund-situationel struktur som en grund-propositionel struktur. Dette betyder, at et sprog nødvendigvis må vælge een af de to sider som udgangspunkt for den syntaktiske strukturering, idet man ikke kan vælge begge sider på een gang. Hvad enten man dog vælger den ene eller den anden side vil sætningen stadigvæk have en grund-situationel såvel som en grund-propositionel struktur. Denne **dobbelte artikulation** hos verbet kommer man ikke uden om, hvis man vil redegøre for begreber som *reference* og *propositionelt indhold*, og kunne skelne mellem *situationsbeskrivelse* og *karakteristik*.

1.2. To former for syntaks

Valget af syntaktisk princip er at betragte som et semiotisk retningsvalg, hvorved sætningen som sådan kommer til at repræsentere noget væsensforskelligt og kommer til at manifestere to former for syntaks:

- *Situationssyntaks*, hvor sætningen er tegn (ikon eller index) på den situation, der er nævnt af verbet, og hvor et manglende sætningsled derfor markerer mangel på situationsdeltager, og
- *Propositionssyntaks*, hvor sætningen er tegn (symbol) på den proposition, der er etableret af verbet, og hvor der skal være noget (dvs. subjekt), hvorom noget udsiges (dvs. prædikat).

I et sprog som russisk, der hører til klassen af virkelighedsbaserede sprog (jf. Durst-Andersen 1995), opereres der naturligt nok med situationssyntaks, der relaterer sig til den grund-situationelle struktur, hvor figur og grund er hovedbegreberne. Her bliver subjektsbegrebet direkte relateret til figuren på et billede og en sætning som sådan kommer til at repræsentere en situation. Eftersom mange situationer ikke efterlader en figur-grund konstellation på vor nethinde – så ganske enkelt fordi de pågældende situationer mangler en **situationskerne** – vil russisk og tilsvarende sprog repræsentere disse kerneløse situationer uden at nævne et subjekt i deres syntaktiske struktur. Dette gælder fx situationer, hvor det er koldt, mørkt eller forår: da der ikke findes nogen situationskerne, kan de pågældende russiske sætninger ikke have noget subjekt. Dette manglende subjekt vil være naturligt for disse sprog, fordi de betragter sætningen som en repræsentant for en proto-situation. I sprog, hvor sætningen ikke er et ikon eller et index på en situation, men derimod et symbol på en tankes logiske opbygning, vil subjektsløse sætninger være umulige, hvorfor såkaldte tetsiske udsagn alligevel er struktureret som de kategoriale – bare med et formelt subjekt i stedet for et reelt, grammatisk subjekt (For en tidlig opfattelse af dette forhold, se Gak 1972).

1.3. *To typer af etleddede sætninger*

Sagt på en anden måde mener jeg, at russisk betragter hver eneste sætningsmodel som en situationsmodel. Dette syn bevirker, at vi kan forudsige, at en proto-situation med kerne (svarende til et billede med en figur-grund konstellation) altid vil blive repræsenteret af en russisk sætning med et subjekt i nominativ, hvorimod en proto-situation uden kerne (svarende til et billede uden figur-grund konstellation) altid vil

blive repræsenteret af en russisk sætning uden subjekt. Den slags sætninger vil jeg kalde sætninger, der er født subjektsløse. Med andre ord kræver verbet ikke et subjekt. Da en proto-situation med kerne kan manifestere sig uden kerne i en **de facto situation**, kan vi også have sætninger i russisk, der alle har et underliggende subjekt, men hvor det ikke manifesterer sig på overfladeniveauet. Den slags sætninger er således ikke født subjektsløse, men er afledt af en sætning med subjekt. I den sidste type, hvor den etleddede sætning modsvarer en toleddet, har vi at gøre med syntaktiske alternationer eller ligefrem med forskellige diateser.

Det siger sig selv, at det må være en teoris hovedopgave at forklare disse to typer af etleddede sætninger på akkurat den samme måde. Det er netop, hvad jeg vil forsøge at gøre nedenfor, hvor det er min hypotese, at hvis en proto-situation eller en *de facto situation* ikke har en situationskerne i form af en primær figur ved ustabile billeder eller i form af en figur-grund konstellation ved stabile billeder, vil sætningen ikke indeholde et subjekt i russisk og netop af denne grund være etleddet. Den kunne aldrig være toleddet, fordi subjektsbegrebet er afledt af begrebet *situationskerne* via det perceptuelle begreb *figur*, der manifesterer sig enten som *primær figur* ved ustabile billeder eller ganske enkelt som *figur* ved stabile billeder.

1.4. Korrelationer mellem dybdesyntaktiske funktioner og kasus

Inden vi går videre til en gennemgang af de to førømtalte typer af etleddede sætninger, er det vigtigt at få fastslået, hvad *nominativ* og for den sags skyld *akkusativ* betyder inden for denne forståelsesramme – den må jo være anderledes, da subjektet (der står i nominativ) er helt anderledes defineret. Det viser sig (se Durst-Andersen 1996), at nominativ og akkusativ begge er *direkte kasus*, hvilket betyder, at de markerer, at der består en lighedsrelation mellem originalen (dvs. situationskerne i selve situationen) og kopien (dvs. figuren i den grund-situationelle struktur). Sagt på en anden måde bærer de rollen **Existentiator**, dvs. såvel nominativ som akkusativ markerer **lokal reference**: direkte kasus markerer, at de pågældende nomina's denotater er tilstede i den aktivets- eller tilstandssituation, der er nævnt af verbet. Forskellen mellem nominativ og akkusativ er en forskel i rang, idet nominativ foretrækkes

som subjekt for simple verber, dvs. tilstands- og aktivitetsverber, medens nominativ og akkusativ har hver sin subjektsfunktion ved komplekse verber (se fig. 2). Nominativ er da underliggende subjekt ved aktivitetsbeskrivelser, dvs. det er p-tema (svarende til X i figuren), medens akkusativ er underliggende subjekt ved alle tilstandsbeskrivelser, dvs. det er q-tema (svarende til Y i figuren) – dette gælder også den såkaldte entailment-struktur, der altid udgøres af en tilstandsbeskrivelse. Kort sagt hævder jeg, at det man traditionelt kalder direkte objekt egentlig er subjekt i en underliggende prædikation – enten for den selvstændige tilstandsbeskrivelse ved handlingsverber eller for den tilstandsbeskrivelse, der indgår i entailment-strukturen ved aktivitetsverber og handlingsverber. Det fremgår ligeledes af figur 2, at genitiv er den oblique kasus *per se*, idet den som den eneste erstatter nominativ og akkusativ i de tilfælde, hvor der ikke er en situationskerne i de facto situationen. I disse tilfælde (hvor der altså er tale om ikke-lokal reference) vil jeg benytte termen **oblikt subjekt**, dvs. der er et underliggende subjekt, men det har ingen pendant i den situation, der konkret refereres til.

Nom/Gen	Instr	Acc/Gen	Loc	Dat
X PROD SMTH BY MEANS OF M		Y EXIST ON L / FOR or WITH Z		
p-theme	p-determiner	q-theme		q-determiner

Fig. 2. Korrelationer mellem dybdesyntaktiske funktioner og kasus i russisk

2. Etledede sætninger der er født som sådan

I det følgende skal jeg gennemgå de forskellige konstruktioner ud fra en klassifikation af de russiske verber i tilstands-, aktivitets-, og handlingsverber. Denne tredeling er at forstå som en form for differentiering af verbalt køn, hvor de tre medlemmer udgør en grammatisk kategori. Der er et obligatorisk valg mellem tilstand, aktivitet og handling, når et verbum skal have køn – og dette valg kan ikke omgås, akkurat som man ikke kan omgå valg af aspekt, tempus og modus.

2.1. Tilstandsbeskrivelser

Inden for gruppen af tilstandsbeskrivelser finder vi tre typer, som vi senere vil genfinde i de andre grupper.

2.1.1. Nomination af en situation

MØNSTER: KOPULA_(neut) ADJEKTIV_{KF/neut}

- (1) *By-l-o lemn-o* 'Det var mørkt'
være-præt-neut mørk-KF/neut

Denne sætningstype er etleddet, fordi situationen, der nævnes af verbet, aldrig vil indeholde en situationskerne. Med andre ord udsiger man ved (1) ikke noget om nogen person eller genstand – man beskriver blot situationen som sådan. Bemærk, at der her i russisk ikke er nogen mulighed for at skelne mellem hvad der svarer til en dansk *der*-sætning (fx *Der er mørkt*, hvor et nyt sted introduceres for modtageren) og en dansk *det*-sætning (fx *Det er mørkt*, hvor stedet er præsupponeret).

2.1.2. Intern oplevelse

MØNSTER: NOMEN_{dat} KOPULA_(neut) ADJEKTIV_{KF/neut}

- (2) *Mne by-l-o xoroš-o* 'Jeg havde det godt'
jeg/dat være-præt-neut god-neut

Denne konstruktion betegnes ofte i den lingvistiske faglitteratur som en konstruktion med såkaldt *dative subject* (jf. Givón 1984 og Foley/Van Valin 1984), hvilket indikerer, at der skulle være et subjekt. Dette holder i hvert fald ikke i russisk. Dativ markerer her, at personen, der i egenskab af første pladsholder ganske rigtigt fungerer som topik på det pragmatiske niveau, semantisk set er *Experiencer*, dvs. en, der har en oplevelse af noget, og syntaktisk set er adverbial. Eksempel (2) taler således ikke om noget som helst set ud fra en syntaktisk synsvinkel, fordi der ikke er nogen situationskerne og derfor heller ikke kan være en figur-grund konstellation. Der er tale om en form for nomination af en intern situation – dette markeres af dativ, der netop som intern kasus har intern reference (jf. Durst-Andersen 1996). At bruge termen *dativ-subjekt* om *Mne* i (2) er en mærkelig sammenblanding af topik- og subjektbegrebet (der er karakteristisk for sprog med propositionssyn-

taks). Jeg kan ikke her gå nærmere ind på en beskrivelse af forskellene mellem den russiske dativkonstruktion og tilsvarende nominativkonstruktioner, men må henvise til Dąbrowska 1994.

2.1.3. Tilskrivning af kvalitet

MØNSTER: KOPULA_{agens} SUBSTANTIV_{agens/nom}

- (3) *By-l-a vesn-a* 'Det var forår'
være-præt-fem forår-fem

Tidligere opfattede jeg (3) som en toleddet sætning, hvilket i hovedsagen skyldtes kongruensforholdene. Jeg har imidlertid skiftet mening og opfatter nu (3) som en etleddet sætning, hvor substantivet således fungerer som prædikativ. Det skal understreges, at ordstillingen er obligatorisk, dvs. den er altid KOPULA – SUBSTANTIV. Dette står i modsætning til dens toleddede modstykke *Vesna byla* 'Foråret har været her', der altid har ledstillingen SV. Derudover skal det understreges, at substantivet i (3) ikke sættes i genitiv ved negation, dvs. vi får *Ne byla vesna (nom)* 'Det var ikke forår' – igen i modsætning til dens toleddede modstykke, der har *Vesny (gen) ne bylo* 'Der har ikke været noget forår'. Selve kongruensforholdet kan sådan set let forklares: da det er et substantiv, som altid er født som maskulinum, femininum eller neutrum, så kan verbet ikke blot sættes i neutrum, der ellers er default-formen i russisk (se nedenfor).

2.2 Aktivitetsbeskrivelser

Der findes tre forskellige aktivitetsbeskrivelser, hvoraf de to førstkomende kan siges at svare fuldstændigt til de to første af de netop gennemgåede tilstandsbeskrivelser.

2.2.1 Nomination af en situation

MØNSTER: VERBUM_{3.sg.}

- (4) *Skvoz-it* 'Det trækker'
trække-3.sg.Præs.

Endnu engang nævnes der en situation, som ikke har nogen situationskerne og derfor heller ikke kan siges at have en modsvarende figurgrund konstellation på det perceptuelle plan. Der er ikke nogen bestemt genstand, der eksisterer og som kan hævdes at trække – hvad, der eksisterer, er en situation, hvor det trækker. Denne type konstruktion er bl.a. af Zolotova (1984) og Guiraud-Weber (1984) blevet hævdet at være toledet ud fra den begrundelsen, at (4) altid indeholder et underliggende sted, fx *na ulice* 'udenfor'. Dette er utvivlsomt rigtigt, men dette er et rent pragmatisk synspunkt, hvilket under ingen omstændigheder må forveksles med et syntaktisk. Udover typeeksemplet (4) kan der nævnes *Duet* 'Det blæser', *Parit* 'det lumrer', *Metël* 'Det flyger kraftigt', *V'južit* 'Det snestormer', *Nakrapyvaet* 'Det drypper', *Morosit* 'Det støvregner', *Gremit* 'Det tordner', *Morozit* 'Det fryser', etc.

2.2.2 Indre lokationsbeskrivelse

MØNSTER: PRÆP+SUBSTANTIV_{lok} VERBUM_{3.sg.}

- (5) *V život-e burč-it* 'Det rumler i maven'
præp mave-lok rumle-3.sg.Præs.

Hvor vi under tilstandsbeskrivelserne fandt en konstruktion med dativ, hvor der var tale om en intern oplevelse, finder vi her aktivitetspendanten i form af intern lokation (dativ optræder aldrig ved aktivitetsbeskrivelser). I (5) er der ingen situationskerne – der er ikke en bestemt genstand, om hvilken vi kan hævde, at den rumler – der er blot tale om en aktivitet på en speciel lokation. Det samme gør sig gældende for *Vušax treščit* 'Ørerne er ved at sprænges', *V gorle sadnit* 'Det svier i halsen', *V gorle peršit* 'det kriller i halsen', *V uxe streljaet* 'Jeg har ørepine', *V boku zakololo* 'Jeg har fået sidestik', *V glazax zakololo* 'Jeg har fået en stikken i øjnene', *V glazax potemnelo* 'Det sortnede for mine øjne', *V grudi pokalyvaet* 'Det stikker i brystet', *V nosu poščipyvalo* 'Det rev i næsen', etc.

2.2.3 Ikke-kontrollerbar aktivitet

MØNSTER: NOMEN_{akk} VERBUM_{3.sg.}

- (6) *Ego rv-et* 'Han ligger og brækker sig'
han/akk brække.sig-3.sg.Præs.

Denne konstruktion er meget karakteristisk for det russiske sprog og i det hele taget for slaviske sprog, bl.a. er den meget udbredt i polsk. Konstruktionen er særegen ved, at ordstillingen er fast, dvs. den er altid OBJEKT – VERBAL. Med andre ord er objektet altid topik i (6). Når det nu er topik, kan man undre sig over, hvorfor vedkommende så skal stå i akkusativ og ikke bare kan stå i nominativ: vedkommende er vel at finde i den pågældende situation og gør jo et eller andet (!). Alt dette er fuldstændig rigtigt, men vi skal huske på, at nominativ og akkusativ ikke adskiller sig fra hinanden med hensyn til egentlig betydning – begge er direkte kasus og kræver derfor lokal reference, dvs. nomina, der står i nominativ og akkusativ, markerer, at denotaterne eksisterer i den konkrete situation, der er nævnt af verbet. Forskellen mellem dem er et spørgsmål om rang, idet nominativ foretrækkes ved verber, der blot indeholder een enkelt beskrivelse (dvs. ved tilstandsverber), men ellers fordeler de sig fuldstændigt forudsigeligt: nominativ markerer, at nominet er underliggende subjekt i en aktivitetsbeskrivelse, medens akkusativ markerer, at nominet er underliggende subjekt i en tilstandsbeskrivelse. Det sidste er netop hovedpointen ved (6). Her er der ikke tale om, at en bestemt person selv ønskede at producere aktiviteten og nu selv kontrollerer den – tværtimod er personen uden kontrol overhovedet. Akkusativ på første pladsholder markerer med andre ord to ting: For det første markerer den, at der ikke er noget underliggende subjekt for aktivitetsbeskrivelsen; for det andet markerer den, at der er et underliggende subjekt i aktivitetsbeskrivelsens entailmentstruktur, der jo altid er en tilstandsbeskrivelse. Som det gerne skulle fremgå af nedenstående figur, kan disse to forhold redegøre for sætningens semantik, der kan parafraseres på følgende måde: „Han eksisterer i en brækkeaktivitet“ (se fig. 3). Den pågældende i akkusativ er ikke Actor, men derimod Undergoer, dvs. een, der befinder sig i en aktivitet uden selv at ville det og uden selv at kontrollere den. Jeg vil hævde, at Undergoer-rollen syntaktisk set svarer til internt objekt (begge hentes altid fra det underliggende subjekt i en entailment-struktur) (Se også Dryer 1986). Af andre tilsvarende konstruktioner kan vi nævne *Ego trjaset* 'Han ryster', *Ego lo-mit* 'Han har vokseværk/Det værker', *Ego znobit* 'Han ryster af feber', *Ego lixoradit* 'Han har feber', *Ego peredergivaet* 'Det vender sig inde i ham', *Ego tošnit* 'Han har kvalme', etc. Bemærk, at mange af de russiske aktivitetsbeskrivelser inden for denne gruppe må oversættes til danske tilstandsbeskrivelser, fordi dansk ikke råder verber såsom *kvalme*.

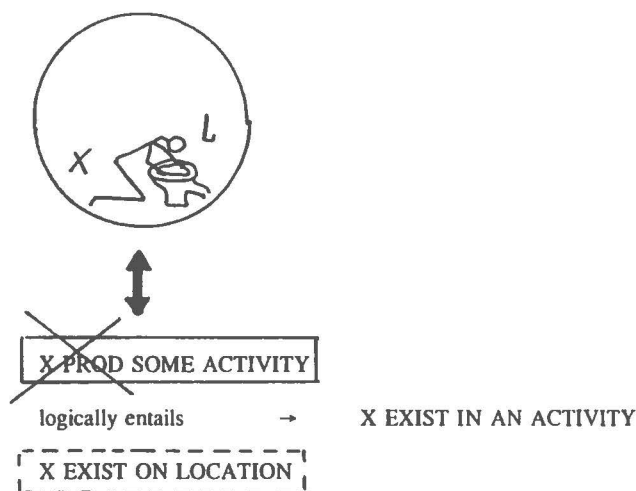

Fig. 3. Han „brækker sig“ på russisk

2.3 Handlingsbeskrivelser

De to typer, der findes, er gamle gengangere fra tilstandsbeskrivelserne i 2.1, hvilket ikke bør overraske os, da en handling jo netop indeholder en selvstændig tilstandsbeskrivelse udover aktivitetsbeskrivelsen.

2.3.1 Nomination af en situation

MØNSTER: VERBUM_{3.sg.}

- (7) *Tëmneet* 'Det er ved at blive mørkt'
mørkne/ipf/3.sg.Præs.

I modsætning til den rene tilstandsbeskrivelse indeholder handlingsbeskrivelsen også en aktivitetsbeskrivelse, der netop bliver hævdet ved imperfektiv aspekt (se ovenfor). For at få hævdet selve tilstandsbeskrivelsen skal vi bruge dens perfektive partner, fx *Stemnelo* 'Det er blevet mørkt'. Af andre tilsvarende handlingsverber kan nævnes *Svetaet* 'Det er ved at blive mørkt', *Večereet* 'Det er ved at blive aften', *Smerkaetsja* 'Det

er ved at skumre', *Taet* 'Det tør', *Tepleet* 'Det er ved at blive lunere', *Xolodaet* 'Det er ved at blive koldere', etc. Alle verber, der er nævnt her, er imperfektive, men da de er handlingsverber har alle som sagt en perfektiv partner. Begge aspekter etablerer imidlertid den samme type etleddede konstruktion, fordi der ikke er noget situationskerne.

2.3.2 Intern oplevelse

MØNSTER: NOMEN_{dat} VERBUM_{3.sg.} (PRÆP+NOMEN)

- (8) *Emu vlete-l-o ot otc-a* 'Han røg/fløj ind i et uvejr fra farens side'
han/dat flyve/pf-præt-neut fra far-gen

Konstruktionen betegner en intern oplevelse, og personen, der ganske rigtigt er topik i sætningen, står i egenskab af *Experienter* i dativ. Ganske få verber tillader denne konstruktion – vi kan nævne *Emu popalo* 'Han fik sig en omgang', *Emu povezlo* 'Han havde heldet med sig', *Emu polegčalo* 'Han fik det bedre', etc.

3. Etleddede sætninger der er afledt af en toleddet

Vi går nu over til gennemgangen af etleddede sætninger, der indeholder et verbum, der normalt kræver et subjekt. Dette betyder med andre ord, at verbet ikke blot skaber en grund-proposition, hvori der indgår et underliggende subjekt, men også at den nævner en proto-situation, hvori der indgår en situationskerne. Årsagen til, at et helt normalt subjektskrævende verbum pludselig ikke tager et subjekt, skal findes i de facto situationen, dvs. den situation, der konkret refereres til – her vil en manglende situationskerne automatisk udløse en etleddet sætning. Gennemgangen følger det samme princip som i afsn. 2, dvs. først kommer tilstandsbeskrivelser, dernæst aktivitetsbeskrivelser og til sidst handlingsbeskrivelser som den mest komplekse type.

3.1. Tilstandsbeskrivelser

Under tilstandsbeskrivelser finder vi to typer, der adskiller sig fra hinanden på mange måder. Det vigtige er dog, at den første er uhyre frekvent, medens den anden er langt mindre frekvent.

3.1.1. Benægtelse af eksistens

MØNSTER: NOMEN_{gen} NEG VERBUM_{3.sg./ (neut)}

- (9) *Ošibok-Ø ne nabljud-a-l-o-s'* 'Der var ingen fejl at se'
 fejl-Gpl neg observere-præt-neut-refl

Konstruktionens højfrekvens skyldes, at al helnegation – i modsætning til delnegation – kræver en genitiv. Derfor hedder det *Ego ne bylo doma* 'Han var ikke hjemme' med genitiv, men *On byl ne doma, a na rabote* 'Han var ikke hjemme, men på arbejdet' med nominativ. Genitiven markerer et **oblikt subjekt**: i grund-propositionen er *fejl* underliggende subjekt og i grund-situationen er „fejl“ figur, men i de facto situationen er der ingen „fejl“ – kort sagt er der tale om en ulighedsrelation mellem kopi og original og denne skævhed markeres i russisk ved hjælp af genitiv. Da der ikke er en situationskerne, der kan skabe en figur-grund konstellation, kan der ikke være tale om lokal reference og der kan derfor heller ikke være et „lige“ subjekt i nominativ. Dette er grunden til, at ytringer, der går på manglende sanseoplevelse grundet fravær af fx musik, får oblikt subjekt, fx *Muzyki ne bylo slyšno* 'Der var ingen musik at høre', *Dorogi ne bylo vidno* 'Der var ingen vej at se', *Pisem ne prixodilo* 'Der kom ingen breve', etc. Hvis den manglende sanseoplevelse går på subjektet selv, vil der kun være tale om delnegation, hvorved vi fx får *Muzyku ne bylo slyšno* 'Man kunne ikke høre musikken (hvorfra vi stod)'. (Se også Babby 1980.)

3.1.2. Den såkaldte „dispositional reflexive“

MØNSTER: NOMEN_{dat} (NEG) VERBUM_{3.sg./refleksiv}

- (10) *Ej xoroš-o rabota-l-o-s' v mo-em kabinet-e* 'Hun arbejdede godt på mit kontor'
 hun-dat god-adv arbejde-pret-neut-refl præp mit-lok kontor-lok

Konstruktionen kræver egentlig et aktivitetsverbum af typen *rabotal'* 'arbejde', der har to underliggende subjekter: 1) et for aktivitetsbeskrivelsen, der svarer til den semantiske rolle *Actor*, og 2) et for tilstandsbeskrivelsen i entailment-strukturen, der svarer til den semantiske rolle *Existentiator*. Refleksivering og dativen transformerer aktivitetsbeskrivelsen til en tilstandsbeskrivelse, men vel at bemærke uden at fjerne

udgangsverbets underliggende roller. Inden for GB opererer man med det såkaldte *Theta-Criterion*, der siger, at hvert argument kun kan tilskrives een theta-rolle og at een og samme theta-rolle kun kan tilskrives et og kun et argument (se fx Franks 1995). Konstruktionen i (10) viser faktisk, at første del af dette meget centrale GB-princip er helt forkert. Man kan faktisk kun forklare selve konstruktionens semantik, hvis man opererer med tre forskellige semantiske roller. Dette fremgår af følgende parafrase, der samtidig giver (10)'s semantik:

„Hun (*Experiencer*) følte, at hun (*Actor*) arbejdede godt, når hun (*Locator*) var på mit kontor“

Dette er nøjagtigt betydningen af (10). At konstruktionen præsupponerer Actor- og Locator-rollen fremgår klart ved den negerede variant af (10):

(10') *Ej ne rabotalos' v moem kabinete* 'Hun kunne ikke arbejde på mit kontor'

(10') forudsætter med andre ord, at vedkommende var på mit kontor og faktisk prøvede at arbejde der – hun følte bare ikke, at det gik så godt. Ud over (10) kan man nævne *Ej ne pišetsja* 'Hun kan ikke rigtigt skrive', *Ej ne čitaetsja* 'Hun kan ikke rigtig læse', *Ej ne spitsja* 'Hun kan ikke rigtigt sove', *Ej xorošo poetsja* 'Hun kan godt synge', etc., hvor dativ netop markerer intern reference, dvs. konstruktionen refererer indad og angiver blot vedkommendes positive eller negative oplevelse af en lokaliseret aktivitet.

3.2. Aktivitetsbeskrivelser

Der kan udskilles to typer, hvoraf den ene, dvs. den førstnævnte, adskiller sig lidt fra alle øvrige konstruktioner – og egentlig burde den måske ikke inkluderes i denne klasse. Det skyldes, at det kan diskuteres, om den er afledt af et subjektskrævende verbum eller ej. Jeg har medtaget den, fordi den i modsætning til konstruktionen nævnt under 2.2.3 – som den ellers ligner totalt – alternerer med en reflektiv konstruktion, der er toledet.

3.2.1. *Ukontrollerbar aktivitet*MØNSTER: NOMEN_{akk} VERBUM_{3.sg.}

- (11) *Ee korč-it ot bol-i* 'Hun vrider sig i smerte'
 hun/akk vride-3.sg.Præs. præp smerte-gen

Der er som allerede antydnet hverken en semantisk eller en syntaktisk forskel på (11) og (6), dvs. at akkusativen i (11) viser, at der er tale om et internt objekt, der bærer Undergoer-rollen. (11) har imidlertid en alternerende konstruktion:

- (11') *On-a korč-it-sja ot bol-i* 'Hun vrider sig i smerte'
 hun-nom vride-3.sg.Præs-refl præp smerte-gen

Selv om det ikke fremgår af oversættelserne, er der stor forskel på de to konstruktioner. (11), der er eledet, bruges i en situation, hvor vedkommende pludselig vrider sig i smerte uden at foretage sig noget, der på nogen måde kan siges at udløse denne smerte. Med andre ord kontrollerer vedkommende ikke denne smerte – hun kunne således ikke undgå smerten ved at undlade at gøre noget. Den refleksive konstruktion (11') bruges derimod om den modsatte situation, hvor vedkommende foretager sig et eller andet, der bevirker, at vedkommende må vride sig i smerte. Nominativen markerer her, at vedkommende er Actor, dvs. selv gør noget, og det refleksive *-sja* markerer, at vedkommen- de samtidig er Undergoer, dvs. lider under aktiviteten.

3.2.2. *Beskrivelse af kvalitet*MØNSTER: VERBUM_{3.sg.} SUBSTANTIV_{instr}

- (12) *Paxn-et sen-om* 'Der lugter af hør'
 lugte-3.sg.Præs. hør-instr

Konstruktionen er afledt af aktivitetsverbet *paxnut* 'lugte', som imidlertid har en lidt anden semantik end det tilsvarende danske verbum, jf. (12'):

- (12') *On paxnet* 'Han lugter (så det basker)'

Som aktivitetsverbum betegner verbet en produktion af lugt, hvilket automatisk giver en overproduktion i forhold til den danske ytring *Han lugter*, der blot udsiger, at der kommer lugt fra ham. Dette ville svarer til *Ot nego paxnet* på russisk. I (12) er ingen situationskerne, dvs. der er ikke noget, som vi kan hænge lugten op på. Der er derimod en lugt som om der var hø – der er intet hø som sådan, men derimod er høens kvalitet tilstede. Dette skift fra selve genstanden, hvor vi kan tale om *Existentiator*, til dens kvalitet, som hidrører fra en intern mental pendant hos mennesket, vises netop i russisk ved at sætte nominet i instrumentalis, der ligesom dativ er en intern kasus i russisk (Der er her tale om en form for fiktiv reference).

3.3. Handlingsbeskrivelser

Her finder vi to typer, som begge hver på sin måde siger noget karakteristisk om det russiske sprog og som begge helt klart viser, at russisk bygger på en anden form for syntaks end fx dansk.

3.3.1. Antiaktiv

MØNSTER: NOMEN_{akk} VERBUM_{pf/Præt/neut} (SUBSTANTIV_{instr})

- (13) *Ego ubi-to granat-øj* 'Han blev dræbt af en granat'
han/akk dræbe/pf-Præt-neut granat-instr

Som det fremgår, er den russiske konstruktion aktiv og altså ikke passiv, sådan som oversættelsen ellers kunne antyde. Den kan minde meget om den konstruktion, som jeg har kaldt *ukontrollerbar aktivitet*, men det er kun på overfladen. Vi må ikke glemme, at vi i (13) har at gøre med et handlingsverbum, der jo består af en aktivitets- plus en tilstandsbeskrivelse. Konstruktionen har været diskuteret af forskellige lingvister (fx Babby MS), men dens beskrivelse er aldrig faldet helt på plads, hvilket bl.a. skyldes, at man ikke har taget hensyn til alle faktorer:

- (13) a **Ego ubivalo (ipf) granatoj* 'Han blev forsøgt dræbt med en granat'
b **Ego ubilo (pf) vragami* 'Han blev dræbt af fjenden'
c **Ego ubilo (pf) palkoj* 'Han blev dræbt af en kæp'

Ovenstående ugrammatiske eksempler viser nogle helt fundamentale ting om konstruktionens semantik og pragmatik. (13a) viser, at imperfektiv aspekt er umulig og da imperfektiv aspektasserterer en aktivitetsbeskrivelse, må konsekvensen være, at konstruktionen ikke kan fokusere på aktiviteten. Dette betyder, at akkusativ-objektet ikke kan hidrøre fra en entailment-struktur som i (6), men må hidrøre fra det underliggende subjekt i den selvstændige tilstandsbeskrivelse. At aktiviteten er perifer for konstruktionen og ligefrem kan siges at være forudsat bekræftes yderligere af (13b) og (13c), der henholdsvis viser, at den ikke tillader en agensbestemmelse i instrumentalis og heller ikke et agent-kontrolleret instrument i instrumentalis (jf. Maier 1990). Kort sagt tyder det på, at vi har at gøre med hvad vi kunne kalde en determineret begivenhed, dvs. en begivenhed, der er „world-desired“ og ikke „agent-desired“ (jf. Durst-Andersen 1992). Konstruktionen lader sig kun anvende i en situation, hvor den, der efterfølgende lider under en determineret begivenhed, ikke gør noget. Vedkommende er med andre ord blot lokaliseret et sted og bliver så pludselig udsat for en aktivitet – in casu en granat, der pludselig eksploderer – hvis agent og instrument ikke er synlig for patienten. Det etleddede sætningsmønster skyldes med andre ord, at der ikke er et selvstændigt billede af aktiviteten, hvor der kunne have været en såkaldt *primary figure* (fx fjendtlige artillerister) eller en såkaldt *secondary figure* (fx en kanon eller alternativt en håndgranat). Fraværet af en mulig „hovedaktør“ er altså forklaringen på det manglende subjekt. I følge Mel'čuk (1974) og Birjulin (1993) manifesterer den type konstruktion et *nulsubjekt*, hvilket er at forstå som et nultegn, dvs. et nuludtryk der har et indhold, in casu *stixii* 'uorganiserede kræfter'. Denne måde at beskrive konstruktionen på er efter min mening lidt bagvendt, idet de omtalte lingvister forsøger at forklare, hvordan folk tolker et *nul*, dvs. at der ikke er et subjekt. Det jeg gerne vil forklare er, hvorfor sætningen er subjektsløs – og ikke hvad folk tænker derom. Min forklaring udelukker teorien om et tegn, der har et indhold, men ikke noget udtryk.

Konstruktionen, som jeg kalder *antiaktiv*, står over for en refleksiv konstruktion med subjekt, der netop markerer, at personen selv gør noget (Sammenlign antiaktiv konstruktionen i (14) og refleksiv-konstruktionen i (15)):

- (14) *Ego obožg-l-o par-om* 'Han blev forbrændt af damp'
han/akk forbrænde/pf-Præt-neut damp-instr
- (15) *On obžeg-Ø-sja par-om* 'Han blev forbrændt af damp'
han/nom forbrænde-Præt-refl damp-instr

I (14) forestiller vi os en person, der står på en perron og venter på et tog for ca. 100 år siden. Der kommer et damptog forbi og idet selve toget passerer vor uheldige helt lukker lokomotivføreren damp ud (som han ikke ænser), hvorved han bliver forbrændt. I (15) står selvsamme person og laver mad, dvs. han gør noget. Under dette vil han gerne kigge ned i gryden. Han stikker hovedet helt ned til gryden og løfter grydelåget, hvorved han bliver forbrændt. Her ser vi nominativens aktiverende effekt (fordi nominativ altid er underliggende subjekt for en aktivitetsbeskrivelse ved handlingsverber): han gjorde noget og det han gjorde var årsagen til at han blev forbrændt. Også her sørger det reflek-sive for, at Actor også bliver Undergoer.

3.3.2. Exkorporering

MØNSTER: NOMEN_{gen/plur} VERBUM_{pf/præt/neut/refl}

- (16) *Ljud-ej sopra-l-o-s'!* 'Der har samlet sig en masse mennesker!'
mennesker-gen samle.sig/pf-Præt-neut-refl

Som det fremgår af oversættelsen, er konstruktionens semantik sådan set klar nok – det drejer sig om en masse mennesker, der har samlet sig på et eller andet sted. Betydningen *masse* er heller ikke fremmed for genitiv, så kort sagt burde den ikke volde de store problemer. Problemet er imidlertid, hvornår man bruger (16) og hvorfor man netop vælger (16) og fx ikke (17) og (18), hvor vi har en helt normal nominativ:

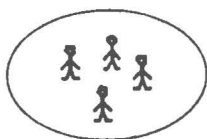
- (17) *Ljud-i sopra-li-s'* 'Der har samlet sig mennesker'
mennesker-nom samle.sig/pf-Præt-plur-refl
- (18) *ljud-i sobiraj-ut-sja* 'Der er ved at samle sig mennesker'
mennesker-nom samle.sig/ipf-3.pl.Præs-refl

Nominativ-konstruktionen kan således bruges både i perfektiv præteritum og imperfektiv præsens, medens genitiv-konstruktionen er ugrammatisk i imperfektiv præsens:

- (19) **ljudej sobira-et-sja!* 'Der er ved at samle sig en masse mennesker'
mennesker-gen samle.sig/ipf-3.sg.Præs-refl

Da imperfektiv aspektasserterer en aktivitetsbeskrivelse, ser det ud som om, at begrebet *primær figur*, der svarer til *primært tema*, det pragmatiske *topik*-begreb og til det filmiske *star*-begreb (se Durst-Andersen 1997), ikke lader sig kombinere med genitivens betydning. Da nominativ kræver lokal reference, der naturligt knytter sig til begrebet *individualisering*, kunne man tænke sig, at genitiv, der erstatter nominativ og akkusativ ved ikke-lokal reference, var naturligt knyttet til det modsatte af *individualisering*, altså *globalisering*. Da individualisering er lig med en figur-grund konstellation, må globalisering være lig med **figur-grund neutralisation** – dvs. mange potentielle situationskerne svarende til mange potentielle figur-grund konstellationer bliver absorberet til en masse, sammenlign (16') og (17'):

(17') LOCAL REFERENCE

ljudi sobralis'

(16') GLOBAL REFERENCE

ljudej sobralos'

Det, som vi nu mangler, er at finde den syntaktiske pendant til det semantiske begreb *figur-grund neutralisation*. Her må vi ty til de begreber, der knytter sig til genitivens extroverte synsvinkel. Som vist i Durst-Andersen (1996) kan man af denne synsvinkel naturligt aflede det fysiske begreb *separation*. Da der findes en naturlig forbindelse mellem instrumentaliserings betydning *inklusion* og den syntaktiske devise *inkorporering*, kunne man forestille sig, at der bestod et tilsvarende forhold

inden for genitiv – med andre ord mellem separation og hvad jeg vil kalde *exkorporering*. Jeg vil således hævde, at nominativ-subjektet i (17) bliver exkorporeret i (16), dvs. q-temaet bliver fjernet fra tilstandsbeskrivelsen, hvorved selve navnet *ljudej* bliver knyttet til q-determiner, hvorved vi får *There exist people on location* – kort sagt en massebetegnelse.

Henvisninger

- Babby, Leonard H. (1980). *Existential sentences and negation in Russian*. Ann Arbor, Karoma Publishers.
- Babby, Leonard H. (1989). Subjectlessness, external subcategorization, and the projection principle. In: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 32,2, 7-40.
- Babby, Leonard H. (1994). Case theory. In: Otero, Carlos P. (red.): *Noam Chomsky. Critical assessments*, Vol. I: Linguistics: Tome II. London/New York, Routledge, 630-652.
- Babby, Leonard H. (MS). A theta-theoretic analysis of adversity impersonal sentences in Russian.
- Birjulin, Leonid A. (1993). Sintaksičeskoe predstavlenie russkogo impersonala (tipa *svetaet*): K istorii i teorii voprosa. *Russian Linguistics* 17, 181-203.
- Chomsky, Noam (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht, Foris.
- Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of language: its nature, origin, and use*. New York, Praeger.
- Chvany, Catherine (1975). *On the syntax of BE-sentences in Russian*. Columbus, OH, Slavica Publishers.
- CzAG (1979). = *Russkaja grammatika*. Tom 2. Praha, Academija Praha.
- Dąbrowska, Ewa (1994). Dative and nominative experiencers. *Linguistics* 32, 1029-1054.
- Durst-Andersen, Per (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, OH, Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per (1995). Mental'naja grammatika i lingvističeskie supertipy. *Voprosy jazykoznanija* 6, 30-43.
- Durst-Andersen, Per (1996). Russian case as mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4, 177-273.
- Durst-Andersen, Per (1997). De russiske bevægelsesverbs leksikalske og grammatiske struktur. *Svantevit* XIX,1, 25-48.

- Dryer, Matthew (1986). Primary objects, secondary objects, and anti-dative. *Language* 62, 808-845.
- Foley, W.A. & R.D. Van Valin, Jr. (1984). *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge University Press.
- Franks, Steven (1995). *Parameters of Slavic morphosyntax*. New York/Oxford, Oxford University Press.
- Gak, V.G. (1972). K probleme sootnošenija jazyka i dejstvitel'nosti. *Voprosy jazykoznaniya* 5, 12-23.
- Guiraud-Weber, M. (1984). *Les propositions sans nominatif en russe moderne*. Paris, Institut des études slaves.
- Givón, Talmy (1984). *Syntax. A functional-typological introduction*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Huang, Yan (1995). On null subjects and null objects in generative grammar. *Linguistics* 33, 1081-1123.
- Leinonen, Marja (1985). *Impersonal sentences in Russian: Syntactic and semantic properties*. Helsinki, University Press. (= *Slavica Helsingiensia* 3)
- Maier, Ingrid (1990). *Instrumentalität als semantische kategorie und ihr sprachlicher Ausdruck im russischen*. Uppsala University.
- Mel'čuk, I.A. (1974), O sintaksičeskom nule. In: Xolodovič, A.A. (red.): *Tipologija passivnyx konstrukcij. Diatezy i zalogi*. Leningrad, Nauka, 343-361.
- Zolotova, G.A. (1984). O principax klassifikacii prostogo predloženiya. *Aktual'nye problemy russkogo sintaksisa*. Moskva, Izd. MGU.

De eksplikative ledsætninger i russisk

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Indledning

I denne fremstilling vil jeg præsentere en ny integreret fortolkning af de eksplikative ledsætninger i russisk. Formålet er ikke at kommentere ethvert fænomen med tilknytning til dette emne. Jeg vil derimod koncentrere mig om det overordnede system af eksplikative ledsætninger, dvs. det system, som de forskellige typer af eksplikative ledsætninger tilsammen konstituerer i kraft af deres indbyrdes relationer.

Jeg vil indlede med at definere *eksplikativ ledsætning* og afgrænse mit emne i forhold hertil. Efter en kort omtale af emnets behandling i litteraturen vil jeg foregribe min konklusion ved umiddelbart – på hypoteseplan – at præsentere en skitse af det, som jeg opfatter som de eksplikative ledsætningers system i russisk. Derpå følger så argumentationen for systemet i form af en gennemgang af en række karakteristiske træk ved forskellige typer eksplikative ledsætninger. Endelig vil jeg i konklusionen genoptage diskussionen af det overordnede system og overveje dets funktion i det russiske sprog i almindelighed.

2. Definitioner og emneafgrænsning

Til de eksplikative ledsætninger regner jeg sådanne, der udfylder det overordnede verbums eller prædikativs valens. En eksplikativ ledsætning er med andre ord komplement¹ i den overordnede sætning.

Denne afgrænsning af begrebet svarer stort set til de definitioner, man finder i såvel dansk (Diderichsen 1974:204) som russisk grammatisk

¹ Termen „komplement“ anvendes på forskellige måder i forskellige lingvistiske traditioner (se fx Matthews 1981:142-43). I nærværende fremstilling anvendes denne term om ethvert obligatorisk led, der er underordnet verbet eller prædikativet, dvs. også subjektet (jf. Matthews 1981:101).

tradition (jf. definitionen af *iz"jasnitel'noe predloženie* i Krjučkov /Maksimov 1960:18; Belošapkova 1977:226; Švedova 1980:471; Švedova/Lopatin 1989:515-16; Pospelov 1990:148).

Eksplikative ledsætninger kan være:

(i) interrogative, hvor rollen som konjunktion udfyldes af et interrogativt pronomen², jf. (1):

- (1) Ja znaju, *gde* on živet
'Jeg ved' 'hvor han bor'

kuda on idet
'hvorhen han går' (≈ hvor han skal hen)

čem on zanimaetsja
'hvormed han beskæftiger sig' (≈ hvad han laver)

(ii) ikke-interrogative, indledt af konjunktionerne *čto*, *čtoby*, *kak*, *budto*, *slovno*, *točno*, *rovno* mfl.

De ikke-interrogative eksplikative ledsætninger kan indledes af et begrænset antal konjunktioner, hvoraf de hyppigste og tilsyneladende væsentligste er *čto*, *čtoby*, *kak* og *budto*. Nedenstående eksempler (2)-(5) repræsenterer typiske anvendelser af disse fire konjunktioner.

- (2) Ja znaju, *čto* on pridet
'jeg ved, at han kommer'

- (3) Ja xoču, *čtoby* on prišel
'jeg ønsker, at han kom' (≈ skal komme)

- (4) Ja ... uslyšal, *kak* v dome rugalas' xozjajka (Upps³)

2 Pronominer opfattes i denne sammenhæng som organiseret i semantiske klasser /rækker, der også omfatter adverbelle led (jf. Isačenko 1975:471).

3 Den ved flere eksempler anvendte kildebenævnelse „Upps“ står for Uppsalakorpuset, et elektronisk korpus af moderne russiske skøn- og faglitterære tekster på en million løbende ord (jf. Lönngren 1993).

'jeg hørte, at/hvordan i huset skældte-ud værtinden' (≈ at/hvordan værtinden skældte ud inde i huset)

- (5) ... emu predstavilos', *budto* vnutri ... naxoditsja kolodec, ... (Upps)
'ham forekom-det, at (der) indenfor findes (en) brønd'
(≈ han havde en forestilling om, at der var en brønd indenfor)

I denne artikel vil jeg alene beskæftige mig med de ikke-interrogative eksplikative ledsætninger.

3. Baggrundslitteratur: En oversigt

I den russiske videnskabelige litteratur om eksplikative ledsætninger er der også en klar tendens til at fremhæve de fire ovennævnte konjunktioner som de mest centrale. Disse konjunktioner får normalt alle en selvstændig behandling i form af en omtale af, hvilke verber der styrer dem, samt en forklaring af den enkelte konjunktions egenbetydning eller kommunikative funktion.

Ofte fremhæves konjunktionen *čto* som den mest neutrale (Kubík et al. 1974:169; Švedova 1980:473), ligesom flere forskere bemærker, at *čto* og *kak* er semantisk nært beslægtede (Valgina 1973:313; Barnetová et al. 1979:954; Mathiassen 1996:508).

På den anden side stilles *čto* og *čtoby* ofte op som modsætninger med en henvisning til, at *čto* indleder indikativiske ledsætninger, der meddeler kendsgerninger, mens *čtoby* indleder konjunktiviske ledsætninger med den funktion at meddele ønsker, anmodninger og ordrer (Deribas/Mišina:107; Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:523).

I de fremstillinger, der lægger særlig vægt på modusforholdene (indikativ/konjunktiv), kan denne modsætning udvides til en opposition mellem på den ene side de konjunktiviske *čtoby*-ledsætninger og på den anden de angiveligt indikativiske *čto*-, *kak*- og *budto*-ledsætninger (Švedova/Lopatin 1989:516-521).

Enkelte forskere inddrager i forbindelse med fortolkningen af *kak* og især *budto* afsendersynspunktet som særlig relevant (Švedova 1980:475-476; Švedova/Lopatin 1989:518). I lærebøger understreges det endvidere, at konjunktionen *kak* i den givne sammenhæng ikke må forveksles med det interrogative pronomen *kak* 'hvordan' (Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:528). Det forklares dog ikke nærmere, hvorfor denne forvekslingsmulighed er så nærliggende, at der bør advares imod den.

Alle disse observationer er i store træk korrekte, omend de undertiden kan være udtryk for for vidtgående generaliseringer. Som vi vil få at se i det følgende, ignorerer den refererede fremstilling af modusforholdene således visse konstruktioner, jf. 6.

Endvidere savnes generelt et ensartet grundlag, der gør det muligt at skelne de enkelte konjunktioner fra hinanden inden for rammerne af et system. Ganske vist rummer litteraturen en lang række forslag til klassifikation af eksplikative og andre typer ledsætninger (se diskussion heraf i Belošapkova 1977:216 ff.), men disse klassifikationer baserer sig hovedsagelig på formelle faktorer og synes ofte at være præget af hensynet til „at få systemet til at gå op“, til trods for at visse data har tendens til at falde uden for de opstillede rammer.

Også den semantiske fortolkning af de enkelte konjunktioner kan være problematisk. Ofte fremhæver man først og fremmest, at ledsætningens form, herunder valget af konjunktion, er afhængigt af det overordnede verbum (Barnetová 1979:950, 954). Praktiske grammatikker har endog tendens til helt at ignorere semantikken og alene definere konjunktionerne med en henvisning til, hvilke verber der styrer dem (Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:520-529). Som vi skal se, bør konjunktionerne snarere beskrives ud fra det modsatte synspunkt: Det er konjunktionernes egenbetydning, der udløser et sæt af typiske overordnede verber, og ikke omvendt. Meget klarere bliver beskrivelsen ikke af kortfattede semantiske kommentarer, der fremsættes på et uensartet grundlag, fx et udsagn om, at *čto* „uttrykker faktiske forhold“, mens *kak* „innleder setninger som betegner et reelt faktum“ (Mathiassen 1996:507-508).

Ingen af de nævnte fremstillinger bærer præg af at være blevet til ud fra en overvejelse om, hvilke underliggende mekanismer der styrer fordelingen af eksplikative konstruktioner. Hvorfor har russisk netop disse og ikke nogen andre eksplikative konjunktioner?

Formålet med denne fremstilling er at kaste lys over disse spørgsmål, bl.a. ved at sammenholde systemet af eksplikative ledsætninger med andre grammatiske strukturer i russisk og inddrage et sprogtypologisk perspektiv, jf. 8.

4. To systemer af eksplikative ledsætninger

Som nævnt betragtes *čto*, *čtoby*, *kak* og *budto* med god grund som de grundlæggende ikke-interrogative eksplikative konjunktioner i russisk. Jeg vil vise, at disse fire konjunktioner udgør to systemer: Et basissystem, der omfatter *čto* og *čtoby*, og et supplerende system, der omfatter *kak* og *budto*, og som er indlejret i basissystemet. Jeg vil foregribe min konklusion og indlede med en kort karakteristik af disse to systemer.

4.1. Basissystemet

Ved hjælp af basissystemet præsenterer afsenderen den situation, der beskrives i ledsætningen, enten som *foreliggende* i virkeligheden eller som *ikke-foreliggende* i virkeligheden. Med „virkeligheden“ mener jeg den virkelighed, det univers, som teksten i sig selv etablerer. Det gælder således, at:

- *čto* signalerer, at den beskrevne situation foreligger i virkeligheden.
- *čtoby* signalerer, at den beskrevne situation ikke foreligger i virkeligheden.

Dette harmonerer umiddelbart med ledsætningernes modus. *čtoby*-ledsætninger er konjunktiviske i kraft af, at konjunktionen indeholder konjunktivmarkøren *by*, hvorimod *čto*-ledsætninger principielt er indikativiske (se dog 6). Basissystemet er således at betragte som en afspejling af moduskategorien, der i russisk er bygget op omkring en primær distinktion mellem referentiel modus (indikativ) og non-referentiel modus (imperativ og konjunktiv) (Durst-Andersen 1992:103).

4.2. *Det supplerende system*

Som vi netop har set, orienterer basissystemet sig mod den virkelighed, som teksten etablerer. Dette system er således indifferent over for, hvordan den beskrevne situation er oplevet eller på anden vis har fundet vej til afsenderens bevidsthed.

I modsætning hertil orienterer det supplerende system sig netop mod *afsenderens oplevelse*. Det supplerende system anvendes af afsenderen til at præsentere den situation, der beskrives i ledsætningen, enten som noget, der er oplevet gennem sanserne (dvs. perciperet), eller som noget, der ikke er oplevet (og som derfor må have karakter af en indre forestilling, et tankekonstrukt el.lign.). Det gælder således at:

- ved hjælp af *kak* præsenterer afsenderen situationen som en sanseoplevelse, dvs. som perceptuelt *oplevet*.
- ved hjælp af *budto* præsenterer afsenderen situationen som *ikke-oplevet*.

Valget mellem de to præsentationsformer vil afsenderen typisk foretage på grundlag af, hvorvidt han/hun personligt har oplevet (set, hørt, følt el.lign.) den pågældende situation. Det afgørende er dog ikke, om afsenderen rent faktisk har oplevet situationen eller ej, men derimod, hvordan han/hun præsenterer den. Med *kak præsenterer* afsenderen situationen som perceptuelt oplevet, om ikke af ham/hende selv, så dog af nogen. Med *budto* angiver afsenderen derimod, at han/hun ikke anerkender situationen som resultat af en sanseoplevelse.

I akademigrammatikken (Švedova 1980:475-476) og andre fremstillinger bemærkes det, at *budto* karakteriserer ledsætningens indhold som noget, hvorpå den talende tvivler, mens *kak* signaliserer, at afsenderen bedømmer meddelelsen som fuldt ud pålidelig. Disse semantiske fortolkninger er ikke identiske med min beskrivelse af det supplerende system, men står heller ikke i modstrid med denne. Man kan snarere sige, at min fortolkning implicerer de træk ved hhv. *kak* og *budto*, der fremhæves i akademigrammatikken. Som det vil fremgå af det følgende, er der imidlertid god grund til at opfatte distinktionen *oplevet/ikke-oplevet* som den grundlæggende. Det supplerende system udsiger pri-

mært noget om perception og kun sekundært – som en konsekvens heraf – om pålidelighed.

Det supplerende system har således ikke til formål at signalere distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende*, sådan som *čto* og *čtoby* gør det. Alligevel har konjunktionernes betydning visse konsekvenser med hensyn til denne distinktion. Dette vil blive belyst i det følgende.

Hvis man antager, at disse to systemer eksisterer og fungerer side om side i et indbyrdes afhængighedsforhold, har dette en række implikationer med hensyn til konjunktionernes anvendelse. Dette vil jeg komme også ind på i det følgende, hvor jeg vil præsentere en række data og analyser, der underbygger den skitserede teori.

5. Frekvens og kommutationsmuligheder

Lad os begynde med to kendsgerninger, der underbygger teorien om to systemer.

For det første kan det uden egentlig statistik fastslås, at blandt de fire konjunktioner har *čto* langt den højeste frekvens, og at også *čtoby* er mere frekvent end både *kak* og *budto*. Disse forhold tyder netop på, at de to første tilhører et basissystem, og de to sidstnævnte et supplerende system.

Man skal dog være forsigtig med at tillægge frekvensoplysninger for stor betydning. De kan alene være en indikator, men meget vel en væsentlig indikator på noget mere fundamentalt. I den aktuelle sammenhæng får frekvensforholdene en særlig betydning, når de sammenholdes med iagttagelser omkring kommutationsforholdene, altså spørgsmålet om, hvilke konjunktioner der lader sig udskifte med hvilke andre.

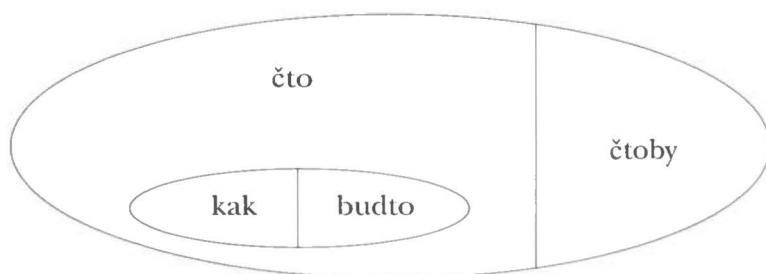
Her viser der sig følgende lovmæssigheder:

- (i) *čto* og *čtoby* har hver deres klart afgrænsede sfære, idet de principielt aldrig kan udskiftes med hinanden.

- (ii) *kak* og *budto* har hver deres klart afgrænsede sfære, idet de principielt aldrig kan udskiftes med hinanden.
- (iii) Både *kak* og *budto* kan til gengæld næsten altid udskiftes med *čto*, og ligger således inden for samme funktionssfære som *čto* (se dog 8.1).

Det samlede system af eksplikative ledsætninger kan herefter illustreres som i figur 1, hvor felterne repræsenterer de enkelte konjunktioners anvendelsessfære. Som det fremgår af figuren, er det supplerende system indlejret i basissystemet.

Fig. 1

Det skal for en ordens skyld understreges, at jeg naturligvis regner med en betydningsændring ved enhver udskiftning af konjunktion. Alligevel vil nogen måske indvende, at de opstillede lovmæssigheder er udtryk for stærke generaliseringer. Man kan fx godt foretage følgende udskiftninger, der synes at modbevise (i) og (ii):

- (6) On skazal, *čto* oni prišli
'han sagde, at de var-kommet'
- (7) On skazal, *čtoby* oni prišli
'han sagde, at de skulle-komme'
- (8) Anja počuvstvovala, *kak* ee kto-to vzjal za pleči
'Anja følte, at hende nogen tog om skuldrene' (≈ Anja mærkede, at nogen tog hende om skulderen)

- (9) Anja počuvstvovala, *budto* ee kto-to vzjal za pleči
 ‘Anja følte, som-om hende nogen tog om skuldrene’ (≈ Anja
 havde en følelse af, at nogen tog hende om skulderen)

Det er på baggrund af sådanne eksempler jeg har valgt at indføre det modificerende udtryk „principielt“ i min formulering af (i) og (ii). På den anden side vil jeg afvise, at der her er tale om reel udskiftelighed. Det forholder sig nemlig således, at det overordnede verbum i begge tilfælde ændrer sit implicitte indhold væsentligt i forbindelse med udskiftningen af konjunktion: I (6)-(7) refererer det overordnede verbum *skazal* ‘sagde’ til en handling, der nærmere kan karakteriseres som en meddelelse. I (6) styrer *skazal* en indikativisk *čto*-sætning, og den refererede handling får derfor karakter af en meddelelse om en situation, der foreligger i virkeligheden. I (7) styrer *skazal* en konjunktivisk *čtoby*-sætning. Verbet kan derfor kun referere til en meddelelse om en situation, der ikke foreligger i virkeligheden. Da denne meddelelse rummer den implikatur, at situationen ønskes realiseret, vil den handling, som *skazal* refererer til, blive fortolket som en opfordring eller en ordre.

Denne pragmatiske analyse illustrerer, at *skazal* anvendes til at referere til to vidt forskellige handlinger i (6) og (7).

Det samme gør sig gældende med det overordnede verbum *počuvstvovala* ‘følte’ i (8) og (9). Dette verbum har en så bred betydning, at det kan referere til en *følelse* på to måder:

- som en konkret sanseoplevelse (af en berøring),
- som en indre oplevelse, en forestilling, der ikke er resultat af en sanseoplevelse.

Da *kak* signalerer perceptuel oplevelse, kan det overordnede verbum i (8) kun fortolkes på førstnævnte måde, dvs. som refererende til en konkret sanseoplevelse. Med *budto* i (9) får vi derimod den sidstnævnte tolkning: *budto* kan ikke signalere perceptuel oplevelse, så verbet må her referere til en indre forestilling, der ikke kan være resultat af en konkret sanseoplevelse.

Som vi ser, har udskiftningen af konjunktionerne i (6)-(7) og (8)-(9) vidtgående konsekvenser for fortolkningen af de overordnede verber. Jeg vil derfor opfatte disse udskiftningsmuligheder som baseret på disse verbers brede semantik og derfor ikke som et argument imod ovenstående beskrivelse af de indbyrdes relationer mellem konjunktionernes anvendelsessfærer.

Hvis vi herefter sammenligner frekvensforholdene med udskiftningsmulighederne, ser vi, at de tilsammen indicerer, at *čto* og *čtoby* udgør et basissystem, mens *kak* og *budto* udgør et supplerende system. Valget mellem de to konjunktioner i basissystemet er tydeligvis obligatorisk, hvorimod konjunktionerne i det sekundære system normalt indvælges fakultativt i stedet for en konjunktion fra basissystemet, nemlig *čto*. Dette sker netop, når den talende vælger at inddrage perspektivet til sin egen virkelighedsopfattelse. Dette er i russisk normalt kun en mulighed og ikke et krav: Afsenderen kan vælge ikke at inddrage perspektivet til sit eget billede af virkeligheden og begrænse sig til basissystemet med dets obligatoriske valg mellem *čto* og *čtoby*.

6. Basissystemet og modus

Som tidligere omtalt afspejler basissystemet af eksplikative ledsætninger moduskategorien, idet det signalerer, om den beskrevne situation foreligger eller ej i virkeligheden. Den eksplikative konjunktion *čtoby* er da også identisk med konjunktionen i adverbielle finalsætninger (med betydningen 'for at') og associeres i moderne russisk tydeligvis med denne. Finalsætninger anvendes netop til at præsentere noget, der ikke er realiseret, altså ikke foreligger i virkeligheden.

Man skulle således forvente en lige så tæt sammenkobling mellem *čto* og indikativ som den, der kan konstateres mellem *čtoby* og konjunktiv. Alligevel forekommer konjunktivmarkøren *by* regelmæssigt i *čto*-ledsætninger, vel at mærke adskilt fra *čto*, hvilket hindrer en forveksling med *čtoby*. Denne konstruktion, som normalt overses selv i meget omfattende fremstillinger af russisk grammatik (se dog Barnetová 1979:955), eksemplificeres i (10) og (11).

- (10) Zameču liš', *čto* Xusejn, naverno, obidelsja *by*,
'(jeg) vil-bemærke blot, at Hussein sikkert ville-være-blevet-fornærmet,

esli *by* ego nazvali al'truistom (Upps)
hvis ham (man) kaldte altruist'

- (11) Ponjatno, *čto* blizorukij oxotnik na mamontov
'(det er) klart, at (en) nærsynet jæger efter mammutter

prosto ne mog *by* vyžit' v pervobytnom obščestve (Upps)
simpelthen ikke kunne overleve i ur-samfundet'

En semantisk analyse afslører imidlertid, at en sådan kombination af *čto* og *by* kun er mulig, når ledsætningen refererer – ikke til en situation, men til en *lovmæssighed*. Denne lovmæssighed udtrykkes ved hjælp af en betingelseskonstruktion som fx den eksplicit udtrykte 'hvis...så'-konstruktion i (10). Da præmissen (antecedenten), der introduceres af 'hvis...', repræsenterer en antagelse mod virkeligheden, er hele betingelseskonstruktionen kontrafaktisk (McCawley 1981:257). Dette signaleres med konjunktiv (*by* kombineret med verbets præteritumsform) i begge konstruktionens led.

Dette betyder imidlertid ikke, at *čto* mister sin anknytning til indikativ og dermed den betydning, som den er blevet tillagt i den foreslåede beskrivelse af basissystemet. Den følgende uformelle parafrase af (10) forklarer hvorfor:

- (10') a Jeg vil blot bemærke,
b at der gælder den lovmæssighed,
c at hvis man kaldte Hussein en altruist, ville han blive fornærmet

Ud over det performative lag (10'a) finder vi her to kommunikative lag, der involverer hver sin relation til virkeligheden, hver sin modus:

For det første det indikative lag (10'b), der introduceres af *čto*, og som i overensstemmelse med denne konjunktions betydning signalerer, at

noget – nærmere bestemt en lovmæssighed – foreligger; dvs. lovmæssigheden præsenteres som gældende.

For det andet det konjunktiviske lag (10'c), der specificerer indholdet af lovmæssigheden i form af en kontrafaktisk betingelseskonstruktion.

Selv ledsætninger, der ikke rummer en eksplicit udtrykt betingelseskonstruktion (af formen 'hvis...så'), må fortolkes på denne måde. Det kommunikative indhold af (11) kan således illustreres med følgende parafrase:

- (11') a Det er forståeligt/klart,
 b at der gælder den lovmæssighed,
 c at hvis en mammutjæger var nærsynet, ville han ikke kunne overleve i ursamfundet.

En ledsætning af typen *čto...by* (i modsætning til *čtoby*) vil altid introducere en lovmæssighed, uanset om denne er eksplicit udtrykt som i (10) eller underliggende som i (11). I alle tilfælde gælder det, at lovmæssigheden som helhed præsenteres som gældende, dvs. foreliggende i virkeligheden (signaleret af *čto*), mens dens specifikke indhold præsenteres kontrafaktisk (signaleret af konjunktiv: *by* + præteritumsformen).

Mens *čtoby* således kun rummer ét kommunikativt lag, der involverer trækket *ikke-foreliggende*, må konstruktionen *čto...by* forbindes med to kommunikative lag, der involverer hhv. trækkene *foreliggende* og *ikke-foreliggende*.

7. Basissystemet og kasusrektion

For at få et klarere indtryk af basiskonjunktioner *čto* og *čtoby* og deres betydning er det formålstjenligt at se på alternative rektionsmuligheder. Det viser sig nemlig, at mange verber, der kan styre en eksplikativ ledsætning, også kan styre et substantiv i en bestemt kasus. En sammenligning af disse to rektionsmuligheder giver det resultat, at verber, der tager genitiv-komplement, også kan styre *čtoby*-sætninger, mens verber, der tager substantivkomplement i en anden kasus (akkusativ, dativ, instrumentalis), også kan styre *čto*-sætninger:

GEN / *čto*by:

trebovat' ('kræve'), xotet' ('ville'), želat' ('ønske'), žaždat' ('tørste efter'), zasluživat' ('fortjene')

ACC / *čto*:

znat' ('vide'), videt' ('se'), slyšat' ('høre'), govorit' ('sige'), pisat' ('skrive'), soobščat' ('meddele')

DAT / *čto*:

poražat'sja ('forbaves over'), radovat'sja ('glædes over'), udivljat'sja ('forundres over'), simpatizirovat' ('forholde sig positivt til'), izumljat'sja ('forbløffes over')

INSTR / *čto*:

gordit'sja ('være stolt over'), dorožit' ('sætte pris på'), ljubovat'sja ('beundre'), voschiščat'sja ('begejstres over'), vostorgat'sja ('henrykkes over'), vozmuščat'sja ('harmes over')

Denne parallelitet mellem kasus- og ledsætningsrektionen er naturligvis ikke tilfældig. Det må være muligt at påvise et fælles semantisk grundlag for disse alternative rektionsmuligheder.

Det er nærliggende at søge et sådant grundlag i kassusemantikken. I russisk skiller genitiv sig netop ud som den non-referentielle kasus *par excellence* – forstået således, at genitivformen benævner noget, der ikke er til stede i den af sætningen beskrevne situation. Dette fremgår særlig tydeligt i forbindelse med negation, hvor genitiv står i opposition til både nominativ og akkusativ, der netop er referentielle i kraft af, at de signalerer tilstedeværelse i den beskrevne situation (se fx Schaller 1978:117-165).

Durst-Andersen (1996) beskriver bl.a. på denne baggrund det russiske kassusystem som en afspejling af modus. Inden for et minisystem, der afspejler *lokal* reference, dvs. tilstedeværelse/ikke-tilstedeværelse i den beskrevne situation, fungerer nominativ og akkusativ ligesom indikativ i modsætning til genitiv, der fungerer ligesom konjunktiv. Dette forklarer umiddelbart, at verber, der styrer genitiv, også må styre en konjunktiv

tivisk ledsætning (*čtoby*), mens den store gruppe af transitive verber, der styrer akkusativ, må styre en indikativisk ledsætning (*čto*).

I modsætning til nominativ, akkusativ og genitiv vedrører dativ og instrumentalis ikke den objektive virkelighed. De signalerer altså ikke tilstedeværelse/ikke-tilstedeværelse i den situation, der etableres af verbet og således beskrives i sætningen. Dativ og instrumentalis peger derimod på tilstedeværelse i en subjektiv (intern) virkelighed, som ligger uden for den situation, der etableres af verbet (Durst-Andersen 1996:208).

Dette forklarer, at en ledsætning, der repræsenterer en dativ- eller en instrumentalisform, må være indikativisk. Den må med andre ord indledes med *čto*. Dativ og instrumentalis er på et vist plan (i relation til en intern virkelighed) referentielle. De forholder sig slet ikke til den situation, som sætningen beskriver, og signalerer derfor heller ikke fravær i forhold til denne.

Analysen bekræftes endvidere af den leksikalske betydning af de verber, der både styrer genitiv og *čtoby* (se ovenfor). Det, man *kræver*; *ønsker*; *tørster efter* eller *gør sig fortjent til*, må nødvendigvis være noget, der ikke er til stede i den situation, hvor man *kræver*; *ønsker*; *tørster* eller *gør sig fortjent*.

Sammenligningen med kasussystemet bekræfter ikke blot den foreslåede fortolkning af basissystemet (betydningsdistinktionen mellem *čto* og *čtoby*) men er også illustrativ i forhold til kasussystemet. Den støtter nemlig det synspunkt, at en beskrivelse af kasussystemet må omfatte en distinktion mellem non-referentiel og referentiel kasus. Denne distinktion, som fra en umiddelbar betragtning sløres af kasusparadigmets mange led, underbygges netop af paralleliteten til den formelt binære opposition mellem *čto* og *čtoby*, hvorimellem der tydeligvis består et obligatorisk valg.

Jeg har alene baseret min tolkning af *čto*/*čtoby*-distinktionen på en analyse af det faste tilhørsforhold mellem det enkelte verbum og en bestemt kasus eller konjunktion. Som bekendt forekommer der imidler-

tid ofte kontekstuelte betingede afvigelser fra dette leksikalsk bestemte rektionsmønster. Som vi allerede har set ((6)-(7)), kan verber, der „normalt“ forbindes med *čto*, under særlige betingelser forbindes med *čtoby*, og desuden kan konjunktioner også forekomme i forbindelse med andre ordklasser end verber, fx (verbal)substantiver.

Jeg må her indskrænke mig til at fastslå, at en analyse af disse forhold blot ville bekræfte den foreslåede semantiske tolkning af *čto/čtoby*-distinktionen. Jeg vil derfor hermed forlade basissystemet til fordel for en nærmere analyse af det supplerende system, som kommer til udtryk i *budto/kak*-distinktionen.

8. Det supplerende system

8.1. Konjunktionen *kak*

Inden jeg præsenterer min tolkning af konjunktionen *kak*, vil jeg kort kommentere dens udvikling. Der er ingen tvivl om, at det ikke-interrogative, eksplikative *kak* har sin oprindelse i det interrogative pronomen af samme form (med betydningen 'hvordan'). Det interrogative pronomen *kak* anvendes som mådesadverbial – både i interrogative hovedsætninger og i interrogative eksplikative ledsætninger, hvor *kak* udover at være mådesadverbial også er konjunktion, jf. (12):

- (12) (Ja ne znaju,) *kak* on rešil zadaču
 'Jeg ved ikke,' 'hvordan han løste opgaven'
- kak* ona rabotaet
 'hvordan hun arbejder'

Lad os begynde med en kort karakteristik af det interrogative pronomen *kak*. Ligesom alle andre interrogative pronomener kan det – frit formuleret – siges at præsupponere sin egen sætning. Med andre ord bærer et interrogativt pronomen en præsupposition, der kan præsenteres i en formulering, som er identisk med den sætning, det indgår i – blot med den forskel, at det interrogative pronomens plads er udfyldt af et tilsvarende indefinit indhold, jf. (13):

(13)

Interrogativt udsagn:

Præsupposition:

Kuda on pošel?
 'hvorhen han gik'

Han gik et sted hen

Kogda Vy ubili ženu?
 'hvornår De dræbte
 (Deres) kone'

De har på et tidspunkt dræbt Deres kone

Kak on rešil zadaču?
 'hvordan han løste opgaven'

Han har på en eller anden måde løst opgaven

Vi kan nu føre argumentationen videre. At et interrogativt pronomen præsupponerer sin egen sætning, kan udlægges således, at det forudsætter, at den situation, som den resterende del af sætningen benævner, foreligger i virkeligheden. Vi bemærker endvidere, at som interrogativt pronomen anvendes *kak* i den syntaktiske funktion af mådesadverbial, dvs. det fokuserer på den måde, som en situation fremtræder på. Denne fokusering på måden har den ledsagende effekt, at situationen opulles for det indre blik som et *forløb* (jf. Čeremisina/Kolosova 1987:147), sådan som den har været oplevet eller kunne være oplevet direkte gennem sanserne (syn, hørelse eller andet).

Hvis vi nu vender os mod anvendelsen af *kak* som ren (dvs. ikke-interrogativ) eksplikativ konjunktion (jf. (4) og (8)), konstaterer vi, at det interrogative indholdselement med dets fokusering på måden her er udvisket. Tilbage står så den ledsagende effekt: Afsenderen præsenterer situationen som oplevet, altså som om den udspillede sig eller i det mindste kunne have udspillet sig som et forløb direkte for hans/hendes øjne og ører.

Dette harmonerer godt med, at det eksplikative *kak* også overtager den præsupposition, der ligger i det interrogative *kak*: Situationen, som beskrives i ledsætningen, præsenteres som foreliggende i virkeligheden.

Heri ligner det eksplikative *kak* i sit indhold *čto*, men står i skarp kontrast til *čtoby* (jf. 3). Det er netop dette, der afspejles i kommutationsfor-

holdene: Det interrogative *kak* kan principielt altid udskiftes med *čto*, men aldrig med *čtoby*. *Kak* og *čto* ligger således inden for samme betydningsramme ved begge – i modsætning til *čtoby* – at præsentere den beskrevne situation som foreliggende i virkeligheden.

Mens *kak* altså frit kan udskiftes med *čto*, er det modsatte ikke tilfældet: *čto* kan kun lejlighedsvist udskiftes med *kak*. Dette viser, at *čto* har en bredere anvendelsessfære end *kak* – et forhold der netop antyder disse to konjunktioners tilhørsforhold til hhv. basissystem og supplerende system. For det andet viser disse kommutationsforhold, at *kak* – ud over det indholdselement, som det deler med *čto*: at pege på det foreliggende – må rumme et supplerende betydningsselement.

Dette betydningsselement består som sagt i, at afsenderen med *kak* præsenterer situationen som et oplevet forløb, dvs. som et konkret sanseindtryk. Derfor finder man blandt de verber og prædikativer, der kan styre eksplikativt *kak*, alene sådanne, der enten aktiverer forestillingen om et sanseindtryk, fx *pomnit* 'huske', *voobražat* 'forestille sig', eller direkte benævner en konkret sanseoplevelse, jf. *uslyšal* (4), *počuvstvovala* (8) og *nabljudal* (14).

- (14) ... Pal Semenovič nabljudal, *kak* v institutskij dvor v"ezžala „Volga“...
 'Pal Semenovič iagttog, at/hvordan ind ad instituttets port kørte (en) Volga'
 (≈ Pal Semenovič stod og så på, at der kørte en Volga ind ad instituttets port)

Denne fortolkning af *kak* understøttes som sagt af kommutationsforholdene. Som tilhørende et supplerende, fakultativt system kan *kak* næsten altid udskiftes med *čto*.

Det eneste tilfælde, hvor en sådan udskiftningsmulighed må anses for udelukket, er *kak*-ledsætninger, der styres af verber med betydningen 'iagttage', 'observere' o.l. (Mathiassen 1996:508), fx *nabljudat* 'iagttage' (14), *sledit* 'følge (med øjnene)', *smotret* 'se (på)', *slušat* 'lytte (til)'.

Det viser sig, at denne gruppe består af de sanseverber, der også er *aktivitetsverber* – i modsætning til de øvrige sanseverber, fx *videt* 'se', *slyšat* 'høre', *čuvstvoval* 'føle', der er *tilstandsverber* (jf. Durst-Andersens verbalklassifikation 1992:51-66). Aktivitetsverberne angiver, at referenten for subjektet foretager sig noget aktivt. Ved sanseverberne indebærer dette, at referenten er aktiv med at „indhente“ sanseindtryk og ikke blot passiv modtager af disse (hvilket er tilfældet ved de nævnte tilstandsverber). Aktivitetsverberne skaber således en forestilling om en løbende, målrettet sanseaktivitet. Dette harmonerer i allerhøjeste grad med *kak* som signalerer et sanseoplevelset forløb.

Der er således tale om en særlig høj grad af semantisk kongruens, og det er bl.a. dette der bevirker, at „sanseaktivitetsverberne“ kun lader sig forbinde med *kak*. Konjunktionen *kak* er her ganske enkelt så oplagt, at den reelt udelukker andre konjunktioner.

Denne analyse beskæftiger sig imidlertid kun med selve beskrivelsen, og ikke med afsenderen, som jeg ellers tidligere har fremhævet som central i forbindelse med *kak* og *budto*. Det kunne se ud, som om *kak* ved sanseaktivitetsverberne udløses af det overordnede verbum alene. Man kunne derfor stille sig det spørgsmål, om afsendersynspunktet overhovedet spiller nogen rolle her, og om det derfor er velbegrundet at hævde, at *kak* generelt afspejler et afsendersynspunkt.

Mit svar er, at *kak* altid afspejler et afsendersynspunkt. Det obligatoriske *kak* ved sanseaktivitetsverberne er et led i det iøvrigt fakultative afsenderbaserede system. Hvorfor er det da så obligatorisk? Dette skyldes efter min opfattelse ikke kun den omtalte semantiske kongruens mellem verbet og *kak*. Det spiller endvidere ind, at sanseaktivitetsverberne (i modsætning til „sansetilstandsverberne“) hører til de såkaldt *faktive* verber (Kiparsky/Kiparsky 1970), hvilket indebærer, at de – populært sagt – præsupponerer deres objekt. Når objektet er en ledsætning, betyder dette, at den i ledsætningen beskrevne situation præsenteres som foreliggende i virkeligheden – alene i kraft af det overordnede verbums egenbetydning. Dette gælder også, hvis det overordnede verbum negeres (jf. den traditionelle definition af „præsupposition“ (McCawley 1981:235)).

Afsenderen kan med andre ord slet ikke anvende et sanseaktivitetsverbum uden at komme til at stå inde for, at den i ledsætningen beskrevne situation foreligger. Dette gælder uafhængigt af, om bæreren af sanseaktiviteten er afsenderen selv (som ved 1. person, fx *ja nabljudaju...* 'jeg iagttager...') eller en hvilken som helst anden person. Der er under alle omstændigheder tale om redundans, idet det forhold, at afsenderen står inde for beskrivelsen som et reelt sanseindtryk, signaleres af både det overordnede verbum (ved en præsupposition) og *kak* (ved konjunktionens egenbetydning). Det er ganske naturligt, at en sådan redundans bidrager til at gøre *kak* obligatorisk. På den anden side er dette forhold ikke en faktor, der generelt antaster det overordnede syn på det supplerende system som fakultativt i forhold til basissystemet.

Det er således muligt at definere nogle grænser for, hvilke verber der typisk styrer en *kak*-ledsætning. Men også ledsætningerne selv er kendetegnet ved en række begrænsninger i forhold til, hvilke verbalklasser de kan rumme. Disse begrænsninger vedrører dels verbalklassen, dels aspektform (perfektiv (pf) eller imperfektiv (ipf)). Jeg vil i det følgende skitsere nogle af disse begrænsninger i forhold til de tre verbalklasser: aktivitets-, tilstands- og handlingsverber. Tempus spiller i denne sammenhæng også en væsentlig rolle (se fx Boeck 1957, 1958), som jeg imidlertid ikke kan behandle inden for rammerne af denne fremstilling og derfor kun vil kommentere i begrænset omfang.

Aktivitetsverber, som netop skaber et billede af et forløb, der kan opfattes af sanserne, harmonerer godt med *kak*, jf. (4). Dette gælder og så perfektive aktionsarter, der er afledt af simple aktivitetsverber, fx det semelfaktive *mel'knut* 'glimte (én gang)' – af *mel'kat* 'glimte' (15) og de ingressive *pojti* 'gå af sted' – af *idti* 'gå' (16), *zagudet* 'begynde at suse/runge' – af *gudet* 'suse/runge' (17). Sådanne verber optræder påfaldende ofte i *kak*-ledsætninger.

- (15) Ja zametil, *kak* v Vovkinyx glazax *mel'knula* mimoletnaja žalost'...
(Upps)
'jeg bemærkede, at i Vovkas øjne glimtede (en) forbigående medynk...'

- (16) Drugaja tetka prosledila, *kak* Bestoloč' ... pošla dal'se (Upps)
'(den) anden tante fulgte (med øjnene), at Bestoloč' gik videre'
- (17) Ona počuvstvovala, *kak* v ušach zagudelo ot prichlynuvšej krovī
(Upps)
'hun mærkede, at i ørerne susede (det) af tilstrømmende blod'

Tilstandsverber harmonerer derimod ikke med *kak*, jf. (18).

- (18) On videl, čto / **kak* ona ležala / ležit na divane
'Han så, at hun lå / ligger på sofaen'

Årsagen er, at tilstandsverberne ikke præsenterer situationen som et forløb, hvilket er en forudsætning for at anvende *kak*. Når man som i (18) giver meddelelse om, at man med sine sanser har oplevet en tilstand, må man anvende *čto*. *kak* ville dog kunne accepteres i (18) som rent interrogativt pronomener/konjunktion (i betydningen 'hvordan (hun lå)' – fx sammenkrøbet, med åben mund, med benene oppe på armlænet el.lign.). Denne anvendelse af *kak* adskiller sig dog klart fra den rent eksplikative anvendelse, som vi her beskæftiger os med. Dette kommer formelt til udtryk ved, at kun det interrogative *kak* kan forsynes med emfatisk tryk (Apresjan 1990:188).

Handlingsverberne udviser et mere kompliceret billede, hvilket naturligvis hænger sammen med deres mere komplekse semantiske struktur. Et handlingsverbum benævner to situationer, en aktivitet og en tilstand (hvor tilstanden er aktivitetens konsekvens) (Durst-Andersen 1992:60) Det perfektive aspekt asserterer tilstanden og præsupponerer således aktiviteten. Da de perfektive verbalformer således ikke fokuserer på aktiviteten, skulle man ikke forvente, at de harmonerer særlig godt med konjunktionen *kak*.

Dette bekræftes til dels af statistiske data. Blandt de perfektive verbalformer, som jeg har fundet i *kak*-ledsætninger, er der en påfaldende overvægt af de tidligere omtalte perfektive aktionsartsverber, der er afledt af aktivitetsverber, jf. (15)-(17). Ved disse verber ændrer præfigeringen/suffigeringen og den deraf følgende perfektivering ikke verber-

nes klassetilhørsforhold. De forbliver aktivitetsverber, ligesom de simpleksverber de er afledt af. Aktiviteten fremstilles blot som kvantitativt afgrænset. Imidlertid er der stadig fokus på aktiviteten, hvilket gør *kak* til et naturligt valg.

Perfektive handlingsverber forekommer dog også i *kak*-ledsætninger. Man må her skelne mellem forskellige underklasser af handlingsverber.

Den første klasse udgøres af en gruppe verber, der kan benævnes ikke-punktuelle, idet den imperfektive form benævner en proces, dvs. en aktivitet (i dens forløb), der peger frem mod en tilstand, mens den perfektive form – som altid – benævner en begivenhed, dvs. tilstanden præsenteret som resultat af aktiviteten, fx *v"ezžal'* (ipf) / *v"exal'* (pf) 'køre ind', *otkryval'* (ipf) / *otkryl'* (pf) 'åbne'. Ved disse verber aktiverer begge aspektformer en forestilling om en aktivitet i dens forløb, enten gennem en direkte assertering (imperfektiv) eller gennem en præsupposition (perfektiv). Begge aspektformer forekommer derfor i *kak*-sætninger i præteritum, jf. (19), (20).

- (19) On videl, kak v garaž v"ezžala/v"exala mašina
'Han så, at ind-i garagen kørte (ipf/pf) (en) bil'
- (20) Tanja prosledila, kak brat otkryval / otkryl dver' ključom
'Tanja fulgte-med-i, at (hendes) bror åbnede (ipf/pf) døren med-nøgle'

I forbindelse med (20) er det iøvrigt interessant at bemærke, at det ikke-interrogative *kak* harmonerer udmærket med en mådesbestemmelse inden for rammerne af samme ledsætning, jf. instrumentalisformen *ključom* 'med en nøgle'. Dette antyder netop, at *kak* i denne sammenhæng har mistet det interrogative *kak*'s funktion af mådesadverbial, og bekræfter dermed nødvendigheden af at skelne mellem et interrogativt og et ikke-interrogativt eksplikativt *kak*. Dette forhold bekræftes af (21), som alene adskiller sig fra (20) ved at rumme et overordnet verbum, der ikke signalerer *oplevelse* (*znala* 'vidste') og dermed kun tillader en interrogativ fortolkning af *kak* (dvs. i betydningen 'hvordan').

- (21) ?Tanja znala, kak brat otkryval / otkryl dver' ključom
'Tanja vidste, hvordan (hendes) bror åbnede (ipf/pf) døren
med-nøgle'

(21) kan således kun fortolkes som rummende to mådesadverbialer, der begge umiddelbart opfattes som underordnet verbet og dermed som „konkurrenter“ til én og samme semantisk-syntaktiske funktion. Sætningens anvendelighed er derfor tvivlsom og forudsætter i bedste fald en noget perifer tolkning, som der ikke er behov for at uddybe nærmere.

En anden gruppe handlingsverber kan benævnes punktuelle, fx *nachodil'* (ipf) / *najti* (pf) 'finde', *pojavljal'sja* (ipf) / *pojavit'sja* (pf) 'dukke op'. De er kendetegnet ved, at hele handlingen er knyttet til et enkelt øjeblik. I lighed med andre handlingsverber peger disse verber på en overgang fra én tilstand til en anden, hvilket nødvendigvis må være forårsaget af en aktivitet. Imidlertid er det netop kendetegnende for disse verber, at aktiviteten ikke har karakter af et forløb, der kan gøres til genstand for sansning. Verber af denne gruppe forekommer i *kak*-ledsætninger, men i præteritum kun perfektiv form, jf. (22).

- (22) On videl, *kak iz-za doma* **pojavjalsja* (ipf) / *pojavilsja* (pf) čelovek
'Han så, at fra-bagsiden-af huset dukkede-op (et) menneske'

Den imperfektive præteritumsform af et punktuelte verbum kan ikke benævne en proces men vil normalt blive fortolket iterativt. Denne form harmonerer derfor ikke med *kak*. Den perfektive præteritumsform benævner en ny tilstand (x er synlig), som repræsenterer en ændring i forhold til en tidligere tilstand (x er ikke synlig). Denne tilstandsændring har karakter af et forløb, der udmærket kan gøres til genstand for en sanseoplevelse. Formen harmonerer derfor med *kak*.

Endelig ser der ud til at eksistere en gruppe punktuelle verber, der benævner handlinger af en type, som overhovedet ikke kan gøres til genstand for sansning under nogen betingelser. Disse verber kan derfor ikke indgå i en *kak*-ledsætning, end ikke i deres perfektive form, jf. (23).

- (23) *On videl, *kak* ona uznavala (ipf) / uznala (pf) rodstvennika
 ‘han så, at hun genkendte (sin) slægtning’

Da det i (22)-(23) drejer sig om punktuelle verber, kan de imperfektive præteritumsformer som sagt ikke benævne processer. Disse verbalformer fortolkes normalt som iterative og kan ikke indgå i en sammenhæng, hvor der refereres til en enkelt situation. Selv hvis man udskiftede *kak* med *čto* i (22)-(23), ville man alligevel ikke kunne anvende de imperfektive præteritumsformer. Til gengæld ville man – selv i forhold til den sidstnævnte gruppe (jf. (23)) – kunne anvende den perfektive præteritumsform under forudsætning af, at *kak* udskiftes med *čto*, idet denne form benævner en tilstand, som godt kan observeres – blot ikke som forløb, jf. (24)-(25) sammenlignet med (22)-(23).

- (24) On videl, *čto* iz-za doma *pojavljašja (ipf) / pojavilsja (pf) čelovek
 (25) On videl, *čto* ona *uznavala (ipf) / uznala (pf) rodstvennika

8.2. Konjunktionen *budto*

Også i forbindelse med *budto* vil jeg tage udgangspunkt i dets udvikling. Konjunktionen *budto* og dens varianter *budto by*, *kak budto*, *kak budto by* har udviklet sig fra komparative adverbialer af samme form, jf. (26)-(28):

- (26) Uvidev nas, Vovka *budto* spotknulsja... (Upps)
 ‘havende-set os, Vovka ligesom snublede’ (≈ da Vovka så os, så han ud som om han var ved at snuble)
 (27) Mama *budto by* ničego ne delaet.
 ‘mor ligesom intet laver’ (≈ mor ser ikke ud til at bestille noget)
 (28) Ona *kak budto* čego-to boitsja.
 ‘hun ligesom et-eller-andet frygter’ (≈ hun ser ud som om hun frygter noget)

Lad os begynde med en semantisk analyse af adverbialet *budto* på grundlag af (26). *Budto* modificerer her præteritumsformen *spotknulsja* 'snublede'. Hvis vi fjernede adverbialet, ville dette verbum simpelthen benævne en handling, der fandt sted: 'Vovka snublede'. Når vi imidlertid medtager adverbialet, meddeles der derimod, at Vovka foretog sig et eller andet, og at dette 'et eller andet' kan sammenlignes med handlingen 'at snuble' (det så fx sådan ud), men det *var* ikke at snuble!

Adverbialet *budto* har således den grundfunktion at reducere beskrivelsen til et billede på det, der rent faktisk foregår. Beskrivelsen, som vi får gennem verbet, præsenteres således som noget, hvormed situationen kan *sammenlignes*.

(27) og (28) kan analyseres på lignende vis. I forbindelse med (28) skal det understreges, at der her er tale om et helt andet *kak* end den konjunktion, vi har behandlet ovenfor. Mens den eksplikative konjunktion *kak* har sin oprindelse i det interrogative pronomener, er det *kak*, der kan kombineres med *budto*, derimod en komparativ konjunktion (med betydningen 'ligesom'), jf. (29):

- (29) On vedet sehja kak rebenok
'han opfører sig som (et) barn'

Dette *kak* lader sig kombinere med *budto*, fordi begge udtryk har den grundfunktion at signalere en sammenligning.

Af denne analyse følger, at afsenderen ved at anvende *budto* som adverbial signalerer, at han/hun ikke anerkender beskrivelsen som adækvat: Der refereres ganske vist til en situation, men det signaleres samtidig, at den anvendte beskrivelse af situationen ikke svarer til oplevelsen.

Lad os herefter se på *budto* som konjunktion. Man fornemmer straks, at den komparative funktion er svækket eller endog helt udvisket; mest fordi det slet ikke er givet; ja nærmest præsenteres som usandsynligt, at der overhovedet foreligger en situation at referere til, jf. (5), (9).

Til gengæld fremhæves – ligesom ved det eksplikative *kak* – et oprindeligt ledsagende betydningsselement: En signalering af, at beskrivelsen

ikke svarer til nogen sanseoplevelse; endog med den oplagte mulighed, at situationen slet ikke foreligger i virkeligheden og beskrivelsen således er et rent tankeprodukt.

Dette bekræftes af de verber, der typisk styrer *budto*-ledsætninger. Mens vi tidligere konstaterede, at *kak*-ledsætninger styres af verber, der benævner direkte perception (sanseverber), finder vi i forbindelse med *budto* verber og prædikative udtryk, der benævner indtryk, opfattelse, holdning, følelse m.v., som ikke er baseret på sanseindtryk, men snarere „kommer indefra“, fx *predstavilos* '‘(det) forekom’ i (5), *počuvstvovola* 'føjte', jf. tolkningen af dette verbum i (9).

Når en *budto*-ledsætning er komplement for et ytringsverbum eller et andet prædikativt udtryk, der benævner synspunkt/holdning, kan det kun dreje sig om referat af en udenforstående persons ytring/konstatering/mening, hvis indhold den talende så tager forbehold over for, jf. (30):

- (30) Leka vspomnil, kak Njus'ka govorila emu,
'Leka erindrede, at Njus'ka fortalte ham,

budto Xristja poet i u nee krasivjy golos (Upps)
at Xristja synger og hos hende (er en) smuk stemme'

Budto er således uforenelig med prædikative udtryk, der gengiver afsenderens eget virkelighedsbillede (hans/hendes viden, tro, hukommelse etc.). Førstepersons-konstruktioner som i (31) er umulige:

- (31) *Ja znaju / verju / pomnju / govorju / dumaju / ubežden /
uveren, *budto*...
'Jeg ved / tror / husker / siger / tror / er-overbevist-om / er-sikker-på, ...'

Derimod forekommer de samme verber og prædikative udtryk i 1. person med *budto*, såfremt konteksten ophæver sammenhængen mellem det i ledsætningen beskrevne forhold og afsenderens virkelighedsbillede (Švedova 1980:476), jf. (32):

- (32) Ja ran'se dumal, budto našel rešenje vseh problem
 'Jeg tidligere troede, at (jeg) havde-fundet (en) løsning (på)
 alle problemer'

Disse forhold hænger klart sammen med konjunktionens betydning. Hvor *kak* signalerer det – via sanserne – direkte oplevede, præsenterer *budto* den i ledsætningen beskrevne situation som ikke-oplevet, som et produkt af tanken/forestillingen. Hermed signalerer den talende sit forbehold over for den i ledsætningen beskrevne situation. Trods dette klare forbehold må det konstateres, at *budto* lader det stå uafklaret, hvorvidt den beskrevne situation skal opfattes som *foreliggende* eller *ikke-foreliggende* i virkeligheden.

Konjunktionen er således umarkeret i forhold til distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende*. Den er derfor et bekvemt valg for en afsender, der nok ønsker at omtale en situation, men som ikke ønsker at præsentere den som entydigt *foreliggende* i virkeligheden, hvad der ville være tilfældet ved valg af *čto*. Dette fremgår særlig tydeligt af de eksempler, hvor *budto* styres af verber, der typisk forbindes med *čto*, fx ytringsverbet *govorila* 'sagde' i (30).

Den manglende markering af trækkene *foreliggende/ikke-foreliggende* er utvivlsomt også årsag til, at *budto* – i modsætning til de øvrige tre konjunktioner – har udviklet en lang række varianter. Ud over de ovenfor nævnte *kak budto*, *budto by*, *kak budto by* drejer det sig om *točno*, *slovno*, *rovno*, som alle er udprægede talesprogsudtryk. Det er nærliggende at antage, at konjunktionens diffuse relation til virkeligheden ikke blot gør den bekvem til bestemte kommunikative formål, men også motiverer stilistisk definerede variationer.

8.3. Det supplerende system: Sammenfatning

De eksplikative konjunktioner *kak* og *budto* har fra en overfladisk betragtning ikke meget med hinanden at gøre. De styres af forskellige verber og prædikative udtryk og har således hver deres klart afgrænsede anvendelsessfære. Alligevel er der visse fællestræk ved disse to konjunktioner, der springer i øjnene. For det første kan de begge principielt udskiftes med *čto* og er derfor begge fakultative inden for samme over-

ordnede sfære. For det andet er der en vis berøringsflade mellem de to grupper af verber, som de forbindes med: Det drejer sig ved begge konjunktioner om verber, der benævner de måder, mennesker opfatter situationer på. Forskellen er blot, om situationen opfattes som oplevet ved direkte perception gennem sanserne, eller om den opfattes som et resultat af tankevirksomhed uden brug af sanserne.

Denne berøringsflade mellem de to grupper verber og dermed de to konjunktioners anvendelsessfære gør det nærliggende at konkludere, at de er semantisk indbyrdes relateret til hinanden på en sådan måde, at de udgør et system, som supplerer basissystemet. Dette system er i sin helhed fakultativt, men når det aktiveres, er valget mellem *kak* og *bud-to* entydigt.

Systemet kan derfor illustreres som i figur 1. Jeg skal i denne sammenhæng endnu engang fremhæve, at der ved de ganske få verber, der tilsyneladende kan forbindes med begge konjunktioner, ikke er tale om reel udskiftelighed, jf. den tidligere omtale af (8) og (9).

9. Konklusion

Det er næppe tilfældigt, at russisk har et system af eksplikative ledsætninger med netop den opbygning, jeg har beskrevet. Jeg mener, at systemet har en sprogintern motivation, som jeg afslutningsvist vil forsøge at redegøre for. Basissystemet, der som omtalt udgøres af *čto/čtoby-*distinktionen, er fundamentet i systemet af eksplikative ledsætninger. Dette system rummer i sig selv modusdistinktionen indikativ/konjunktiv og er endvidere helt parallel til den centrale distinktion mellem referentiel og non-referentiel kasus. Alle disse tre grammatiske strukturer – modus, kasus og basissystemet af eksplikative ledsætninger – tjener således til at drage et skel imellem, hvad der foreligger og hvad der ikke foreligger i den beskrevne virkelighed – dvs. *reference/non-reference* i bred forstand.

I betragtning af, at russisk kan beskrives som et virkelighedsbaseret sprog, dvs. et sprog, hvor de grammatiske strukturer primært er indrettet på at afspejle træk ved den beskrevne virkelighed direkte (Durst-Andersen 1993-94), er det ikke overraskende, at basissystemet af ekspli-

kative ledsætninger netop afspejler distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende* (*reference/non-reference*) i vekselvirkning med andre grammatiske strukturer.

På den anden side er det heller ikke overraskende, at et sådant basissystem er blevet suppleret med et sekundært, fakultativt system, der er afsenderbaseret. Eksplikative ledsætninger anvendes netop til at benævne situationer i deres helhed, og ud fra et kommunikativt synspunkt er det oplagt at forestille sig, at en afsender kan have brug for at gå ud over den obligatoriske stillingtagen til, om situationen foreligger i virkeligheden, og tillige markere sit personlige syn på situationen.

Selv om russisk ikke er et afsenderbaseret sprog, er der intet til hinder for, at det kan udvikle afsenderbaserede elementer, hvor dette er særligt motiveret. En sådan særlig motivation foreligger ved de verber, der benævner opfattelse (af situationer). Afsenderen har i forbindelse med disse verber og beslægtede udtryk mulighed for:

- enten at forholde sig relativt neutral og blot præsentere den situation, der er beskrevet i ledsætningen, som foreliggende i virkeligheden,
- eller at supplere dette referat med en tilkendegivelse vedrørende afsenderens egen holdning til situationens autenticitet – gennem en markering af den som *oplevet* eller *ikke-oplevet*.

Henvisninger

- Apresjan, Jurij D. (1990). Tipy leksikografičeskoj informacii ob označajuščem leksemy. In: *Tipologija i grammatika*. Moskva. Citeret efter: Apresjan, Jurij D. (1995). *Izbrannye trudy. Tom II. Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija*. Moskva, Škola „Jazyki russkoj kul'tury“, 178-198.
- Barnetová, Vilma, Helena Běličová-Křížková, Oldřich Leška, Zdena Skoumalová & Vlasta Straková (red.) (1979). *Russkaja grammatika 2*. Praha, Academia.
- Belošapkova, Vera A. (1977). *Sovremennyyj russkij jazyk. Sintaksis*. Moskva, Vyssšaja škola.

- Boeck, W. (1957). Zum Tempusgebrauch des Russischen in Objekt- und Subjektsätzen. *Zeitschrift für Slawistik* II,2, 206-218.
- Boeck, W. (1958). Der Tempusgebrauch in den russischen Objekt- und Subjektsätzen, seine historische Entwicklung und sein stilistischer Wert. *Zeitschrift für Slawistik* III,2-4, 209-234.
- Čeremisina, Majja I. & Tat'jana A. Kolosova (1987). *Očerki po teorii složnogo predložénija*. Novosibirsk, Nauka.
- Deribas, Lija A. & Klara I. Mišina (1981). *Tipy predložénij v rusškom jazyke*. Moskva, Vyssšaja škola.
- Diderichsen, Paul (1974³) [1946]. *Elementær dansk grammatik*. København, Gyldendal.
- Durst-Andersen, Per (1992). *Mental grammar. Russian aspekt and related issues*. Columbus, OH, Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per (1993-94). Sproglige supertyper. *Sprint*. 1993/2 (Del 1), 25-28, 1994/1 (Del 2), 6-18.
- Durst-Andersen, Per (1996). Russian case as mood. *Journal of Slavic linguistics* 4,2, 177-273.
- Isačenko, Alexander V. (1975). *Die russische Sprache der Gegenwart. Formenlehre*. München, Max Hueber Verlag.
- Kiparsky, Paul & Carol Kiparsky (1970). Fact. In: Bierwisch, Manfred & Karl Erich Heidolph (red.). *Progress in linguistics*. The Hague, Mouton, 143-173.
- Krjučkov, S. E. & L. Ju. Maksimov (1960). Tipy složnopodčinnennych predložénij s pridatočnoj čast'ju, odnosjaščejsja k odnomu slovu ili slovosočetaniju glavnoj časti. *Voprosy jazykoznanija* 1.
- Kubík, Miloslav, Milan Balcar & Miloslav Dlouhý (1974). *Sintaksis rusško-go jazyka*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- Lönngren, Lennart (red.) (1993). *Častotnyj slovar' rusškogo jazyka*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis.
- Mathiassen, Terje (1996). *Russisk grammatikk* (Revidert utgave). Oslo, Universitetsforlaget.
- Matthews, Peter H. (1981). *Syntax*. Cambridge University Press.
- McCawley, James D. (1981). *Everything that linguists have always wanted to know about logic but were ashamed to ask*. The University of Chicago Press.
- Pospelov, Nikolaj S. (1990). *Mysli o rusškoj grammatike. Izbrannye trudy*. Moskva, Nauka.

- Pul'kina, Il'za M. & Ekaterina B. Zachava-Nekrasova (1988⁴). *Russian. A practical grammar with exercises*. Moskva, Russkij jazyk.
- Schaller, Helmut W. (1978). *Das direkte Objekt in verneinten Sätzen des Russischen*. Frankfurt am Main et al., Peter Lang.
- Švedova, Natalija Ju. (red.) (1980). *Russkaja grammatika II. Sintaksis*. Moskva, Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. & Vladimir V. Lopatin (red.) (1989). *Kratkaja russkaja grammatika*. Moskva, Russkij jazyk.
- Valgina, Nina S. (1973). *Sintaksis sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva, Vyssšaja škola.

Topologikapitlet i den Tyske Grammatik

Peter Colliander
Tyskprojektet

Det er inden for rammerne af dette indlæg umuligt at redegøre detaljeret for et så omfattende kapitel som det topologiske, så der bliver snarere tale om en eksemplarisk oversigt.

1. Topologikapitlets disposition

Før behandlingen af lineariseringen af konkrete konstruktioners (umiddelbare) konstituenters gives i et afsnit „Almene betragtninger“ en generel indføring i topologi med begrebs- og metodepræsentation og ganske kort nævnelse af teoridannelser der har præget debatten om topologi i tysk (i de senere år). Det er fortrinsvis verbumgruppen (VG) (se note 1) der bruges som eksempel i dette afsnit, da de fleste fænomener lettest lader sig demonstrere på denne konstruktion. Fremstillingen er i øvrigt disponeret efter dependentielt definerede ordgrupper.¹

2. Kommentarer til „Almene betragtninger“

Linearisering i tysk omtales ofte som meget fri (i forhold til i dansk). Det gælder kun for VG og bestemt ikke for de øvrige ordgrupper, og det er vigtigt at forstå „fri“ rigtigt idet det *ikke* betyder „vilkårlig“, men

¹ Da de konstruktioner der traditionelt subsummeres under termen „sætning“, efter min mening ikke udgør en ensartet dependentiel klasse, er der *ikke* et afsnit om sætningens topologi. På den ene side har konstruktioner som *dass ich nicht lache* og *wenn der weiße Flieder wieder blüht*, der traditionelt klassificeres som „sætninger“, (igen efter min mening) primært ikke verbal, men derimod subjunktional kerne hvortil der er knyttet en VG, og på den anden side klassificeres konstruktioner med infinit verbal kerne kun af få som sætninger, trods deres verbale kerne. Da subjunktorgrupper (SubjG) og VG, finite (V_fG) som infinitive (V_iG), i mange tilfælde har funktionsfællesskab, er det praktisk at subsummere dem under etiketten „sætning“ og således tale om subjunktorsætninger, finite sætninger og infinitive sætninger.

blot at der generelt er langt flere potentielle lineariseringer for hver enkelt konstituentkombination i tysk end i dansk. På realiseringstrinnet kan man derimod ikke tale om relativt fri linearisering da hver enkelt af de mulige lineariseringer som regel har sit eget indhold. En af årsagerne til den relativt frie linearisering i tysk er det temmelig komplekse fleksionsmorfologiske system, der i høj grad aflaster linearisering som udtryksmiddel. Linearisering i tysk bruges således i mindre grad som markør af syntaktiske funktioner end i dansk; på s. 223 redegøres for at syntaktisk funktion først indgår som lineariseringskriterium når det ikke er tilstrækkeligt at inddrage semantiske træk og morfologisk form. Nogle eksempler kan anskueliggøre morfologiens betydning:

- (1) a Ihren Bruder besucht meine Tante
b Ihre Schwester besucht meine Tante
c Heute besucht ihre Schwester meine Tante

I (1a) entydiggøres det morfologisk tvetydige *meine Tante* (nom./akk.) af det morfologisk entydige *Ihren Bruder* (akk.), nemlig som værende nom., og rækkefølgen af dem er uden betydning for afkodningen af deres syntaktiske funktioner. Først når der er synkretisme ved begge størrelser som i (1b-c), er rækkefølgen vigtig: som standard (se s. 214) vil subj[ekt] stå før obj[ekt]. Kontekst kan (i andre tilfælde) imidlertid ændre på dette. (2) vil isoleret afkodes med *sie* som Subj og *unsere Eltern* som Obj (også understøttet af syntaktisk konstruktion; se s. 218), men ikke i konteksten (2a-b):

- (2) Vielleicht haben sie unsere Eltern überfordert
- (2) a x: „Warum ist Ihre Schwester so ausgerastet?“
b y: „Vielleicht haben sie unsere Eltern überfordert.“ (ZDF 05.02.96)

At konteksten kan være langt henne at hente, viser (3):

- (3) König Kurts [Biedenkopf, ministerpræsident i Sachsen] Tafelrunde traut Kanzler Helmut Kohl ohnehin nicht mehr viel zu. [...] Daß auf dem Arbeitsmarkt mit über sechs Millionen Men-

schen ohne Beschäftigung alle Dämme brechen und im Gefolge die Renten- sowie die Arbeitslosenversicherung nicht mehr zu finanzieren sind, ist für die Dresdner Runde nämlich keine vorübergehende Betriebsstörung, sondern [...] (*STERN* 9/97, 88/2)²

Subj-Obj-fordelingen i første VG afgøres *sprogligt* først i *die Dresdner Runde*, understøttet af *nämlich*.

Selv om det relativt intakte kasussystem er det vigtigste udtrykmiddel for syntaktisk funktion, spiller både numerus og person en vigtig rolle idet numeruskongruens og personreaktion mellem Subj og V_i netop kan markere en mht. kasus tvetydig nominal størrelse entydigt som Subj og dermed en anden Subj-kandidat entydigt som Obj.

- (4) a Dominieren wird den Kongreß nach Fischers Anstoß die Außenpolitik (*STERN* 33/95, 98/4)
- b Dominieren werden die Jahrestagung die außenpolitischen Maßnahmen
- c Dominieren wirst die Jahrestagung nicht nur du, sondern auch [...]

I (4a) er *den Kongreß* trods position før *die Außenpolitik* pga. entydig kasusfleksion entydigt Obj (og det morfologisk tvetydige *die Außenpolitik* dermed entydigt Subj). Men i (4b-c) kan der ikke vha. kasusfleksionen skelnes mellem Subj og Obj; her overtager numerus og person denne funktion: i (4b) kan *die Jahrestagung* ikke være Subj da det må være en størrelse der har forårsaget pluralis i *werden*, og her kommer kun *die außenpolitischen Maßnahmen* på tale, altså må *die Jahrestagung*, trods position før Subj, være Obj. Parallelt hertil mht. person i (4c). Endelig skal nævnes at den indbyrdes rækkefølge af adverbial og Subj/Obj kan være med til at entydiggøre et morfologisk tvetydigt tilfælde:

² Enkelt understregning bruges til 1. at markere hvilke[n] konstituent[er] der er de relevante når de *ikke* ses i forhold til andre konstituenten, 2. at markere en konstituents omfang og 3. at markere den relevante konstituents omgivelser når disse er vigtige; i dette sidste tilfælde markerer dobbelt understregning den relevante konstituent.

- (1) d Ihre Schwester besucht heute meine Tante
 e Ihre Schwester besucht meine Tante heute

I (1d) vil *meine Tante* umiddelbart blive forstået som Obj, men i (1e) snarere som Subj pga. placeringen før *heute*. I parallelle tilfælde i dansk vil man i (1e) sikkert bruge kløvning:

- (1) e' Det er i dag at min tante besøger sin/hendes/deres søster

Under de „Almene betragtninger“ hører ligeledes introduktionen af positionsskemaer a la Diderichsen og (for tysk) Clausen (1969) som anskueliggørelse af topologisk kombinationspotentiale. Det er praktisk at skelne mellem „relativ position“ og „absolut position“: Den relative position er et nummer i rækken af konstituenten, talt fortløbende, mens den absolutte position er en plads i et positionsskema. Jeg forsøger at gennemføre den terminologi at jeg taler om 1.-, 2.-, 3.-pladsen osv. når det drejer sig om relativ position, og om plads 1, plads 2, plads 3 (P1, P2, P3) osv. når det drejer sig om absolut position. I (1e), fx, står *Ihre Schwester* på 1.-pladsen, *besucht* på 2.-pladsen, *meine Tante* på 3.-pladsen og *heute* på 4.-pladsen, mens der er tale om plads 1, plads 2, plads 10 og plads 13 i positionsskemaet for VG; se s. 224 f.

At ville anskueliggøre lineariseringspotentiale i et positionsskema er pga. den større frihed i tysk mere problematisk for tysk end for dansk. Der er i litteraturen brugt megen energi på at diskutere hvad man skal forstå ved „standardlinearisering“ (se fx Eisenberg 1994:417 ff.); det er på den ene side indlysende at nogle lineariseringer er mere påfaldende end andre, men det er på den anden side efter min mening umuligt at opstille kriterier der kan afgrænse standardlineariseringen over for alle andre *mulige* lineariseringer. Jeg går her ud fra at man kan opfatte en standardlinearisering som foreliggende når der er tale om umarkeret prosodi og både syntaktiske, semantiske og pragmatiske (kommunikative) principper for umarkeret linearisering er overholdt, jf. Hoberg (1997:1504 f.) og Haftka (1981:137 ff., 703 ff.). Inddragelse af prosodi er vigtig da prosodiske afvigelser åbner mulighed for en lang række lineariseringer som det ikke er hensigtsmæssigt at betragte som standardlineariseringer; se note 3.

Der tilstræbes en skarp skelnen mellem udtryk og indhold, og linearisering opfattes som et udtryksmiddel der – hyppigt i kombination med andre udtryksmidler som fx syntaktisk funktion og, som det vigtigste, prosodi – bidrager afgørende til en ytrings indhold. Som noget nyt inddrages prosodi ikke som et vedhæng til det mundtlige udtryk, men som en udtryksparameter der i hvert fald underliggende også er til stede i forbindelse med det skriftlige udtryk. Næsten alle topologiske fremstillinger inddrager prosodi, men netop kun som noget der er relevant ved det mundtlige udtryk.³ Konstruktioner som (5) og (6) kan anføres som argument for at regne med en skriftlig prosodi:

- (5) a Sieht den Libero der "Torwart"?⁴
 (6) a Sieht den Mittelfeldspieler ein "Linienrichter"?

3 Titlen på Ehlich (1981), *Intonation des gesprochenen Deutsch* (min fremhævelse), kunne tyde på at han også regner med intonation i *skrevet* tysk, men „Die Intonation ist eine der exemplarischen *mündlichen* Eigenschaften der Sprache.“ (fremhævelse i original) (Ehlich 1981:47), og heller ikke Krisonosov (1965) inddrager prosodien i sin fremstilling, trods det at de pågældende modalpartikler også – og for nogles vedkommende i visse anvendelser givetvis udelukkende – forekommer i mundtlige tekster eller skriftlige gengivelser af sådanne. Hvis forekomst af en modalpartikel som *denn* bevirker specielle prosodiske forhold, *må* der ved perceptionen af skriftlige ytringer med dem underliggende være en forestilling om disse prosodiske forhold idet det sproglige udtryk bliver meningsløst uden. Man skal søge i en helt anden retning for at finde stillingtagen til dette spørgsmål: Bader (1996) der ud fra psykolingvistiske overvejelser taler om „inneres Sprechen“ (s. 225 ff.) og ud fra perceptionstests med konstruktioner som *daß ihr Geld zusteht/weg war*, hvor *ihr* hhv. fungerer som *Obj_o* og som attribut, overbeviser påviser eksistensen af „Interaktion zwischen Syntax und Phonologie“ (s. 258):

Auch beim Lesen wird – als Teil einer phonologischen Repräsentation – eine prosodische Struktur berechnet. Die prosodische Struktur eines Satzes – die in wesentlichen Aspekten durch seine syntaktische Struktur bestimmt wird – hat zum Teil drastische Konsequenzen für die syntaktische Verarbeitung beim Lesen. (s. 259)

4 „““ markerer fokusaccent. Det er af pladsmæssige grunde desværre ikke muligt at komme nærmere ind på den omfattende og meget diskuteret begrebsdannelse „Topik – fokus“, „Tema – rema“, „Baggrund – forgrund“ osv. her (se fx Pasch 1983, Rosengren 1991, Abraham 1992, Molnar 1992, Altmann 1993, Welke 1993, Eroms 1995, Hoberg 1997:1558 ff.), ligesom det heller ikke er muligt at diskutere begreberne „Fokusaccent“ og „Hovedaccent“. Jeg bruger „Fokus“ som indholdsaspekt ved en konstituent der vha. særlig accentuering (og evt. placering på den særlige fokusplads, se s. 224) er fremhævet mere end en VG's normale hovedaccentuerede konstituent, og jeg bruger „Tema“ om den konstituent der står på 1.-pladsen i positionstype 1, se s. 230. Jeg går ud fra at enhver VG der har funktion som ytring, har mindst én intonations- og accenttop. Hvis denne top ikke tjener til særlig fremhævelse af den ramte konstituent, taler jeg om „Hovedaccent“; hvis der derimod er tale om særlig fremhævelse (vha. særlig fonetisk tyngde), taler jeg om „Fokusaccent“. Fokusaccent er således en fakultativ størrelse; den kan realiseres på så at sige enhver stavelse, men jo længere mod venstre i VG den realiseres, jo mere markant er den. Der kan i øvrigt være flere fokusaccenter inden for én VG.

Disse konstruktioner er kun mulige med fokusaccent på Subj:

- (5) b *Sieht den "Libero der Torwart?
 (6) b *Sieht den "Mittelfeldspieler ein Linienrichter?

Hovedaccent hen imod VG's slutning er det neutrale så måske går man som læser som standard ud fra dette. Men det er normalt ligeså muligt at fokusaccentuere en tidligere konstituent, fx

- (7) a Sieht der "Linienrichter einen Mittelfeldspieler?
 b Sieht der Linienrichter einen ⁽¹⁾Mittelfeldspieler?

I (5a) og (6a), der på ingen måde er forbeholdt det mundtlige udtryk, er kun denne ene accentuering mulig, hvilket jeg anser for at være et argument for en underliggende prosodi i det skriftlige udtryk. Måske skal man vove skridtet fuldt ud og tale om „skriftlig prosodi“. Pasch (1983) tager dette skridt – næsten.

I det følgende, der *ikke* afspejler dispositionen i grammatikkens topologikapitel i detaljer, behandles og diskuteres en del af de aspekter der har været afgørende for den samlede fremstilling af VG's topologi.

3. Verbumgruppen

3.1. Positionsskema for VG

Der regnes for tysk traditionelt med ét VG-positionsskema (Clausen 1969) idet der går ud fra at forskellene mellem de forskellige positionstyper (se 3.2) kan beskrives inden for rammerne af bare ét skema; at dette ikke er helt uproblematisk, kommer jeg ind på senere.

En topologisk grovinddeling fører til 3 felter (intrapositionsområdet) plus 2 ekstrapositionsområder (lades her ude af betragtning). Der er *ikke* felter til sub- og konjunktorer da jeg ikke anser dem for at være konstituenten i VG, men derimod kerner i ordgrupper.⁵

5 Jeg har ved flere lejligheder plæderet for dette synspunkt, fx i Colliander (1996).

Fig. 1

ekstraposition til venstre	intrapositionsområde						ekstraposition til højre
	initialfelt		centralfelt	finalfelt			
ev	P _I	V _f		V _f	V _i	V _r	eh

Denne i første omgang udtryksmæssige opdeling har visse indholdsmæssige korrelater: udfyldningen af initialfeltet har – i kombination med andre udtryksmidler – relation til illokutionært indhold og pragmatisk indhold i videre forstand, mens finalfeltet indeholder udtryk for hele eller dele af det semantiske prædikat. I centralfeltet kan stå udtryk for alle indholdsdele – semantiske som pragmatiske, bortset fra det semantiske prædikat.

Initialfeltet og finalfeltet indeholder et meget begrænset antal pladser: initialfeltet 2 pladser, én som jeg foreløbig vil lade forblive uspecificeret, og én til V_p, mens finalfeltet indeholder 2 pladser til V_p, én til V_i og én til ikke verbale dele af det semantiske prædikat („fastledspladsen“, se Clausen 1969). Pladsen til V_i bliver specificeret i et særligt skema til verbalkomplekser (VK). Den komplicerede del af skemaet er centralfeltet. Clausen undlader en detaljeret opdeling, især hvad angår adverbialer, hvilket ikke kun kan affærdiges som en given op over for problemerne, men hvad meget vel kan accepteres som fornuftigt, data taget i betragtning: der er et rigt lineariseringspotentiale i centralfeltet, og en hensyntagen til *alle* mulige lineariseringer kan synes at føre til et uoverskueligt og dermed nytteløst skema. Men – og her kommer så fænomenet „standardlinearisering“ ind i billedet igen – det er mere hensigtsmæssigt at fremlægge en kompromisfyldt opdeling af centralfeltet der tager højde for „standardtilfældene“, end en meget nødtørftig og dermed kun lidt anvendelig opdeling. I det følgende tages der stort set kun hensyn til de nominale konstituenten, mens de egentligt adverbialle af pladshensyn lades ude af betragtning.

En opdeling af centralfeltet i pladser forudsætter en stillingtagen til hvilke af de parametre der har indflydelse på linearisering, der kan/ skal tages hensyn til. I nedenstående liste, hvor „ $\gg$ “ skal læses „står før“, er repræsenteret de vigtigste parametre med angivelse af lineariserings-tendens/-tvang, men den er givetvis ikke udtømmende, sml. Schindler (1995:5).

Informationsstruktur:	kendt $\gg$ ikke-kendt
Tekststruktur ⁶ :	ikke-nyt $\gg$ nyt
Valensstatus:	angivelser $\gg$ aktanter
Verbaltilknytning:	verbalfjernt $\gg$ verbalnært
Sem. funktion 1 – argumentstatus:	argument $\gg$ ikke-argument
Sem. funktion 2 – argumentklasse:	agens $\gg$ andre argumenter
Sem. funktion 3 – skopus:	determinerende størrelse $\gg$ skopus
Konstr.type 1 – tyngde ved nominaler:	let $\gg$ neutral ($\gg$ tung)
Konstr.type 2 – tyngde generelt:	mindre omfangsrig $\gg$ mere omfangsrig
Konstr.type 3 – morfologisk udfyldning:	nominativ $\gg$ akkusativ $\gg$ dativ/genitiv
Semantisk kategori:	[+handlekraft] $\gg$ [-handlekraft]
Syntaktisk funktion:	Subj $\gg$ Obj
Prosodi:	uaccentueret størrelse $\gg$ accentueret størrelse

En del af disse parametre kan der tages hensyn til i et VG-positionsskema, en del (i sagens natur) ikke. Fx er det umuligt at tage hensyn til „Informations-“ og „Tekststruktur“ da stort set alle konstituenttyper kan have begge værdier inden for hver parameter. Tendenserne inden for hver parameter kan bruges til at forklare forskellige fænomener som fx besættelsen af P1 og lineariseringen efter konstruktionstype.

6 Jeg støtter mig her til Hafika (1984:726 ff.), der skelner mellem „neu“, dvs. „ $\neq$ Vorerwähntheit“ inden for den aktuelle tekst, og „bekannt“, dvs. præsупponeret kendt af sender. Der er delvise overlapninger:

ny information		ikke-ny information
ikke-kendt information	kendt information	

Heller ikke parametrene „Valensstatus“ og „Verbaltilknytning“ kan på fornuftig måde tilgodeses i skemaet, og det er måske de parametre der er svagest; kun få fænomener lader sig kun forklare under inddragelse af dem. Ved „Verbaltilknytning“ gås der ud fra konstruktioner hvor hovedverbet står i finalfeltet; kun her giver det mening at forklare stigende verbaltilknytning fra venstre til højre med stigende verbalnærhed.⁷ Semantisk funktion kan der derimod for så vidt angår argumentstatus tages hensyn til i skemaet da det viser sig at alle ikke verbale konstituenten – altså også Subj og Obj – der sammen med verbalet udtrykker det semantiske prædikat, skal stå på pladsen før V_i. I nogle tilfælde kan sådanne konstituenten også stå på P1, men det er ikke forstyrrende for opbygningen af VG-skemaet. Argumentklasse er det ikke muligt at indtage på fornuftig måde.

De syntaktiske konstruktioner der har mulighed for at fungere som konstituent i VG, deler sig i 3 topologiske klasser: 1. lette konstruktioner der udgøres af uaccentuerede personlige pronominer, herunder refleksiver, i nominativ, akkusativ og dativ samt af *man*, 2. neutrale konstruktioner der udgøres af substantiv(grupp)er, pronomengrupper, accentuerede personlige pronominer og personlige pronominer i genitiv, og 3. tunge konstruktioner der udgøres af VG, finitte som infinitte, og subjunktorgrupper (fx såkaldte „*dass*-sætninger“).⁸ At lette konstruktioner står før neutrale, er forståeligt ud fra tendenserne til at kendt, hhv. ikke-ny information står før ikke-kendt, hhv. ny information: pronominer udtrykker netop som regel både kendt og ikke-ny information. At personlige pronominer i genitiv opfører sig topologisk som neutrale konstruktioner, er et godt eksempel på at kriterierne krydser hinanden. De genitiviske pronominer (*seiner* og *ihrer*) er som klasse fonetisk „tungere“ end de øvrige pronominer, og det synes at

7 Måske kan den tiltagende brug af perfektum over for præteritum forklares som et ønske om at bruge en mere „normal“ konstruktion, dvs. én hvor hovedverbet står i finalfeltet. Da perfektum dannes perifrastisk, og da infinitter som standard står i finalfeltet, har man opnået en „normal“ konstruktion. For at underbygge denne hypotese måtte man undersøge om perfektums fremmarch kun gør sig gældende i positionstype 1 og 2, men ikke i type 3, hvor hovedverbet også i simpleks form står i finalfeltet – i den righoldige litteratur om tempusbrug er denne synsvinkel mig bekendt ikke behandlet – og man måtte undersøge om der i positionstype 1 og 2 også for præsens' vedkommende er en tendens til perifraser, fx med modalverber.

8 Hoberg (1997:1510, 1522) behandler uforståeligt nok de genitiviske pronominer som lette konstruktioner.

spille en rolle, en rolle der måske kunne berettigede til optagelse i listen over parametre ovenfor.⁹ Også den kendsgerning at de accentuerede personlige pronomener topologisk er neutrale konstruktioner, taler for parametren „Fonetisk tyngde“. Parametren „Konstruktionstype“ kan også forklare at præpositiongrupper (PræpG) tendentielt står efter substantivgrupper (SG): en PræpG er en „tungere“ konstruktion end en SG. Tendensen „let $\geq$ neutral“ kan – og skal – der tages hensyn til i skemaet. „Tyngde“ synes således at spille en dobbeltrolle: dels forstået som syntaktisk tyngde (med deraf som regel følgende semantisk tyngde), dels som fonetisk tyngde.

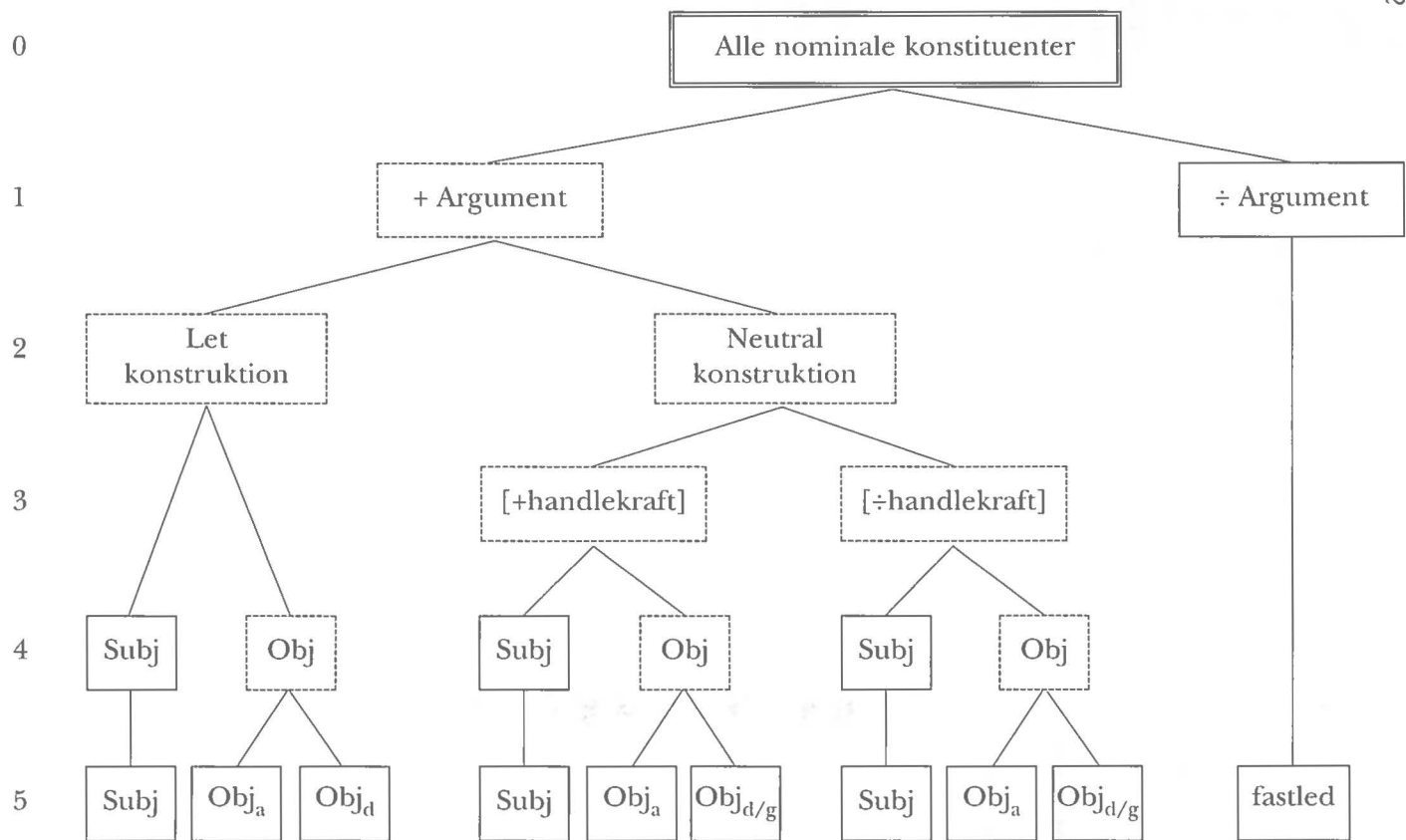
Parametren „Semantisk kategori“ tages der traditionelt ikke hensyn til¹⁰, men Hoberg (1997) har overbevisende gjort rede for at tilfælde der traditionelt opfattes som problemtilfælde, kan forklares semantisk, samtidig med at uproblematiske tilfælde stadig stort set forbliver uproblematiske. Det er muligt at inddrage parametren i skemaet. Endelig tages der i skemaet, som traditionelt, hensyn til syntaktisk funktion.

Hoberg har eftervist at en del af de parametre der her tages hensyn til, danner et algoritmisk hierarki. Fig. 2 er en videreudvikling af Hoberg (1997:1522). Det er vigtigt at lægge mærke til at figuren også er orienteret horisontalt, og at den således angiver linearisering fra venstre til højre; der er tale om en successiv inddragelse af træk efterhånden som hvert enkelt træk bliver relevant. En faktisk forekommende konstituent indeholder selvfølgelig træk fra hvert trin i hierarkiet, også dem der for fastlæggelse af lineariseringen ikke er nødvendigt at inddrage. Der ses bort fra tunge konstruktioner.

På første trin skilles argumenter fra ikke argumenter. Blandt argumenterne opdeles på trin 2 i lette og neutrale konstruktioner. De neutrale

9 Det dativiske *ihnen* er det eneste grafisk disyllabiske pronomen der topologisk er en let konstruktion. At det ikke tilslutter sig de ligeledes disyllabiske genitiviske pronomener, skyldes dels systemtvang (de øvrige dativiske pronomener (*mir*, *dirosv.*) er lette konstruktioner), dels at dets status som fonetisk disyllabel er tvivlsom i normal tale; her er der snarere tale om en monosyllabel, hvor forskellen mellem *ihn* og *ihnen* udgøres af konsonantkvantitet: [i:n] vs. [i:n:].

10 Jeg har i Colliander (1983) meget forsigtigt antydnet at man nok måtte se i den retning for at finde forklaring på en del tilfælde der øjensynlig unddrog sig en forklaring inden for det traditionelle paradigme, men jeg så for snævert i retning af de semantiske relationer.

konstruktioner opdeles på trin 3 i [+handlekraft]- og [÷handlekraft]. Først på trin 4 opdeles efter syntaktisk funktion. Ved samtidig forekomst af to objekter er deres morfologiske form afgørende for deres indbyrdes linearisering på trin 5: akkusativ før dativ ($\text{Obj}_a \gg \text{Obj}_d$)¹¹. For at markere klart at opdelingen i Obj_a og Obj_d er *kategoriel*, opsplitter jeg Hobergs trin 4 i to. Der er således tale om en vekselvirkning mellem semantisk funktion, syntaktisk kategori (konstruktion), semantisk kategori, syntaktisk funktion og syntaktisk kategori (morfologisk udfyldning) (i denne rækkefølge). Alt efter den aktuelle konstruktions kompleksitet og opbygning gennemløbes ét eller flere trin af hierarkiet/algoritmen før den endelige linearisering er fastlagt. Dette demonstreres i (8-20):

- (8) Warum will ^{argument}niemand ^{ikke argument}Karten spielen?
- (9) Seit dem Gichtanfall isst ^{let}er ^{neutral}kein Fleisch
- (10) Interessiert ^{let}dich ^{neutral}das neue Textverarbeitungsprogramm?
- (11) Seit seiner Entlassung droht ^{let}ihm ^{neutral}der Zusammenbruch
- (12) Interessiert ^[+handlekraft]deinen Chef ^[÷handlekraft]das neue Textverarbeitungsprogramm?
- (13) Von Jahr zu Jahr wurden ^[+handlekraft]dem Individuum ^[÷handlekraft]neue Rechte gegeben
- (14) Warum liebt ^{subj}Brad Pitt ^{obj}seine Freundin nicht mehr?
- (15) Warum droht ^{subj}Brad Pitt ^{obj}seiner Freundin mit der Scheidung?
- (16) Durch Nachlässigkeit hat ^{let}sie ^[+handlekraft]ihr Kind ^[÷handlekraft]der Ansteckung ausgesetzt
- (17) Warum schenkt ^[+handlekraft] – ^{subj}Brad Pitt ^[+handlekraft] – ^{obj}seiner Freundin ^[÷handlekraft]einen so billigen Ring?
- (18) Warum zieht ^{subj}er ^{obja}sie ^{objd}ihr vor?
- (19) Warum zieht ^{subj}Brad Pitt ^{obja}die neue Freundin ^{objd}seiner alten Lebensgefährtin vor?
- (20) Prüfend näherte er ^{neutral konstr. – [÷handlekraft] – obja}seinen Fuß ^{neutral konstr. – [÷handlekraft] – objd}dem Feuer

11 Jeg bibeholder den traditionelle, ikke konsistente terminologi „akkusativobjekt“ osv. og forkortelser som „Obj_a“ med understregning af at der er tale om et dobbeltperspektiv: syntaktisk funktion og kategori, dvs. morfologisk udfyldning.

I (8) fastlægges rækkefølgen *niemand* $\gg$ *Karten* allerede på første trin da der er tale om ét argument og ét ikke-argument. I hvert af eksemplerne (9)-(11) udtrykker hver af de to relevante konstituentargumenter, men da der i hvert tilfælde er tale om én let og én neutral konstruktion, fastlægges rækkefølgen allerede på trin 2. Det er vigtigt at lægge mærke til at hverken semantisk kategori eller syntaktisk funktion spiller nogen rolle i disse eksempler; det er et tilfælde at princippet [+handlekraft] $\gg$ [-handlekraft] også er overholdt. I (12)-(14) forekommer 2 argumenter der udtrykkes i neutrale konstruktioner; derfor er det nødvendigt at gå til trin 3 for at afgøre deres indbyrdes rækkefølge, nemlig [+handlekraft] $\gg$ [-handlekraft]. Også her er det vigtigt at lægge mærke til at syntaktisk funktion er uden betydning. I (14)-(15) forekommer argumenter der udtrykkes i neutrale konstruktioner. Da de alle er [+handlekraft], fastlægges rækkefølgen først på trin 4. I (16)-(20) er der vist eksempler på successiv fastlæggelse af linearisering: I (16) på trin 2 og 3, i (17) på trin 3 og 4, i (18)-(19) på trin 4 og 5 og i (20) på trin 2 og 5.

Genitivobjektet (Obj_g), der altid udtrykker et argument, synes at gå på tværs af disse principper: det står altid efter Subj og Obj_a (det forekommer kun i kombination med disse og ikke med Obj_d og præpositionalobjekt (Obj_p)), uafhængigt af semantiske forhold. Der kunne tages hensyn til dette ved som første trin at have distinktionen „Obj_g eller ikke“ (÷Obj_g $\gg$ +Obj_g), men det er unødvendigt. Da Obj_g kun forekommer i følgende kombinationer, fastlægges lineariseringen senest på trin 4:

1. $[-\text{handlekraft}] \text{ Subj} + [-\text{handlekraft}] \text{ Obj}_g$
(fx *Vielleicht bedarf das keiner weiteren Ausführungen*)
2. $[+\text{handlekraft}] \text{ Subj} + [+/-\text{handlekraft}] \text{ Obj}_g$
(fx *Gestern gedachte die Kommission der Opfer/des Endes des Krieges*)
3. $[+\text{handlekraft}] \text{ Subj} + [+handlekraft] \text{ Obj}_a + [-\text{handlekraft}] \text{ Obj}_g$
(fx *Kurz danach klagte das Kriegsgericht den Diktator schwerer Vergehen gegen die Menschheit angeklagt*)
4. $[+\text{handlekraft}] \text{ Subj} + [\text{let}] \text{ Obj}_a + [+/-\text{handlekraft}] \text{ Obj}_g$
(fx *Vielleicht erinnert sich der Anwalt der früheren Vorgänge*)

Ud over disse forhold spiller også adverbialer en rolle for nominalers indbyrdes rækkefølge – et kompliceret område for sig som jeg af pladshensyn ikke kan komme nærmere ind på her. Vigtigt er det desuden at der sidst i centralfeltet findes en plads, P20, der har visse ligheder med P1: udfyldningsmulighederne er mange, både hvad angår de mulige konstituenternes semantiske og syntaktiske forhold. Det væsentligste er at pladsen er forbundet med fokusaccent sådan at forstå at hvis pladsen er udfyldt, bærer denne konstituent fokusaccent. Der gælder *ikke* omvendt at konstruktionens fokus *skal* stå her, og pladsen bliver således til en mulighed for at sætte en konstruktion i fokus der af den ene eller anden grund ikke eller kun dårligt kan få fokusstatus på dens standardplads. Pladsen muliggør fx en langt senere placering af et subjekt end det er muligt i dansk:

Fig. 3 Positionsskema for verbumgruppen („sætningsskema“)

område	ekstraposition til venstre									
felt		initialfelt								
konstr.type		temaplads („joker“-plads)	[irrel.]	lette konstruktioner						
sem. kat. /funktion			(del af) præd.	[irrelevant]			skopus: VG	temp.	lok.	adv.
syntaktisk funktion			(del af) verbal	subjekt	akkusativobjekt	dativobjekt	adverbialled	adverbialled	adverbialled	adverbialled
			V _r	Pron _n	Pron _a	Pron _d	Adv/Modp	Adv/PræpG	Adv/PræpG	Adv/PræpG
konstruktion	ev									
plads		1	2	3	4	5	6	7	8	9

- (21) Team-Direktor Welti: „Den Wagen können sie ruhig klauen. Ohne Daten kriegt unseren Motor kein "Mensch zum Laufen“ (STERN 30/97, 124/3)

Det er vigtigt at lægge mærke til at *kein Mensch* meget vel kan stilles i fokus også på en anden plads end P20, men der er ved hver anden linearisering tale om et nyt „informationslayout“:

- (21) a Kein "Mensch kriegt ohne Daten unseren Motor zum Laufen
b Ohne Daten kriegt kein "Mensch unseren Motor zum Laufen

Det fuldstændige positionsskema for VG ser sådan ud, idet jeg tager forbehold over for placeringen af adverbialer:

intrapositionsområde															ekstraposition til højre		
centralfelt											finalfelt						
neutrale konstruktioner											prædikat						
[+handlekraft]			div.	[±handlekraft]			epist-mod.						(del af) verbal				
subjekt	akkusativobjekt	dativobjekt	adverbialled	subjekt	akkusativobjekt	dativobjekt/genitivobjekt	prædikativ	adverbialled	præp.-objekt	fokusplads	fastledsplads						
N _n G	N _a G	N _d G	Adv/ PræpG	N _n G	N _a G	N _d G/ N _g (G)	div.	Modp /Neg	PræpG		V _f		V _i	V _f			
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	eh		

Da Obj_g ikke forekommer sammen med Obj_d , kan Obj_d og Obj_g placeres på samme pladser.

Inddragelsen af den semantiske parameter betyder at tilfælde med to Obj_a i nogle tilfælde er omfattet af skemaet:

- (22) Er fragt _{[+handlekraft] (obja) 11} den Schüler _{[±handlekraft] (obja) 15} die Vokabeln ab
 (23) Sie ließ _{[+handlekraft] (obja) 11} die Gärtnerin _{[±handlekraft] (obja) 15} den Rasen mähen

Udgøres to Obj_a af forskellige konstruktioner, er lineariseringen fastlagt alene herved:

- (24) In Silverstone kostete _{[let konstruktion] 4} ihn ₁₄ eine Bodenwelle und die daraus resultierende Abstimmungsproblematik _{[neutral konstruktion] 15} kostbaren Schlaf (STERN 30/97, 123/4)

Da der ikke specificeres semantisk inden for de lette konstruktioner, er de tilsvarende konstruktioner med lette konstruktioner ikke omfattet af skemaet; men også her gælder [+handlekraft] O [±handlekraft]:

- (22') Er fragt _{[+handlekraft] (obja)} ihn _{[±handlekraft] (obja)} sie ab
 (23') Sie ließ _{[+handlekraft] (obja)} sie _{[±handlekraft] (obja)} ihn mähen

Visse *lassen*-konstruktioner volder imidlertid i den forbindelse problemer pga. muligheden for to Obj_a der er [+handlekraft], fx

- (25) Dazu trampeln sie rhythmisch auf den Asphalt, ein unheimliches Geräusch, das _{obja} die Polizisten _{obja} sich tiefer hinter ihre Schutzschilde ducken läßt (STERN 9/97, 116/1)

Det kan diskuteres om der i positionsskemaet skal tages højde for Subj's mulighed for også at stå på P3 som neutral konstruktion, eller om en sådan placering skal regnes for en afvigelse fra standardlineariseringen. (26) er et eksempel på P3-placering af neutralt Subj:

- (26) Seine Kinder zu erleben, erlegt ₃die Natur ₅ihm nicht auf
(*STERN* 44/95, 92/4)

Ud fra sprogbugen som den kan iagttages nu, er det berettiget at anse denne mulighed for at være en afvigelse fra standard, og den kendsgerning at et neutralt Subj i visse tilfælde *ikke* eller kun under helt specielle betingelser kan stå på P3 (se Hoberg 1997:1511 f.), taler også for ikke at regne denne mulighed til standard. Fx vil en permutation af Subj og Obj i (27a)-(29a) ganske vist være mulig, men usædvanlig, og i (30a)-(32a) vil den nok ikke kun være usædvanlig, men direkte ugrammatisk:

- (27) a Aber dem Rechtsanwalt [...] ist anzumerken, daß ₄ihn ₁₄der Kompromiß zur sogenannten Kinderstaatszugehörigkeit [...] nicht glücklich stimmt (*Die Zeit* 48/94, 4/5)
b [...] daß ₃der Kompromiß zur sogenannten Kinderstaatszugehörigkeit ₄ihn [...] nicht glücklich stimmt
- (28) a Über Verwendungsmöglichkeiten und Handhabung der Kreditkarten informiert ₄Sie ₁₃ausführlich ₁₄unser Serviceheft (*Allgemeine Geschäftsbedingungen für Kreditkarten der Berliner Bank*)
b Über Verwendungsmöglichkeiten [...] informiert ₃unser Serviceheft ₄Sie ₁₃ausführlich
- (29) a Mit welchen Pnens Sie als Besitzer eines Astra, Escort oder Golf am besten fahren, verrät ₄Ihnen ₁₀unser aktueller Test mit 29 Sommer- und Ganzjahresreifen der Größen 175/70 R 13 T [...] (*ADAC motorwelt* 3/96, 10/1)¹²
b Mit welchen Pnens Sie [...] am besten fahren, verrät ₃unser aktueller Test mit 29 Sommer- und Ganzjahresreifen der Größen 175/70 R 13 T ₄Ihnen [...]
- (30) a Wenn du dich noch einmal verspätet, trifft ₄mich ₁₄der Schlag
b ?Wenn du dich noch einmal verspätet, trifft ₃der Schlag ₄mich

¹² Placeringen af Subj på P10 skyldes at Subj ved *verraten* som standard er [+handlekraft]; sml. s. 229. Standardlineariseringen med neutralt Obj₄ ville givetvis være sådan: *Mit welchen Pnens Sie als Besitzer eines Astra, Escort oder Golf am besten fahren, verrät* ₁₀unser aktueller Test mit 29 Sommer- und Ganzjahresreifen der Größen 175/70 R 13 T ₁₂den Lesern [...].

- (31) a Aber wenn er sieht, wer alles verschönert, packt ₄ihn ₇manchmal ₁₄das Grausen (efter STERN 9/97, 69 C/2)
 b ?Aber wenn er sieht, wer alles verschönert, packt ₃das Grausen ₄ihn ₇manchmal
- (32) a Jetzt drohen ₅ihnen ₁₄unangenehme Konsequenzen (efter STERN 9/97, 105/4)
 b ?Jetzt drohen ₃unangenehme Konsequenzen ₅ihnen

Især ved verber som *drohen*, *gelingen*, *melden*, *schmecken*; *treffen*, *interessieren*, *ärgern*, der selekterer et [÷handlekraft]-Subj og [+handlekraft]-Obj_d/Obj_a, er der en udpræget modvilje mod P3-placering af Subj. Hyppigt trækkes Obj helt frem på P1, uafhængigt af konstruktion:

- (33) _{obj_a}Den Normalbürger, der [...] die Grundlage dafür schafft, daß sich diese Herrschaften [...] ihre Taschen vollstopfen, kommt mittlerweile _{subj_a}das große Kotzen“ an (STERN 9/97, 9/1)
- (34) _{obj_a}Mich trifft _{subj_j}der Schlag
- (35) _{obj_a}Waigel ärgert, _{obj_a}daß deutsche Großunternehmen steuerpflichtige Gewinne in die Niederlande, Belgien oder Irland verlagern (STERN 9/97, 109/1)
- (36) _{obj_d}Ihnen würde schon der Weg dorthin nicht schmecken (STERN 9/97, 74/1)
- (37) _{obj_d}Dem 52jährigen Seipp war sein Privatleben immer mehr außer Kontrolle geraten (STERN 9/97, 112/2)

Ifølge Hoberg udnyttes muligheden for P3-placering af Subj især når det udgøres af et proprium og har den semantiske funktion „agens“, og jeg vil anse det for at være et eksempel på at man også i tilfælde hvor lineariseringsprincipper og -tendenser modarbejder hinanden indbyrdes, *må* linearisere en konstruktions konstituenten. Men at P3-placering af neutralt Subj heller ikke i disse tilfælde er standard, underbygges af autentiske eksempler som

- (38) Warum hätte ₅mir ₉sonst ₁₀Harburger ₁₅die Fresse polieren sollen? (ZDF 19.9.97, *Ein Fall für zwei*)

Distinktionen [+handlekraft] vs. [÷handlekraft] viser sig problematisk i tilfælde som

(39) Die hohen Bäume nehmen _{Obj_d} den Blumen _{Obj_a} das Licht weg

Man må her gå ud fra at et verbum som *wegnehmen* har en *standardtildeling* af kategorialt semantisk indhold på de forskellige aktanter (argumenter), nemlig [+handlekraft] til Obj_d og [÷handlekraft] til Obj_a. Standardlineariseringen er afhængig af denne standardtildeling, sml.

(40) a Stefan hat seinem Bruder das Fahrrad weggenommen
b Stefan hat seinem Bruder die Freundin weggenommen

I (39) og (40b) fremstilles *Blumen* og *Freundin* som værende hhv. [+handlekraft] og [÷handlekraft].

Det springende punkt er selvfølgelig semet [+÷handlekraft]. For at understrege at det *ikke* drejer sig om hvorvidt den pågældende referent er et levende væsen, har jeg – i modsætning til Hoberg der taler om semet [+÷belebt] – foretrukket at „opfinde“ et nyt sem der terminologisk passer bedre til formålet end fx [+÷anim]. En sender kan fremstille referenter med forskellige semantiske roller og uafhængigt af semet [+÷anim] som havende handlekraft eller ikke, men dog begrænset på den måde at et givet verbum fastlægger en standardtildeling af kategorialt indhold til hver aktant. Hoberg (1997:1514) formulerer det sådan, idet hun taler om et træk der er fælles for flere semantiske roller:

[...] und zwar teilen wir die Rollen danach ein, ob ihren Denotaten die Fähigkeit zu intentionalem Handeln zugesprochen werden kann oder ob sie nicht als handlungsfähig anzusehen sind. [...] Dabei ist jeweils von der prototypischen Verteilung belebter bzw. unbelebter Rollen auszugehen, die vom Prädikat gesteuert wird.

Ind i billedet kommer naturligvis også i denne sammenhæng at de forskellige træk – semantiske, pragmatiske, syntaktiske – ofte trækker i hver sin retning.

3.2. Positionstyper

Udfyldningen af P1 (+/÷ udfyldning) og placeringen af evt. V_f (initial- eller finalfelt) danner grundlag for en klassificering af tyske VG i 3 positionstyper (PT):

Fig. 3

	P1 udfyldt	Finitum i initialfelt
PT1	+	+
PT2	÷	+
PT3	+ / ÷	÷

PT1: (41) a ¹Wer ²hat ¹⁵unser Angebot ²²an²³genommen?

PT2: b ¹I ²hat ³jemand ¹⁵unser Angebot ²²an²³genommen?

PT3: c Sie fragte, ¹wer ¹⁵unser Angebot ²²an²³genommen ²⁴hat

De tre positionstyper har tydelige, men dog ikke entydige funktionelle korrelater; oftest er det kombinationen af positionstype og andre udtryksmidler (som fx modus og prosodi) der tilsammen er korreleret med et bestemt indhold.

Det er vigtigt at lægge mærke til at denne definition af de tre positionstyper inkluderer de infinitte VG: her findes i sagens natur noget V_f , altså kommer kun PT3 på tale, der jo som den eneste af positionstyperne har negativt defineret placering af V_f .

3.3. Udfyldning af de enkelte pladser

Afsnittet indeholder først og fremmest en redegørelse for den potentielle udfyldning af de pladser der i positionsskemaet ikke har kunnet specificeres (tilstrækkeligt) vha. de inddragne parametre, dvs. ekstrapositionspladserne, P1, P20 og P9, P13 og P18. Derudover gennemgås hver plads på den måde at der gives autentiske eksempler på udfyldningen af den og dens umiddelbare omgivelser. Som eksempel tages her P1. Der gås primært ud fra PT1 da der, som der skal redegøres for i 3.4, er problemer med P1 i PT3.

3.3.1. P1: *Hvad kan der stå her?*

En langt fra udtømmende liste:

- (42) SnG subj Die Firma wird Ihren Auftrag sofort ausführen
- (43) Adj subjpred Alt wird er nie
- (44) SgG objg Einer näheren Erklärung bedurften seine Ausführungen allerdings nicht
- (45) SdG objd Der Firma tut es natürlich leid, dass Sie nicht die richtige Ware erhielten
- (46) Adv advl "Gern(e)"/"Auch" senden wir Ihnen unseren neuesten Prospekt (sml. med dansk)
- (47) ViG obja Uns richtig ausschlafen brauchen wir nur einmal in der Woche

Næsten alle *umiddelbare* konstituenten i VG kan stå på P1, og fælles for dem synes kun at være at de indgår i indholdsparadigmer hvori kontrastmuligheden er afgørende. Heraf følger muligheden for (kontrast)accentuering, der dog ikke synes at gælde for nominativiske størrelser. Morfologisk entydighed er ligegyldig (se ovenfor), og heller ikke kompleksitet synes at spille den store rolle idet der i tysk synes at være en tendens til at udnytte P1 til mere komplekse størrelser end i dansk, fx

- (48) *Wer auf einer Autobahn im Bereich von durch die Aufstellung von fahstreifengegliederten Vorwegweisern eingerichteten Vorsortierräumen auf der durch eine breite Leitlinie abgetrennten Rechtsabbiegerspur an den auf den für den Geradeausverkehr bestimmten Richtungsfahrbahnen befindlichen Fahrzeugkolonnen rechts vorbeifährt und anschließend nach links in eine Fahrzeuglücke einschert, überholt nur dann verbotswidrig rechts, wenn er bei dem Rechtsvorbeifahren nicht beabsichtigt, die Autobahn an der Anschlußstelle zu verlassen („Entscheidung“ fra Düsseldorfer Oberlandesgericht, cit.: Spiegel 46/95, 274/1)*

I PT1 er udfyldning af P1 desuden nært forbundet med illokutionært indhold; se fx eks. (41a).

At også dele af umiddelbare konstituenten og konstruktioner der udgøres af mere end én umiddelbar konstituent, kan stå på P1, fremgår af 3.3.4 og 3.3.5.

3.3.2. P1: *Hvad skal stå her?*

– ekspletivt *es*:

- (49) a Es₂ waren in der Halle eine Unmenge Leute versammelt
 b *In der Halle waren es eine Unmenge Leute versammelt
 b' I hallen₁ var₂ der₃ samlet₅ mængder af mennesker
 a' Der₁ var₂ samlet mængder af mennesker i hallen

Det ekspletive *es* har ingen relationssyntaktisk funktion og i sig selv heller intet semantisk eller pragmatisk indhold, men tjener udelukkende det formål også at muliggøre dannelse af PT1 i tilfælde hvor sender ikke ønsker at tematisere nogen af konstruktionens konstituenten, og dets forekomst er uafhængig af konstruktionens syntaktiske opbygning i øvrigt; det er en ren *pladsholder*. Den (hårnakkede) traditionelle opfattelse af dette *es* som „foreløbigt subjekt“ er således meningsløs (fx Eriksen et al. 1996:71). Lauridsen/Poulsen (1995:343) er her en undtagelse, men at sige at dette *es*' funktion skulle være „udelukkende adverbial“, er dog ikke særlig meningsfyldt. I en del konkrete kommunikationssituationer er brugen af ekspletivt *es* næsten konventionaliseret, fx

- (50) Es spielten die Wiener Philharmoniker (sml.: Det var W. P. der spillede)

– kausalt *so*:

- (51) [Sie war nicht zu Hause,] so₁ konnten₂ wir₃ unser Anliegen nicht vorbringen
 (51') [Hun var ikke hjemme,] så vi₁ kunne₂ ikke fremføre vort ærinde

– relative pronominer og adverbier, uanset syntaktisk funktion, fx:

- (52) [Im Erdgeschoßbereich bleiben zwischen den Arkadenbögen

größere Restflächen stehen,] 1die 8in vergleichbarer Lage der Loggia durch die Scheiben der Vierpässe aufgebrochen sind (*forschung* 3/94, 7/2)

- (53) [Doch es gibt ja noch etwa 1500 andere Bierlokale. Sogar solche,] 1in denen 10fast nur Einheimische ihr Pivo trinken (*ADAC motorwelt* 4/95, 66/2)

De relative størrelses bundethed til P1 er forklarlig ud fra deres nære tilknytning til præteksten.

– **interrogative pronominer og adverbier, uanset syntaktisk funktion, fx:**

- (54) a 1Wer 2hat unser Angebot angenommen?
 b [Sie fragte,] 1wer 15unser Angebot angenommen hat
- (55) 1In der Nähe welcher südfranzösischen Stadt 2liegt Tina Turners neues Haus? (*STERN* 6/97, 91/2)

Disse konstituenters bundethed til P1 er forklarlig ud fra P1's illokutive funktion.

3.3.3. P1: Hvad kan der ikke stå her?

– **finit verbum.**

I konstruktioner med et V_f på 1.-pladsen (relativt set) som fx i (56) står det på P2 (absolut set) og P1 er tom:

- (56) 1Ø 2Dominiert 15den Kongress nach Fischers Anstoß die Außenpolitik?

Der findes dog en mulighed for at tematisere prædikatet, nemlig brug af perifrastisk verbalform. Både i (57) og (58) er infinit del af perifrastisk dannet verbal (se 3.3.4) placeret på P1; i (57) er der tale om en almindelig futurumsform, i (58) om en *tun*-perifrase der i sig selv ikke har andet indhold end at muliggøre tematisering af prædikat.

(57) ₁Dominieren ₂wird den Kongreß nach Fischers Anstoß die Außenpolitik (*STERN* 33/95, 98/4)

(58) [Gesehen habe ich sie schon, aber] ₁kennen ₂tue ich sie nicht

– visse modalpartikler, herunder de fleste gradpartikler, som *denn, ja, nämlich, schon, nur, sogar, vielleicht, auch, nun mal*.¹³ Fx:

(59) a *Ja bist du in diesem Film schon gewesen

b Du bist ja schon in diesem Film gewesen

Disse partikler har også den egenskab, at de ikke kan udgøre svar:

(60) a: „Wie komme ich nach Russland?“

b: *: „Nämlich!“

De accentuerbare af disse partikler har dog mulighed for P1-placering, forudsat at der er tale om emfase-/kontrastaccent. Det gælder bl.a. *auch* og *nur* (sml. eks. (46)):

(59) c [... -] ₁"nur ₂findet das ganze irgendwie auf einer höheren Ebene statt (*Zeit* 10.1.86, 41, cit.: Hoberg 1997:1586)

d ₁"Auch ₂ist die amerikanische Marotte, jeden Vortrag mit einem Witz zu eröffnen und zu beschließen, nicht jedermanns Geschmack [...] (*Zeit* 10.5.85, 45, cit.: Hoberg 1997:1586)

– negationen *nicht*

(61) a *₁Nicht bist du in diesem Film gewesen

b Du bist nicht in diesem Film gewesen

Begrundelsen for *nicht*'s manglende mulighed for P1-placering skal nok søges i, at kontrasten, nemlig den anden pol på den epistemiske skala, assertion, *ikke* er leksikaliseret, altså opfylder *nicht* ikke kravet om

¹³ De fleste af disse partikler har homonymer der kan stå på P1, sml. *Sie haben mir vielleicht einen Schrecken eingejagt!* vs. *Vielleicht haben Sie ihm einen Schrecken eingejagt?*

indgåelse i indholdsparadigme. Se også Hoberg (1997:1587 ff.). De øvrige leksikaliseringer af værdier på den epistemiske skala danner til sammen et paradigme, og de kan stå på P1, fx:

- (62) $\text{I}_{\text{Vielleicht/Wahrscheinlich}}$ bist du in diesem Film gewesen

– **PronRefl i forb. m. de ægte refleksive verber:**

- (63) * I_{Sich} freut er auf den Urlaub

- (64) $\text{I}_{\text{Sich (selbst)}}$ kauft er nie neue Klamotten, immer nur den Kindern

De „ægte“ refleksiver opfylder ikke paradigmekriteriet og er ikke accentuerbare, men medvirkende til positionsbegrænsningen er nok også disse refleksivers indhold af udelukkende syntaktisk art (de har fx ingen semantisk rolle). Deres syntaktiske indhold kan fx være af distinktiv art: *sich für etw. interessieren* vs. *jmdn. für etw. interessieren*.

– **es i akkusativ:**

- (65) a [Magst du das neue Stück von Bodo Strauß? – Nein,] * I_{es}
mag ich nicht
b [Nein,] I_{das} mag ich nicht

Begrænsningen gælder *ikke* de øvrige personlige pronomener der i hvert fald under emfase-/kontrastaccentbetingelser udmærket kan indtage P1, fx

- (66) a [Mochtest du Ike und Tina Turner? – Ja und nein,] I_{ihn}
mochte ich, I_{sie} (mochte ich) jedoch nicht
b [Mochtest du Ike und Tina Turner? – Ja,] I_{sie} fand ich ganz
besonders toll, im Gegensatz z.B. zu Nina und Frederik

Forklaringen på denne forskel ser Hoberg (1997:1585) i *es'* manglende fonetiske og morfologiske prominens, hvilket er en tvivlsom forklaring eftersom nominativ-*es* sagtens kan stå på P1 – og ofte gør det. Et forklaringsforslag der ganske vist er svært at verificere: *es* er langt mere funktionelt „belastet“ end de øvrige; kan man udelukke én brug, lettes

perceptionen allerede betydeligt. Hverken nominativ- eller akkusativ-*es* er accentuerbare.

– **etisk dativ:**

- (67) a Schneide mir bloß nicht deine Finger ab ↗
 b *₁Mir schneide bloß nicht deine Finger ab

Igen er der tale om manglende paradigmatilknytning og manglende accentueringsmulighed, og dertil kommer et vagt indhold af udelukkende pragmatisk art.

3.3.4. *Mere end én umiddelbar konstituent på P1*

Konstruktioner der kunne være kandidater til eksempler på udfyldning af P1 med mere end én umiddelbar konstituent, er få. Hyppigst diskuteres i faglitteraturen (konstruerede) eksempler som (68) og (69) med et udvalg af adverbialer (som regel PræpG) hvor der i (68) vel er tale om en slags sideordning – hver del vil typisk, men ikke nødvendigvis udgøre en intonatorisk enhed – og i (69) om det velkendte fænomen at et lokal-/temporaladverbial kan dubleres (og mere) af specificerende adverbialer. En mindre diskutabel type eksempel er (70) hvor P1 tydeligvis udfyldes af to forskelligartede konstituenten (forekommer alt overvejende ved *am besten*); denne linearisering er ikke den eneste mulige, men dog tilsyneladende den der alt overvejende bruges. Endelig skal muligheden for at én eller flere umiddelbare konstituenten står på P1 *sammen* med ét eller flere V_i nævnes. Det er eksemplificeret i (71), der også viser at tematiseringen skal foregå fra højre uden overspringelser (se Haftka 1984:720 f.).

- (68) ₁Am Feierabend / beim Flaschenbier / vorm Fernseher ₂hatte
 er längst alles vergessen
- (69) ₁Vor mir / im engen Raum einer Vorführzelle ₂saß eine junge
 Frau betont erhobenen Kopfes, lächelte mich an [...]“ (*STERN*
 40/97, 184/1)
- (70) ₁Am besten Sie ₂rufen Ihren Anwalt an (ARD 29.9.97)
- (71) a Er kann ₉mit ruhiger Stimme ₁₂seiner Tochter ₁₅ein Märchen
₂₃erzählen

- b Ein Märchen erzählen ₂kann er seiner Tochter mit ruhiger Stimme
- c * Seiner Tochter erzählen ₂kann er mit ruhiger Stimme ein Märchen
- d Seiner Tochter ein Märchen erzählen ₂kann er mit ruhiger Stimme
- e * Mit ruhiger Stimme erzählen ₂kann er seiner Tochter ein Märchen
- f Mit ruhiger Stimme seiner Tochter ein Märchen erzählen ₂kann er
- g * Er mit ruhiger Stimme seiner Tochter ein Märchen erzählen ₂kann

(71g) synes at vise at centralfeltet ikke kan være tomt. Den egentlige forklaring på (71g)'s ugrammatikalitet er den at subjektet ikke kan tematiseres *sammen med* V_i ; konstruktionerne på P1 har åbenbart status som V_iG , og det er en almen regel at der i V_iG kan forekomme alle sætningsled bortset fra Subj. (71h) viser en ligeledes ugrammatisk parallel konstruktion med centralfeltet udfyldt af et Obj_d og et Obj_a , og (71i) viser en konstruktion med en V_iG med funktion som umiddelbar konstituent der er ugrammatisk pga. forekomst af Subj:

- (71) h * Die Begehrte nie mit ruhiger Stimme geben ₂kann einem Freier das Jawort
- i *Die Begehrte einem Freier das Jawort mit ruhiger Stimme zu geben, vermag sie nie

3.3.5. Del af umiddelbar konstituent på P1

Af den store mængde kandidater til eksempler på en sådan linearisering skal her kun nævnes to typer: (72) repræsenterer den hyppigt forekommende dislokering af relativsætning, hvor antecedenten står i intraposition, fx på P1, og relativsætningen i ekstraposition til højre. (73a-b) er eksempler på den ligeledes hyppige tematisering af infinit del af perifrastisk verbal hvor én eller flere V_i – som gruppe regnet fra højre i det lineariserede verbumkompleks – kan tematiseres (sml. ovenfor). Endelig viser (74) den almindeligt forekommende tematisering af kerne i substantivgruppe der indeholder attributiv kvantor.

- (72) [Er hat sogar die Bodyguards [...] übernommen, und] ₁den Bombenanschlag ₂spielt er ₂₂herunter, _{ch}der Anfang Februar [...] auf ihn verübt wurde (*SZ Mag.* 11/95, 15/2)
- (73) a ₁Verkrochen ₂wird er sich ₂₃haben (*Sat1* 29.8.97, *Wolffs Revier*)
 b ₁Verkrochen haben ₂wird er sich
- (74) ₁Fotos ₂habe ich ₁₁keine neuen mehr gemacht (*ZDF* 5.9.97, *Der Alte*)

Den mere gennemgående mulighed i tysk end i dansk for dislokering af relativsætning også fra P1 skyldes de tyske substantivers genusreaktion over for relativet. Kontekstbetingelserne for dislokering fra P1 er dog temmelig strenge, og „grammatikeksempler“ som (75) må man tage afstand fra:

- (75) a *₁Vor dem Haus ₂wurde Hildegard von Karl Heinz ₂₃fotografiert, _{ch}das 10 Jahre alt ist
 b *₁Hildegard ₂wurde von Karl Heinz vor dem Haus ₂₃fotografiert, _{ch}die 10 Jahre alt ist
 c *₁Von Karl Heinz ₂wurde Hildegard vor dem Haus ₂₃fotografiert, _{ch}der 10 Jahre alt ist

3.4. P1 i PT 3?

Litteraturen om spørgsmålet er så vidt jeg ved, yderst sparsom. Schindler (1995) arbejder på den ene side med begreber som „Vorfeld“ og „Mittelfeld“ og på den anden side med begrebet „Stellungsglieder“ (StG) og disses position (Pos.), men på en sådan måde at det kun kan tolkes som relativ position i min forstand (se ovenfor): der er altid overensstemmelse med StG-nr. og Pos.-nr. På den måde undgås en eksplicit stillingtagen til spørgsmålet P1 i PT3, men artiklen indeholder alligevel mange for spørgsmålet relevante iagttagelser. Jeg har indtryk af at hovedtendensen i dansk germanistik er *ikke* at regne med en P1 i PT3, hvilket ofte begrundes med det ekspletive *es*' mangelnde forekomstmulighed i PT3¹⁴:

14 Min formodning bygger ikke på eksplicite udsagt i litteraturen, men udelukkende på egne erfaringer (studium og samtaler med kolleger).

(76) [..., dass] *₁es die Wiener Philharmoniker spielten

Clausen (1969) kommer implicit ind på spørgsmålet, idet han distancerer sig fra sin egen fremstilling i Jørgensen (1992 [1964]). Her placeres relativer på samme plads som subjunktorer, mens Clausen foreslår at placere dem på den plads der svarer til min P1, altså må han gå ud fra eksistensen af en P1 i PT3. At spørgsmålet overhovedet er relevant, skyldes ikke kun behovet for at få klarlagt alle konstituenters absolutte position når man som jeg går ud fra et positionsskema, men nok så meget det at udfyldningen af visse pladser er korreleret med bestemte indhold. Jeg mener at det både af indholdsmæssige og strukturelle grunde er fornuftigst at regne med eksistensen af P1 i PT3, og begrundet det på følgende måde.

Strukturelt set er det enklest at forklare de 3 positionstyper som ens opbyggede, bortset fra udfyldningen af P1 og fra V_f 's placering. PT1 holdes ude fra PT2 og PT3 vha. at i PT1 *skal* både P1 og P2 være udfyldt; PT2 holdes ude fra PT3 vha. at i PT2 står V_f på P2, i PT3 derimod i finalfeltet, og dermed er PT1 og PT3 også holdt ude fra hinanden. P1 er således *strukturelt* set uinteressant i PT3, hvorfor det ekspletive *es*' manglende mulighed for at forekomme her ikke har argumentativ værdi; dette *es*' funktion er netop at muliggøre strukturen PT1 (over for PT2) (se ovenfor), altså er det herudfra forståeligt, at det ikke kan forekomme i PT3. Det er for mig at se således hensigtsmæssigt at kunne forklare forskellen mellem (77a-b), (78a-b) og (79a-b) alene som en forskel i placering af V_f :

- (77) a ₁Für die Medien ₂sind ₁₀Typen mit hohem Frauenverschleiß
und rauhem Lebenswandel ₁₇interessant
 b [Ich verstehe schon, daß] ₁für die Medien ₁₀Typen mit ho-
hem Frauenverschleiß und rauhem Lebenswandel ₁₇interes-
sant ₂₄sind (STERN 36/97, 147/2)
- (78) a ₁Bei Klinmann ₂soll ₁₄das Leistungsprinzip ₁₈nicht mehr ₂₃gel-
ten
 b [Wurmt es Sie daß] ₁bei Klinmann ₁₄das Leistungsprinzip
₁₈nicht mehr ₂₃gelten ₂₄soll? (STERN 36/97, 146/1)
- (79) a ₁Wer ₂hat ₁₅unser Angebot ₂₂an ₂₃genommen?
 b [Sie fragte,] ₁wer ₁₅unser Angebot ₂₂an ₂₃genommen ₂₄hat

At P1 kun er et potentiale i PT3, viser et eksempel som

- (80) a [Sie [die Boy-Band „The Boyz“] haben gekleckert wie andere auch, sie hatten Pickel unter dem Make-up, und nach dem Bad im Atlantik war klar, daß] 1sich selbst die gelgestärkten Frisuren von Teeniehelden der Macht des Salzwassers beugen müssen (STERN 36/97, 34/2)

Der kan anføres (mindst) to argumenter for at regne med at *sich* står på P4 og ikke på P1: 1. Det „ægte“ reflektive pronomen kan i PT1 ikke stå på P1 (se ovenfor); derfor er det mest hensigtsmæssigt, hvis det er muligt, også at antage denne regel for PT3. 2. Hvis dette *sich* skulle stå på P1, skulle det kunne følges af en let konstruktion; det kan det ikke:

- (80) b *[..., dass] 1sich 2er der Macht des Salzwassers beugen muss

For eksistensen af P1 i PT3 taler dog ikke kun strukturel hensigtsmæssighed, men også et autentisk eksempel som (81):

- (81) [Der Schütze fand es widerlich, daß] 1im „Hustler“ 4es 1Schwarze 2auch mit Weißen trieben (STERN 9/97, 69 E/2)

Med mindre man vil tage specielt hensyn til PT3 i positionsskemaet (ved at indrette flere pladser i begyndelsen af centralfeltet), kan en sådan linearisering kun forklares hvis man går ud fra eksistensen af P1. Men jeg må dog indrømme at der er en del uafklarede strukturelle problemer med P1 i PT3. Fx har PT1'en i (82a) ikke en direkte PT3-pendant, og omvendt har PT3'en i (83) ikke en direkte PT1-pendant:

- (82) a „In diesen Beispielen handelt es sich um die Thematisierung von Bekanntem“
 b *[Er betont, dass] 1in diesen Beispielen 3es sich um die Thematisierung von nicht Bekanntem handele
 c [..., dass] 1es 3sich in diesen Beispielen um die Thematisierung von nicht Bekanntem handele
- (83) a [Mich wundert es nicht, dass] 1es 3der Nachbar 5sich leisten kann, einen neuen BMW zu kaufen

- b * 1Es 2kann 3der Nachbar 5sich leisten, einen neuen BMW zu kaufen¹⁵
- c 1Der Nachbar 2kann 4es 5sich leisten, [...]

(83a) er dog ikke inden for standardlineariseringen pga. Subj på P3 (se s. 226 f.), og en mere „normal“ linearisering volder da heller ikke disse strukturproblemer:

- (83) c [Mich wundert es nicht, dass] 4es 5sich 10der Nachbar leisten kann, einen neuen BMW zu kaufen

Funktionelt set er der efter min mening mest der taler for antagelse af P1 i PT3. Clausens skiften standpunkt mht. placeringen af relativer (se s. 239) kan jeg tilslutte mig. Relativer udfører ganske vist den vigtige funktion „underordning“, der er sammenlignelig med subjunktors funktion, hvilket kunne berettige til en ens placering af de to klasser, men relativer er – modsat subjunktorer – konstituenten i VG, dvs. de har funktion *inden for* VG. For mig er dette argument vægtigere end underordningsargumentet, og det ville være uhåndterligt hvis man antog at en VG-konstituent *ikke* fandt plads inden for VG'en selv. Da der ikke kan findes rimelige argumenter for at placere relativer i ekstraposition, må de stå i intrapositionsområdet, og her kommer egentlig kun P1 på tale. At relativer placeres på P1, synes jeg harmonerer godt med flere af P1's funktioner, bl.a. dem som plads for ikke-ny og for kendt information. I PT3 varetager P1 yderligere den *syntaktiske* funktion „underordning“; dette gælder ikke kun for relativer, men også for interrogativer, der jo i PT3 tydeligt har underordningsfunktion, fx (parallelitet til PT1):

- (84) [Er fragt,] 1wer 11den Hund gesehen hat

En væsentlig funktion af P1 i PT1 er den at muliggøre brud på centralfeltets standardlinearisering; næsten alle konstituenten kan stå i centralfeltet hvor de har en standardplads og dermed også en standardlinearisering indbyrdes; de fleste af dem kan imidlertid også stå på P1 hvad i givet fald ofte vil betyde et brud på den relative rækkefølge. Nøjagtig

15 Akk.-es kan ikke stå på P1 i PT1, jf. s. 235).

det samme er i princippet muligt i PT3, hvilket også er et argument for en P1 her. Hvis man forestillede sig at relative og interrogative i PT3 *ikke* står på P1, men på den relevante plads for neutrale konstruktioner, ville man i de fleste tilfælde kun kunne beskrive lineariseringen vha. et positionsskema som var udbygget væsentligt i forhold til ovenstående. At P1 i PT1 og PT3 kun har delvis overlappende funktion, og at en af P1's væsentlige funktioner i PT1, nemlig den illokutionære, ikke findes i PT3, er for mig ikke noget argument mod antagelse af P1 i PT3. Men der er stadig et stykke arbejde at gøre før forholdene vedr. P1 i PT3 er tilfredsstillende belyst.

4. Afslutning

Den tyske VG's topologi er og bliver et område der på mange måder unddrager sig en tilbundsående beskrivelse. Det at en konstruktions endelige linearisering i høj grad er afhængig af pragmatiske parametre, gør at den traditionelle grammatik kun kan klare en del af den topologiske beskrivelse. Vigtige aspekter er

- det tyske fleksionsmorfologiske systems betydning for den topologiske mangfoldighed
- samspillet mellem semantiske, syntaktiske og pragmatiske parametre ved beskrivelsen af en konstruktions konstituenters mulige lineariseringer
- samspillet mellem topologi og andre udtryksmidler som fx prosodi
- den kendsgerning at en konstruktions konstituent nu engang *skal* forekomme i en bestemt rækkefølge, mundtligt som skriftligt; den fritager *i nogen grad* grammatikeren for pligten til ud over at beskrive mulige lineariseringer også at tilbyde forklaringer på disse – og på de umuliges umulighed. Indsatsen må koncentreres om de tilfælde der udviser tydelig funktionel systematik; mere spekulative parametre som fonetisk tyngde kommer i sidste række.

Henvisninger

Abraham, Werner (1992). Überlegungen zur satzgrammatischen Begründung der Diskursfunktionen *Thema* und *Rhema*. *Folia Linguistica* 26, 197-231.

- Altmann, Hans (1993). Fokus-Hintergrund-Gliederung und Satzmodus. In: Reis, Marga (red.). *Wortstellung und Informationsstruktur. Linguistische Arbeiten* 306. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1-37.
- Bader, Markus (1996). *Sprachverstehen. Syntax und Prosodie beim Lesen*. Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Clausen, Ove K. (1969). Ein deutsches Satzschema. *Kopenhagener germanistische Studien* 1, 118-126. (Genoptrykt i: Peter Jørgensen. *Tysk Grammatik I-III*)
- Colliander, Peter (1983). *Ledstilling*. Handelshøjskolen i København, mask.
- Colliander, Peter (1996). Partikelvalenz im Deutschen. Eine prototypenlinguistische Studie über die Valenzverhältnisse bei den Präpositionen, den Subjunkturen und den Konjunkturen. *Hermes* 17, 181-211.
- Ehlich, Konrad (1981). Intonation des gesprochenen Deutsch: Aufzeichnung, Analyse, Lehre. *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik* 18, 46-93.
- Eisenberg, Peter (1994³) [1986]. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart/Weimar, Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Eriksen, C. Collin, Agnete Bruun Hansen, Bent Lantow & Elva Stenestad (1996) [1984]. *Gyldendal Tysk grammatik*. København, Gyldendal.
- Eroms, Hans-Werner (1995). Die Thema-Rhema-Gliederung aus grammatischer Perspektive. In: Popp, Heidrun (red.). *Deutsch als Fremdsprache. An den Quellen eines Faches*. Festschrift für Gerhard Helbig zum 65. Geburtstag. München, iudicium, 53-67.
- Haftka, Brigitta (1984²) [1981]. Reihenfolgebeziehungen im Satz (Topologie). In: Heidolph, Karl Erich, Walter Flämig & Wolfgang Motsch (red.). *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin, Akademie-Verlag.
- Hoberg, Ursula (1981). *Die Wortstellung der geschriebenen deutschen Gegenwartssprache. Heutiges Deutsch I/10*. München, Max Hueber Verlag.
- Hoberg, Ursula (1997). Die Linearstruktur des Satzes. In: Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann, Bruno Stecker et al. *Grammatik der deutschen Sprache* 2. *Schriften des Instituts für deutsche Sprache* 7.2. Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1495-1680.
- Hopper, Paul J. (1979). Aspect and Foregrounding in Discourse. In: Givón, Talmy (red.). *Discourse and Syntax*. New York, Academic Press, 213-241.

- Jørgensen, Peter (1992) [1953-1958-1964]. *Tysk Grammatik* I-III. Bind III i samarbejde med Ove K. Clausen. København, Gad.
- Krisonosov, Alexei (1965). Die Wechselbeziehung zwischen den modalen Partikeln und der Satzintonation im Deutschen. *Zeitschrift für Phonetik* 18, 573-590.
- Lauridsen, Ole & Sven-Olaf Poulsen 1995. *Tysk Grammatik*. København, Munksgaard.
- Molnar, Valéria (1991). *Das TOPIK im Deutschen und im Ungarischen*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
- Pasch, Renate (1983). Mechanismen der inhaltlichen Gliederung von Sätzen. In: Růžiča, Rudolf & Wolfgang Motsch (red.). *Untersuchungen zur Semantik. studia grammatica XXII*. Berlin. Akademie-Verlag, 261-304.
- Rosengren, Inger (1991). Zur Fokus-Hintergrund-Gliederung im Deklarativsatz und im w-Interrogativsatz. In: Reis, Marga & Inger Rosengren (red.). *Fragesätze und Fragen. Referate anlässlich der 12. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft, Saarbrücken 1990. Linguistische Arbeiten* 257. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 175-200.
- Schindler, Wolfgang (1995). Die ersten Stellungsglieder in Subjunktionalsätzen. *Sprache & Sprachen* 17, 4-28.
- Welke, Klaus (1993²) [1992]. *Funktionale Satzperspektive. Ansätze und Probleme der funktionalen Grammatik*. Münster, Nodus Publikationen.

Kildehenvisninger:

ADAC motorwelt <nummer/årgang, side/spalte>.

Allgemeine Geschäftsbedingungen für Kreditkarten der Berliner Bank (Stand 1.3.96).

ARD: Arbeitsgemeinschaft der Rundfunkanstalten Deutschlands.

forschung: Mitteilungen der DFG [Deutschen Forschungsgemeinschaft] <nummer/årgang, side/spalte>.

Sat1.

STERN. Das deutsche Nachrichtenmagazin <nummer/årgang, side/spalte>.

SZ Mag.: Süddeutsche Zeitung Magazin <nummer/årgang, side/spalte>.

Zeit, Die <dato, side>.

ZDF: Zweites Deutsches Fernsehen.

Det trinoculære synspunkt i grammatikskrivning Fra valensled til sætningsled

Lisbeth Falster Jakobsen
Tyskprojektet

1. Grammatikskrivningens komplicerede optik

M.A.K.Halliday omtaler i sin artikel fra 1996¹ „the trinocular vision“, når der skal skrives grammatik:

The „trinocular“ principle in the grammatics can be simply stated. In categorising the grammar, the grammarian works „from above“, „from roundabout“ and „from below“; and these three perspectives are defined in terms of strata. Since the stratum under attention is the lexicogrammar, „from roundabout“ means ‘from the standpoint of the lexicogrammar itself’. „From above“ means ‘from the standpoint of the semantics: how the given category relates to the meaning (what it „realises“)’. „From below“ means ‘from the standpoint of morphology and phonology, how the given category relates to the expression (what it „is realised by“)’. What are being taken into account are the regularities (proportionalities) at each of the three strata. (s. 26)²

Det tyske grammatikprojekt står ofte over for denne tredobbelte optik. Grammatikken har som mål at skrive en funktionel grammatik for studerende på universiteter og højere læreanstalter som bundniveau. Traditionelle grammatikker holder sig normalt inden for synspunkterne ‘nedefra’, „similarity of formal make-up“ (Halliday 1996:16) og ‘det samme niveau’, ‘from roundabout’, den ene kategoris tilpasning til

¹ Jf. Halliday (1996).

² ‘Lexicogrammar’ vil sige en sprogbeskrivelse, som på paradigmatiske grundlag skildrer alle valg, der kan foretages inden for paradigmer (som oftest semantiske), gående fra de mest grovmaskede (least delicate) grammatiske valg og helt til de mest finmaskede (most delicate) valg af leksikalske størrelser.

andre kategorier i systemet. Og de holder sig for største delen til udtrykkene i disse tegnstørrelser, i mindre grad til disses indhold (når undtages fleksiver og affikser, der normalt også får en indholdsbeskrivelse).

En funktionel grammatik er principielt en grammatik, der ikke blot er deskriptiv på udtryksplanet, men også på indholdsplanet. Det Halliday-ske leksikogrammatiske paradigmatiske system er fortrinsvis et semantisk valgsystem, for så vidt som det især behandler udtrykkene på niveauet 'nedefra'. Nu er det en traditionsbunden og stædig københavnsk opfattelse, at tegnet er dobbeltsidigt, en gensidig relation mellem et indhold og et udtryk. Indholdet skal forstås som den Hjelmslevske indholdsform. Og da tegn kan være både simplekstegn og komplekse tegn, følger, at der foruden den trinoculære betragtningsmåde i niveauer også er en dobbeltoptik i dimension på hvert af de tre niveauer: morfemerne har både et udtryk og et indhold, og dele af den fonologiske beskrivelse (tryk- og intonationsforhold) har et systematiserbart indhold. 'På samme niveau' har et system af kategorier både på udtryks- og indholdssiden, som ikke behøver at være sammenfaldende. Niveauet 'ovenfra', „similarity of function in a context“ (Halliday 1996:16) kan ses som relationen mellem kategoriens indholdsform og indholdssubstansen, what it „realises“. Sprogligt indhold og „meaning“ er således ikke det samme; meaning er den funktion, der går ud til den ikke-sproglige verden.

Den funktionelle grammatik vil ikke blot være deskriptiv over for sprog-systemets to sider, men som den specielt funktionelle synsvinkel også forsøge at relatere sprogsystemet til en beskrivelse af sprogbrugen. Dette mål implicerer, at der også må være en behandling af forholdet mellem de sproglige strukturer og den strukturering, vi har af den ikke-sproglige verden, „what it realises“.

Et af de områder, der specielt tydeligt aktiverer det tredobbelte niveau-syn kombineret med det dobbelte dimensionssyn, er spørgsmålet om valens. Det er klart, at der med denne komplicerede optik ophober sig en del vanskeligheder, som den traditionelle grammatik ikke har. Vanskelighed nr. 1 er relationen mellem sproget i brug, forstået som sproglige data og den systematiske beskrivelse heraf.

2. De grammatiske strukturer og sprogbrugen

En grammatik er en beskrivelse af et meget „krystalliseret“ område af sproget, nemlig et område, hvis elementer er temmelig fastlagte i deres antal og funktionsmåder inden for sprogsamfundet. En grammatik (som modsætning til leksikonbeskrivelser) er her forstået som en systematisk beskrivelse af klasser af sproglige tegns syntagmatiske egenskaber og foreliggende kombinationsmuligheder inden for et system af paradigmatiske valgmuligheder; og den ligger tydeligvis et par abstraktionsskridt væk fra data selv, sproget i brug. Sprog i brug er på det abstraktionsmæssige grundtrin, det egentlige udgangspunkt for grammatiske beskrivelser, specifikke realiser af de enkeltsproglige systematiske muligheder. ‘Specifik’ betyder her, at den sproglige ytring er unik, forstået på den måde, at den er fremsat i en bestemt kommunikationssituation, som indeholder en bestemt producent og recipient i en bestemt kontekst. Det vil sige, at man ved ytringens indlejring i kommunikationssituationen får en del faktorer med i købet, som det er ret problematisk at generalisere over, både fordi de er mange og af ikke-sproglig karakter, og fordi de er unikke på en uigennemskuelig måde. Mangfoldigheden er for stor for hver enkelt faktorklasse. Desforuden kommer der endnu en faktor til, nemlig det forhold, at den enkelte ytring for det meste ikke er enkeltstående, men et nummer i den række af ytringer, som udgør den samlede tekst. Selve tekstualiseringen af ytringer er ikke upåvirket af, hvilket nummer ytringen er i rækken.

Disse faktorer kan ikke negligeres, for så er vi tilbage i sætningsgrammatikken, som vi netop ønskede at tage afstand fra, eftersom den i vid udstrækning begrænser sig til beskrivelser af sprogsystemet. På den anden side kan de helt specifikke pragmatiske faktorer heller ikke være udgangspunktet, for så skriver man case-studies og ikke grammatik (som man undertiden ser fx i samtaleanalyser). Det vil så sige, at man er nødt til at tage en middelev, hvor man slipper disse faktorer ind, men på en noget abstraheret måde.

Problemet kommer selvfølgelig især til at ligge på indholdssiden, på spørgsmålet om, hvad givne realiserede konstruktioners indhold er. Det er en erkendelse, at den mest generelle, enkle og overskuelige ende af sprogbeskrivelsen ligger på simplekstegnene; jo højere vi kommer i konstruktionsniveauerne, dvs. jo nærmere vi kommer det helt realise-

rede plan, jo mere mangfoldige bliver beskrivelserne af disse overliggende kategorier; de har som oftest adskillige realisationsmuligheder. Hertil kommer den tankegang, at der er noget, der hedder indholdssyntaks. Det vil sige, at der bl.a. er regler for kombinationer af indhold, ligesom der er det for kombinationer af udtryk. Selve syntagmatiseringen af tegn trækker dels fra i de enkeltstående tegns potentiale, dels tilføjer selve syntagmet andre træk, som de enkelte tegn ikke har. Når disse ting lægges sammen, må det erkendes, at realisaternes store specificitet medfører en høj specificationsgrad i beskrivelsen af dem.

En måde at komme ud af dette problem på ville være bare at sætte sig tilbage og sige, at denne ende af konstruktionshierarkiet så unddrager sig systematisering. Men det ville være at unddrage sig forpligtelsen, for der er selvfølgelig mange systematiske træk ved realisationer; man står jo ikke og skal begynde helt forfra som afsender eller modtager over for konstruktioner i hvert kommunikationsøjeblik. De fleste grammatiske konstruktioner har en eller flere standardfortolkninger, som man kan beskrive på et abstraktionstrin, der ligger et skridt fjernet fra realisationsomstændighederne selv. Hvis der er flere indholdsvarianter af samme udtryksstruktur, skal der naturligvis stadigvæk en fortolker til at afgøre, hvilken en der er den sandsynlige i konteksten; men det kan dog stadigvæk lade sig gøre at beskrive varianterne indholdsgrammatisk.³

Men der er også spørgsmålet om den enkelte afsenders frie, ustandardiserede benyttelse af en given udtryksstruktur, som kræver en utraditionel indholdsfortolkning. Det sidste punkt er en del af teoretisk funktionel tankegang: hvis den pragmatiske indskydelse, som en aftager har, er den grundlæggende forudsætning for en sproglig realisation, så må den, set ud fra sprogbrugen, som sådan stå over det semantiske valg, der igen står over det udtryksmæssige valg. Selvom den pragmatiske indskydelse ligger uden for grammatikskrivningens arbejdsområde, så må der i den funktionelle grammatiske beskrivelse tages højde for den. Der må gives plads til et vist beskrivelsesmæssigt albuerum inden for en skala af ét indhold til ét udtryk, over så at sige normerede indholdsvariationer og til den helt individuelle engangsrealisation, som endnu kan fortolkes til et rimeligt indhold.

3 Jf. Heltoft/Falster Jakobsen (1996).

Dette synspunkt fører selvfølgelig til en opfattelse af, at der er en mere og mindre prototypisk omgang med de sproglige midler, som skal afspejles i den grammatiske beskrivelse. Det medfører for den grammatiske anskuelse, at der ikke kan være en ganske entydig afledningsvej fra abstrakte langue-strukturer og til realiserede strukturer.

Variationsbredden medfører også en anden ting, nemlig at afsenderen og modtageren kommer til at stå som arbitere for, hvad der kan siges, og hvad der skal forstås i det enkelte tilfælde. Men da grammatikken ikke kan operere på et unikt case-niveau, vil det igen sige, at den afsender og den modtager, som en grammatik kan definere, er en abstraheret uspecifik afsender og modtager, fantasiløse personer, som kun arbejder normeret og koderer og dekoderer prototypisk. Hvad den faktiske afsender og modtager gør, ligger uden for grammatikkens rækkevidde. Men det løser ikke en ud af det problem, at de unormerede realisater bør kunne analyseres mht. deres afvigelser, og at de normalt faktisk forstås på trods af afvigelser.

Begrebsparrene normering/faktisk realisering og prototypisk/nonprototypisk viser, at funktionalismen har forladt det matematiske paradigme, der arbejder med diskrete kategorier, og er gået over til et mere biologisk paradigme, der arbejder med statistiske forekomster, der fastsætter prototyperealisationen inden for kategorien, men altså også arbejder med, at mangelfulde realisationer skal kunne henregnes under kategorien. Fordi det er en erkendelse, at mange realisater er mangelfulde, og fordi viljen til kommunikation under alle omstændigheder er kraftigere end korrekthedens rolle i kommunikationen. I det virkelige liv, i sproget i brug.

Dette synspunkt har ofte været negligeret i grammatikskrivning, hvor man tit bevæger sig inden for nogle korrekthedsforestillinger og nogle forestillinger om entydighed i afledningsvejen fra abstrakt struktur til realiserat, som ikke synes at have meget realitet i sig. Dette skal så ikke forstås som et forsvar for en totalt opgivende holdning over for spørgsmålet korrekthed og normering; men jeg synes, at jeg undertiden, bl.a. inden for beskæftigelsen med valens, oplever en ret stor utålsmohed i opfattelsen af, hvad der er mulige realisationsmåder. Disse opfattelser er ofte urimelige i forhold til det, der faktisk kan laves og forstås, og kan

sikkert skyldes mangel på pragmatisk fantasi i forestillingen om den kontekstuelle baggrund, der måtte være til den specifikke ytring, jf. Fauconnier (1994:xxi):

It follows that meanings assigned to sentences in isolation [...] are obtained in reality by building local, maximally simple contexts in which the sentences can operate [...]

Men:

The minimal context observations do not generalize to larger ones. Rather, in scientifically unsurprising fashion, it is the principles applicable to the general case that also explain the minimal one as a special instance under special circumstances.

I funktionel grammatik, der opererer med et vist spillerum for producent og recipient, er en mere fleksibel beskrivelse påkrævet. Flexibiliteten kan fx opnås ved at regne med prototypiske og marginale realisationer, og med, at vejen fra den beregnede sproglige kodning, valensen, til realisationen, ikke behøver at være den lige vej.

3. Valens

Alle disse overordnede overvejelser spiller ind over for det grammatiske begreb valens. Valens bliver som regel hyldet som en helt indlysende ide med en mulig frelseragtig power til at løse en del af især fremmedsprogsbrugerens realisationsproblemer. Specielt jo i et sprog med mange formforskelle som tysk. Men når man så prøver at anvende foreliggende valensbeskrivelser over for de omtalte problemer, bliver man som oftest skuffet. Det virker ikke i praksis. Så hvis man agter at bibeholde valenstanken i grammatikbeskrivelsen, må man begynde med at overveje, hvad skavankerne er. Det vil jeg så prøve i det næste.

3.1 Valensansættelsens problematik

Som en begyndelse kan man overveje, om valens er et leksikografisk eller et grammatisk problem. Det er begge dele. Det er leksikografisk for så vidt, som det beskriver det enkelte ords, in casu det enkelte

verbums eget indhold samt dets syntagmatiske potentiale på udtryks- og indholdssiden. Og det er grammatisk for så vidt som, at når potentialet realiseres, så har vi et syntagma. Og syntagmer er grammatikkens områder.

Hvor kommer så selve valensansættelsen i det enkelte tilfælde fra? Ja, som alle leksikografiske oplysninger er det en abstraktion ud fra en række realiserer. Valens kan ikke umiddelbart opleves; det er en tilbage-regning fra et datamateriale. Det forudsættes, at data er et indsamlet, og ikke et selvlavet materiale. Nu er et helt fordomsfrit indsamlet datamateriale som regel af meget broget karakter, så første skridt må være at sætte nogle kriterier op for det materiale, man så endelig vil beregne valensen ud fra. Der er her to forskellige overvejelser: for det første en mere objektiv overvejelse, nemlig om alle forskellige, men i øvrigt regelrette realisationsmåder skal være udgangspunktet for ansættelsen. Jeg tænker her på, om realiserer med verbet i aktiv, passiv, imperativ, infinitiv, participium alle skal gælde i én pulje. En smule eftertanke vil afsløre, at det ikke kan lade sig gøre: man får på den måde ikke en entydig valensangivelse. En normal valensfastsættelse efter den tyske tradition tager sit udgangspunkt i kontekstafhængige aktivsætninger med verbet i simpleksform.

Den anden overvejelse er mere subjektiv, nemlig bortvisning fra datasamlingen af eksempler, som man synes er mærkelige eller helt forkerte. Hvis denne skelnen skal opretholdes, så må man i hvert fald kunne eksplicitere bortvisningen inden for samme begrebsapparat som det, man bruger på eksempler, der anses for korrekte. Helt forkerte realiserer fører som oftest til tolkningssammenbrud eller i det mindste til stærkt ubehag, hvilket er med til at dømme dem fejlagtige; de er normalt af ringe funktionel-teoretisk interesse. Et eksempel på fejl i et valensleds konstruktion (rektions/selektionsfejl) er (1); et eksempel på fejl i dependensforholdene (et valensled for meget) er (2):

- (1) a *Sie wohnt *eine Villa* Sie wohnt in einer Villa
 b *Sie bewohnt *in einer Villa* Sie bewohnt eine Villa
- (2) Er becherte *es* die ganze Nacht
 'Han kævede den hele natten'

Derimod er de lidt „mærkelige“ realiser af større interesse. Lidt skæve valensrealisationer, som samtidig ofte virker nye, har som regel det ved sig, at de godt kan tolkes inden for indholdssyntagmatiske kategorier; dette viser, at hvis selve realisationsmåden ikke svarer til den valens, man sædvanligvis tilskriver verbet, så må tolkningsmuligheden komme et andet sted fra i indholdssyntagmet. Ergo må der være nogle niveauforskelle fra valens til realiser (se videre afsn. 4).

En anden ting er, at enhver abstraktion har til formål at skabe et mindre antal kategorier, end der er eksempler. Det vil sige, at en abstraktion satser på enkelte træk ved individerne som fælles og undertrykker resten. Det vil igen medføre, at en kategorisering er afhængig af de opsatte kriterier, og at der evt. kan laves forskellige kategoriseringer over samme data alt efter de valgte kriterier.

Hvis man sammenregner det forhold, at valens er en abstraktion over et mere broget datamateriale, og at enhver abstraktion er afhængig af sine kriterier, så kommer man derhen, at der ikke findes en gudgiven valens for det enkelte ord; der findes en af grammatikeren/leksikografen fastsat valens ud fra givne kriterier. Så et første krav til beskriveren må være, at vedkommendes valenskriterier er tilstedeværende og eksplicite. De i denne beskrivelse anvendte kriterier er på udtrykssiden en kombination af okkurrensmulighed (kan eller skal et valensled realiseres?) og formmulighed (hvilke konstruktioner kan valensleddet antage i realiseret?). Et ords valensfastsættelse er således allerede baseret på en prototypeanskuelse – og når to kriterier er indblandet, så er muligheden endnu større for, at der kan ansættes forskellige valenser, alt efter hvilket kriterium man lader veje tungest.

Der er ikke noget, folk kan blive så uenige om, som om det enkelte verbs valens. Det kan grammatikeren tage med nogen sindsro, thi det er ikke hans problem at sætte det enkelte verbs valens. Det skal leksikografen gøre. Grammatikeren skal udtale sig om de generelle aspekter ved valensansættelse; herunder også om de generelle problemer og mulige fluktuationer, som abstraktionerne fremkalder. Valens skal ikke gøres bedre og mere skudsikkert, end det er. Det skuffer bare folk.

3.2 Valensmønstre over for realisationsmønstre

Eftersom særdeles mange verber åbner for mere end ét valensled, er en hovedegenskab ved flervalens distinktivitet, dvs. at verbet til valensleddene uddeler sådanne træk, at disse kan skelnes fra hinanden. Det kan være indholdstræk, formmæssige træk og positionelle træk, i forskellige kombinationer – og selvfølgelig forskelligt efter de forskellige sprogs indretning. Hovedsagen er, at der foreligger distinktioner. Således er hoveddistinktionen mellem to størrelser i en valenskombination, der begge havner som objektet i en aktiv sætningskonstruktion, forskellig på tysk og dansk. På tysk bygger distinktionen på konstruktionsforskellighed (forskellig kasus eller præpositiv), medens valensen har en meget ringe indflydelse på positionsmulighederne i realiseret (jf. Colliander 1998:218 f.). På dansk bygges valensdistinktionen mellem de to kasusobjekter ikke på kasusforskelle (de vil begge være i akkusativ), men på en rigid positionel rækkefølge, så længe de to objekter står ved siden af hinanden⁴:

- (3) a Ich schenkte meiner Schwester das Auto
 b Ich schenkte das Auto meiner Schwester
 c Jeg forærede min søster bilen
 *Jeg forærede bilen min søster

Der findes så forskellige kombinationer af distinkte valensled, de såkaldte mønstre, således af verber kan kategoriseres efter disse forskellige mønstre. Det kaldes valensmønstre.

Nu er det jo sådan, at de fleste verber kan realiseres i aktiv, passiv, imperativ, infinitiv og participier. Så hvis valensfastsættelsen er foretaget på aktive simplekskonstruktioner, så står man over for det problem, hvad man vil gøre ved de andre typer konstruktioner. Der er to veje ud: enten fastsættes der en valens pr. konstruktionstype – og det vil være ret

4 Positioner spiller i forskellige sprog en meget forskellig rolle som markør af relationale værdier og derfor også af valensværdier. For valensleddene selv må siges, at der på tysk spiller så mange træk fra forskellige parametre ind på vejen fra den abstrakte valensværdi til det endelige resultat, at valensens påvirkning af de endelige positioner i realiseret må betragtes som svag. På dansk er den lidt stærkere.

ekstravagant i en leksikonsammenhæng. Eller også skal der ansættes en eller anden derivationsvej fra valens til realiseret; det er så grammatikkens problem. Det medfører en flerniveaugrammatik. Jeg hylder sidste anskuelse og skelner mellem valens og det realiserede, og mellem valensmønstre og realisationsmønstre. Så vidt er der i hvert fald to niveauer, hvoraf valensen er det abstrakte niveau.

I valensmønstre kan der så kun være tale om potentialer af realisationer, hyppigt ikke blot én realisationsmulighed. Dette gælder på udtrykssiden både for okkurrensen og konstruktionsmuligheden. Det mest slagkraftige eksempel plejer at være 1. valensleds potentialer. Konstruktionsmæssigt skal det i indholdsmæssigt aktive simplekskonstruktioner⁵ realiseres som subjekt og på tysk i nominativ, i passivsætninger kan det realiseres, men aldrig som subjekt, men som regimen i en præpositionsgruppe med *von* eller *durch* og heraf i hhv. dativ eller akkusativ. Okkurrens-mæssigt skal det realiseres i indholdsmæssigt aktive simplekskonstruktioner; i imperativsætninger kan det realiseres, i pseudopassiv- og infinitivsætninger kan det aldrig realiseres, og i passivsætninger kan, men skal det ikke realiseres:

(4) (om teknomusik)

Ob Beat- oder Hippie- oder Punktbewegung: ^{dekl.sætn.} *alle*_{1.val.} haben immer etwas versprochen, etwa eine Revolution. ^{pass.sætn.} Nur ist nichts erfüllt worden. [...] Die Leute sagen: ^{imp.sætn.} verspricht *ihr*_{1.val.} doch auch was. ^{dekl.sætn.} Aber *Techno*_{1.val.} verspricht nichts. Das ist kein Defizit. Es ist Wahnsinn, ^{inf.sætn.} heute etwas zu versprechen (*Zeit Mag.* 7.11.97,33)

(5) Sie glauben, Techno sei nur gut, ^{pass.sætn.} wenn der Staat *durch* *ihn*_{1.val.} gestürzt wird (*Zeit Mag.* 7.11.97,33)

Valensleddet har altså et potentialer på udtrykssiden. Dette skæres i realisationsmønstret ned til én og kun én mulighed for okkurrens og konstruktion. Valensleddet er enten realiseret eller ej. Ikke begge dele på én gang. Det realiserede valensled for en verbalform er et sætningsled. Og der kan kun vælges én konstruktionsmåde ad gangen. Hvad an-

5 Denne lidt omstændelige karakteristik tager højde for de såkaldte pseudopassiver, jf. (28).

går leddets positionelle potentiale, så hæfter potentialet stadig ved det valgte sætningsled med den givne konstruktion, sålænge lineariseringen endnu ikke har fundet sted: de fleste typer af sætningsled har flere positionsmuligheder, og de forskellige positionsmuligheder yder et forskelligt bidrag til informationsopbygningen. Dette potentiale opløses først ved den endelige realisation.

- (6) Techno: Das war mal der Traum vom Pop ohne Star. Hat *es*_{val.1} *diese Demokratisierung*_{val.2} gegeben? Oder gibt *es*_{val.1} doch wieder *einen kapitalen Feudalismus*_{val.2}, etwa durch Sponsoren?
- (7) Und welche Rolle spielt der DJ [Diskjockey], wenn das Werk erst im Augenblick seiner Aufführung entsteht?
*Den alten Werkbegriff*_{val.2} gibt *es*_{val.1} nicht mehr (*Zeit Mag.* 7.11.97,34)

Der er således faktisk tre niveauer i realisationsgangen fra valens til endeligt realiseret: valensniveau, realisationsmønsterniveau og endeligt realiseret. Den her skildrede gang gennem niveauerne er gangen for den dispositionsmæssige fremstilling, ikke en heuristisk arbejdsgang. For den er jo modsat: fra endeligt realiseret til valens.

Men hvis man ikke holder niveauer og dimensioner ude fra hinanden, kan der let opstå uklarheder i beskrivelsen. Læg mærke til, at valensbetegnelser som Subjekt – Objekt – Adjekt for det maksimale antal led i et valensmønster, sådan som de bruges i den københavnske udgave af fransk valens⁶, ikke kan bruges af mig, (selvom jeg sympatiserer med den indholdskategorisering, der knyttes dertil), fordi subjekt og objekt tilhører sætningsledsniveauet, altså realisationsmønsterniveauet og ikke valensmønsterniveauet.

- (8) a Techno ist nur gut, wenn *er*_{val.1-subjekt} *den Staat*_{val.2-objekt} stürzt.
 b Techno ist nur gut, wenn *der Staat*_{val.2-subjekt} *durch ihn*_{val.1-adverbial} gestürzt wird.

I stedet bruges der så termene 'valensled 1, 2, 3'. Til gengæld for den-

6 Jf. fx Herslund (1996).

ne funktionsmæssige klarhed får man ved opsplitningen i to niveauer et illustrationsproblem: man kan ikke umiddelbart gengive abstraktioner i naturligt sprog. Og man får specielt mange problemer, hvis man prøver at ville notere potentialer på en enkelt og overskuelig måde. Hvis man skal gengive abstraktioner i naturligt sprog, bliver det samtidig et realiseret af en af potentialets muligheder. I denne grammatik gøres der det, at valensmønstrene illustreres med aktive simplekssætninger, idet der hele tiden gøres opmærksom på manglerne ved denne form for illustration, nemlig at man ikke kan gengive potentialet på denne måde.

3.3 Udtryksvalens og indholdsvalens

En anden grund til, at valensbeskrivelser ofte er uklare, er, at udtryksvalens og indholdsvalens blandes sammen. Eller at man satser ensidigt på den ene side af tegnet og lader det stå for „valens“ som sådan. Efter som et tegn har to sider, et udtryk og et indhold, er det rimeligt at antage, at det samme gør sig gældende for valensen: at verbum stiller krav til sine valensled, både til udtryk og indhold. Det er klart nok, at der er indholdsselektion fra verbets side over for de enkelte valensleds leksikalske udfyldning. Det er også rimeligt klart, at verbet uddeler nogle overordnede, ret abstraherede indholdsroller til valensleddene. Det fremgår tydeligt, at *elefanten* og *musen* i

- (9) a *Elefanten*_{val.1} tramper *musen*_{val.2} *flad*_{val.3}
 b *Musen*_{val.1} tramper *elefanten*_{val.2} *flad*_{val.3}

har fået et tillægsindhold i form af en rolle, og at denne rolle ikke kan beregnes ud fra den leksikalske udfyldning alene. *Elefanten/musen* har som valensled 1 tydeligvis en anden rolle, end de samme to har som valensled 2, hvilken ikke-sproglig realitet man end måtte tillægge de to udsagn. Under inspiration fra Michael Herslund og Lone Schack Rasmussen⁷ ansættes her tre makroroller, som kaldes Initiator – Entitet – Ramme, I – E – R:

7 Fx Herslund (1996) og Schack Rasmussen (1995).

- (10) a *Elefanten*^I tramper *musen*^E *flad*^R
 b *Musen*^I tramper *elefanten*^E *flad*^R
 c *Elefanten*^E bliver trampet *flad*^R af *musen*^I

Det er altså indholdsroller; heraf kommer det, at de har indholdstermer (i modsætning til Herslunds Subjekt – Objekt – Adjekt). Der ansættes mønstre af roller i kombinationer op til 3. Dette svarer til, at der på udtrykssiden kun kan være en kombination af 3 obligatoriske valensled til et verbum; af dette kan man vel så aflede, at det maksimale antal valensled er 3, på udtryks- og indholdssiden. Og derfor også højst 3 roller. Disse makroroller er ret grove i det indholdsmæssige omrids og skal forstås meget prototypisk; de kan så raffineres i rolleopfattelsen ved den leksikalske udfyldning af valensleddene. Dette sker i kraft af de leksikalske valg:

- (11) a Man mischt nicht nur Musik, sondern man mischt Musik mit Leuten. [...] Das ist ein einmaliges und großartiges Zusammenspiel. Nur *dieses Zusammenspiel*^I_{val.1} kann erklären, warum Techno in allen Ländern anders ist (*Zeit Mag.* 7.11.97,34)
 b Nur mit diesem Zusammenspiel kann *man*^I_{val.1} erklären, warum Techno in allen Ländern anders ist

I (11a-b) er 1. valensled samtidig Initiator; men i (11a) raffineres ved leksemudfyldningen rollen i retning af Instrument, medens den i (11b) raffineres i retning af Agent.

Faktisk opereres der i grammatikken med to sæt af roller. Heraf er kun makrorollesættet valensbetinget, fordi det er verbet, der ved sit indhold deler disse roller ud. Det er altså relationale roller, roller som kun kan forstås ud fra relationen til verbet. Det andet sæt er kategoriale, ontologiske, roller; det er situationsnære roller, som vi kender og kan forstå i sig selv på forhånd, uden tildeling fra et verbum. Det er fx Agent, Patient, Recipient, Instrument etc. Et rollesæt bestående af disse kategoriale roller er meget problematisk at arbejde med i en grammatik. Da der ikke kan fastsættes skarpe (altså diskrete) distinktioner mellem dem, og de derfor kan være genstand for gentagne fingraderinger, så

er deres antal i princippet uendeligt⁸. Og derfor uanvendeligt i forbindelse med valens, der bygger på et mindre antal subkategoriseringer af et stort antal verber. Ved en kombination af to roller som vist i (11a-b), kan man arbejde med et valensbetinget rollesæt uden at skulle ansætte enten evt flere roller per valensled per verbum, eller – endnu værre – at skulle ansætte homonyme verber med forskellig rollevalens.

Nu kan man imidlertid ikke undvære kategoriale roller i grammatikken. Man bruger dem ofte fx til beskrivelse af adverbialled, som LOC, DIR, FONS, TEMP DUR, TEMP PUNKT, MOD etc. Denne ledtype er som oftest ikke valensafhængig og står derfor uden for et system af relationalt overførte roller. Adverbialled + kategorial rolle har en funktion, fx i positionsbeskrivelser, eller beskrivelser af tempusvalg. Disse roller kan altså ikke undværes, men deres antal bør holdes nede, og de må ikke være enerådende ved valensbeskrivelsen. Her kan de kun spille en rolle som beskrivelse af selektionen af indholdstræk for det enkelte valensled:

- (12) $Sie_{val,1}^E$ befinder $sich_{val,2}$ in der Friedrich-Wilhelm-Straße $^{R-LOC}_{val,3}$
 (13) $Sie_{val,1}^E$ begibt $sich_{val,2}$ in die Friedrich-Wilhelm-Straße $^{R-DIR}_{val,3}$

De kategoriale roller er i grammatikken begrænset til et sæt, hvoraf ethvert medlem skal bruges et eller andet sted i den grammatiske beskrivelse. Flere skal der ikke være. De indgår ikke i selve valenskapitlet, men er en forudsætning for det.

Indholdsvalensen består altså i første omgang af 2 forskellige ting: indholdstrækselektion og makrorolleoverførsel. Trækselektionen er meget overordnet og kan sådan set betragtes som modsat et udtrykspotentiale: indholdspotentialet består i, at der under iagttagelse af disse træk kan fyldes mere indhold i ved hjælp af den leksikalsk udfyldning. (Der lægges altså til ved realisering på indholdssiden, hvor der ved udtrykspotentialet trækkes fra). Således seligerer *at trampe* et levende bevægeligt væsen med en vis kraft i bentøjet for valensled 1. Og hvis den leksikalske udfyldning en gang imellem ikke opfylder dette krav, så får leddet tillagt rudimenter af det alligevel i form af metaforisk overførsel:

8 Jf. Falster Jakobsen (1996b).

- (14) *Valensfejlen*_{val.1} tramper mig i øjet.

Det prototypiske valensled har således både en udtryksside og en indholdsside. Valensled er samlebetegnelsen, og aktant er betegnelse for den isolerede udtryksside, argument for den isolerede indholdsside. Skulle det være nødvendigt at operere med isolerede udtryks- og indholdssider? I hvert fald har man i Tyskland skabt sig et problem ved ikke at gøre det konsekvent. Fx har man påstået, at formelle størrelser som det formelle *es* og det ægte refleksiv, som i

- (15) [...] bei Techno gibt *es* kein geschlossenes Werk mehr (*Zeit Mag.* 7.11.97,37)

- (16) Viele Politikerfrauen bescheiden *sich* damit, Efeu an einem starken Baum zu sein (*Zeit Mag.* 15.8.97,5)

ikke er valensled. I disse to ikke-sproglige foreteelser, som skildres i de to sætningskonstruktioner, kan man ikke forestille sig, at *es* hhv. *sich* repræsenterer særskilte faktorer; i den sproglige verden, diskursverdenen, står *es* og *sich* her så heller ikke for distinkte størrelser, hvorfor man ikke kan tillægge dem nogen særskilt referens og rolleværdi; af den grund har man også frakendt dem valensværdi. Dette er noget af et problem af syntaktiske grunde. For det første får man fx så i *es gibt kein geschlossenes Werk* et aktivt realisationsmønster med et akkusativobjekt uden et subjekt, hvis subjektet altid er et valensafhængigt led; til gengæld har man en størrelse flagrende, nemlig *es*, hvis relationale status er uafgjort. Og hvis subjektet ikke behøver at være et valensafhængigt led, så begynder hele valensideen at glippe. Dette er uholdbart i den velordnede grammatik. Både *es* og *sich* indgår i kanoniske realisationsmønstre:

- (17) geben + subj_{nom.} + obj_{akk.}
bescheiden + subj_{nom.} + obj_{akk.} + obj_{prep.}

Det vil sige, at *es* og *sich* har en kasus, som indgår i et mønster med andre kasus, således at distinktiviteten er bevaret i valenssyntagmet. Uden indregning af den formelle størrelse står man tilbage med nogle sære, skæve mønstre, som enten ikke ligner andre mønstre, eller er meget sjældne, evt. gammeldags mønstre.

Bedre er det, at man ved en vis del af verberne regner med en skævfordeling af aktanter og argumenter, således at antallet af argumenter kan være et under eller et over aktantantallet. På den måde har (15) og (16) en aktant mere end argumenter. Eksempler på færre argumenter har jeg givet, jf. (12) og (13); et eksempel på det modsatte er fx *gebären*. *Haben Sie je geboren?* implicerer en størrelse, et uspecificeret barn, som fungerer som E til subjektets I. At det må forholde sig sådan, ses af, at der kun kan realiseres et objekt til E, såfremt dette er en specifikation af argumentet; et uspecificeret *Kind* opfattes som tautologisk i vores verdensopfattelse⁹:

(18) Sie gebär eine Tochter/Zwillinge/ein sehr kleines Kind

(18') *Sie gebär ein Kind

I modsætning til udtrykspotentialet ved de enkelte valensled, som beklippes ved realisation, så bliver indholdsvalensen stående: både makrorollen og den overordnede indholdsramme for leksikalsk udfyldning. I

(19) *Rosa Luxemburg*^E_{val.2 Subj} wurde aus politischen Gründen ermordet

er der stadigvæk to argumenter på færde: det ene, *Rosa Luxemburg*, er blevet realiseret med tilhørende aktant, som sætningsleddet subjekt. Det andet argument har ikke noget udtryk i sætningen, men opfattes alligevel som Initiatoren, Agenten i sagsforholdet; og det skal være en HUM-agent, siger den overordnede indholdsselektion. Hvor kommer så det indhold fra? Ja, det kommer fra den paradigmatiske viden om verbets samtlige mulige konstruktioner, eller sagt på en anden måde: det kommer fra en viden om dette verbs abstrakte valens. På udtryks- og på indholdssiden.

Den paradigmatiske dimension er ofte forsømt i syntaksen, og også i valensbehandlinger. Det er den, der i sidste ende muliggør, at man kan sammenregne alle et verb + valensleds konstruktionsmuligheder til én valensangivelse.

9 Jf. Falster Jakobsen/Harder (1994).

3.4 Indholdsvalens set kontrastivt

Det er selvindlysende, at der er forskelle i udtryksvalensen mellem tysk og dansk; det er en af hovedgrundene til overhovedet at interessere sig så meget for det i en grammatik af den foreliggende art. Men også på indholdssiden kan man have glæde af valensen. Verber, der skildrer materielle handlinger har normalt den samme makrorollefordeling på de to sprog; det kan ikke undre, eftersom materielle foreteelser i den ikke-sproglige verden er anskuelige og derfor får en analog gengivelse på forskellige sprog. Langt mindre anskuelige er derimod mentale foreteelser; og dette forhold genspejler sig i makrorollefordelingen ved mentale verber:

- (20) Die Inszenierung hat nichts mit Erfahrungen auf dem Dorf zu tun. [...] *Meiner Mutter*^{EX_{val.2}} hat das Stück sehr gut gefallen, *mein Vater*^{EX_{val.1}} konnte damit nichts anfangen (*Zeit Mag.* 9.5.97,5)

Mentale verber har som mindst et valensled en Experient; nogle fremstillinger¹⁰ opfatter Experienten som en rolle, der indgår i paradigmet med de andre roller; andre¹¹ opfatter Experient som en tillægsrolle, der lægges uden på en anden rolle. Experienten har som rolle ingen distinktiv værdi, eftersom der kan være flere Experienter pr. verbum:

- (21) *Der Polizist*^{I EX} erklärte *mir*^{R EX}, [was ich alles falsch gemacht hatte]^E

Så hvis distinktivitet indgår som en meget stærk faktor i rolleforståelsen, er det at foretrække at betragte Experienten som en tillægsrolle.

Allerede enkeltsprogligt kan Experienten ligge på forskellige valensled ved verber, der må betragtes som rimeligt indholdsanaloge:

- (22) Seine groben Worte erschreckten *mich*^{EX_{val.2}}
Ich^{EX_{val.1}} erschrak über seine groben Worte

10 Fx Herslund (1996:76).

11 Fx Dik (1989:98 f.).

Kontrastiv får dette en deskriptiv relevans. Godt nok finder man den samme enkeltsproglige variation i tilskrivningen af Experienten:

- (20') a Stykket behagede *min mor*^{EX val.2}
 b *Min mor*^{EX val.1} kunne godt lide stykket
 c *Min far*^{EX val.1} kunne ikke stille noget op med stykket
 d Stykket sagde ikke *min far*^{EX val.3} noget

Men der kan også gives normbeskrivelser for det enkelte sprog; således foretrækker dansk tydeligt, at Eksperienten skal knyttes sammen med subjektet i realiseret som i (20'a) og (22'a):

- (22') a *Jeg*^{EX val.2 Subj} blev forskrækket over hans grove ord
 b Hans grove ord forskrækkede *mig*^{EX val.2 Obj}

4. Realisationsmønstre

Realisationsmønstre har deres egne udtryk – det er klart nok. De har også deres egne abstrakte indhold; det er det, der gør, at man kan forstå mærkelige realisationer af et bestemt verbum, således at sætningsleddene får tillagt roller og andre træk, som ikke kan stamme fra verbets normerede valens¹². Verbet *riechen*, 'at lugte' er enten divalent og betyder 'at udsende lugt', således at luftkilden realiseres som obligatorisk subjekt, mens et kun fakultativt adverbial angiver modaliteten. Realiseret med subjekt alene, realiseres samtidig uden aktant et argument med en bestemt værdi inden for lugtspektret, nemlig 'dårlig':

- (23) *Er*^E riecht nicht *nach Rosen*^{R MOD}
Er^E riecht

Eller det har en anden valens, også divalent med to obligatoriske led. Her med 1.valensled som subjekt og 2.valensled som adv. LOC; *riechen* betyder da 'at indånde lugt':

- (24) *Er*^E riecht *an einer Rose*^{R LOC}

12 Jf. Falster Jakobsen (manus).

Men det realiserede eksempel med *superschlaue Schüler* (25) svarer ikke til nogen af disse valenser. Det betyder naturligvis 'at snuse ind i' og kombinerer således det ene af de to obligatoriske led i betydning 2 med en Direktivangivelse, som ikke er forudset i nogen af de to valenser:

(25) (om gymnasiaster i ex-DDR:)

Superschlaue Schüler^E riechen in die Produktionssphäre^{R DIR}, müssen die Hallen fegen (Wasserfarben:77)

Forståelsen af eksemplet er kun mulig, fordi realisationsmønstrene har deres eget indhold. Her findes generelt en kombination Entitet og Ramme, som er DIR:

(26) *Er^E blickt in die Halle^{R Dir}*

For at beskrive eksempler som (25), hvor et verbum med en given valens deriveres i et „forkert“ realisationsmønster, må man opgive en forestilling om en obligatorisk en-til-en derivation fra valens til realisationsmønster. Ergo må der også være to forskellige niveauer at operere imellem, således at „skæve“ derivationer kan finde sted. Opfattelsen af et verbums valens er et spørgsmål om frekvens i realisationen: hyppigt oplevede realisationsmønstre danner basis for valensopfattelsen; engangsrealisationer indgår ikke. Som compensation herfor må man så til gengæld regne med, at der kan ske afvigende derivationer ind i allerede forekommende realisationsmønstre. Bemærkelsesværdigt er, at realisationsmønstrene er en meget konstant mængde af størrelser i grammatikken; der kommer ikke uden videre nye mønstre til; det tager faktisk uhyre lang tid at forandre dem. Deres syntagmatiske indhold er også konstant; derfor kan en skæv derivation normalt udmærket godt forstås. Valensmønstrene selv er også konstante, som følge af, at de er tilbageregninger fra realiserede realisationsmønstre. Det fluktuerende ligger i relationen mellem valensmønster og realisationsmønster for det enkelte verbum i det enkelte tilfælde.

Realisationsmønstre er at betragte som mønstre med kun obligatoriske størrelser, idet mønstret er fastsat ud fra antallet af realiserede valensled. Dette til forskel fra valensmønstre, der også opererer med fakultative størrelser; et verbum kan således deriveres i forskellige sætnings-

mønstre, alt efter, om fakultative valensled realiseres eller ej. (27) og (27') er to forskellige sætningsmønstre, som det samme valensmønster kan deriveres i, et trevalent verbum med to obligatoriske og et fakultativt valensled:

- (27) Wenn ich klassische Musik höre, freue *ich*_{val.1} *mich*_{val.2} *über eine andere Form von Reichtum und Komplexität*_{val.3} (*Zeit Mag.* 7.11.97,37)
 (27') Wenn ich klassische Musik höre, freue *ich*_{val.1} *mich*_{val.2}

Ligesom der i valensmønstre kan forekomme formelle størrelser, størrelser som er aktanter uden samtidig at være argumenter, kan der forekomme realisationsmønstre med formelle størrelser, som ikke har basis i det pågældende verbs valens. De kommer så at sige først ind i sætningskonstruktionen på realisationsmønsterniveau:

- (28) Das Musikstück_{val.2-Sub} entschlüsselt *sich*_{Obj} immer wieder neu im Mix, am Abend (*Zeit Mag.* 7.11.97,37)
 (28') Der Diskjockey_{val.1-Sub} entschlüsselt das Musikstück_{val.2-Obj}
 (29) *Es*_{Sub} träumt *sich*_{Obj} *gut*_{Adv} ^{Mod} bei Technomusik
 (29') Man_{val.1-Subj} träumt

I (28) er valensled 2 blevet subjekt i en aktiv konstruktion; i (29) er der ingen valensled tilbage. Begge konstruktioner betragtes som pseudopassiviske konstruktioner. Det passive ligger i, at valensled 1 er demoveret fra realisationen som subjekt, et karakteristikum, som tillægges passiv. Det pseudoagtige ligger i, at det faktisk stadig er en aktiv verbalkonstruktion. (28) og (29) er således også eksempler på, at realisationsmønstre har deres egen indholdssyntaks.

5. Sætningsledsniveau

„Fra valensled til sætningsled“ som emnekreds deler sig op i flere underkapitler, følgende niveauerne. Der er et kapitel om valens, både på udtryks- og indholdssiden, et kapitel om realisationsmønstre, og et kapitel om sætningsled. Det er sådan, at der foruden de som sætningsled realiserede valensled også findes en række ikke-valensbundne sætningsled. Og det forholder sig jo ikke sådan, at bestemte typer sæt-

ningsled er entydigt valensbundne størrelser. Typisk finder man objekter i dativ og adverbialer i begge kategorier.

Mange forhold ved sætningsled gælder imidlertid, hvad enten leddet er et valensled eller et frit led; i selve sætningen som konstruktion indgår begge typer led med lige vægt. Således er fx en del af lineariseringen afhængig af sætningsledsværdien og ikke af valensværdien. De frie dativobjekter behandles på lineariseringsniveau ikke anderledes end valensbundne dativobjekter¹³:

- (30) a *Diese Technomusik*_{val.1} gibt *mir*_{val.3} *tiefe Erlebnisse*_{val.2}
 b *Diese Technomusik*_{val.1} geht *mir viel zu weit*_{val.2} in ihrem musikalischen Ausdruck

Til gengæld har de fleste sætningsled forskellige positionsmuligheder alt efter den udtrykskonstruktion, de er realiseret i. Forskellige positioner er normalt forbundet med forskellig informationsstruktur, altså indholdsstruktur, i sætningskonstruktionen. Dette gør det vanskeligt at afhandle positionsspørgsmålet, før der er valgt konstruktionsmåde. Derfor ansættes der et særskilt sætningsledniveau, som inkluderer det enkelte leds konstruktion. Et banalt eksempel er den eneste obligatoriske position, et subjekt i form af et relativ har, til forskel for et subjekt, som er NP eller en anden type pronomen:

- (31) Aber ausgeschlossen werden etwa *die Alten*. Das ist der heimliche Altersrassismus der Jugendkultur.
 Stimmt nicht. [...] *Der Altersrassismus* besteht eher darin, daß *man* glaubt, *die Alten* müßten jetzt mittanzen. Unter den Jugendkulturen gibt *es* keine, *die*_{relativ} so selbstverständlich ältere Leute integriert. *Ich* bin selber schon 32 Jahre alt, für einen 18jährigen ist *das* ziemlich alt (*Zeit Mag.* 7.11.97,34)

Min bestræbelse er at skabe en vis sammenhæng i området „fra valens til sætningled“. I traditionelle grammatikker har der både været rudimenter af valens, fx i tyske grammatikker mange sider om, hvad forskellige verber styrer. Der står også en del om sætningsled. Hvad der ikke

13 I begge tilfælde står *mir* på plads 5, jf. Colliander (1998:224).

står noget om, er forbindelsen mellem det ene og det andet. Der er traditionelt ikke noget om, hvordan man kommer fra en sætnings enkelte dele til en fuldgældig sætningskonstruktion. Ikke engang, hvad en sådan sætningskonstruktion bør indeholde. Det prøver jeg så at skabe en forbindelse i, men ikke på en generativ måde, forstået således, at vejen går unidirektionalt fra „dybdestrukturen“ til „overfladestrukturen“. Godt nok har jeg også både et konkret og to abstrakte niveauer; men rent teoretisk skildret er vejen den omvendte: fra de konkrete realiteter til abstraktionerne. Således at abstraktionerne ikke er noget reelt forud eksisterende i den gængs form. Denne form er et resultat af grammatikerens arbejde – med de forenklinger og forvanskninger, som det måtte medføre. Jeg prøver altså at skildre abstraktionsgrundlaget, og at den ansatte valens som sagt ikke er gudgiven. Det er kun selve ordningen i fremstillingen, der viser vejen fra abstraktion til realisation. Dette valg går ud fra, at enkodering er sværere for en ikke-native speaker end dekodering, i hvert fald i parret tysk-dansk. Og at ordbøgerne angiver valenser.

6. Afslutning

At ville lave en bedre sammenhæng er ikke uden omkostninger. Omkostningerne er i større stil at fortie andre synspunkter på samme fænomen. Man kan så spørge sig selv, hvor vigtigt det er at få synspunkter at vide, som fremstillingen i sin helhed ikke deler. Det afhænger af målgruppen. Jeg anser det for mere hensigtsmæssigt over for den valgte målgruppe, studerende ved universiteter og læreanstalter og opefter i hierarkiet, at skabe sammenhæng.

Når man taler om målgruppen, så er det mennesker med skandinaviske sprog som modersmål, først og fremmest dansk. Derfor er der lejlighedsvis også indlagt kontrastive bemærkninger. Jeg kan forestille mig den indvending mod min fremstilling, at den er meget kompliceret: både et abstrakt og et mellemniveau, samt et realiseret niveau; foruden et udtryksplan og et indholdsplan. Det er for meget for en gennemsnitshjerne. Dertil er først og fremmest at indvende, at verden er kompliceret, og at det kun skaber forvirring og uklarhed at ville reducere noget kompliceret til færre kategorier, som er skæve. For det andet tjener de mange kategorier sig hjem på den kontrastive beskri-

velse. Både ved indholdsvalens og udtryksvalens er der lejlighedsvis forskelligheder ved verber, der i sig selv betragtes som indholdsanaloge. Det skaber fejl, hvis man ikke gør opmærksom på, hvori nøjagtigt forskellen ligger. Der er de store grove forskelle i form og (i mindre grad) i okkurrensmuligheder mellem de to sprog. Der er også mere fingeraderede forskelle, som fx på hvilket nummer valensled trækkes Ex- perient ligger ved enkelte indholdsanaloge verber.

Der er også forskel i den måde, de enkelte – måske ellers analoge – valensmønstre realiseres på i de to sprog. En gammel eksempeltraver er trevalente verber, der i aktivkonstruktioner kommer ud med to objekter og med samme rollefordeling på de to sprog. Valensled med akkusativ i potentialet kan ved de fleste verber realiseres som subjekt i passivsætninger. Det er en regel, der gælder for begge sprog. Men da kun det ene valensled, nummer 2, på tysk har potentialet akkusativ, kan kun dette valensled realiseres som subjekt. På dansk kan både valensled nr. 2 og 3 blive subjekt, eftersom de begge står i akkusativ, uanset rollen:

- (32) a Der Rektor der Universität Kopenhagen überreichte *dem Dirigen-
ten*_{val.2-Obj.dat.} *den Sonningpreis*_{val.3-Obj.akk.}
 b *Der Sonningpreis*_{val.2.Subj} wurde *dem Dirigenten*_{val.3-Obj.dat.}
 überreicht
 c Rektor for Københavns Universitet overrakte *dirigenten*<sub>val.3-
Obj.akk</sub> *Sonningprisen*_{val.2-Obj.akk.}
 d *Sonningprisen*_{val.2-Subj} blev overrakt *dirigenten*_{val.2-Obj-akk.}
 e *Dirigenten*_{val.3-Subj} blev overrakt *Sonningprisen*_{val.2-Obj.akk.}

En kilde til megen konfusion fra både dansk og tysk side.

Endelig til mit eksempelmateriale. Det består dels af konstruerede eksempler, dels af excerperede eksempler fra moderne kilder. Det sidste for at skabe større nærhed til, hvordan ægte ibrugtagne sætninger kan være. Konstruerede sætninger som *Meine Oma stammt aus Ostpreußen*, som mange grammatikere er så rige på, skal holdes nede til et absolut første demonstrationsniveau. De afspejler ikke det ægte komplikationsniveau i tyske sætningskonstruktioner.

Henvisninger

- Colliander, Peter (1998). Topologikapitlet i den Tyske Grammatik. In: nærværende bind, s. 211-244.
- Dik, Simon C. (1989). *The Theory of Functional Grammar*. Part I: *The Structure of the Clause*. *Functional Grammar Series* 9. Dordrecht/Providence RI, Foris.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortecue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (red.) (1996). *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Falster Jakobsen, Lisbeth (1996a). Valency Description – a Question of Strategy and Purposes. Expression and Content Valency. Part I. In: Schøsler, Lene & Mary Talbot (red.). *Studies in Valency I*. *Rask Supplement* Vol. I. Odense University Press, 161-183.
- Falster Jakobsen, Lisbeth (1996b). Semantiske roller i tysk – og mine anskuelser om roller. In: Schack Rasmussen, Lone (red.). *Semantiske Roller*. *Odense Working Papers in Language and Communication* Nr. 10. Odense University, 21-42.
- Falster Jakobsen, Lisbeth (1996c). Beskrivelsesniveauer og dimensioner i den grammatiske model. *Hermes* 17, 139-168.
- Falster Jakobsen, Lisbeth (1997). Das große Neutrum der Natur – eller – Lejlighed gør tyve. In: Peter Harder (red.). *Avalente verber. Funktionelle Fodnoter*. Københavns Universitet, 7-13.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. *Valency – a question of token frequency* (manus).
- Falster Jakobsen, Lisbeth & Peter Colliander (1993). Tysk Projektbeskrivelse. In: Bache, Carl (red.). *Ny forskning i grammatik*. [Fællespublikation 1]. Odense Universitetsforlag, 95-109.
- Falster Jakobsen, Lisbeth & Peter Harder (1994). Valency in a Hjelm-slevian-inspired functional grammar. In: Jens Elmegaard Rasmussen (red.). *Linguistic Studies in Honour of Jørgen Rischel*. *Acta Linguistica Hafniensia*, Vol. 27,2, 275-285.
- Fauconnier, Gilles (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge University Press.
- Halliday, M.A.K. (1996). On Grammar and Grammatics. In: Hasan, Ruqaiya, Carmel Cloran & David Butt (red.). *Functional Descriptions. Theory in Practice*. *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science*. Series IV – *Current Issues in Linguistic Theory* 121. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1-38.

- Heltoft, Lars & Lisbeth Falster Jakobsen (1996). Danish passives and subject positions as a mood system. In: Engberg-Pedersen, Elisabeth et al., 99-234.
- Herslund, Michael (red.) (1996, foreløbig version). *Det franske sprog. Kapitel III: Valens og Transitivitet*.
- Helbig, Gerhard (1992). *Probleme der Valenz- und Kasustheorie. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft* 51. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Schack Rasmussen, Lone & Lisbeth Falster Jakobsen. From lexical potential to syntactic realization: A Danish Verb Valency Model. In: Engberg-Pedersen, Elisabeth et al., 103-158.
- Welke, Klaus M. (1988). *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut; Tübingen, Franke.

Kildehenvisninger:

- Wasserfarben*: Brussig, Thomas (1997). *Wasserfarben*. München, dtv 1490.
- Zeit Mag.*: *Zeit Magazin* <dato, side>.

Lingvistik og fremmedsprog

Dansk

Lars Heltoft, Roskilde Universitetscenter, RUC 0324, postboks 260, 4000 Roskilde. Tlf.: 4674 2271/4674 2000; e-post: heltoft@ruc.dk

Erik Hansen, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf: 3532 8334; e-post: ehans@coco.ih.ku.dk

Engelsk

Carl Bache, Institut for Sprog og Kommunikation, Odense Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M. Tlf.: 6615 8696 – 3107; e-post: cba@language.ou.dk

Niels Davidsen-Nielsen, Institut for Engelsk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3173; e-post: ndn.eng@cbs.dk

Fransk

Michael Herslund, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3280; e-post: mh.fra@cbs.dk

Hanne Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3278; e-post: hk.fra@cbs.dk

Henning Nølke, Fransk Institut, Handelshøjskolen i Århus, Fuglesangs Allé 4, 8210 Aarhus V. Tlf.: 8948 6286; e-post: hno@lng.hha.dk / nolke@vip.cybercity.dk

Finn Sørensen, Institut for Datalogvistik, Handelshøjskolen i København, Bernhard Bangs Allé 17, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3129; e-post: fs.id@cbs.dk

Italiensk

Gunver Skytte, Romansk Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf.: 3532 8433, e-post: skytte@coco.ih.ku.dk

Bente Lihn Jensen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3111; e-post: blj.fra@cbs.dk

Iørn Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3112; e-post: ik.fra@cbs.dk

Russisk

Jens Nørgård-Sørensen, Østeuropainstituttet, Københavns Universitet, Snorresgade 17-19, 2. sal, 2300 København S. Tlf.: 3532 8535; e-post: jns@coco.ihi.ku.dk

Per Durst-Andersen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3108; e-post: durst.fra@cbs.dk

Tysk

Lisbeth Falster Jakobsen, Institut for Germansk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf.: 3532 8156/3532 8170; e-post: lfj@coco.ihi.ku.dk

Peter Colliander, Institut for Tysk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg. Tlf.: 3815 3257; e-post: pc.tysk@cbs.dk